

Библиотека:
Свети Петар Цетињски
Коло:
Савремена православна мисао

Са блаґословом
Митрополита Црногорско-Приморског,
Зетско-Брдског и Скендеријског
Г. АМФИЛОХИЈА

Издаје:
СВЕТИГОРА
Издавачка установа
Митрополије Црногорско-Приморске

Уредник:
Протојереј Радомир Никчевић

Корице:
Мирко Тољић

Штампа:
Финеграф
Београд

Др Жарко Видовић ИСТОРИЈА И ВЕРА

ЖИВИ ЗАВЕТ У ИСТОРИЈИ,
СВЕТОСТ И ТАЈНА ИСТОРИЈЕ,
ВЛАДИКА ЊЕГОШ И ВИЗИЈА
СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ
КАО НАРОДНО-ЦРКВЕНЕ САБОРНОСТИ,
ЗАВЕТ И СРПСКА ИСТОРИЈА,
ОБНОВА СВЕТОСАВСКОГ ЗАВЕТА

Зборник приредио:
Матеј Арсенијевић

ЦЕТИЊЕ 2008.

ЖИВИ ЗАВЕТ У ИСТОРИЈИ

СВ. ВУКАШИН ЈАСЕНОВАЧКИ У ЛОГОРСКОЈ ИСТОРИЈИ СРБА

Ево дана који нам је дао Бог: у Архијерејској саборној Литургији, у Храму Светога Саве на Врачару, на дан Светог апостола и евангелисте Јована 2000 године, Дух Свети, кроз уста Цркве, заједнице народа са Васкрслим Христом, прославља имена српских Мученика и Светитеља, Сведока Христових, међу њима и Светог Вукашина из Клепаца и Сарајева, *Свѣтїи Вукашина Јасеновачкої*.

Био је из херцеговачког рода Мандрапа који је своју грађу имао и у Сарајеву: стара угледна кућа Мандрапа, у улици Милоша Обилића (Пируша).

(Због сувише видних и “свежих” трагова НДХ и усташког терора према Србима и Јеврејима, ни саме власти тито-комунизма се нису усуђивале да 1945. године мењају називе, предратне, српске називе улица, тргова и места, тако да су ти називи остали исти све до 1992–1995. године. Тако и Обала Војводе Степе, Булевар Војводе Путника, Немањина улица. Тако и Улица Милошћа Обилића у којој је била кућа породице Мандрапа.)

Мандрапе су били богата стара трговачка породица у Сарајеву. Били су добротвори и чувари имања и саме цркве Светих Архангела Михаила и Гаврила, тзв. “Старе Српске Православне Цркве” (из 15. века, најстаријег здања у Сарајеву). Си-

* Текст првобитно објављен у: *Свѣтїиѡра* бр. 99, Покров Пресвете Богородице, октобар 2000. године, стр. 30–33.

нови старог Чича–Ђорђа Мандрапе, Чедо и Добро (Добрило), први од око двадесет и пет година, а други око двадесет година стар, били су већ од априла–маја 1941. повезани са “шумом” то јест, оружаним јединицама ЈВО (Југословенске војске у Отаџбини), са одредима који су бранили српска села и збегове од усташког терора и геноцида, јер је то почело већ маја 1941, недалеко од Сарајева. Но, обојица су страдала у Јасеновцу, где и њихов стриц, Свети Вукашин. А до година 1970–тих преживели су син Богдо (Богдан, тежак инвалид) и кћи Славка, учитељица. Њезин син, а унук Ђорђа Мандрапе је око 1980. био библиотекар у “Вијећници” – Народној (универзитетској) библиотеци, која ће бити снимљена и у светским медијима – 1994. г. приказивана као “објект гађан српским гранатама са Требевића”, а заправо је страдала у пожару који је био намештен и подметнут, да би се уништила силна документација о прошлости Сарајева и о заједничком животу трију верских заједница (односно четири, укључујући ту и Јевреје).

Сама кућа Мандрапа у Милоша Обилића улици, репрезентативан пример грађанке архитектуре 18. и 19. века (слична Манаковој кући у Београду, или још више кући у којој је сада кафана “Знак питања” код Саборне цркве у Београду) била је предвиђена за историјску заштиту, као споменик етничке културе.

У тој кући је живео (и око трговине, у “магазама” то јест, магазинима трговачким) радио и Свети Вукашин, цењен као ревностан чувар и имовине Српске Православне Цркве, на Башчаршији, те управо тај Храм и Српско Сарајево имају дубоке разлоге да Светога Вукашина, слугу Христовог и Архангеловог, славе као свога службеника и заштитника. С њим су и Чедо и Добро, а и остали чланови куће Мандрапа, служили у Старој Цркви као појци у хору и као чтеци. Нека Бог да да и данас тај Храм и само Српско Сарајево штити икона и вера Светога Вукашина Јасеновачког (Клепачког, Херцеговачког, Сарајевског, Српског и Свеправославног). Његов последњи душевни израз био је Христов мир, а његов последњи покрет био

је покрет руке “Крста од три прста”, те му је крвник управо због тога знака Крста засекао и руку, а онда, поражен, бацио нож и, још за живота свог, пао због тога у вечни мрак. Нека тај Крсни знак руке Светог Вукашина Јасеновачког лебди над нападеним овим народом као благослов и мир Вукашинов, мир Христов. Јер само “у овоме знаку ћеш победити”: *in hoc signo vinces!*

Завера ћутања

Свети је у Сарајеву остао негде до јуна (можда и јула) 1941. г., када се и многи други угледни српски грађани склањају: ко у Србију, где није било геноцида, ко “у шуму”! Свети Вукашин “у шуму”, у Херцеговину, у село Клепци, код Чапљине (Наравно, не у “партизане”, јер њих тада тамо још није ни било!). Од тада о Светоме његови рођаци Мандрапе у Сарајеву не знају више ништа. Прве вести о њему и његовом мучеништву и величини Христовог сведока стижу у Сарајево тек после рата: не само од др Недељка Неде Зеца. А доктор Зеца је вест донео управо у кућу преживелих чланова породице Мандрапа (Богдану и Славки), кад им је 1947. године дошао на крсну славу (Никоље, Свети Никола).

Тако се за Светога знало већ негде 1947. године, и то не само у Сарајеву, него и у Мостару и у Чапљини. И сама породица и род Мандрапа сматрани су мученичким, те се под утиском тешких злочина НДХ над Србима и Јеврејима ни сама титовска полиција Сарајева није усуђивала да дира у кућу Мандрапа. Али се о Светоме није говорило јавно, као ни о самом Јасеновцу, непроболној рани хиљада породица Сарајева и околине (па наравно, и остале Босне и Херцеговине). Непосредно после рата састали су се у Сарајеву преживели заточеници (логораши) Јасеновца. Били су то или јасеновачки “занатлије” (који су били у издвојеном делу логора, да раде стручне занатске послове за оближњи усташки гарнизон, па зато поштеђени и хранени током четири године!) неки од њих чак учесници призна-

тог “Пробоја” од априла 1945. године; или заточеници који су имали среће да их преузму од усташа Немци, па су само прошли кроз Јасеновац, на путу за Немачку или замењени, у акцијама “размене” заробљеника између партизана или четника, с једне стране, и усташа, с друге. Намера преживелих заточеника је била да заједнички запишу сећања на Јасеновац и утврђују, колико могу, чињенице о страдању. На тим састанцима је обавезно било присуство УДБ-е (полиције која и данас у СР Југославији слави 13. мај као дан свог оснивања 1943. године). Тако су подаци и вести о Јасеновцу могли са састанка заточеника да прођу у јавност само ако то допусти “Управа државне безбедности” (УДБ). А како Броз никад није помињао нити одобравао да се помиње Јасеновац, то је и “тринаесто-мајска” Брзова полиција гушила сваки глас о Јасеновцу. Па ипак: о Светом Вукашину је знао и говорио и муслиман Заим Топчић, логораш-занатлија (после рата књижевник и уредник на Радио-Сарајеву).

Али је званичан државни (и “државотворни”) став био – ћутање, па и о Старцу Вукашину. Ћутање о Старцу Вукашину било је исто што и *ћутање о Јасеновцу* и још више: идеолошки обавезно и наметнуто ћутање о истинској српској историји! Не говорити о Јасеновцу, јер је “Јасеновац био природна, логична” (и праведна) “освета за српски терор у монархо-фашистичкој Југославији”: тај став је био владајући, јер су политичку, идеолошку снагу томе ставу – као “схватању историје!” – давали управо српски комунисти! Комунизам је тражио баш од Срба (од српских комуниста) такву “самокритику” и такву (сатанску) “историјску свест”.

Транспорт за Јасеновац

Данас* ми је, на Литургији, у Храму Светога Саве, оживело сећање на транспорт и долазак у логор Јасеновац.

Дана 6. маја 1942, усташка полиција Независне Државе Хрватске приредила је у Сарајеву Србима “усташки ђурђевдански уранак: бесплатан превоз на теферич” – у Јасеновац! На трамвајској (уједно и жељезничкој) прузи поред Миљакце – на Обали од Башчаршије и “Градске вијећнице” (послератне Библиотеке и Архива) па све до Електроцентрале – била је постављена дуга композиција теретних вагона, за транспорт затвореника до Јасеновца. (Трамвајска пруга је била исте ширине као и жељезница, ускотрачна, па је тако воз из Брода могао ући у град, обићи га кругом од Башчаршије и онда се, поред Миљакце, обалом, вратити у жељезничку станицу, па за Мостар или натраг, за Брод!).

Извели су нас из затворских ћелија и околних касарни ујутро око четири сата, пред само свануће: заиста на уранак, али не Ђурђевдански! (Тада је у возу певана, или можда и настала, сарајевска тужна песма “Ђурђевдан је” коју ће Горан Бреговић дивно обрадити: и хвала му на томе!).

Ту композицију теретних вагона вукле су или гурале три локомотиве. А силазиле су, да буду укрцане, колоне затвореника: из Јајце-касарне (на брду изнад Бембаше и Невјестине махале), из Градског затвора (иза Градске Вијећнице, код Башчаршије), из затвора Беледије, Ђемалаше, Централног затвора (“Судског”, аустроугарског); из касарне Војводе Степе (до НДХ 1941. године смо тако називали касарну испод Бистрика, на Тргу 6. новембра, названом тако по дану уласка српске војске у Сарајево, 1918. године). А кад воз крене, зауставиће се после неких пет стотина метара, да тамо напред, у онај део композиције, прими и затворенике из касарне Краља Петра Првог, у Новом Сарајеву. (Та касарна је 1941. била Сабиралиште за Јевреје, за њихове породице, одакле су их транспортовали на губилишта. Покушавали смо ми преживели логораша, да од ЈНА добијемо дозволу да то означимо неком спомен-плочом, али је предлог, дат бојажливо, био од стране команде “ослободилачке” армије грубо одбијен. То је после 1945. године била Пешадијска школа и Касарна Маршала Тита!).

* 21. маја 2000. године.

Тако се у тој композицији теретних вагона 6. маја 1942. нашло око три хиљаде затвореника: младих људи, “војно способних”, сада за Јасеновац. Међу њима је, а то ћу сазнати у Сарајеву тек после рата, било и људи домаћина који су били затворени заједно са својим синовима: Мандрапе, Кошарци, Мостарице, Ковачевићи, Ђоровићи, Коњевићи, Стојановићи, Суботићи, Рубинићи, све из сарајевске Пируше (српског кварта), па Јовановићи, Илићи, Богдановићи са Ковача, на прилазу Јајце-касарни. Али, било је и муслимана, затворених само зато што су се заузимали за Србе или се изјаснили као Срби: млади мостарски правници (завршили студије права у Београду), као Адил Гребо, Исмет Пашић, Шефкија Капић, Мугдим Мехмедагић, па и књижевник Зија Диздаревић (све у Беледији, у ћелији бр. 4. где сам био и ја у Градском затвору). Мостарски муслимани су били затворени нарочито зато што су били против Споразума (Цветковић-Мачек) којим је Мостар 1939. године прикључен Бановини Хрватској! То “србовање” ће их све коштати главе.

На теретним вагонима у које су нас укрцавали, памтим, још су биле, ћирилицом и латиницом, старе ознаке “ЈДЖ” и натпис “седам коња (или) четрдесет војника”, колико, за нужду, може највише да стане у један вагон. Нас су укрцали и по две стотине у један вагон! А ваздуха само кроз четири решеткаста мала отвора, у сваком углу вагона по један, високо под кровом. Додуше, ти вагони су били, као “четврта класа”, воза, предвиђени и за путнике-сељаке који су ишли “на пазар”, те смо често и ми, ђаци на излетима, као и сељаци, седели пре рата путујући “на излет”. Тада су “шибер-врата” на средини била отворена широм, на обема странама.

Није било клупа, седело се на поду, али су шибер-врата била отворена те нас је по пет–шест седело у отвору на вратима, на ивици вагона, певајући и “тамбурајући ногама”, док је воз ишао понекад тако лагано да смо могли скочити на тле да узберемо успут понеку шљиву, поред пруге! И тада смо, набијени у вагон, пред сâм полазак транспорта тј. воза – не знајући

за Јасеновац (ни тада) у време НДХ, ни (потом) у време СФРЈ – мислећи да се само растајемо од завичаја и путујемо, наводно, за Немачку као заробљеници, поред још отворених врата, запевали:

“С оне стране Јајца, гајтан трава расте
По њој пасу овце, чувало их момче.
Младо момче плаче, још тужније пјева
Свака туђа земља, туга је голема”!

А Ђурђев–дан је! Запевало се, да охрабримо и ободримо неке који су били као згромљени, паралисани од страха и неизвесности. Али, тада усташе, пред сâм полазак воза, нагло и с треском, затворише шибер-врата вагона и, јасно чујемо, ставише ланце и полугу, те закатанчише. “Е, сад пјевајте колико вам је воља!” Нађосмо се збијени, без ваздуха у мраку. Није било ни воде. Све потребе, и оне несавладиве, редовне, јутарње, које у оној трци и гурњави јутрос нико није стигао да обави у затворској ћелији (у “шкаф”), обављале су се стојећи, јер смо били тако збијени, да нико није могао ни да се окрене, ни руку да покрене, а камоли да се раскопча или да седне. Дечаци су најпре плакали, а онда падали у несвест: не може се рећи да су “падали”, јер су и онесвешћени остајали стојећи, стиснути између осталих. И тако пуна два дана, до Брода, где смо стигли тек увече, 7. маја.

Ту је била прелазна станица: вагони широког (нормалног) колосека су били притерани напореда уз оне уског, те је требало прећи из вагона ускотрачне железнице у нешто веће вагоне нормалног колосека. Отварају се, чујемо, врата у вагонима наше, сарајевске композиције и чујемо вику: “Испадај, брзо!” И ударце. Отворише, најзад, врата и на нашем вагону. И ту ће се догодити нешто што ће се поновити и кад будемо излазили из вагона широког колосека, у станици Јасеновац. Излазимо (искачемо), а иза нас, и поред нас, падају људска тела; беживотна, падају као класе! Нисмо ни знали да су мртви док су стајали збијени између нас! А онда су у вагоне за Јасеновац сабијали људе из по два сарајевска ускотрачна у један вагон јасе-

новачки, нормални. Исти мрак, иста збијеност, исти недостатак ваздуха као и у вагонима од Сарајева до Брода. Зато смо станицу Јасеновац да се отворе врата на средини вагона, дочекали као крај мука и спас!

Али, кад у Јасеновцу отворише врата, пред вагонима угледамо усташе. Било је то 8. маја 1942. на Марков – дан! Питају: “Јесте ли добро путовали? Има ли ко да је гладан или жедан?” Јави се, плачним гласом, једва жив, један дечак од шеснаестак година. Усташа наређује (док још није наређено излажење у строј): “Пустите га на врата!”. А онда наређује оштро дечаку: “Зини!”, па му набацује шљунак и грумење земље и наређује да то хвата устима: “Ово ће вам бити четничка гибирал” (храна, следовање). Тако све док није наређен излаз: “Испадај!”, и – покрет. Са станице ка главном, пријемном логору (у огромном систему логора названих скупним именом “Јасеновац”), трком, под ударцима кундака. Па ко остане на ногама биће жив, до логора. Ко падне, дотуку га. Кундацима, или метком.

А пред пријемним логором изненађење: дешавало се ретко којем транспорту, али нама се 8. маја 1942, на Марков–дан, десило! Чекају Немци! Организација “Тот”. Радна служба Рајха. Чекају “Тотовци” “свеж транспорт”, јер су раније допремљени логораши већ исцрпљени и самртници. У Јасеновцу се, углавном, умире од исцрпљености, глади, жеђи, болести; кад људи уђу у логор, не добијају ни храну, ни воду, спавају под ведрим небом (то јест на киши и мразу) на мочварној земљи на неколико квадратних километара мочварног терена поред Саве. “Лепо” чујеш како вода “вришти” под ногама испод траве. Заточеници (“логораши”) раде, док могу, само “гробарске послове”. Додуше, ту у близини су и бараке. Али у њима су само занатлије – свеједно да ли Срби, Јевреји, Муслимани или Хрвати! Они живе у баракама, у којима су и радионице, редовно добијају храну, јер су њихови занатски производи и услуге неопходни усташком гарнизону и домобрану. Међу занатлијама и стручњацима је и доктор Зец, па чак и неки сарајевски Јевреји, “занатлије”.

То је значајан моменат чувеног “Пробоја”, априла 1945, о којем се, из посебних идеолошких разлога, ни дан данас, чак, ни на РТВ Београд, не открива пуна и права истина кад званични “историчари” говоре о Јасеновцу и о “ослобођењу-пробоју”. Пробој из Јасеновца су извршили занатлије, јер су само они имали и снаге да то покушају. Схватили су да им је та могућност једини спас, јер су преко свога (тајно монтираног и скривеног) радија сазнали за наредбу да буду поубијани, као једини преживели сведоци Јасеновца! (А делове за радио су набавили кад су, под стражом, ишли у Загреб по материјал потребан њиховом послу и занату!) Они су били спремни и да сведоче о Јасеновцу, пред јавношћу нашом и светском. Али то није одговарало Брозу! А наше “комисије” су ваљда чекале, до дана данашњег да ти сведоци поумиру!)

* * *

Тако је од нас око три хиљаде – колико је кренуло из Сарајева (по броју вагона композиције) до самог логора стигло око две хиљаде: сваки трећи је успут страдао – као и при свим транспортима и колонама за Јасеновац. Немци “Тотовци” нас постројавају, на великом “зборишту” испред улаза у главни, пријемни логор. Строј дуг око двеста метара, у неколико редова. Стојимо у крутом ставу “мирно” (“позор”! на усташком). Иза сваког реда, нама иза леђа, иду задригли “Тотовци” и тешком чизмом ударају сваког постројеног логораша под колена. Ко поклекне или падне, не сме ни да се диже. Ко остане на ногама, “трком” на другу страну: међу одабране, снажне, за тешке радове у Немачкој (а биће то у Норвешкој, северно од Поларног круга!). А они који су поклекнули и седе, иду у логор, осуђени на лагано, али сигурно умирање, ако баш тих дана не буде наступ на којем ће усташе да их поубијају маљем или ножем.

Растанак у Јасеновцу

Ми који смо издржали “Тотовску” пробу и преглед, нас две-три стотине, издвојени смо у посебан угао логора, под управом Тотовца-Немца, који с времена на време долазе да траже радну снагу за Немачку. У томе посебном делу логора су и бараке. Тако смо и смештени у бараке. Одвојени смо жицом од осталог логорског простора дуж насипа Саве, огромног, непрегледног простора (као од Слатине до Калемегдана па и Дунава). А између нашег, издвојеног (“Тотовског”) логора и оног главног, самртничког, мученичког, који је ограђен посебном и дуплом бодљикавом жицом, брисани је простор; тридесет метара размака од њихове до наше жице. По томе простору шетају или претрчавају, као да нешто “вежбају” усташе. ваљда надзиру да се неко не би из оног логора извукао да пређе у наш, издвојени, “Тотовски” логор. А ми добијамо храну од Немаца. Три пута дневно по порцију куване, војничке хране! Једемо из порција, а наша мученичка и осуђена браћа стала уз њихову жицу и гледају нас! Гледају како једемо? Шта ли? Гледају они гладни који су стигли у транспорту с нама. Међу њима, ваљда, и понеки рођак, брат, отац, стриц, шта ли? Довикују (Немци то допуштају, а усташе се зато не противе), распитују се, мученици, за познате или рођаке из наше групе, нешто поручују: “Ако икад видиш моје...” Машу, поздрављају, крсте се. Знају или осећају да смо се растали заувек. А знамо и ми! А кад добијемо порцију, окрећемо леђа или се, кријемо у бараки, да нас не виде са порцијом. Или да ми њих не гледамо? Шта да им кажемо једући? Ми овде чекамо спас: пут за Немачку. Па ћемо тачно 17. маја 1942 (била је недеља!) кренути из Јасеновца: путничким возом! У купеима! До Земуна, па трком до “Сајмишта” на Сави; а одатле, почетком јуна, бродом, Дунавом, за Аустрију и Немачку.

То је био наш растанак у Јасеновцу. Знамо да су тамо остали Добро и Чедо Мандрапа. Не знам где им је, да ли с њима, страдао и отац. Не знам ни којим је транспортом стигао

или којим ће следећим транспортом, из Сарајева, стићи у Јасеновац Вукашин Мандрапа из Клепаца и Сарајева. Не знам ни да ли је затекао живе Чеду и Добру.

Логорашки поглед на српску историју

Тада смо први пут али заувек (!) схватили једно: неважна је нашем непријатељу наша подела на четнике и партизане. Тако се делимо ми. А за непријатеља сви смо ми “логорашки”, логорашка нација! То ће нам, својом одлуком о Србима (1944. и 1989–1999.), показати и наши ратни савезници: да смо за њих народ чију историју обележава логор (а не “устанци” и победнички ратови). Зато о историји Срба треба – покрет четничког, устаничког, партизанског или ратничког и побуњеничког, у сваком случају митоманског искуства и суда – треба саслушати и проучити *искуство логорашко*, да бисмо то искуство уградили у нашу веру, душу и виталност заједнице!

То ћемо, управо *логорашким доживљајем ратца*, схватити и кад се будемо враћали из Немачке, из логора и заробљеништва (ко се вратио!), г. 1945. у земљу тобоже “ослобођену”. А вратили смо се заправо у логор: додуше, мирнодобски, али логор! То су нам досудили савезници, кад је Црвена Армија, њиховом одлуком и договором, предала 20. октобра 1944, Србију са Београдом титокомунизму. Већ тада је Србија постала логор у којем је тито-комунизам чинио све да нам убије душу! Да не гледамо своју историју, као што – једући храну из порција у Јасеновцу – нисмо гледали или могли да издржимо поглед на браћу која су остала с ону страну друге жице, у Јасеновцу! А тамо је остао Вукашин и Христос с њим, у Јасеновцу! Икона и охрабрење кад смо на дну наше историје, обележене логором и логорашким искуством. Свети Старац Вукашин из Клепаца, логорашка икона и свест српске историје, наша жива вера, наш Тумач и Заступник пред Христом. С њим никад не можемо заборавити да је “Свијет овај тиран (чак) и тиранину, а камоли души благородној!”, те да нас са овога дна не може подићи ни-

какво политичко решење ако нас не подигне *смиреносћ̃ вере* Светог Вукашина Јасеновачког!

“Само ти, синко, ради свој посао!” – вели Свети Вукашин Јасеновачки – а ја се кртим и Христу обраћам, а за непријатеља се молим да му Бог подари свету тајну покајања, јер зло се неће искоренити оптужбама на рачун непријатеља, него тек његовим сопственим покајањем...

СВЕТОСТ И ТАЈНА ИСТОРИЈЕ

ИСТОРИЈА И ВЕРА

Хришћанство преображава човека на тај начин што битно мења његово схватање историје, јер мења човеково схватање себе у времену, па зато и све оно што је у човеку повезано са схватањем историјске заједнице, а то је најзначајније у човековом схватању *бићија, животиа и смрти*.

Зато се и напад на Хришћанство – оспоравање, хула или прогон – врши *нехришћанским тумачењем историје*.

Извртање историје у њеном тумачењу, чак припрему за “јуриш на Небо”, за “убијање Бога у човеку”, за револуционарну побуну тзв. “ослобађање човека”... обављају *филозофи историје*.

Зато идеологија (или револуција) атеизације – не само у Русији, источној Европи (па и у нас Срба) него и на Западу – једино ефикасно оружје има у *филозофији историје!*

Не у науци, јер није могућ никакав “научни атеизам”, као ни “научни социјализам”, него само *идеолошки атеизам*, који треба да буде и предмет битног мишљења овде.

Филозофија историје

Чак је давно пре Револуције у Русији, источној Европи, па и Србији ту атеистичку улогу Револуције – у агресији

* Текст првобитно објављен у: *Књижевне новине*, 1-15. октобра 2001, стр. 1.

на веру, Цркву, духовно-моралну заједницу – одиграла (и увек играла) *филозофија историје* на Западу, у тзв. *метафизичкој традицији Запада*. У аутентичном систему културних вредности Запада, у тзв. *сколастици* “јудео-хришћанства” итд. кључно место је увек – још од времена Августина (од 354. до 430) – увек имала управо *филозофија историје*.

Намерно пишемо филозофија и разликујемо је од филозофије. *Зофос*, на грчком, значи: *мрак, подземни свет*, тако да филозофос значи *мрачњак*, док Софија значи мудрост, тј. ум у служби Добра, Светлости, Узвишености, Неба. Ове разлике у терминима држаћемо се стално: она није само словна (з или с).

Ниче је сасвим логично – то јест, из самих основа метафизике, из њеног тумачења историје – дошао до закључка да је “*Бој умро*”! Јер метафизика је *лукавство* ума, ум у служби Зла. “Метафизичар” је Мефисто – како се то каже већ у самом Прологу Гетеовог “*Фауст*а”! Ничеов закључак (о “смрти Бога” – и човека!) присутан је, то јест несвесно подразумеван, већ у полазном и основном ставу метафизике, те је недостајало још само да се нађе неко ко би, као Ниче, тај закључак и изрекао (грчки: *κατηγόρεω*!), као у оној причи “у цара Тројана козје уши!”

Савез човека са Мефистом, ђаволом–Метафизичарем, води у коначну *смрт душе*, јер из “смрти Бога” логично произлази и *смрт човека као личности пред Богом*, као “*званија човјека пред Богом*”, како би рекао Његош (Луча М. Понсвита, 156).

Гетеов “хепи-енд” у “*Фаусту*” – кад анђели, на самрти Фауста, отимају од Мефиста Фаустову душу, да је изнесу пред Бога – представља нелогичан крај те драме (“трагедије”), јер је Фауст продао душу ђаволу и тиме раскинуо савез (завет и заједницу) са Богом. А раскинуо зато што се *одрегио за моћ* (и за знање као *моћ и мајују*), те је и сав смисао историје и живота тражио у јачању моћи. *Фауст је, дакле, по-*

новио Прајрех, Адамов, Прародитељски прех, али – за разлику од Адама, чедно несвесног – Фауст то чини свесно. У западној филозофији, у метафизици – у *поистовећењу битија са знањем и моћи* (а тог моћног знања са слободом) – траже *смисао историје*, па је познат став да је *историја човека почела Прајрехом*, то јест, раскидом заједнице човека са Богом. Зато се и Маркс дивио Гетеовом Фаусту! Тако је и Гете – за разлику од нашег Његоша – веран *западној филозофији историје*, то јест Западу, а не Хришћанству.

Па ако Христа нема у метафизичкој традицији Запада (у тзв. “*јудео-хришћанској*”, за разлику од православне, *јудео-хелено-хришћанске*), онда га, наравно, нема ни у теологији Томе Аквинског или Лутера!

Не кажем нити могу рећи – јер је то тајна! – да ли Христа има или нема у *вери*, то јест, у *моментима вере* тих великана европске метафизике (и метафизичке теологије). Кажем само то да су они у метафизичке подвиге могли да се упусте (гордошћу ума да се упусте) *само кад су излазили из сфере и подручја вере*! као Адам кад је изишао из Закона (у непослушност). Ступајући у сферу метафизике (као и метафизичари, филозофи историје данас), морали су пред вратима метафизике да “оставе сваку наду они који улазе”, као у Дантеов Пакао.

Толико одмах на почетку *о потреби филозофије данас*, о гордости аутора који, посебно овде у Србији, одбијају сваки дијалог о томе.

А како је систем вредности нововековне цивилизације Запада (па и наше цивилизацијске одређености, западњачке!) био и остао метафизички, то је из саме основе те цивилизације, из њене традиције (метафизичке!) *искључена вера*! Мислим на аутентичну, суштинску веру, како је показује Еванђеље, а њену битну новину објашњава – као надахнуто и благодатно осећање, живу душу – апостол Павле: најдубљи мислилац и философ апостол Павле! Објашњава је као осе-

ћање (благодатно умно чувство) које за свако мојуће знање *остаје тајна!*

Зато је цивилизацијски потпуно разумљиво (“европски разумљиво”) кад се наши професори универзитетске филозофије одлучно (филозофски одлучно!) противе покушајима увођења деце у сферу где се јавља тајна вере.

Јасно је да сама школска *настава* веронауке није довољна да децу уведе у те сфере, те се и сами православни људи противе свакоме ко мисли да је за то довољна настава веронауке. Није довољна, али добри педагози могу да је учине корисном: да наведу дете на диалог и на мисао о себи!

* * *

Не тврдим да су људи Запада, па и ми сами, антирелигиозни или атеисти, него само то да *вера њих људи* (па и нас самих) из подручја цивилизације Запада *није у складу са (метафизичком!) основном цивилизације у којој живимо* или желимо да живимо! Јер у тој цивилизацији – фаустовској цивилизацији (како ју је, с разлогом, окарактерисао Шпенглер) – одомаћени су и потаман је само онима који су упорни у својој *“попребности за филозофијом”* (то јест метафизиком), док су верници, жељни *духовне заједнице* (са Богом и људима), у тој истој (фаустовској) цивилизацији *сираници*, као да су прогнани или *бачени* у ту цивилизацију. Сетите се Његоша:

“Човјек изгнат из царства чудества,

Човјек бачен...

Он сам собом чудо сочињава” (ЛМ, Посвета, 1–30)

или оно из *Горској вијеница*:

“Нада мном је Небо затворено,

Не прима ми плача ни молитве;

У ад ми се свијет претворио...

Да је игдје брата у свијету,

Да пожали, ка да би помога!”

А како да се човек данас и не осећа тако?! Сетите се онда и супротног примера, одомаћених у цивилизацији Запада: чувени француски “нови филозофи” (тако их назива француска јавност, а и они сами себе): Гликсман, Финкелкраут, Б. Х. Леви, Бадентер, Бернар Кушнер (“наш косовски”), Ели Визел... да не набрајам наше овдашње... све оне који су се тако одлучно (метафизички одлучно!) и безобзирно укључили у *кампању србофобије*. Нису они никакви “*лажни филозофи*” или “*издајници филозофије*” – како би то, бранећи филозофију пре него свој народ, хтели да их прикажу неки наши (недошколовани и збуњени) професори универзитетске филозофије! – *нејо су то заиста филозофи*, верни западној традицији метафизике, одомаћени у моћној (технички надмоћној!) цивилизацији Запада! Они, наиме, бране вредности те цивилизације (фаустовске вредности) онако како је једино и могуће бранити те вредности кад осете да су угрожене! Ако треба и лажима, јер та цивилизација је – у вољи за моћ и надмоћ, у безобзирном такмичењу и праву свих на такмичење – аморална!

* * *

Тумачење историје је онај битни елемент у основама сваке цивилизације, па и цивилизације Запада (и тзв. “постмодерне”). Са филозофским тумачењем историје неспојива је свака духовна заједница, јер се она – у тој цивилизацији! – може јавити само ако је завичајно Небеска, а не земаљска! Немогуће је и опстати у историјској духовној заједници (у њеној повременим празничној појави!), а при томе бити бесловесан и не разумети свет у којем живимо, не сукобити се с његовом *филозофијом историје!*

Усвајате ли *метафизичко* схватање историје – фаустовског савеза с Мефистом, ради увећавања моћи, без духовне заједнице – Ви одбацујете *завешћу* заједнице (с људима и са Богом), не прихватате судбину и тајну човека (као личности!), није Вам близак лик Христов. А ако сте верник, лако

Вам је да у цивилизацији Запада (фаустовској) живите *и као сџираници* – уколико је држава правна, па штити права Ваша (и Ваше заједнице) једнако као и права фаустовског, западног човека, ураслог својим навикама у ту цивилизацију.

Али зато верник, заштићен у својим правима, не престаје да се (својом вером) осећа *сџираницем* у тој цивилизацији!

Не кажем странцем према људима, него према њиховој цивилизацији, њиховим установама, цивилизацијским навикама.

То странствовање човек може издржати само ако му је вера чврста. А шта то значи?

То значи да, како Игуман Стефан каже: *а за њеја, ви-ди, није Земља!*, па зато Завет (Небеско Царство, то јест Цркву) ставља испред земаљског, то јест испред цивилизације и њених установа (државе, политике, моћи, знања, технике). А шта то значи?

То значи да живи у *џрисној заједници оџворености* верника, да живи у сталном и тајном празновању *заједнице*.

А о вери и таквој заједници (Цркви) не можете говорити језиком цивилизације и њених тумача историје, “научним тумачењем” историје!

* * *

Наша настава филозофије на Универзитету – а под нарочито наглашеним притиском на Универзитет у Београду (после “ослобођења”, то јест после октобра 1944) – стартовала је са обавезом наставника да усвоје “историјски материјализам” (тада најубедљивије изложен у IV глави Стаљинове “*Историје совјетске Комунистичке џарџије бољшевика СКПб*”). Стаљинизам, а касније и шири облик марксизма доминирао је и у настави филозофије, и у избору наставног особља, а посебно у тумачењу историје. Тако све до г. 1990, па и касније, с тим што је, после 1948. године (прекида са СССР), после “отварања” према Западу, улогу Револуције (њене “идеј-

не чврстине”) преузела западна *филозофија историје*, да, од тада па све до данас (и после октобра 2000), она, филозофија историје, разара историјску свест српског народа и његове духовне тј. историјске заједнице (Цркве).

Народна заједница (нација) и Црква јављају се и постоје само као појава или “отеловљење” *историјске свести*, која је Завет или вера, *осећање и саосећање* света, живота, човека и заједнице, а не филозофија. Хајдегер убедљиво показује да филозофија (па и философија) није ништа друго до мисао и освешћење тога *осећања* света (светоназора), менталитета датог филозофији као *изазов* мишљењу, као *џредмети* мишљења. О томе ће бити речи.

Ако нема историјске свести (то јест, осећања и саосећања историје), нема ни народа, историјске заједнице, па нема ни Цркве, јер вера је човекова црквеност, *свеси Цркве као историјске заједнице*.

Зато ми данас, тражећи јасан одговор на питање *шџа је историја* (и њен смисао, Есхатон), настојимо да проблем сагледамо најзад и са становишта вере и Цркве (која је заједница *историјска!*). Зато и стоји у наслову ове студије “Историје и вера”, а то је становиште које нам омогућује да се и односу *филозофије* према историји приђе озбиљније и дубље него до сада.

* * *

У “*Православљу*” од 1. октобра 1999. до 15. маја 2000, а онда и у “*Светијори*” (Цетиње), у јесен 2000, објављен је низ написа (петнаест) на тему “Историја и вера”. Овај напис, “Историја и вера”, био је писан као предговор за написе у “*Православљу*” и “*Светијори*”, али га објављујем тек сада, као увод у књигу, редигован са две-три додате, уметнуте реченице, ради актуелности, а као одговор на агресију *филозофије* која, после 5. октобра 2000, преузима у нас улогу коју је имала Револуција, њена идеологија.

СВЕТОСТ И ТАЈНА ИСТОРИЈЕ

1.

У Светом Писму (Библији) и хришћанској црквеној књижевности *хроника* се битно разликује од *Светиої Премања* (“традиције”).

Хроника је извештавање или прича о ономе што је “у времену”, то јест, пролазно, смртно. А то је све оно што се збива у *свету*, што је *световно*. Јер све што је световно, пролазно је, подложно времену које је *пролазности* свега световног. Хроника је приказ *збивања световної и световности*, која је исто што и пролазност, временост – без обзира на то колико *траје* нека световна појава или биће.

Хроника је исто што и годишњаци, анали, дневници, сећања, мемоари... Мит је предање, те није светиња само уколико је био сматран хроником.

Светио Премање не говори о временим, пролазним, *световним* појавама (збивањима и бићима), *нео о светим* појавама и ликовима, о светињи која је *изнад световности*, надсветовна, изнад времена, и зато независна о свету и времену. Или: Свето Премање говори језиком Над-времености, то јест вечности (која није време!)

Свето Писмо је само *записани* део Светог Премања, сведочења о збивању у Вечности, о *појави Вечности* – неће-

мо рећи: у свету, него – у *човеку*, кад човек бива уздигнут у вечност (над-временост, над-световност).

То збивање Вечности у човеку је *историја*: у изворном, првобитном значењу, пре него што ће каснија филозофија историје изопачити то значење. Тиме се подразумева – узима као неоспорна претпоставка говори о историји – да је историја света (светиња), самим тим што није световна, јер је у њој реч о појави *надсветовности*.

Надсветовности у *човеку*! А где би и како би се иначе могла појавити или догађати надсветовност, над-временост?! – Само у човеку, и то кад је и сам он уздигнут у над-световност, у над-време, то јест, кад није “у времену”!

Историја и *светија историја* је исто, јер то “света” (светиња историје, њена надсветовност) се подразумева.

Зато судбина и појава Израилља – то јест Јевреја или Јудеја као Божијег народа – није у видокругу неке Хронике, него Светог Писма, јер појава Израилља је *историја*, а народ Израилља *историјски* народ, *праузор свих историјских народа* или *заједница* (*џа* и *Цркве*).

2.

Тако нам дефиницију историје нуди само Свето Писмо: не изричиту дефиницију, него је нуди само собом, својим постојањем.

А то што нам Свето Писмо нуди, ми ћемо изрећи (категорично!), како би наша дефиниција историје била *изричитија* (то јест, категорична, јасна и разговетна):

Историја је континуитет (непрекидност) једне заједнице, у њеној идентичности (самоистовешности) сачуваној кроз векове.

Поколења (генерације “пасови”) те заједнице се једна за другим рађају, настају, сазревају, старе и умиру; време и смрт растављају поколење од поколења, пресецају везе међу

поколењима, онемогућавају непрекидност заједнице, дакле, *историју*, растављају не само дедове од унука, него често и очеве од синова и кћери, *а историјска заједница међу поколењима се ипак одржава!* упркос времену и смрти која везе пресеца!

Значи да историјска заједница *није заједница у времену!*

Заједница се стално мења у свом саставу: једни умиру, гину, одлазе, селе, а други се рађају, долазе, прилазе, заузимају места умрлих, *али заједница – ако је историјска! – остаје истиа*, истоветна себи, у сачуваном свом идентитету, непрекидна, јача од времена (које је пролазност, време смрти и промене).

Значи да заједница траје и опстаје неком силом која је *јача и од саме смрти* и од времена (пролазности свега постојећег, бића), и да сила постојања заједнице *није у времену, ни у свету* (световности битија, постојања). Па чак ни у самом бићу (битију) човека, људи чланова заједнице.

Тако је историја *заједнице у њеном идентитету* исто што и живот појединца у његовом идентитету (душевном здрављу и животној снази. Тако се заједница, својом историјом (али само историјом и тек историјом!), показује *као да* је она неко “биће”, “народно биће, *као да* је телесна!

Тако је и Црква историјска заједница као *Тело Христово* – али појавом надсветовности у човеку, у људима верницима! Тако се и сам Бог јавља само у човеку: као *Тело Христово*.

Сила историје је сила постојања историјске заједнице која није у времену, него је јача од времена: она је изнад времена и световности.

3.

Историја је збивање превладавања времена и смрти, што је могуће само као *тајно збивање*: у човеку.

У томе је и одлучност чланова да својим животом бране заједницу – историјску заједницу! Као што “добар пастир”, каже Христос, “и живот свој полаже за своје стадо”. У томе је и објашњење храбрости и спремности на жртву, то јест, у томе је *тајна морала!* Жртва и морал је дејство историјске заједнице у човеку, дејство историје!

Јер ако идентитет човеков потврђује заједница – његово *осећање* заједнице које надвладава и саму смрт, онда човек у историји нема осећање да својом жртвом (високо моралним чином) нешто губи, него, напротив, осећа да потврђује себе као личност..., али само *осећањем присујства историјске заједнице* у себи, а не тек тако неког апстрактног “друштва”!

4.

Историја је живот и опстанак једне заједнице која се – у човековом осећању историје – одржава и потврђује првенствено као *заједница међу поколењима*; као осећање *присујства* поколења које је “однело време”, али их вратила и присутнима чини историја.

Зато је *историјска* заједница једина могућа заједница, јер без ње не би било ни заједнице (осећања заједнице) *са живима, са ближњима!*... не би било *морала* (који је осећање дужности и спремности на жртву за заједницу којој осећам да припадам).

Кад нема историје ни историјске свести, нема ни морала! (Морални распад је исто што и нестанак историје).

Кад нема историје, нема ни човека (човека као личности), јер историје нема зато што је “умро Бог”! “умрла Сила” благодатног осећања које у човеку превладава време и смрт!

Јер историја не настаје из *човекове* моћи да одоли или савлада катастрофу, да “одговори на изазов” (што би рекао Тојнби), него обратно: *човекова способност да савлада катастрофу, да одоли искушењу*, да одговори на изазов (и

да ситуацију процени као изазов и могућност)... та способност *настаје из осећања, из из прелиходно настале историјске заједнице којој осећам (!) да припадам*, то јест из претходно откривене Историје! Ungrund у човеку је историја, а човекова способност да одоли је *историјска*! Ungrund је “беспочвеност”, постојање без реалне материјалне основе, јер основа је духовна: *осећање*!

5.

Заједница је историјска по томе што није условљена *временом*! А то значи: није условљена смртношћу чланова, пролазношћу свега световног (материјалног, телесног, емпиријског)... није условљена трајањем бића (то јест бића одређеног трајањем, као што смо ми одређени бројем откуцаја срца)!

А историјска заједница није условљена зато што *заједница ни не рачуна на време*; зато што *време није време заједнице* ни духовности човека, *нећо је оно време смрти*, јер само историја (а не време) може да буде *постојање* заједнице! Ако заједница нема времена, то не значи да нема историју!

Све је то зато што је *историјска* заједница *изнад* времена као и Сам Бог, јер историјска заједница је *заједница људи са Богом*. Она је заветна заједница.

6.

Духовни праотац свих духовних (духовно жедних) људи је Праотац Адам: не само Јевреја (Јудеја), него свих духовних – а то ће рећи – и заветних – људи.

Кад кажемо “отац” или “мати” (“мајка”), то није исто што и родитељ, родиља, родитељка, телесни родитељи! Отац и мајка су *родитељи продуховљени* божанском љубављу и бригом за децу. Едип није убио оца, него родитеља који није могао да му буде отац, јер се више плашио за своју

власт, него за добро детета. Но, да се вратимо старозаветном оцу, Адаму.

Праотац Адам је Божији син, Први Адам, а Исус Христос је Други Адам: узео је на себе Грех Првог Адама, поистоветио се с Њим, да би – страдајући за Грех праоца – платио Његов дуг и... и сачувао (али и преобразио) континуитет Израиља; као што син плаћа очеве дугове да би сачувао углед имена! (у томе је кривица трагична: кривица коју на себе презима невин потомак, па је испашта само зато да би сачувао углед и част имена очевог и свог!)

Наглашавамо: Адам је заветни, духовни предак *завешаних* људи, а то значи, *свих оних који* – спремни да испаштају грехе предака и да плаћају њихове дугове, *чувају углед и част, достојанство Човека*! – срамоту предака крију својим страдањем.

Не можемо говорити о Христу ако не схватимо да је он *Други, али невини Адам*. Тако он показује пут свима онима који су позвани да буду заточници Историје, чувари заједнице.

Од времена Првог Адама, Божијег Сина, Праоца духовних људи, па до времена Исуса Христа, Другог Адама живело је (и умрло) Седамдесет и пет поколења јудејског народа (Лука 3, 23–38): Седамдесет и пет пута је Смрт (Време=Смрт) одсецала поколење од поколења, безброј пута појединце од оних који настављају да живе, а затим и апостоле од Христа, али се *заједница међу поколењима* – заједница Божијег народа, заједница старозаветне Цркве, заветна заједница – *ишак одржала*, и то у својој истовестности, изнад времена, дакле, у *историји*.

У тих Седамдесет и пет поколења – од Адама првог до Адама Другог, Исуса Христа – прошло је, по заветном предању 5506 (пет хиљада и пет стотина и шест) година, како Стари Завет рачуна време “од Стварања света до Христа”. Али какве су те године? какво је то рачунање времена” какво је то Стварање света! О каквом почетку је реч?

* * *

То је почетак *свећиа* у којем *настѣаје* – не *човечанстѣво*, *нећо* – *заједница људи са Бојом*. Истина је да је ту заједницу Адам (Први Адам) и раскинуо – чиме је почињен грех свих грехова, корен свих грехова, грех духовног *праоца људи као духовне заједнице*! То, дакле, није историја *свећиа*, него историја *заједнице*, *Божијеј народа*, заједнице људи са Богом! Тако је *време преображено у историју* (у живот заједнице) чак и онда кад је човек (Праотац заједнице) ту заједницу већ раскинуо. *Али је за историју* – то јест, за опстанак заједнице, за Тајну Промисао Бога, за тајну Бригу Бога о отуђеној заједници – *довољно и то што се заједница каје* због тога раскида, што жали због раскида, због изгубљеног раја (то јест, првобитно блиске заједнице са Богом) и што има пророке (кроз које говори Дух Свети)! У тој историјској свести кајања је заједница жива, јер је у кајању (и жртвама) жива историјска свест *континуитетѣа* заједнице.

А континуитет заједнице се одржава управо у кајању, трагичном осећању кривице *поштомака који Грех нису починили*, али који, кајањем, ипак примају *на себе* кривицу Праоца, са жељом да и њега откупе, јер су његови потомци.

Да би означили континуитет заједнице, Јудеји (побожни Јевреји) рачунају да време (живот) заједнице од Адама до Христа траје 5.506. година, то јест, да је то заједница с Адамом Првим, непрекидно иста од Почетка (од “стварања света”, то јест од *стварања заједнице човека са Бојом*). То је календар *историје*, и то историје *Божијеј народа*, који се каје због раскида, јер се каје због самог довођења у питање божанског карактера те заједнице! Пет хиљада и петсто и шест година није ознака времена, него *љубави према Праоцу Адаму*, уз жал и кајање за његов Грех.

Па ако Бог и није присутан с њима, они га *призивају бар* чувањем закона (Мојсијевих закона), да чине *бар ону пра-*

вду која је у њиховој, људској моћи. А то је моћ да одлучују о својим *последицама*, како би ти поступци били у складу са *тежењом* да се обнови Завет (са Богом), то јест, у складу с очекивањем *Спасиоце*, Месије. Да у том очекивању не би погрешили као што је погрешио Адам Први, кад је отказао послушност Богу и повео се за Аспидом (Змијом, идолом Земље, Мт. 3, 7), јер се заједница са Богом обнавља *шек покајањем* (Мт. 3, 2–8).

“Породи Аспидини! Ко вам каза да бјежите од гњева који иде? Родите, дакле, род достојан покајања, и не мислите да је довољно то што сте синови Аврамови, јер вам кажем може Бог и од овог камења да подигне дјецу Аврааму” а да вас, ако се не кајете, сасјече као дрво сјекиром!”

Јер нисте заједница самим тим што сте синови Авраама, него тек тиме што кајањем *примајте на се и грехе оца* (па и грехе Авраама).

Тек тиме се јавља *историјска свест*, чување заједнице, то јест, историје, која је *прекинута Грехом*, а *обнавља се* *покајањем*, трагичном кривицом!

* * *

Заједница се, у свом континуитету *заједнице са Бојом*, одржава и покајањем, јер и покајање је победа над *смрћу* која би, иначе, заједницу, везу међу поколењима, разбила, раскинула! У тој тајни Покајања је и објашњење тзв. *прајичне кривице*: без ње не би била могућа веза љубави једног поколења са поколењима умрлих! Не би била могућа традиција (предање), то јест *историја*.

Зато и Његош каже:

“Бог се драги на Србе разљути
За њихова смртна сагрешења” (ГВ, 198–199).

7.

Пророци су немилосрдни кад својим савременицима и потомцима износе грехе отаца. Не штеде ни праоца Авраама, ни Исака, ни Јакова Израилља, а при томе, стално позивају да се због тих њихових грехова њих не одричемо, него, на против, да њихов грех примамо као свој, да будемо спремни на испаштање за њихове грехе! Иначе нема поистовећења нашег са њима (заједнице с њима), па ни заједнице ни са савременицима, сродницима крвним! Нема историје!

Велика је и дубока, дакле, тајна историје, јер то је тајна осећања заједнице, тајна морала (спремности на жртву), тајна љубави.

Свето Писмо је зато пророчка реч *о тајни историје*; а то је реч коју – кроз уста пророка! – изговара сам Дух Свети, једини творац заједнице људи са Богом, дакле, једина сила *историје*!

* * *

Апостол евангелист Матеј набраја само *четиресет* *поколења*: од Праоца Авраама до Христа, Адама Другог (Мт. 1, 1–17), јер је *шек Праоцу Аврааму Бој изричићо обећао Сјасење*, Свету Земљу, Другог Адама Христа, Цркву. А то значи: *историјску заједницу*, заједницу која је надвремена, те јој неће бити краја! То је заједница у којој ће њени чланови дочекати не само Први, него и Други долазак Христов! (Откр. 4, 4–10; Откр. 7, 4–10); Откр. 21, 1–7).

То је дакле, заједница победе над *смрћу и временом*; то је заједница преображаја – али тајног (мистеријског), а не реалног! – преображаја самог битија бића: да у тој преображености – празничној преображености – буде Празник! Да битије више не буде подложно времену, “трулењу”.

Та победа над смрћу је *славна*, те се зато и слави на свакој *Литургији*, *празнику заједнице* у којој човек – историј-

ском заједницом преображен! – побеђује смрт. У томе и јест слава и празник, празнични карактер заједнице.

Заједница се, дакле, одржава и потврђује односом својих приврженика (чланова) према Смрти и Времену, које, додуше, јесте време нестајања, али нестајања *пролазног бићуја*, дакле и време Смрти!

8.

Црква је *узор*, божански узор, такве заједнице (као што је Израил старозаветни узор заједнице, нације). Пре појаве Цркве заједница се могла јавити само као несвесна (!) *шежња* Цркви: уосталом, као и у жртвеним обредима покајања на које Свети Јован Претеча (Крститељ) позива чак и фарисеје (старозаветне интелектуалце, “књижевнике”, то јест књигозналце у верској заједници). Али *коначно свесни* облик те заједнице – у свести *слављења* те заједнице (у Литургији) – јесте *шек Црква*. Тако је она и коначна свест *историје*, надвременог порекла и карактера заједнице (јаче од свих световних услова).

Да није Цркве, никад се не би јавила ни филозофија која се *шумачењем историје* противи управо Цркви, да у филозофији историје (управо историје!), *доведе у ишћање Цркву*, празничну заједницу, заједницу Седмог дана (посвећеног Богу).

А историја је животи и ошћанак управо те заједнице, Цркве! Не “људи”, “човечанства”, појединачних примерака, милијарди и милијарди примерака “појма човек” (то јест милијарди индивидуа), него *људи који су као личности* (изнад своје индивидуалности!) укључени у *Бојом дану заједницу*, чију свест – *историјску свест*, као веру – даје *Лојос*, Дух Свети, говорећи на уста пророка и апостола.

Аутентичну и сигурну историју – јачу не само од појмова филозофије историје, него јачу и од Смрти – има *шек Црква, шек људи у Цркви!*

Нерешиви проблем – уму, мишљењу нерешив – је проблем *трансценденције*. Но филозофија, ипак, не одустаје, јер филозофи желе да нас одрже у уверењу да је решив – и то решив мишљењем! А шта би заправо значила трансценденција? И каквог смисла има тај термин?

Трансценденција је *превазилажење* нечег, *излажење* (искорак) из нечег, или чак *уздицање изнад* нечег. А то је филозофски проблем само зато – и може бити само зато – што је то проблем или питање *излажења из битија* (из битија бића), то јест, питање о томе како да човек *изиђе из битија свој бића*! Да се уздигне изнад свог бића! Да превазиђе, трансцендује своје биће, битије свог бића!

Кант је, међутим, утврдио да је биће “Ding an sich”, нешто “по себи”, то јест, нешто које постоји *по себи*, а не *по нечему изван њега*, па чак ни по појму који би о бићу имао *сам Бог*. То значи да биће – нешто што је биће – не може, у свом битију, бити одређено *ничим ван њега*, *нејо једино самим собом*, *по себи* (као посебно), *у себи* (као усебно). Биће је, да тако кажемо, *истиовейно једино са самим собом*! И ни сачим ван њега: створено је – из Ништа! Ако је нешто одређено или одредиво нечим ван себе, *онда јоо Неишћо није биће*! Биће је *самоистиовейност* оног што јест (што је сушто, постојеће). Иначе не би било биће, не би постојало. (Само Бог може да створи биће, то јест самоистоветност! А то значи да је биће схвативо само као настало из Ништа – што је могуће само Божијом силом).

То онда значи да би излазак (искорачење, прелаз) *бића из себе* био исто што и прелаз – у Ништа! У небиће, у небитије! Трансценденција би тако била могућа *само као нестијанак, смрт*! Јер изван (конкретног) бића нема ничег што би могло да буде подлога (“субстанција”) за постојање (битије) *штога бића*!

Па ако мисао о трансценденцији има неког *филозофског* смисла, онда има само под условом да је то мисао о *излазу из битија*; о излазу бића из битија! јер филозофија је “мишљење и питање о бићу (и битију бића)”, те зато и мисао о трансценденцији има смисла само као мисао о *излазу из битија бића*!

Да само *мишљење* – које није синтеза, него анализа, разлагање датог искуства (до којег се није дошло мишљењем!) – ... да мишљење није у моћи да одреди биће, то произлази из саме (аналитичке) природе мишљења; оно зато одређује (дефинише, детерминише) нешто увек нечим другим! увек нечим што није та ствар коју дефинишемо! *Omnis determinatio est negatio*, то јест, свака дефиниција (детерминација, мишљење) је негација оног што мислимо! Тако је кад је реч о мишљењу о бићу! Зато Кант и пита: ако је мишљење аналитичко, “Како су могући синтетички судови а priori” (то јест пре искуства потребног мишљењу да мисли – о томе искуству)!

Из тога ће Хегел покушати да извуче филозофску мисао, метафизику, на тај начин што ће *битије истиовейности са небитијем* (са *Нишћом*), и то сасвим логично: из поистовећења битија и мишљења! Дакле, из самог постулата (основа) метафизике! Тај Хегелов став – *истиовевећења битија са небитијем* – он назива диалектичким, јер му је циљ да “мишљу обухвати кретање”, *прелаз из битија у небитије*, то јест *трансценденцију*! А како се логиком сматра свака доследност полазном ставу, (таутолошка доследност, по Витгенштајну) то је Хегел могао своју “диалектику” (која је без везе са изворном, платонском мишљу о трансценденцији!)... могао своју “диалектику” назвати и *логиком*... јер у својој филозофији он заиста и јест *доследан полазном ставу* (постулату) *о истиовейности битија са небитијем*! дакле, у својој филозофији јест доследан, то јест логичан. А за полазни став је одабрао то “диалектичко” поистовећење *битија са неби-*

ијем (као “трансценденцију”) зато што, по њему, није могуће другачије мислити о *креићу* (из битија у небитије, па тако и у револуцију!)

* * *

Тако излази да је биће немогуће схватити и дефинисати мишљењем него само *показивањем*: биће не мислимо, него га само *показујемо* (јер ни настанак бића нема никакве везе са мишљењем (чак ни мишљењем Бога, јер Бог није мишљење! Уосталом, ми не можемо знати шта је Бог, па ни то да ли и како мисли!). “*Шта је биће?*” – па, ево ово ту или оно тамо! А Ти сад испитуј сам, па ћеш ми рећи да ли си успео да га схватиш и да мени објасниш; или ћеш и Ти, на питање о бићу, морати да одговориш на исти начин: да покажеш: ево ово! ено оно!”

Ми, додуше, “дефинишемо ствари и бића”, како нам се чини? Али не! Ми дефинишемо *неке особине* бића: употребност, корисност, штетност, опасност, улогу, вредност бића или ствари! а то није дефиниција бића, него *нашеј односа према њему!* па тако поступа и наука: “дефинишући ствари”, наука заправо дефинише *искуство експериментира*, то јест експерименталне употребе ствари. А то је дефиниција *нашеј искуства* (сећање на поступак употребе)! дефинишемо себе или нешто у себи, а не биће!

* * *

Како ми можемо да говоримо о бићу? – Не можемо. Пошто можемо само да покажемо (присуство, Хајдегерово *Anwesenheit*), то је говор могућ само *после показивања*, као замена за *показивање*: уз *сећање на показивање* и подсећање саговорника на исто, на показивање... Али то није говор о бићу, него о *показивању бића*, дакле, о нама самима: говор човека о свом искуству показивања!

Зато је основна јединица говора *реченица*, јер је она замена за радњу: првобитно радњу показивања. Не реч (јер она изван реченице не значи ништа), него реченица... коју може да сачињава и једна једина реч, ако она подразумева и подмет и прирок.

Шта је смисао ових разматрања? – да укажемо на немогућност трансценденције (реалне трансценденције), уз живот и опстанак реалног бића! Осим ако неко не пристане на то да трансценденцијом сматра Хегелову “диалектику” која значи – *нишћење* битија! Или да трансценденцијом сматра *мишљење* које значи *негацију* оног што је показиво, а што желимо да поистоветимо са појмом (који је негација)! Ако ствар одређујемо врстом (врстовним појмом), онда то није одређење ствари, него само њеног места у врсти, појам ствари као анализа врсте тих ствари!

А сви покушаји Хајдегера да “кућу битија” потражи “у језику” произлазе из *неразумевања* језика (суштине језика), јер Хајдегер не одваја *сам језик* (као подсећање саговорника на исто телесно искуство у обојци, подсећање које се у лингвистици “тумачи” и приказује као “саопштавање”)... не одваја језик од, да тако кажемо, *идеологије* језика. А та идеологија је *сионитана маија поистовећења ствари са појмом о ствари*. Искуство те магије Хајдегер излаже у својој аналитици ту-битија (*Dasein*), у “*Битије и време*”.

Да закључимо: појам *трансценденције* је у метафизици не само несхватив, него и *бесмислен!* чак и у покушајима објашњења *оцајаја* и *говора* (језика).

А ипак, без трансценденције није могуће схватити *историју*, то јест, заједницу међу поколењима умрлих и живих, заједницу која је *субјект* (једини могући субјект) историје!

Ми намеравамо да разумљивим учинимо феномен историје и човека као историјског бића, то јест човека у чијој духовности се збива *историја* као *трансценденција*! А о тој трансценденцији, тајни пред којом је метафизика занем-

ла и због које је (у филозофији историје) ударила на веру и Цркву! – ... о тој трансценденцији је могуће разложно говорити само језиком *Цркве Христове!*

Надам се да ће бити јасно зашто је и како Цркву угрозила па и напала метафизика (идеологија интелектуализма, данас “постмодернизма”) управо у филозофији историје!

10.

Ако је трансценденција прелаз (“кретање”, “диалектика”) из битија у небитије, онда је питање трансценденције феномен човековог *односа према смрти*!

А онда се ни питање *историје* – живе везе међу поколењима, живог осећања истоветности и саосећања савременог поколења са поколењима умрлих у једном народу – ... ни то питање се не решава ако није решен човеков однос према *смрти*!

Додуше, и Хајдегер говори о битију као “*битију – за смрт*”, то јест битију чији смисао је смрт, те да битије можемо и филозофски прихватити само ако је најзад осмишљено смрћу. То решење се, међутим, не разликује од болесног решења којим неки наши бесловесни (а погрешни и лажни) “националисти” машу црном заставом са мртвачком лобањом и укрштеним костима... То је решење самоубилачко, као и наше “побуне” (против Бога), тумачене хуманистички: као “ослобођење човека”.

ПРАВОСЛАВНА ИДЕЈА НАЦИЈЕ И ВЕРНОСТ СВЕТОСАВСКОМ ЗАВЕТУ

Тајна српске историје, живота народне заједнице у Цркви, јесте тајна Христа, Светог Саве, Светосавског Завета датог на Жичком сабору, а потврђеног и *Заветом Косовским*. Ако су Срби народ заветни, онда то могу бити само зато што *Србе као историјску заједницу* није стварала и у историји одржала држава, него Црква

Пробили смо се у демократију. А то је – демократска држава. Она није (тј. не може да буде) власт неке (било које) друштвене групе, класе, странке, чак ни нације, него *власт закона*, и то закона о праву свих грађана државе. Та власт је, наравно, могућа само ако је врше људи који се *строго држе закона*. То је *власт која служи закону* као свом једином господару, као што частан човек служи заклетви, датом обећању, уговору или задатој речи: везан је речју!

Таква власт је могућа само ако људи (“на власти”) имају морала, јер само је *морал ња снага* која чини да се човек, у свом понашању, држи закона као једине власти. Без тога морала закон је “мртво слово на папиру”.

Морал није неки “принцип” (рационални), или “принципијелност”, или дејство неког “универзалног појма” у чове-

* Текст првобитно објављен у: *Војска*, 21. 01. 2001, стр. 32-33, под насловом *Свети Сава и његов народ – светосавски смисао демократске државе*.

ку. Морал је могућ, жив и делатан само као осећање: морално осећање! То је осећање дужности према заједници којој осећам (опет: осећам!) да припадам и чији улог осећам да морам да браним као свој сопствени, као свој идентитет личности! То осећање и саосећање у човеку јесте једини могући животи заједнице. Оно је и једини могући – реални и живи (у души човека)! – “категорички императив”. Ако немам у себи ту “категорију”, то осећање, онда нема никаквог императива. Без тога осећања човек је не само изван сваке заједнице, него је и аморалан. А та заједница (саосећања) људи јесте и једини могући ослонац морала који даје снагу законима и држави (правној држави)! То осећање је Завет, а у њему је – нација!

Духовна заједница

Та заједница саосећања (саучешћа, причешћа) није само ослонац него и смисао демократске државе. После пада Берлинског зида (1989) ми смо били засути теоријама и захтевима да смисао демократије буде тржиште (“демократија и тржиште”). Оно, додуше, мора бити омогућено и правно обезбеђено (као и својина), али смисао демократије је духовна заједница, јер право човеково мора бити законом заштићено управо зато да би он сам, својом вољом и свесно – без икакве принуде или обмане – могао да се определи за заједницу којој осећа да припада.

А како та заједница – која је заједница саосећања, причешћа, Цркве, хришћанске нације – настаје? То је тајна Хришћанства! Нас је на пут ка тој тајни повео и упутио Свети Сава. Нема изван Хришћанства те теорије (метафизике, као “теорије заједнице”) која би нам отворила очи и пут ка тој тајни, јер је за метафизику то “трансценденција” – пред којом је она стала као пред (за њу нерешивом) загонетком! Тако је нас – на Жичком сабору, на Спасовдан, г. 1221. – Свети Сава по-

светио (причестио) као историјску заједницу коју ствара Црква: не држава! Чак ни држава Немањиха, краљева и царева, него Црква, чији је апостол (српски) и пророк Свети Сава, Христов апостол Срба, духовни отац и самом Немањи, свом телесном родитељу! Тајна српске историје – живота народне заједнице у Цркви – јесте тајна Христа, Светог Саве, Светосавског Завета датог на Жичком сабору, а потврђеног и Заветом Косовским.

Били смо сведоци многих неуспелих покушаја (а посебно последњег марксистичког!) да се “научно и филозофски” реши питање *што је то човек и што је нација*; да се научно (без душе, без осећања и вере) одгонетне по чему је неко Србин. (Тако је, без вере и душе, настало и расрбљивање једног дела Срба – не само у Црној Гори!)

Шта је српски народ (нација)? Шта је да је, то је народ Светог Саве, те може у историји (као историјска заједница) и да се одржи само као народ Светог Саве (а не неке теорије или неког, ма и највећег хероја, државника или филозофа).

Светосавски Завет

Косово је било искушење наших предака: Да ли ће они – на челу са Светим Кнезом, а онда с његовом иконом – сачувати свој идентитет, тј. остати верни Светосавском, Жичком Завету чак и онда кад изгубе државу (земаљско царство)? Да ли ће и онда сачувати своју Цркву (заједницу Небеског народа) кад против ње буде и држава, било туђа или “сопствена?” Хоће, ако су народ заветни (заједница са Христом)! А ако су Срби народ заветни, онда то могу бити само зато што Србе – као историјску заједницу – није стварала (и у историји одржала) држава, него Црква! Дакле, то што су заједница црквена (Небески народ!), заједница одвојена од државе као и Црква, омогућава да она опстане чак и без државе, и у државама туђим! Одвојени, да би онда, као Црква (заједница Не-

беског народа, причешћеног!), Срби били у стању и да стварају: и правну демократску државу, и морал, и одбрану државе, војску! (Ту истину српске историје најавио је – али само најавио! – и председник Коштуница својом посетом Хиландару, духовном завичају Светог Саве!)

У западној теорији – која није хришћанска, него метафизичка (по Хегеловом и Ничеовом открићу безбожна!) – државу стварају епископи “хероји историје”, а онда, помоћу те државе и нацију (као да држава има ту моћ Бога! А код Хегела има!).

Велика је то и битна разлика, коју је утврдио Свети Сава: разлика између *народа светосавског (завезаног)* и епископско-метафизичког (западног), који је само маска нације! А наше је да коначно постанемо свесни и те разлике, и силног, историјског и европског значаја Светог Саве, јер смо у мутне воде наших пораза запливали били само зато што смо то заборавили!

Нација и демократија (државно право појединаца) јесу две основне категорије европске историје. Метафизичка традиција Запада (а то је вера Запада!) никад није успела да помири и хармонизује те две категорије: *државу у служби права појединаца и државу која “ствара нацију”*. Тако ни морално осећање западног човека (у његовом осећању припадности нацији!) никако није у складу са демократском државом, остварењем вековне тежње европских грађана!

Због тога се данас на Западу демократија осмишљава *пиржизмом и њакмичењем индивидуа* (потрошача и предузимача) и афирмише се само *против националне идеје*, јер се она показала само као ратоборна, антидемократска, милитаристичка, итд.

А како Запад – уосталом, као и ми сами донедавно! – нема увид у православну, светосавску идеју нације (у идеју хармоније између државе – нације – морала – личности – Цркве), нема увид у *нацију као творевину Цркве*, то се, на Западу, као и у неким нашим домаћим круговима, оживљавање

српске националне идеје приказује као антидемократско! (“Ако је антидемократско на Западу, онда мора да је такво и овде!”) А таквом приказивању српске историје и нације увелико су допринеле и “националпопулистичке” странке, поражене заједно с левицом на изборима 24. септембра и 23. децембра 2000. године.

Православна идеја нације

Већ две деценије се заветној идеји (историје и Срба, као нације коју је стварала, ствара и може да је обнавља само Црква) супротставља митоманија о српској нацији и о Србима као “народу најстаријем”. Та митоманија је не само антисемитска (јер најстарији народ су наша браћа Јевреји, мајка свих нација), него и антизаветна, антицрквена, и паганска! Дакле, и против Светог Саве.

Можда та митоманија годи нечијој сујети. Али нас иста та сујета и гордост одвраћа и од Христа и од Цркве, и од Светог Саве, и од могућности да са историјском свешћу доживимо и обнову цивилизације, вере и морала, па најзад и од могућности да се успостави потпуна хармонија историје и нације с демократском правном државом.

У складу с том митоманијом (о “Србима, народу најстаријем”) јесу и све оне празноверице у којима наша научна етнологија (етнопсихологија) све хришћанске празнике тумачи и повезује с гомилом (већ заборављених) паганских обичаја и враџбина, тако да се и о Светом Сави говори више као да се под његовим светим именом крије неки пагански идол (тако је и у “националним” песмама Васка Попе – сасвим у складу са његовим комунизмом надреалисте). Комунистичка идеологија марксиста је паганство приказивала као безазлену идеологију “бескласног” (дакле и претхришћанског) друштва – којем зато није (као “ни Србима” у СФРЈ) тобоже била ни потребна држава, ни тежња праву, владавини закона.

Додуше, сви смо ми пагани када смо острашћени, то јест обузети агресивном жељом за влашћу над људима, а то значи: обузети сујетом, гордошћу, завишћу, “адским наслеђем”, како каже Његош, “које човјека ниже скота оставља, ма да ум га с бесмртнима равни” (Луча Микрокозма, Посвета, 81–90). Јер грех је управо у страсти, острашћености, *агресивној жељи еџоценџризма* који разбија сваку заједницу. Завет је позив човеку да се уздигне управо изнад страсти (у личност са идентитетом историјским), како би био преображен поштовањем Бога и људи.

Тако српски народ треба да се, најзад, усправи, да нас коначно Бог погледа, јер уздизање и морални преображај у заветну заједницу је *наш заџаџак и наша исџорија*, верност Светосавском Завету!

ЗАВЕТ СВЕТОСАВСКЕ НАЦИЈЕ

Пишући “*Национализам Светџої Саве*” владика Николај Велимировић успоставља јасну и оштру разлику између империје, с једне стране, и праве народне државе, с друге: “Не иде народна држава докле може мач, него мач само до границе отаџбине... иначе ... држава престаје бити отаџбином и постаје империјом... добија територијално, али губи морално... Покорити или бити покорен подједнако је катастрофално за државу националну.”

Светосавска нација је отпор не само империји, него свим изразима и облицима империјалне идеје; уметничким, метафизичким, теолошким. Смисао “националне државе” није да она буде оруђе империјалних (колонијалних, крсташких, “крижарских”) идеја нације или неке идеолошке или чак верске заједнице. Светосавска аутокефалија Српске Православне Цркве нема у себи ни трага неког “етнофилетизма”, јер је мисија Цркве да нацију, обичајно–језичку заједницу удружених племена (или општина – комуна!) оног времена, Црквом оплемени, смири и преобрази у заветну заједницу. Шта је Светосавски Завет, то се најјасније увиђа из улоге коју је Српска Православна Црква имала после пада Смедерева и матичне земље Срба: Срби живе расути и подељени у три туђа царства (османлиј-

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. март 2000, стр. 9.

ско–турском, хабзбуршко–немачком и млетачко–италијанском). Ниједна од тих држава (то јест империја) није склона Србима (чак их назива само именом племена – Раци, Рашани, Црногорци, итд.), па, ипак, Српска Православна Црква тек тада, тек под туђом влашћу, успева да поражену српску нацију васкрсне и ојача као целину, то јест, да у једну нацију интегрисхе племена од Сент Андреје у Угарској, до Трста и Скадра на Јадрану, до Битоља и Самокова на југоистоку, до Дунава и преко Дунава до Темишвара... једном речи: да *духовна елиџа и је-зиро нације буде Црква*, да она створи нацију као заветну заједницу. А заветна заједница није ни дело државе (чак ни националне), нити има облик државе, нити се сабира око система и ауторитета државних вредности и закона, него око *божанске силе сабрања*, Логоса – који и јесте Сабрање, у Царству Небеском. То Црква успева у пуној лојалности према туђим, несрпским државама (чак империјама). Може се чак рећи да демократизација и распад српске нације – у овим данима нарочито интензивно и забрињавајуће, опасно по сам опстанак нације – почињу од оног тренутка *кад се идентитет нације изражи у држави* (у вредности земаљског царства), кад старање (већ идеолошко) о нацији предузима држава, а самим тим и странке које се, природно, боре за добијање пуномоћи у вршењу власти. А власт може да доноси законе, али *не може да одлучује о Заветју, о осећању припадности заједници, о историјском осећању идентитета*, о Логосу. Зато светосавска нација, као заветна заједница, није државна или политичка категорија, него историјска. А ни историја нације, у Православљу и заветној мисли није оно што је она у метафизици, западној традицији. Поготово то није нација која је заветна заједница.

* * *

Исте године кад је Колумбо, верујући да је опловио Индију, открио нов, непознати континент, Америку (1492) – и

доказао и он да је Земља округла – почиње за Запад, као цивилизацију, *Нови век*. Није, међутим, његова новина, то јест, Нови век у самом том открићу (и другим открићима), па ни у сасвим новој слици наше планете, него у томе што се у Европи (на Западу) јавља нови тип заједнице: нација, изразито европска, западна категорија заједнице. Она настаје и обликује се снагом и ауторитетом државе којој метафизика приписује божанску моћ (одричући ту моћ папи!). А закон – зна се то, нарочито јасно, из посланица Светог апостола Павла – није исто што и *вера*, па чак ни онда када је то закон Мојсијевих Божјих заповести. На Западу се нација, ипак, јавља као феномен закона и устава, а не као феномен Завета, вере.

Ми смо, међутим, под утицајем Просветитељства, тамо негде од 18. века, почели да тај назив за европску западну категорију заједнице, назив “нација”, користимо и као назив за нашу заветну заједницу, мада је наша заједница (светосавска нација) настала далеко пре европске нације. Но, где смо, ту смо, па нам је прекасно да одбацимо термин нација, јер је дошло време да себи и свету, бранећи се, доказујемо да наш “национализам” није исто што и њихов, јер они нас оптужују управо за оно што је њиховој нацији својствено, па се сад, под притиском Америке, одричу нације, као заједнице метафизичке, “неспојиве са демократијом”.

Зато траже од нас да се и ми “демократизујемо” на тај начин (западни, амерички) што би се одrekli своје нације, што значи заветне заједнице (и Православља). Па у чему је разлика између нације православне (заветне) и нације западне (метафизичке, идеолошке, етатистичке)?

Ако нација, европска категорија, настаје снагом и ауторитетом државе, онда је национализам исто што и *етатизам*, а држава неизбежно империјална, (без обзира на то да ли има и снаге за освајања и насиље). Јер нација се само у рату *обавезно поистовећује са државом*, тако да је она, у том поистовећењу, и *рајборна*. Култ нације је тако култ одбране

својине, државе. Снага нације се мери снагом државе. А ако је нација светост – не по угледу на светост Цркве или заветне заједнице – онда је света и сама држава, институција (људских) закона.

Наравно да то није исто што и нација (заветна заједница) која се поистовећује са Црквом, одвојеном од државе, и којој, по догматској дефиницији православне еклисиологије, одговара само *хармонија са њравном државом* “Ромеја”, то јест, државом Римског права, државом која је *оруђе* права грађана. *Хармонија* двају различитих ентитета, *а не истовешности*. Јер Византија није била “свето царство” (није света држава, него Црква); држава је била Римско царство (не империја) православних, званично: “Царство православних Римљана”, то јест, римских грађана (по Римском праву), док је империја Карла Великог и наследника била “Свето римско царство германске народности”, највиши, “божански” облик државе, како истиче и Хегел.

* * *

У Новом веку није више света Црква, него држава. Хегел ће ту државу (поменуто) германско “свето царство”) дефинисати као “отеловљење божанства”. Нација је светиња, и “Бог је с њом” (Gott mit uns, на пређицама опасача немачких војника). ... Нација је светиња само у својој *истовешности са државом*, као да је “причешћена” државом, силом закона (крсташком силом још од времена Барбаросе и супарничке борбе за инвестиру, против папске империје). “Божанство” је, дакле, у држави, а не у Цркви. Зато Хришћанство – однос човека према Христу – остаје на западу *приватна ствар индивидуе* (у њеној индивидуалности) најзад, као предмет “филозофије егзистенције” јер метафизика и њена “теологија” нема ни снаге, ни домета за то питање односа *личности* човека према *личности* Бога. Приватно можеш бити хришћанин,

али је битно да јавно будеш *држављанин* и да је твој идентитет (и националност) у томе. “Вера” која човека укључује у државу јесте *национализам као интимни етицизам*, а Хегел га приказује као “обичајност” (Sittlichkeit). А то је систем *навика*, “друге природе човекове”, и то несвесне, јер те навике су “објективни дух”, свест тога “духа”, а не самог (субјективног) човека и његових навика којима није ни потребна свест (оне делују аутоматски, “ирационално”!). Јер навике су сврсисходни (и државотворни) *постуци* који су сигурни управо зато и тек тада када су *несвесни*, кад им није потребна (сумњива) контрола човекове свести. Као у техници. Зато је природно што је “филозофија објективног и апсолутног духа” завршила остварењем индивидуе у *својој технике*, у *постмодерној*.

Очигледно је, дакле, да метафизика, а Хегел је њена последња реч, не решава питање *личности и заједнице*. То решава заветна мисао.

* * *

Човек је створен као *индивидуа*: индивидуално, у своју појединачност одвојено биће, истоветно са *самим собом*, а баш тиме и биће *слободно*. Тиме је Савршени Творац извршио стварање човека, те се човек и рађа тако: *одвајањем* од мајке. Индивидуалност, као и слобода, је његова Богом дана *природа*, па је човек без Бога може изменити само смрћу.

Али, човекова срећа и спас није у тој створеној природи (индивидуалности) него у “излажењу”, благодатном излажењу из индивидуалности (и усамљености) овог бића у дух који је могућ само као *благодат Бога Сведржителја* (а не само Творца). Та благодат је осећање заједнице са Богом и људима. То саосећање је вера: *Богом дана вера*. Природа вере је *осећање* (којим је душа човекова жива и свесна), а *мисао вере* је “трансценденција”, то јест, превазилажење, излажење из Богом створеног битија, како то приказује *Луча Микроkozма*.

Луча Владичина је дејство Божанске енергије (исихазма!), озареност и преображеност човекове индивидуе *тајном Заветна*.

И српска нација је, за владику Његоша, тајна Завета, па су зато отпадници “богомрски” (ЛМ II, 196–200).

Ово су два основна става којих се одлучно, свесно и непоколебиво морамо држати, уколико желимо – нарочито данас – да разумемо и *Зло* које влада светом, и *Завети* који је спас од Зла.

Два става: *о створеном бићу индивидуалности човекове* (слободног бића индивидуе) и *о благодатној вери као превазилажењу њога бићу*. На те две истине упозорава људе и вернике Христос и у “Великом инквизитору” Достојевског. А сам Инквизитор *јони Христна* управо *на тај начин што је две истине не одобрава* и скрива их од верника. А бранећи мисао заветне заједнице, Православље се ослања управо на те две истине кад се супротставља метафизици (метафизичкој традицији западног обожавања државе), Инквизиторовој империјалној и крсташкој идеологији.

У Београду,
март 2000.

ЦРКВА – ИЗВОР И УПОРИШТЕ ЗАВЕТНЕ НАЦИЈЕ

Ова тема је актуелна због тога што се код нас у политичком и јавном животу јавља читав низ недопустивих заблуда кад је у питању тумачење историје Цркве и Срба као заветне заједнице. Ви знате шта је заветна заједница. То је заједница људи са Богом. Говорило се о „небеском народу” као наоружаном народу, па се говорило и о некој посебној „православној полицији”, па се говорило и о „православно-националној држави”, па се говорило о разним, тако да кажем, прилично искључивим ставовима који су приписивани историји Цркве.

Хришћанска Црква је настала као синтеза трију медитеранских култура: јеврејског, римског и грчког народа, односно културе Јерусалима, Рима и Атине. Има извесних философа (међу којима је, рецимо, и Шестов код Руса којему се приписује да је философ егзистенције) који говоре о сукобу између Атине и Јерусалима, тј. Грка и јеврејског народа.

Међутим, они не узимају у обзир да се у овој синтези трију народа не ради о Јерусалиму, на кога је и Сам Хри-

* Текст првобитно објављен у: *Двери*, бр. 15, 2002, стр. 13–15.

стос бацио проклетство, предсказавши му пад (као што ће Јерусалим и бити освојен и разорен 71. године од стране римског цара Тита) – већ о Небеском Јерусалиму, о Небеском Риму и о Небеској Атини. То значи о синтези култура трију крштених народа. Та синтеза се најбоље огледа у самом животу Апостола Павла, који сам за себе јасно каже и представља се да је он Јевреј или Јудеј из племена Венијамина (што значи потомак најмлађег сина Јакова Израилевог), да је он фарисеј и син фарисејев (а то значи школовани теолог и познавалац књиге, дакле који је имао теолошки факултет оног времена), и да је он римски грађанин са пуноправним статусом римског грађанина, који има право да се позове на цара кад неко угрози његово право, па чак и самог цара да позове, као што стоји у *Душановом закону*, на суд и цар мора да се појави пред судом ако је, у име цара, закон био прекршен. То је својеврсна страхаота римског права.

Ту синтезу је извршила једна цивилизација која се погрешно назива Византија, по граду Византу, а која се звала - Царство православних Римљана. То је био званичан назив Византије. Ту су цареви Константин и Јустинијан успоставили коначну хармонију између римског права и Цркве Христове. Такву хармонију није више остварио нико у каснијој историји Европе и Запада где владају било римокатолички западни клерикализам, са учењем о непогрешивости папе или протестантски “цезаропапизам” - у коме на челу цркве стоји владар.

Дакле, ту хармонију између права и Цркве успоставила је Византија и зато се она назива Царство православних Римљана, тј. римских грађана. Такав римски грађанин био је и Апостол Павле. На учењима Апостола Павла и на Јеванђељима, нарочито Јовановом, заснива се целокупно учење Цркве према држави и према друштву. У Старој Грчкој била је демократија, али је Сократ исто тако демо-

кратски осуђен на смрт, као што је Христос и демократски осуђен да буде распет. Шта то значи?

И у Атини, рецимо, била је демократија, али људи су били одани поштовању права грађана, у оној мери у којој су грађани били одани завичајној заједници којој су припадали, осећањем части те заједнице, осећањем смисла живота, вољом за живот која се звала обичајност, завичајна обичајност. То је било усклађено једно с другим, и човек који није био завичајно везан није осећао ни неку потребу да спасава част полиса или града, нити је осећао некакве љубави према суграђанима, он једноставно није био везан за тле. А онај који је био везан за тле, ако га за казну протерају, то му је била већа казна него да буде осуђен на смрт. *Проштеривање из завичаја* је, за грађане Атине, била најгора казна.

Данас се поставља питање демократије и поставља се питање става Цркве у једној сасвим новој ситуацији. Ви имате данас демократију, имате светско тржиште, имате људе који пословно немају никаквог завичаја. Завичај му је тамо где је уложио новац. Финансијски капитал јури широм планете: подигни га у Токију, уложи га у Сиднеју, подигни га у Москви, уложи га у Варшави, подигни га у Њујорку и тако даље. Капитал уопште нема отаџбине. Ти људи који немају завичаја сматрају да их нација ограничава и да та национална граница мора да буде уништена да би они могли пословно да имају великих успеха.

Они су јако моћни и сматрају да треба укинути све могуће националне границе како би се привреда и економске везе развијали до мафијашких размера, које више нико не може да контролише.

Сад се поставља питање: чему нација? Има ли она икаквог смисла? Има итекако! Од Светог Саве имате тројну хармонију: нације, државе и Цркве. То је први пут у европској историји и то се десило управо Србима. Зашто? За-

што је то важно да знају управо људи који студирају српску књижевност, српску историју, зашто је то важно данас казати? Јер је српску нацију изградила Црква, а не држава и то је једина нација у Европи коју је само Црква градила, а не држава.

Држава је од 1878. године, од Берлинског конгреса, добила налог да, по западном принципу, гради нацију. Од краља Николе па на даље почела је да се гради црногорска нација која је потпуно одступила од принципа да нацију гради Црква. Кажу – националне мањине морају имати права. Шта то значи? То значи да нација која има апсолутну већину у једној држави мора да обезбеди мањинама право да се развијају и то се очекује од нације ако је демократска. Тако може да се деси да та национална мањина постаје бројно већа од ове нације која је из почетка већинска. И ко нам је онда крив? То значи да се нешто дешава у тој нацији када је она потпуно изгубила црквеност, породичност, парохијски живот итд. Ко је нама крив што смо породице без деце? Престали смо да живимо црквеним животом...

Пре најновијег рата били смо изложени насиљу марксистичког тумачења заједнице. Марксизам је тумачио заједницу као „интересну заједницу класног типа, одређену облицима и односима својине”. Заједница, у марксистичком тумачењу, зависи од тога да ли учествујеш у својини или не, или, пак, претендујеш на то да револуционарним потезом, солидарношћу пролетеријата освојиш власт. А све је ово било лаж. Дакле, марксизам је понудио једну лажну представу о заједници као *интересној категорији* и требало је доста година да увидимо да је та теорија заједнице лажна, јер не постоји никаква заједница у којој би људе сабрао интерес. Заједница је заједница зато што се људи у њу укључују спремни да жртвују своје интересе за ту заједницу, а не да би од заједнице наплатили своје чланство у њој.

Дакле, ради се о заједници другог типа, а то је заједница коју је засновало Хришћанство. Видите, на чему се заснива хришћански појам заједнице? Бог је сабрао људе у хришћанску заједницу, у Цркву, не неком теоријом, не неком мудрошћу, умом итд. (јер је Бог знао да никакав ум не може људима да помогне, пошто су они уверени да имају ум малтене божански, па у метафизици то и тврде, да је својим умом човек раван Богу), него је Бог жртвовао Свога Сина јер само *жртвом се ствара заједница*. Е, видите, чак и Бог је Сина жртвовао да би створио заједницу. Апсолутно није могуће створити заједницу без спремности избране елите, духовно избране, да се жртвује за ту заједницу. Само та жртва ствара ту заједницу. Дакле, то није интересна заједница, него заједница љубави.

Још пре Другог светског рата, рецимо, врло често наше свештенство није довољно познавало Православље, јер није лако познавати Православље (после онолико времена робовања и нешколовања) а нарочито захваљујући југословенској идеологији која је тврдила да је Православље исто што и римокатолицизам, исто што и јеврејство, исто што и ислам, исто што и протестантизам, исто што и паганизам, исто што и атеизам, да ту уопште нема никакве разлике. (Ево, на пример, појавила се књига једнога професора „Петокњижје старе српске вере”. Он је ту књигу, очигледно, назвао по Мојсијевих пет књига Старог Завета. Он је сакупио податке о прехришћанским идолима које назива боговима и тврди да они чине “духовну супстанцију” Српског народа. Па такво паганство су заборавили и Грци, код којих је паганство било више укорено и забележено. А овај професор такво паганство приписује нама, па се то, чак, и промовише из највиших научних институција.)

Међутим, сада кад је створен тај колективизам марксистичког, или финансијског, или мафијашког типа, сад

се јављају и нове теорије разних психоаналитичара који тврде да човек постаје човек тек кад се одвоји од колектива и тек онда кад постане индивидуа у себи сама заснована. То се зове “индивидуација”. То су Фројд, Јунг и други који говоре о колективном несвесном у коме се чува и, генима преноси, Бог са колена на колена у сваком од нас; рађамо се са “Богом у генима”, па га онда проналазимо негде у себи, итд. То су магијске теорије азијског порекла које су “пронашли” Немци у свом ходочашћу на Исток и сервирали европској култури. Међутим, ту нема оног основног хришћанског учења о личности.

Тајна Христова је *тајна личности* и ту тајну личности до сада су успели да нам, на неки начин, представе и да нам је стално држе пред очима и у свести искључиво велики песници, романописци. (Чак и теолози заостају за њима. Мислим да нема тога теолога који може да се упореди са великим писцима као што су Достојевски или Његош.) Тајна личности, личност не може да буде предмет никакве психологије или психоанализе. Психоанализа може да изучава индивидуе, индивидуално... Индивидуа може да буде предмет науке. Понашање човеково може да буде предмет науке. Наука може добро да опише чак и поремећаје, болести и да, кад те поремећаје примети, каже: то је поремећај те и те врсте, али она апсолутно не може да помогне. Мени може да помогне само ако се ја *из индивидуе уздишем, будем уздигнути у личности*.

А личност је тајна. Управо у томе је величина Христа Који је открио човечанству суштину човека као личности, тајне која није доступна никаквој науци. То је тајна која се доживљава (ако се човек припреми) искључиво у Литургији. То је она тајна за коју Његош каже: „С тачке сваке погледај човјека”, како хоћеш суди о човеку, “тајна чојку човјек је највећа. Твар је Творца човјек изабрана.” Не може психологија ту тајну да учини предметом свог

истраживања или предметом науке. Личност у човеку је догађај и то празнични, свечани догађај који нам се не догађа сваки дан и који ми памтимо као велики моменат из свога живота, који може да нам се догоди и непредвиђено, и који онда чувамо у својим успоменама и поносимо се њиме - као *идејним духовним*, настојећи да останемо верни том догађају и очекујући да нам се опет понови то да будемо личност.

То се дешава у великим моментима љубави, жртве, доживљаја, у великим сусретима. Још игуман Стефан каже: „Тајна чојку човјек је највећа... Шта је човјек, а мора бит’ човјек. Тварца једна коју земља вара, а за њега види није земља.”

Другим речима, не постоји ништа на земљи што може да човеку објасни човека. Многи су покушавали да човека објасне материјалним условима у којима живи, или пореклом или крвљу (од Старог Завета до Хегела, Маркса и Јунга), у телу тражећи тајну личности. Људи стално говоре шта је човек, шта је човек? Сви философи имају своје: човек је биће разумно, човек је биће које говори, човек је биће које ради, човек је биће које ствара... а Литургија каже: *човек је биће у коме се дешава драма уздицања од себичне индивидуе ка ојвореној личности, ојвореној Небу и свету и радости*.

Међутим, човека стварно интересује смисао. То осећање смисла је својствено само човеку. Само човек тражи смисао. Јер, ако нема смисла мојег постојања, каже Ками, онда се човек, кад осети да нема смисла његовом постојању, убија. Сваки самоубица потеже руку на себе оног момента када је коначно изгубио осећање да његово постојање има смисла. Човек живи осећањем смисла, једином виталношћу, као што животиња живи нагоном.

А то осећање смисла се јавља у човеку само у свести о томе ко је он, шта је он, у самоспознаји, која се код Све-

тог Јована зове *покајање*. Он тада види своју границу и онда каже - добро, кад сам ја овако немоћан, кад сам цео ја овако смртан, који је смисао мога постојања? Тада само осећање смисла може да извуче човека из очаја тог сазнања. Смисао је једини спас од очаја и Христос је открио смисао вере у Бога. Јер иначе постојање Бога нема смисла. Заиста нема никаквог смисла без Христа. Христос је открио смисао вере у Бога.

То је суштина Хришћанства. Смисао! Који је смисао? То ниједна вера није открила. Заправо, Христос је превазишао све религије. А Хришћанство није религија. Православље уопште није религија. Православље је дубоко осећање смисла човековог постојања. То осећање смисла доступно је само поетској усмерености човека и због тога су православни у седмом и осмом веку, бранили Иконе, појање, Литургију, у време кад су иконоборци, у име ислама, навалили да укину црквену уметност, икону итд, као што су, касније, и протестанти то укинули.

Дакле, због тога нарочито људи усмерени на студирање књижевности могу данас да открију личност далеко боље и да одбране личност од агресивних наступа психоаналитичара који би хтели да нас сведу на индивидуу. Сваки од нас јесте рођен као индивидуа. Али, човек треба да постане личност!

Ја још увек нисам личност, то ми се догађа под условом да водим рачуна о томе каква сам ја индивидуа, која су у мени искуства, под условом да имам свест о том искуству, да спознајем себе, да у тој самоспознаји видим своје границе, да се не гордим, да сузбијам ту сујету којом се оholим, чиме разбијам сваку заједницу. Кад сам сујетан, онда немам заједнице ни са ким.

Ако се прегоним са својим унуком, да му докажем да сам паметнији од њега, онда је готово, губи се заједница. Ја морам да га поштујем као личност!

Ми смо имали свештеника (то је био брат од стрица Јована Дучића; звао се протопрезвитер Љубомир Дучић), и ми се играмо, а кад он наиђе ми устајемо и кажемо - *љубимруке*. А он, носио је хаубцилиндер, скида деци хаубцилиндер, не од шале, већ – озбиљно! Он сматра, као свештеник, да се среће са тајном личности у човековој индивидуи. И хоће да дете сачува свест о свом достојанству, јер само тако може и да поштује другог. Само тако се у њему дешава све оно што се назива историја, уметност, вера, љубав, нација, Црква.

Дакле, шта је заправо нација? Нација је солидарност међу генерацијама умрлим, живим и будућим. Та *солидарност се зове историја*. То је тајно збивање у човеку када он осети присуство генерација којих више нема на Земљи и када се осећа постиђеним пред њима, и када се осећа позваним да плати дуг који су те претходне генерације направиле, а нису стигле да врате; када се осећам позваним да доврши или да исправи или да надокнади оно што су други оставили за собом, да настави њиховим путем. То је човекова моћ да изађе из граница своје индивидуе, свог искуства и та моћ се дешава искључиво личности у моментима који се зову *празнични моменти* доживљаја поетског, литургијског и верског.

Дакле, ми апсолутно не можемо очекивати да демократија буде стабилна ако њу не подржава једна здрава нација. Нацију не може да обнови никаква држава, никакав устав, никаква граница. Ми ћемо се и даље распадати како се распадамо. Настаје “црногорска нација”, као што је настала и “македонска нација”. Једини ко може да нас састави, то је Црква.

Од појаве Милошевића ми смо сву наду положили у државу, да нам она гради заједницу. Тог момента ми смо бачени на милост и немилост светских сила које нигде нису у стању да граде заједницу, па ни у својој сопственој

земљи. И почели су да нас сатиру. Међутим, то су све биле политичке манифестације, политичко приземље у коме учествује и наша садашња влада, која мисли да политичким мерама може да спаси веру, вољу животну, радост животну, смисао... Никакав закон не може бити донет којим ће бити описани поступци који ће нас да врате у веру. Ми стварамо државу, а не држава нас: нас као народ ствара Црква. Нас ствара Црква, а ми стварамо државу. *Црква ствара нацију, а нација државу*. Држава мора да буде инструмент у рукама црквеног народа, а не да народ буде инструмент у рукама државе.

НАЦИЈА ЗАПАДА И НАРОД ЗАВЕТА

Европски Нови век је обележен појавом нације. То је – после племенске и завичајне заједнице феудалног доба (и Папске цркве – империје Средњег века) – нов тип “заједнице” (то јест, колектива): на Западу до тада непознат, битно, понекад и револуционарно различит од средњовековне заједнице, како верске, тако и феудално–племенске. Битно различит како ћемо видети, и од источне (медитеранско–православне) нације, то јест, заветне заједнице.

Нација је нов *субјект* историје, те је – са појавом нације (како источне, тако и западне) – “историја” исто што и *национална историја*. Тако је, са цивилизацијском и културном експанзијом западно-европских нација, “*европеизација*” неких земаља (Америке, Мексика, Јапана, Турске итд.) значила заправо појаву и рађање америчке (мексичке, јапанске, турске итд.) нације, чиме је и у тим земљама почео Нови век.

Али тај нови *субјект* историје на Западу је “колективни субјект”, “метафизички народ” (негација личности), метафизички појам, какав је и дотадањи појам саме Цркве, дотадањој (метафизичкој) еклисиологији Запада. Тако је метафизика – као теорија ауторитарне “заједнице”, то јест, колектива, “колективног искуства”, “колективног бића”, – сачувана и у Новом веку. У томе је и сталност, континуитет – не хришћанске него – метафизичке традиције Запада. Тако се и могло догоди-

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 1. април 2000, стр. 9.

ти да држава (национална држава, поистовећена са нацијом) буде, као у Хегела (у “коначном довршењу западне филозофије”), “отеловљено божанство”, на исти начин како је то и западна Црква: “објективно света”, без обзира на грешне страсти (libido) – крсташке, хуманистичке (што значи: антитеистичке), световне, империјалне претензије – чланова и главара те Цркве. Та метафизика (у теологији), дакле, није вера.

Зато та иста метафизика никад није могла да подржи и образложи ни *демократију* (државни систем подређен и праву и достојанству личности грађанина), ни смисао демократије, као ни Sinn des Seins смисао самог живота и битија човека. (У томе и јест данас криза метафизике, “вере” и човека Запада). Зато је, у нововековној историји Запада, остао без успеха сваки покушај да се демократија, личност и *смисао* битија, ускладе са интересом *нације* (“субјекта историје” који, ради свог одржавања и континуитета, принуђен да говори језиком метафизике).

Тај неуспех (метафизика као пораз личности) се данас на Западу признаје јавно и званично: демократија има изгледа на успех само ако не питамо за њен *смисао* (то јест, ако је сведена на пуки либерализам, идеологију нарцисоидности), уколико је свака нација (па и наша) спремна – по узору на нације Запада – *да се одрекне своје традиције*, свог континуитета (у нас, наравно, духовног, светосавског), своје историје, дакле, и саме себе.

А нација је *њена историја*. Њен идентитет је у *њеној историји*. А историја је – у могућности *трансценденције*: излажења човека у сусрет смислу који је исти у нама као и у надама и очекивањима предака, па отуд – и тек отуд и тако, заветно – и у сусрет надама и очекивањима савременика и деце, наше будућности. Но, *трансценденција* је, па, дакле, и сама историја, у православних схваћена сасвим другачије него на Западу, у његовој метафизичкој традицији “универзалних појмова и принципа”.

Дакле, Запад је одлучио (а у тој одлуци се ослања и на своју моћ, наравно, техничку, а не моралну): демократија “мора да победи” – а она *што може* “само на уштрб нације”. То је, дакле, свођење демократије на бесмислени либерализам, идеологију нове, посмодерне империје. Ко није спреман да успева (на светском тржишту) и да живи не питајући за сам *смисао*, те да се одрекне и своје историје и нације – тај нема изгледа да му Нови свет призна “демократичност”.

А тај Нови свет је *Свети техник*. То је свет у којем индивидуи – технички опремљеној за њен успех на светском тржишту робе, новца, услуга, информација, забаве, уметности, спорта итд. – више нису потребни ни питање о смислу, ни такав инструмент као “колектив” метафизички, чак ни привид вере. Тако и нашу политичку јавност – па чак и нашу Цркву (мајку историје и нације), – ставља званични Запад пред тај избор: “или–или”, јер “нација не може бити демократска, демократија је могућа само уз одрицање од историје”.

Да ли је тако? Да ли је могућ дијалог?

* * *

“Метафизички народ”, “колективни субјект историје”, у историји Запада заиста је оруђе и механизам моћи, институција која никако није могла да буде у хармонији са *тежњом западног човека ка демократији*. Јер “метафизички народ” није духовна него политичка заједница. Као “колектив-субјект историје”, “метафизички народ” је увек био погонска сила и носилац европског колонијализма (чак геноцида многих народа и племена америчког континента), сила читавог низа крсташких и верских ратова током историје Запада, а посебно двају идеолошких и светских ратова 20. столећа. Најзад је тај рационални механизам моћи нашао своје довршење у Хладном рату и у Свету моћи какву човеку даје тек техника; моћи какву је у свету метафизике (битија – мишљења – знања – моћи) Фауст могао само да сања!

У метафизичкој традицији се у човеку национално опредељивала (или опредељује) “воља за моћ”, као агресија моћног “колектива историје”. Зато није чудо што је *демократизација Немачке*, после Другог светског рата, била обавезно *праћена сузбијањем метафизичке традиције Немаца* (“метафизичког народа”, како то каже и сам Хајдегер) и што цивилизовани људи Запада могућност демократије – не само у западним земљама, – виде искључиво у потискивању националног (њима једино познатог, западног) определења грађанина. Па кад су и неки наши интелектуалци (некада леви, а поборници западне, универзитетске филозофије, то јест метафизике) и *своје* грађанско и европско определење приказивали као анационално, онда су тиме доказивали само толико да им је страна историја (вера и Завет) сопственог народа.

* * *

Западна метафизика је наставак папске рационалистичке мисли, сколастике, метафизичке теологије, теорије о “колектив-субјекту” историје. Тај “колектив-субјект” (“колектив-свесно”, “колектив-несвесно”) је пуки људски *механизам* империје: свеједно које и какве. Хегел је, у својој философији државе, описао четири типа империје, а сва четири изведена из истог, “азијатског” деспотизма; сва четири *лоички доследна* томе деспотизму.

Данас посматрамо империју петог, либерализам као идеологију света техничке моћи. Зато је западна нација империјално-државна, каква је била и Папска црква-империја. То је знао и Свети Сава, те је то исказао у свом писму римском папи Хонорију III (1226–1227).

Наводим то из студије Миодрага М. Петровића “*Свети Сава своје ошчасиву*” у *Књижевним новинама* од 1. III 2000. године, али и зато да се сетимо како су *Књижевне новине*, УКС и Дом омладине из Београда били спремни г.

1982. да организују јавну трибину и дијалог православних са представницима метафизике, идеологије и теологије Запада, Истока и Медитерана. О томе сведочи и недавно изишла из штампе књига “*Религија и мистици*” (Хришћанска мисао, Србиње-Београд-Ваљево-Минхен, 2000.). Па зашто су такви дијалози после тзв. “политичког буђења” Срба г. 1989–90. године прекинути? Шта сада треба да чини Удружење књижевника Србије?

Као “*Бојом венчан неутицајеном благодатју архијерејства*”, Свети Сава шаље у Рим свог изасланика, епископа српског Методија, са писмом у којем се наш Први архијереј обраћа “папи велике римске државе”. Државе! Архијереј пише државнику. Црква се обраћа империји. Јер су Византија и православни свет већ добро упознали Латинско царство, оружану империјалну силу крсташа, њено насиље унијаћења.

Док, напротив, православна нација, *заветни народ Светиога Саве*, није нација државно-империјална (“политички народ”, дефинисан историјом државе), *не то нација Цркве Христове, Небеског цара*. Зато је однос Православља према Папизму битан по томе што је то однос *црквене нације према “црквеној” империји*, па кад паписти (и метафизичари) говоре против неке нације (посебно православне), онда то не чине са становишта хришћанског (или демократског), него империјалног. А империју – па било она папска или америчка, – није могуће бранити ни демократски, ни теолошки, него само метафизички и – језиком уцене и силе. Апостол Павле јасно разликује закон (оруђе државе или империје) од вере која је тајна и благодат, оруђа Бога.

Зато можемо и достојанство човекове личности, и смисао битија, и демократију, и саму историју одржати *једино вођени заветном мишљу и молићвом Светиога Саве*. А то је задатак који нам тек предстоји.

У Београду, април 2000.

СРПСКИ ЗАВЕТ

1... Ђорђе Трифуновић, “Српски средњовековни списи о Кнезу Лазару и Косовском боју” (изд. Багдала, Крушевац, 1968)... сведочи о томе да је предање о Косовском боју уобличио и сачувала Српска Православна Црква, а не народна поезија, која, уосталом, настаје тек касније, и то као “Коло око цркве” (*Горски Вијенац*, 102-103)

2... Тако је Црква сачувала и народном песнику (из “Кола око цркве”) утврдила у главу разлику између Царства Небеског и Царства земаљског (које се онда јасно разликује и у народној песми “Пропаст царства српскога”, по песнику, на Косову!)

3... Кад је изгубљено Царство земаљско - по песнику већ на Косову, а историјски и по црквеном предању тек падом Смедерева, 1459, тј. 70 година после Косова - Србима је тада “преостало још само Царство Небеско”, тј. да као нација опстану само у томе Царству, Небеском, дакле, као народ Небески, а не више као народ земаљски, државни, политички! Све сада зависи од тога да ли ће Српски народ опстати и без државе (Царства земаљског), а то, опет, за-

виси од тога какав смисао ће придавати (осећати) у Царству Небеском и у свом опстанку снагом Царства Небеског!

4... Смисао, вредност и силу Царства Небеског, дакле, и опстанка Срба као народа Небеског (тј. у Царству Небеском) сагледава, утврђује и слави Црква: она је то Царство Небеско. Небески народ је народ сабрану Цркви, свијен око ње, као Коло (хорос) око Цркве, као духовна заједница која се држи искључиво на снази верског *саосећања*, као *верска заједница*!

5... Дакле, земаљско царство је држава, тј. *политичка*, земна и приземна заједница, чији опстанак (као и опстанак њених чланова) - додуше само земни опстанак смртног човека, изолованог у самоистовестност своје особе, смртног бића - ... чувају *закони државе* у њеним земним границама! Закони који су снажни у заштити, онолико колико је снажна држава: политички (политичком слогом народа), економски (богатством и валутом), територијално (у границама које обухватају становништво те државе!). То земаљско царство је, дакле, пропало, 1389, односно 1459. године.

6... Снагу *Небеској Царстви* - као једине преостале заштите Срба - утврдила је *Пећка Патријаршија*. То Небеско Царство је сама *Црква*: Српска Православна Црква! Народ сабран вером и Литургијом (празновањем и слављењем Бога, Свете Тројице, Логоса Свете Тројице, Христа) је у том погледу народ црквени, или, што је исто, *народ небески*: заједница којој је на челу Небески Цар Христос (а не више владар, као Немањићи итд.)

7... Пећка Патријаршија је тако ујединила народ Срба у једну духовну целину (снагом вере као *саосећања*,

* Текст првобитно објављен у: *Двери*, бр. 10, 2001, стр. 7-11.

идентитета Србина с православним Србином)... ујединила од 1557. до 1766... без помоћи икоје државе, чак на територији трију туђих царстава (два римокатоличка и метафизичка, и једног исламског)...

8... Континутет тога Царства - Небеског! - полази (не више од Немањића, него) од *првој архиепископској српске православне аутокефалне* (националне) Цркве, од *Светио-ѿа Саве...* Сада Србе - као Небески народ - уједињује династија *духовна*: патријарси духовне лозе, од Светога Саве до... (до данашњег патријарха Павла, слуге Божијег у светој служби Богу, на трону светом, трону Светога Саве!)

9... Завет, дакле, којем су Срби одани и који Србе окупља (као сила Логоса, сила духовне сабраности у заједницу духовну), окупља их у заједницу *небеску*, заједницу *Лојоса*, са Христом на челу... *тај Завет пошиче од Светио-ѿа Саве!* Тим Заветом је Србе у духовну заједницу сабрао Свети Сава (силом Логоса), он их је сабрао у заједницу верског *саосећања* које човеку даје *Лојос* Духа Светога, саосећања са Логосом Христа и Логосом Оца, Логосом Тројице. Тим Заветом је Србе у црквену заједницу (заветну заједницу) крстио Свети Сава.

Зато је тај Завет *светосавски!* Првобитно *светосавски*, а Косовским ће тај Завет бити назван касније... посебно после Велике Сеобе Срба... кад је већ спаљено тело Светога Саве (на Врачару, г. 1594. што је учинио Албанац - Шиптар Синан-паша).

10... После спаљивања моштију Светога Саве, народ – склон томе да веру усмери на нешто показиво, на мошти (и на чуда, која вери нису потребна!) – тражи ослонац у моштима Светога Кнеза, преносећи их из Рашке у Срем, носећи са собом *мошти*, да верношћу *мошћима* Светога

Кнеза потврди Завет као што је раније, вероватно, ту верност Завету потврђивао верношћу *мошћима Светио-ѿа Саве...* којих тада више није било!

Од ѿо-ѿа времена Завети - који је првобитно и битно светосавски, тј. апостолски - добија назив Косовски.

Али његова суштина остaje светосавска! Црквена! Чувар Завета је Црква, посебно црквена јерархија Срба, а не народни песници или народ који води "Коло око Цркве"...

Чувар Завета је наиме Литургија, која и скупу око цркве даје карактер црквеној скупи, сабраности народа у Небеску Заједницу која слави и празнује Бога и Цркву и своју историју!

11... Но, од тога времена, од назива Косовски за Завет црквени, светосавски, постепено се и неприметно намеће *ејско* (јуначко, војничко, хајдучко, устаничко, гусларско, "слепачко") схватање Завета, па ће тек Његош вратити Завет на његову светосавску висину Небеске (литургијске) заједнице народа са Христом, заједнице коју је Христу привео Свети Сава, а онда то непрекидно чине епископи и патријарси од Светога Саве до данас: чине то *литургијски!*

12... Његош враћа Завет (Косовски) на његову *небеску висину*, светосавску, првобитну... својом песничком (свештено-поетском) трилогијом: Луча Микрокозма - Горски Вијенац - Шћепан Мали, молитвеним и заветним речима Владике Данила, Игумана Стефана и Игумана Теодосија Мркојевића, као и целом својом *литургијском поемом Луча Микрокозма*, јер су Владика Данило и Игуман Стефан само говорници (и глас) *Луче микрокозма у Горском вијеницу*, а Игуман Теодосије – глас *Луче у Шћепану малом*.

13... Битно је, дакле, да је Завет Срба *црквени и монашки* (и свештено-поетски (литургијски), а не *ејски*, народни, гусларски! Тако да је и гуслар заветни тек кад се с нивоа епског (који је јуначки, а турски колико и српски!)... кад се с нивоа епског уздигне на ниво трагедијски, литургијски, *црквени*...

Јер Завет је супстанција Срба као *црквеној*, тј. *небеској народа*, Небеске заједнице, док су устав и закони правне државе (једине која је у хармонији с Црквом православних Римљана, Византинаца, Срба, Руса итд.)... супстанција *државе*, заједнице која није ни национална, ни антинационална, него *цивилна*, домаћинска!

14... Нацију Срба, дакле, као заједницу *заветну* - која је заједница *саосећања*, историјске свести, свести (осећања) историје као континуитета од Светога Саве до данас и у будуће, до Другог доласка Христовог - ту нацију, заједницу историјско-заветну, створила је, родила је и чува је *Црква*, или тачније: *Бој Који је створио и њу Цркву*, као што у човеку ствара веру, верско саосећање, осећање припадности заједници и (морално) осећање дужности према заједници којој *осећамо (саосећамо)* да припадамо и у њој тако налазимо свој идентитет.

15... Заједницу Срба води Круна само зато што и ту Круну чува - и чувару Круне, Краљу, предаје - Црква, те је и Краљ установа *црквена*, а не државна... Или: државна онолико колико је сам крунисани народ (православни) чувар те државе и морални надзор над њом и њеним чувари-ма закона!

16... Овим – Светосавским Заветом, у *Кормчији (Законоправили, Номоканону)* Светога Саве - утврђен је и однос државе и домаћина, с једне стране, и Цркве и верника,

с друге стране, тј. однос који у сваком од нас влада између правне свести (поштовања закона државе) и историјске свести (осећања припадности народу, светосавској заветној заједници). Тај однос је *хармонија* - у нас заветна, светосавска - хармонија *Цркве, нације, Круне и државе* (правне установе), хармонија *Небеској и земаљској царствија*... као и у Христу *хармонија Божанске и човечанске* (земаљске) *природе у истој Личности Христовој!*

Тако и хармонија Цркве, историје, државе, (вере, историјске свести, правне свести) мора да - као вера и христороликост - живи у сваком од нас, да том вером тежимо христороликој хармонији човекове личности!

17... То је смисао Завета, то је његова *тајна*, тајна вере (саосећања), благодати коју човеку даје Бог - уколико се човек душом отвара Небу. А то му се и догађа молитвом, постом, покајањем којим се припрема за Литургију... када се над човеком отвара Небо, или како каже Његош :

“Да ми свијетли круна Лазарева (заветна!)

Е слетимо Милош међу Србе

(Милош ктитор из “Зидања Раванице”)

Душа би ми тада мирна била

Како мирно јуширо у прољеће.”

18... Правне установе Срба се ослањају - и у Проте Матеје! - на *Стари Завети* и *Римско право*, на законе, на опис (допуштених, благословених и забрањених, грешних дела)... јер човек у нацији, својом вољом, чува нацију само кроз своја дела, жртве, подвиге, самосазнања... а осећањем припада нацији... припада Божијом вољом (благадању).

19... Таква дела су и понашање којим одолевамо искушењима... као, на пример, у логору, кад треба одолети искушењу муке, те упркос мукама које гледаш очекујеш

или трпиш, остати у вери!... Многи од нас нису одолели... и онда крили или, чак, напустили (коначно или привремено) веру!

... А неки су толико подлегли, да су Зло приписивали Самом Богу и према Богу се понели као непријатељ према непријатељу, тј. сатански (непријатељски!)

... Пред таквима су и они у којима је остала вера морали да ћуте о својој вери - као што је и Аврам крио да му је Сара жена, лагао да му је она сестра, те је препустио фараону!... Или као што је ћутао Петар, кад се три пута одрекао Христа! ... Али су (смо!) ћутали и зато што се “бисер не баца пред свиње”: не говорити о вери (пријатељству, Савезу, Завету са Богом) пред онима који су у Богу - па према томе и у вернику! - видели Зло! Јер је у њих (као и у Гадаринске свиње!) ушао ђаво!

20... Али, Свети Вукашин Јасеновачки је одолео искушењу свих мука, јер је у њему била вера јача него у свима нама! Бог га је искушавао - као узорног свима нама, Србима, народу логорашком - као Јова, и још јаче! А Свети Вукашин је издржао... *Такви су јунаци Завети: Лазар, Авакум, Вукашин, Светитељи српски, Мученици, верни заклети* коју су српска господа 1221. дала Светом Сави!

21... Значај Светога Саве, тј. Светосавског Завета - као живе душе и живота и опстанка Срба - открива Србима непријатељ: Сидланд, “Јужнославенско питање и свјетски рат” (1917, Беч, 1942, Загреб). Он показује да суштину и снагу опстанка Срба не чини ни држава, ни војска, ни ратне победе, ни језик, него само *култ Светиога Саве*, који је суштина *Завети Срба*! Дакле, жива душа српског народа, историје и славе, и морала и части је култ Светога Саве, тј. присуство лика Светога Саве у души Срба. То каже Сидланд, који препоручује само један начин уклањања Срба из

историје (“у корист Хрвата, тј. Тројне монархије: Аустрија - Угарска - Хрватска на Балкану, са Црном Гором, Санџаком и Косовом”, тј. са остварењем Париског мира из 1856.)

Сила Срба није ни ејска, ни војна, ни хајдучка ни јуначка – све је њо њовишно и колебљиво, у њоразу склоно ѡревари, унијаћењу! – нејо само заветина... А њо је сила култиа Светиога Саве, ауѡокефалне Цркве!

22... Сидланду, против опстанка српске нације, треба теорија која аутокефалију Православне Цркве, националност Цркве, приказује и као *јрех или јерес “ејѡофилејѡизма”* (у нас су и данас веома чести заступници тога мондијализма овај пут не папско-аустроугарског-хабзбуршког, него папско-америчког!)

23... Наши полит-интелектуалци - они који се често као “интелектуалци” јављају на јавној сцени! - са злурадом и “надмоћном” иронијом говоре о *јоразу и јонижењу “Небеској народа”*... а заправо о поразу коалиције СПС-ЈУЛ-СРС и њиховог *култиа војске*, јер су ти исти полит-интелектуалци прихватили од СПС-СРС-ЈУЛ-а поистовећење “Небеског народа” са војском, са “националним” *култом војске-устанака-ратова-револуција-демонстрација-државних удара-атентата*, итд.

Ти полит-интелектуалци (Чоловић, Вида Огњеновић - од ње сам то и чуо! - многи академици и професори Универзитета итд.) не схватају или не желе да схвате да “Небески народ” није војска ни култ војске и државе, него *Црква*, у култу светосавском!

24... Тако нисмо дочекали спремни ни Пад Берлинског зида, јер нисмо, пре тога дочекали спремни ни Видовдан 1989, па нам се догодило да је народ, окупљен на Косову, занемарио Грачаницу, видовданску Литургију, дочек мо-

штију Светога Кнеза Лазара, свенародно Причешће (заветно) и - уместо тога - определио се за *миџини* који је, слетевши у хеликоптеру с неба, одржао Слободан Милошевић, на Газиместану.

Тако да је појава “Небеског народа” - тј. свенародне Литургије у и пред Грачаницом - спречена митингом у којем су људи и мноштво били срозани на бесловесну, манипулисану масу... а *маса није народ*, поготово не *небески*!

Тако је свештенике грачаничке Литургије потиснуо на Газиместану *жрец њиземној колективизма...*

25... Ми ни 1989. године нисмо схватили одакле нам прети опасност по опстанак и државу: нисмо схватили да су нам главно искушење Хрвати, хрватска национална идеја Сидланда (Старчевића)... а не Шиптари! И не муслимани из БиХ...

То није схватао ни Радован Караџић, односно, његова непосредна околина! Јер ако изгледа да су нас победили Шиптари и муслимани, то је отуд што смо ми на све те сукобе гледали епски, хајдучки, свешћу из времена Турака и наших племена, наше племенске, архајске свести!

Заборавили смо Завет *јодунавски*, тј. свест о Злу папском! Нас су победили Хрвати и на Косову, и у Босни - помоћу Ватикана и Америке! Војнички су нас победили Американци, у корист Хрвата...

Завет *јодунавски* је свест о Злу усташтва – хрватске (антисрпске) националне идеје!

26... Ми 1989, од Газиместана па надаље, нисмо схватили *црквену* (светосавску) супстанцију нације, па нам се тако догодило да ту супстанцију тражимо у ратно-устаничким подвизима *војске и хајдука* (и револуционара-побуњеника!); и 1912, и 1914, и 1941 (од 27. марта, чак и патријарх Гаврило Дожич!), и 1944. (Споразум Тито-Шуба-

шић и позив Србима да се ставе под војну команду Тита, ради спасења - војног спасења! - Срба), па тако и 1991-1995 и 1998-1999, под Милошевићевим режимом, у подвизима војног сукоба Срба са НАТО-пактом!

А исто тако и у делима Добрице Ћосића, “Време смрти” и даље! Као и у “добровољачким одредима” СПО-а и других. Све је то тито-комунистичка употреба *ејске свесџи*, *ејској* осећања (илузије) историје, племенског схватања света, архајских, нехришћанских вредности!

27... То епско-војничко схватање нације и њене историје примили смо не само под утицајем Запада (империјалне идеје нације) него, и самих Руса. Први модерни руски историософи, који се чак позивају на Православље, били су Чаадајев, па Хомјаков, обојица официри *коњичке јарге*, елитног (водећег) рода војске, војног мозга Русије! (Берђајев, “Руска идеја”)...

Под тим утицајем је и карађорђевићевска идеја нације, од 1903, кад су официри масакрирали тела краља Александра и Драге Обреновић! (29. маја, дана кад је пао и Цариград, 1453.)

28... Нама - поред Светога Саве и благослова који су му, за аутокефалну Цркву и душу нације, дали цар и патријарх Велике Цркве! - нама не требају славјанофили, као ни поуке руских теолога емиграната који су нам - уместо Светога Саве! - наметнули своју (“царску, белогардејску”) идеологију *имјерије* као православну мисао!

Тај официрски, војни тип тобожњег Православља, нације и Завета - од руског Чаадајева и Хомјакова до нашег генерала Радиновића (из Војностратешког института, у Београду) - тај тип потиче од Хегела и Шелинга, као свест историје *немачке имјерије*, немачке вере као идеологије *немачке имјерије*, немачког тумачења *истјорије*, немачког

схватања “*изабраної небескої народа*”... са којим поменути наши полит-интелектуалци, метафизичко немачки школовани, бркају српску нацију и српски Небески народ, тј. Светосавску Цркву!

29... Ми имамо Светог Саву и веру која је - од времена Светог Саве - усклађена (у хармонији) са *правном државом*, са *римским правом*, као правом домаћина, које (право) штити правна држава.

30... А официјерско војно схватање историје и нације (као и револуционарно) схватање силе: “Коме закон лежи у топузу”, макар и српском, “трагови му смрде нечовјештвом”! Наше схватање историје - и нације као заједнице историјске - није војно, него *црквено*!

31... Наша војска може бити поштована само ако је то војска *народа* који је у заједницу окупљен и сабран *Заветом*, као заједница са Христом, као Црква! Нема светости војске која није народна, ни светости народа (“Небеског народа”) ако то није Црква! А Црква није војна организација нити своје циљеве и послање (мисију) остварује војном силом!

32... Под утицајем Русије су, чак, и наши многи свештеници, богослови и архијереји примили идеологију “Трећег Рима”, тј. једну идеологију империје, која (идеологија) није Православље, него хегелизам. тј. метафизика у којој - како ће то коначно открити Ниче! - *нема Боја*: “Бог је (у тој метафизичкој традицији Запада, у традицији која је на Западу замењивала Хришћанство и Цркву, духовну заједницу)... у тој идеологији *умро*!” У тој идеологији Запада *нема Боја*... (што не значи да на Западу нема верника, који ту идеологију свог Запада одбацују!).

33... Русија не може бити православна као “Трећи Рим”... Православље је *нејација Рима*, јер је Православље *синтеза Рима-Атине-Јерусалима*, синтеза која је могућа само као благодат *Духа Светијога*! (а не као државна или чак војна творевина!)

34... Ако је Руски народ, заиста, “народ богоносац” (попут нашег српског народа као Небеског) - “богоносац” како то тврди Достојевски! - онда он то свакако није као “Трећи Рим”! То ми треба да поручимо и браћи Русима, из искуства Светог Саве, највећег ума европског тринаестог века (у којем живе и Тома Аквински, и Франческо из Асизија и други!)

35... Из те руске “идеологије империје”, приказиване као Православље, настао је атеизам руске интелигенције! Настала је Револуција: казна која се сручила на архијереје Руске синодалне Цркве!

Тако се чак и атеизам неких наших савремених писаца - под утицајем руске емиграције или руског револуционарног покрета! - приказује као *српска национална историја и свесћ*!

36... Завет - који нацију сабира (Логос сабира, Логос је сабраност!) - Завет који људе сабира у хришћанску нацију, у заветну заједницу, није закон или заклетва, или дата реч, него више од тога: *вера* која је *благодат*, Божији дар, дат човеку који је своју душу својим самосазнањем (о Греху и Злу) и покајањем отворио *Небу*...

Завет је Србима дала и послала Богородица, у песми *Проиасїѣ царстїва српскої*: изгубили смо на Косову царство, али смо се одржали, јер смо добили Завет, силу јачу од сваке државе или империје!

Зато, *Завет* чувају монаси а не војска.

37... Вера даје човековом животу осећање смисла! Њена животворна улога је то осећање смисла! Оно у животу човека има улогу коју у животињи има нагон самоодржања и продужења врсте и страха! Лишен осећања смисла, човек, каже Албер Каму (из искуства западног), налази излаз једино у самоубиству: питање апсурда (бесмисла) је питање самоубиства! Дакле, виталност човека је у његовом осећању *смисла*, у осећању које свему што је вредно да је ту вредност! Без њега је све безвредно, па и сам живот, па, наравно, и брак, и деца, и пријатељство, нација итд...

38... Историја је континуитет који је - с обзиром на смрт која раздваја генерацију од генерације! - могућ само као континуитет духовни, тј. континуитет саосећања (саживљавања) потомака с прецима... Дух тога саосећања је супстанција и сила *историје*!

39... У томе нашем (православном) схватању историја је континуитет од Светог Саве - односно од Јесеја, претка Христовог, па до Другог доласка Христовог. Историја је чување заједнице, да у сили своје вере и у свом идентитету опстане до Другог Доласка Христовог.

То је хришћанско, православно схватање *историје*: она је предукус Вечности.

40... Тај предукус предосећамо на свакој Литургији - ако смо за Литургију припремљени како то она од нас тражи!

41... Није за човека важно (хамлетовско) питање “бити или не бити”, него има ли битије (постојање, живот) смисла или нема!

Па и питање о Богу: ако наш живот нема смисла, онда ни постојање Бога нема значаја. Јер питање Бога је питање *смисла* човекова живота!

42... Смисао је реалан кад је (Богом дан) у само реалном (Богом даном) битију! Тада је у битију - које је почетак и *Алфа* - истовремено дат и смисао - који је есхатон, сврха, смисао битија, *Омеџа*. Та сабраност почетка и сврхе (искона и смисла), *Алфе и Омеје је Лоџос...* Сабраност врховна, наднебесна, Божанска... сабраност Тројице у Логосу!

43... Ако у самом битију не осећамо смисао - тј. ако немамо благодат вере, ако подвигом самосазнања и покајања (свести о Злу) нисмо заслужили благодат вере, ако се душом нисмо отворили Небу! - онда је то наше битије у Греху, у одвојености од Бога, без заједнице у коју нас све са Богом и у Цркву сабира Логос!. А то је онда битије без смисла, битије у *џагу*... “Таштина”, како каже *Књиџа Провједникова*.

44... *Смисао* човекова живота је “званије човјека *џред Боџом*”, како каже *Луча микрокозма*, Посвета... “Диалект” (тј. човекова мисао) је “величество Творца”... Тако Његош објашњава Завет Срба *осећањем смисла*, смислом *величања Творца*, тј. Литургијом у којој се човек уздиже од свести о Греху, Злу и смрти до *слављења Тројице* и *Евхаристије*!

45... Питање човекове суштине и смисла поставља Његош - у *Лучи микрокозми* - посебно у Посвети - као питање *смисла*. *Завет* је *осећање смисла оистџанка нације и човекове личности у нацији као Цркви*!

46... Све у човека се - ако је жива душа, ако је *Жив Бој* у души човека - све у човеку се одржава снагом *смисла*, благодатном осећању смисла!

Смисао индивидуе је да буде личност.

Смисао личности је да - у осећању припадности заједници (духовној) саосећања - осећа (морално осећање) дужности према заједници... Смисао заједнице (нације) је Црква.

Смисао Цркве је – “чају воскресенија мертвих”, тј. чекање Другог доласка Небеског Царства, те је, у томе смислу, нација “Небески народ”, тј. народ чији смисао је небески, као што је и сила Логоса који нас окупља у заједницу – *небеска*!

Смисао полног живота су деца... смисао деце је да стреме заједници духовној. Смисао те заједнице... Други долазак.

То је *Завет*. Српски Завет! Завет који нацију Срба чини заветном, Небеском. Завет без којег српска нација нема вредности, смисла опстанка, те може мирно да се претопи у било коју другу нацију, па и шиптарску! Што да не? По чему можемо бити бољи, бити узор, имати мисију, звањие пред Богом - ако не по Завету?

47... Без тога Завета се нација Срба распада, те из ње, као производ распада (Греха), а не развоја, настају нове тзв. “нације”: полицијске, идеолошке, мафијашка творевине као “Македонци”, као “Црногорци”, као “Бошњаци” и други.

48... С нестанком Цркве - као заједнице с Логосом, логосне! - нестаје и нација, заветна заједница!... Али онда нестаје и Црква!

49... *Не претпостављамо нама “етнофилејизам”, нећемо аналитичност, безавичајност, ... а то значи и аморалност... јер еџос = иџос, морал је авичајна обичајност, ако је авичај светшћина.*

50... Црква није “објективно света”, одвојена од народа, јер она је могућа и постоји као Црква само уколико се она јави као *духовни преображај* (крштење) *народа*, преображај народа, племенске (архајске, крвно-језичке) заједнице у *Цркву*, заједницу историјског континуитета, као на Стаблу Јесејевом (како је представљена Рашка Немањина!)

51.. Јевреји су се као народ одржали само зато што су у Савезу (Завету) са Богом, заједница заветна! Одржали су се и без отаџбине, и без своје државе...

52... Као што је Србе коначно у националну заједницу окупила и преобразила Пећка Патријаршија *после њега српске државе*, у три туђа царства: Црква је - кад живи у човеку - моћнија од сваке империје, те је и држава српска (тј. дом народа српског, матични део расутих Срба) снажна док је подржава Црква и црквеност Срба!

Та црквеност је Завет, снага српске историје, српске нације која онда даје, кад је потребно, снагу и војсци!

53... Као што у *Старом Завету* само један син добија благослов - да окупи око себе народу заветну заједницу, Божији народ (тако од Адама, Ноја, Аврама, Исака, Јакова), тако у *Новом Завету* само *Црква* Христова има ту моћ благослова Завета, Логоса (силе саборности)... тј. од Јуде, четвртог сина Јаковљевог, па Јесеја, Давида до Христа Који тајну заједнице открива као тајну Цркве:

- тајну Цркве као тајну вере (а не закона о делима);
- тајну вере као богатог осећања *смисла* (Логоса који је Алфа и Омега);
- тајну *смисла* као *тајну историје*;
- тајну историје као тајну опстанка *нације* упркос смрти генерација;

– тајну нације као тајну *Цркве*, а не ауторитета владара, Израиља, закона!

54... Тако се Срби - и поред истих предака, исте крви, истог језика - распадају у посебне (и непријатељске) заједнице ако немају благослов *Цркве*, Небеског Царства, како се Црква, од Светога Саве и Косовске битке, у Срба назива!

Без Цркве се Срби распадају на тзв. нације какве су данас тзв. “Црногорци” (пре тога било је турчење, унијаћење...) што се завршава мржњом, осећањем природним према Цркви од које је отпадник отпао!

Зато Црква после Косова опомиње: пазите, народ је Црква, Небески народ, иначе га нема! Нестаје!

55... Историја је или благослов Цркве, сила Завета и Логоса, или стално понављање отпадања и мржње отпадника!

56... Христос укида (тј. превазилази) линију родослова по крви ради родослова по *блајослову који је Црква*; укида душу која је била “у крви”, доноси *душу Евхаристије*, тајне вина и хлеба, Крви и Тела Христовог!

57... Опстају и опстаће у историји - чак ако и немају своју државу и војну заштиту (војске, границе, полиције, царина, валуте, закона) - опстају само они народи који у својој души носе благослов, благодат осећања *смисла свој ојсџанка и ојсџанка свој ђојомсџива...* у којих је све вредно по томе смислу, чак и деца која су смисао полног живота!

Опстају и опстаће само они у чијој души је Бог, они чији је храм у њиховој души!

А душа постаје храм благословом, као благодат.

Благодат се збива у души која вредност не види у *самом свету и животу, него у вишем, џајном смислу живојџа и светјџа*!

Тај виши тајни смисао је трансценденција, Завет!

58... “Бог је наша тврђава”, каже Псалам 46: у тој вери, с тим псалмом је оглашена обнова вере у Европи, у 16. веку, као Реформација. Али исти ти народи су угрожени метафизиком у којој нема Бога, па зато немају више ту тврђаву!

59... Званије је пред Богом човјека... Званије је свештено (литургијско) поете... то пева *Луча микрокозма*... тражећи суштину и силу вере у осећању смисла које човеку може да дарује само Бог: никаква философија. Може поезија, али свештена, коју “Свемогући светом тајном шапти” свештеном песнику.

60... Учите напамет *Посвејџу Луче микрокозма* и рецитујте је по једном сваки дан: то је неизмерно дубок подсетник човеку који жели да се освести, да постане свестан *Српској Заветјџа*!

61... “Бог је нама свагда помогао - Тврда воља и мишица наша - Друге нама помоћи не треба. - Бог нас знаде и ми себе знамо - Другог нама не треба познања”, каже Игуман Теодосије, у *Шћейану Малом*, говорећи речима Светог Петра Цетињског и Његоша...

Бог зна нашу моћ, а и ми знамо ту моћ и немамо циљеве изнад тих наших снага и наше мере!

62... *Исџорија је конџинуиџејџ чуван снајом Заветјџа. А Заветјџ је чување Цркве! Небески народ (заветјџна заједница) народа је Црква: ауџокефална, ђо мери народа и самојознања (и дијалој оних који учесџвују у самојознању), национална Црква, џиј. џправославна...*

63... Држава треба да буде правна, власт закона. Али се она држи само ако државници и држављани имају

морал - тј. осећање дужности (осећање!) - да поштују и спроводе закон.

Али тај морал имају само ако је то осећање које је истовремено и осећање припадности заједници (духовној заједници, заједници саосећања, идентитета!). То осећање је живо као осећање *смисла* опстанка нације. То осећање долази из Логоса (отеловљеног у Христу)...

Хармонија (склад, сагласност) *права – државе* (правне институције) - *морала - нације - историје - смисла* је истовремено и једина савршена формула која је формула *Цркве*, сама *Црква*.

Црква је та *хармонија* у којој се и човек осећа хармонично, тј. *душевно здрав*!

64... Та национална Црква није етнофилетизам, него *највише досијиниће историје* које се, са Неба, јавило у простору цивилизације Медитеранске (а не западне)... То је синтеза Атине-Јерусалима-Рима, синтеза која је могућа само Богу, а у човеку само као благодат!

65... Ако живот има смисао (који човека чини душевно здравим и јаким), онда све у животу мора да буде тиме и осмишљено... (Толстој је у "Кројцеровој сонати" и у *Појовору* имао смелости да укаже на тај смисао који је била заборавила јерархија Руске Цркве, те је зато и била кажњена паклом Револуције, исто онако како је и Данте казнио мноштво папа, сместивши их у Пакао!)

66... Српски Завет је *ишћање смисла* који је Србе - и после Косова, и после губитка државе - одржао на животу као нацију! Његош је схватио да је суштина Завета у *осећању смисла*: Богом даном осећању!

67... Нихилизам који постоји у западној филозофији (тј. метафизичкој традицији која је себе представљала као

реч самог Бога!)... нихилизам који је у тој традицији открио Његош јесте *осећање бесмисла*, одсуство смисла тј. одсуство *Заветља* које Западу прети пропашћу!

То је основно питање савремене филозофије Запада. На то питање Срби - срећом и Божијим давањем! - имају одговор... "Ко има уши, нека чује!"

68... Ништа у животу - па ни уметност ("l'art pour l'art") - не може опстати као само себи циљ! ... Ни човек који је нарцис, индивидуалиста, "интелектуалац", сам себи циљ, који служи интелекту који нема моћ да ичему даде смисао!

Само себи циљ је - само *смрт*!

Живот ради живота је - култ смрти!

69... Лај је наложио пастирима да убију његово дете Едипа - не из разлога сексуалних, нити разлога власти, него - кад је сазнао да дете *треба да буде смисао* његовог живота... да следећа генерација треба да буде *смисао* наше генерације!

Фројд то није схватао, јер не схвата ни *Стари Завет*, ни Мојсија и Аврама ни Јесеја, ни *Нови Завет*, ни Христа, ни Завет, ни смисао!

Уосталом, као ни филозофија из које је изишао (из Шопенхауера, првог мислиоца забринутог бесмислом, тј. *нихилизмом*).

70... Перверзије се јављају у свему што је лишено смисла, па, наравно, и у сексу!

71... Наш благослов, благослов Божији су *деца*, следећа генерација! Ми пропадамо јер заборављамо тај смисао: Шиптари су у томе бољи од нас, па и Богу ближи! Ако то схвате, схватиће и да им против нас није потребно никакво насиље: пропастиће онај ко заборавља смисао. Ко заборава смисао, забораваће и Завет који му је дат!

72... И музика - чак ни она највиших форми (Вивалди, Бах, Моцарт итд.) - губи моћ и дејство кад је лишена смисла! Она делује будући у нама осећање смисла, или - као у "Кројцеровој сонати" Толстоја - будући у нама јасну свест о погубном одсуству смисла! Или будући носталгију за јасним осећањем смисла!

73... Развијајући музику - или ма коју уметност, па и поезију! - до краја формалног савршенства, Леверкин Томаса Мана је полудео кад је нихилизам, дејство Мефиста, оца лажи, открио у мишљењу да нешто, било шта, може да опстане без смисла, да опстане ради себе самог!

74... Смисао, Завет, историја, заједница, Црква, вера, историјска свест, виталност... нису плод *интелекџа* (ни интелектуалца, нарциса, филозофа!), него осећања као *саосећања*, осећања поистовећења (идентитета). Јер душа је жива осећањем, а не интелектом (који је само средство!), те је зато души дат живот само кад је дат као осећање!

75... Наша антропологија - светосавска - није филозофска, научна, ни социолошка, интелектуална, него *тхео-анџропологија*, *христологија*... Само она схвата човека којем је дат и којем може бити дат Завет, смисао, историја, заједница, националност, црквеност, поезија...

76... То искуство и та свест - о супериорности и виталности осећања (и подређености интелекта!) - је искуство цивилизације *Медитерана* (чији и историјски центар и врхунац јесте Византија)... Медитерана, а не Запада! То су две различите цивилизацијске формације и епохе.

77... Само је у духовном простору медитеранске цивилизације могуће схватити појаву *изабраног народа*, Јеврејског народа – мајке свих нација!

А онда и преображај нације из старозаветне у хришћанску, што се могло одиграти само у синтези медитеранској, у крилу Православља! У Родослову од Јесеја, Јесејевом стаблу Христовом... кад је племе Јудино ступило у Христу на место племена Левијевог. По реду Мелхиседековом! (*Посијање* 14, 18).

78... Већ од времена Карађорђевог устанка и појаве Вука Србија је била упућена на дијалог са Немцима: не да од њих учимо, него да схватимо са чим се у Европи сусрећемо. Они су нам тада били најквалификованији европски саговорник...

Да схватимо то данас: од Ничеа до Хајдегера стављена је у питање сама основа западне, европске културе и цивилизације. А ми можемо бити свесни значаја свог Завета само у јасном дијалогу са Немцима који су нас, после Првог устанка (Ранке итд.) *увели у Европу*! Они – Немци!

79... То треба да схватимо зато да бисмо постали свесни колико је *модеран* и *непролазно вредан српски Завет*, који је историјска свест - вера,

Свест о Злу, као будност, да не будемо бесловесни и збуњени!

80... У време кад нам намећу философију историје (историософију) немачку, енглеску, америчку или било коју западну, ми морамо бити свесни:

- да је историја (као континуитет опстанка упркос времену пролазности и смрти) могућа само као национална,
- да је нација истински конструктивна и благотворна заједница европска само као Црква,
- да је црквено преображеном, оплемењеном чини само Завет!

81... На Филолошком факултету се то већ од 1945. (односно 1948.) године видело у (тихом, али упорном) отпору који је дејству катедара филозофије, социологије, историје, историје књижевности... пружала кадетра *историје уметности* (црквене српске уметности, живописа, иконе) покојног професора Светозара Радојчића († 20. 10. 1978.)

У њега је студирање српске историје било немогуће без познавања *Светио Писма*, основних црквених књига, Православља и манастира! И то током свих осам седамнаест година!

82... Суверенитет народа не произлази из суверенитета државе, него из суверенитета Бога. Суверен, тј. *Вишњи* је само Бог, а остало све по Богу!

83... Суверенитет народа је могућ само као *осећање суверенитета*, али благодатно осећање које је *Завет*!

84... “Суверенитет државе” је производ западне метафизике (која је безбожна, већ у самом обоготворењу, тј. идолизацији државе). Хегел сматра да је држава суверена, јер је Бог, по њему, отеловљен у *држави*, а не у *Цркви*, не у нацији као *црквеној* (заветној) заједници!

Та сувереност државе је израсла из култа хероја (човека као античког полубога, тј. човекобога)... Херој оснивач Запада је Карло Велики, први који је напао на јединство Христове Цркве, иницијатор цепања, одвајања царства од Византије, а римског епископата од Цркве!

85... Суверена је Црква као *Тело Христово*, као заједница којој је глава Сам Христос (а не папа или патријарх, или Синод),

Народ је суверен у свом осећању *црквености*. Ту сувереност је сачувао и под Турцима: тек тада, у тој суверености, била је нација Срба уједињена: од Арада до Трста,

од Трста до Скадра, од Скадра до Битоља и Самокова, од Самокова до Темишвара и Арада, у томе кругу, живећи у три туђа царства...

Била је суверена, снагом Цркве! То је смисао *Завет*! Суверен може бити само *народ небески*, а то значи: *Црква*.

86... Већ у време Пећке патријаршије (обновљене, 1557—1766) “Косово” је било име *Завет* који тада није био браћен на Косову, него где год су живели Срби. А тада највише у Панонији, у Подунављу, кад се одупирао агресивности римокатолицизма *панонској* (*крсташкој*) који је опасан и битно различит од латинског (талијанског), у којем смо често имали савезника!

87... Историјске свести нема без свести о Злу, као што ни спасенија нема без свести о Греху.

Свест о Злу је осећање страха за заједницу коју волимо. Тај страх - не за нас, него за своје! - чини нас будним! А ми смо 1989. годину дочекали *ушавани*, тј. без свести о Злу, па тако и без свести о историји!

88... Ми 1989. нисмо имали свест о опасности *панонској* католицизма. Нас је поразио на Косову, у Хрватској и у Босни панонски католицизам о којем смо говорили на почетку.

89... Ми смо у то време себе препустили епском схватању историје, схватању којим су се српска племена (не народ) супротстављала потурицама. А већ је Његош показао да Завет није епски, него *литургијски*, каоу *Лучи микрозма*...

90... *Лишени свести Завет*, нисмо знали *огакле* нам *прећи опасност по оштанак*.

“НЕБЕСКИ НАРОД” ЗНАЧИ – ЦРКВА

Покушај – да употребим устаљени термин – *сатанизације Срба*, није почео тек пре десетак година. Ми тој сатанизацији присуствујемо више деценија уназад. Па и сам сам је доживео, на изванредан начин у Сарајеву, где сам радио као наставник на Универзитету, а, потом, и у Загребу, и, као што знате, покушај мога супротстављања тој сатанизацији био је сместа веома сурово спречен.

Мислим овде на две ствари.

Прво, да српску националну идеју до сада како је била представљена пред Европом и пред нашом јавношћу, боље да је нису представљали. Она је била представљана у кич-издању, на такав начин да ме је просто стид као Србина. А нисам ја једини који се тако осећао. Заправо, тиме је сакривена сама суштина српске националне идеје. Толико смо исмевања чули од стране водећих јавних и естрадних интелектуалаца, са тзв. "*небеским народом*". Кажу – "Срби су небески народ", а при томе мисле на разне политичке манифестације Српског народа, које су врло приземног политичког карактера.

Не знају ти људи да *небески народ* значи – Црква, не нација, него Црква. Дакле, не политичка организација. Кад је

речено "Српски небески народ" онда то значи: народ окупљен у Српској Православној Цркви, народ који се састоји од крштених људи који живе црквеним животом, итд. Дакле, *небески народ* није никаква политичка формација. *Небески народ* је, у сваком случају, одређени *црквени гео Срба*. Ја не знам колико Срба се тако осећа, као што не знам ни данас у Црној Гори колико њих се осећају Србима.

На челу тога *небеског народа* стоји Патријарх Павле, односно Синод, односно православни манастири, са својим монасима и монахињама.

С друге стране, постоји још један појам “небеског народа”, али он је примљен из западне метафизике. У Хегеловој филозофији државе, држава се приказује као појава самог Бога, отелотворење Бога. Оно што се у православној теологији зна као Црква, као појава отеловљења Христа, у Хегела је то држава коју дефинишу закони, а не догмати. Догмати су, заправо, свест о Светој Тајни. Свест о томе да је нешто тајна и да не може бити уму доступно, као што је, рецимо љубав. Хегелову државу не дефинишу догмати, него закони који прописују понашање, као и сви други закони, који санкционишу, тј. одређују казну за непоштовање закона. Та држава, тако њу Хегел описује, јесте достигнуће човека у његовој слободи, а ту слободу Хегел представља као човеково достигнуће сопствене идентичности са Апсолутом, како он назива само Божанство, који замењује апсолутног Бога. Дакле, слобода није човекова моћ да одлучује о својим поступцима, него посебно достигнуће и тако он представља западну цивилизацију као водећу цивилизацију света са презиrom према свим осталим цивилизацијама које су за њом заостале. Он дословце каже да постоје "народи који су достигли до тог престола Божанства и други који отпадају из историје и према њима се гаји презрење."

И ми смо, како вели игуман Теодосије Мркојевић, постали "бикова глава на мајке тело" оног момента кад смо прихватили хегелску представу о нацији, када ју је прихватила наша интелгенција која се школовала у западној традицији западне

* Текст првобитно објављен у: Двери, бр. 11, 2001.

метафизике, а управо та метафизичка традиција чини основу западне културе: дакле не Хришћанство, него метафизичка традиција. Премалена смо ми нација да бисмо били империја која намерава да целу планету сједини под својом власти и да, на тај начин, створи хармонију коју Бог заповеда да буде успостављена на земљи. С тим да побеђени мора да буде у хармонији са победником, јер му побуне нема. Дакле, то је та врста, да кажемо, “изабраног народа”, који и данас изазива подсмех на Западу и Запад се данас дистанцира од појма нације, због тога што је нација била стално схватана као народ позван на такмичење међу нацијама за првенство у моћи на планети или у познатом свету.

Та борба међу западним нацијама за првенство у свету, за надмоћ, за водећу улогу, за хегемонију, упропаштава саме те западне нације, као што је упропастила и старе Грке, па је зато Патријарх Цариградски у XV веку рекао: “Ми нисмо Грци, ми смо православни римски грађани, Римљани (Ромеји)”.

Данас, многи – не схватајући шта је то нација – говоре да неће нацију, јер је то, наводно, одмах већ и нацизам. Наравно, како то видимо из целокупне европске историје, (метафизички, империјално схваћена) нација је компромитована заједница која је директно супротна демократској функцији државе. Европске нације су, кроз историју, хтеле (метафизички засновану) државу која ће бити инструмент за постизање империјалног првенства сопствене нације у свету. У тој националној функцији, држава директно противуречи сопственом демократском задатку, и због тога је, данашњој Европи, у име демократије, немогуће да државу – која треба да брани права човека и грађана (без обзира на националност, расу, веру, политичко уверење грађанина...) – помири са својим схватањем нације; и зато се Европа дистанцира од нације, и тражи од нас, Срба, да то урадимо и ми, као да је наша нација империјална, као да је нашу нацију, попут њихових, стварала метафизика и држава.

Напротив, наша нација уопште није нација тог типа, а, нажалост, нико у званичној Србији, ни српске институције

нису, данас, пред Европом устале да представе *ишѿа је ѿо, заисѿа, срѿска нација*. Да покажу да је српску нацију *сѿварала Црква, а не држава*, и да је елита те нације (на грчком језику “клир” значи управо “елита”) – свештенство и монаштво Цркве, да су најмудрије главе те нације – монаси, као што је игуман Стефан; владике, као што је Владика Данило, да их не набрајам даље, и то само из дела Његошевих. Нико није успео до сада да представи да се српска нација *одрекла себе*, да се одрекла своје *завѿине ѿишлосѿи*, и то оног момента кад је ушла у Југославију... Ни они који су сишли са власти (2000. године), а ни највећи део садашњих учесника у власти, или не уме или неће, макар сада, да проговори *ишѿа је сѿварно срѿска нација*.

Нација у Срба је заветно схватана као народ у пуној хармонији Православља и римског права. О томе смо писали још 1980-их година, а о томе смо ми расправљали у Загребу још 1970-их година, и то у време кад су професори Београдског универзитета на праксисовској “Корчуланској школи” тврдили да стаљинизам, наводно, “природно ниче из Православља” и да се “стаљинизам не може ишчупати из корена све док се из корена не ишчупа Православље”, те да је задатак праксисовске филозофије да изврши то дело и да приведе српску нацију Европи. И дан-данас кажу да је потреба за филозофијом нарочито јака онда када нацију “угрожава јачање религије и митова” и још увек се држе хегелског становишта да је филозофија изнад религије, то јест да је човекова мисао о себи изнад Божанске појаве Христа.

Европи мора неко да каже да ми *нисмо* империјална нација и да, православно схваћена, нација *није у сукобу са демократијом*, него је *морална ѿодришка демократији*. Ако државник нема у себи морала да спроводи закон који нам свима гарантује равноправност, онда је узалуд закон, он остаје само мртво слово на папиру. Државник, дакле, мора да има морала да би поштовао закон и издржао у својој речи, а да би имао морала, он мора да зна да морал није неки филозофски катего-

рички императив, већ *благодатно осећање дужности према духовној заједници којој осећа да припада*. Православна нација је духовна заједница заветног карактера и ми морамо да говоримо о томе каква је суштинска разлика између Светосавског Завета, као основе српске нације, за разлику рецимо, од метафизичке идеје немачке нације. Данас се Немци, у име демократије, одричу своје нације, националне прошлости, посебно Хегела, свог највећег филозофа. Данас Немцу да кажете да је хегеловац, он би сместа схватио да му ви, заправо, кажете да је фашиста. Тако би он схватио.

Видите, Немци су изградили читаву једну филозофију нације, почевши од Лутера и његових 95 теза из 1517. године. Лутер је у Немачкој 1517. године извео својеврсну “Октобарску револуцију”. Он је упутио позив “хришћанским витезовима немачке народности” и он је положио основе за немачку националну цркву, побунивши се против Рима, не толико у име Хришћанства, колико у име националне немачке цркве и светости немачких владара. И, зато, целокупна немачка филозофија почива управо на тих 95 Лутерових теза, као и на ономе што је Лутер писао против Еразма и Еразмовог схватања слободне воље. На Лутеру почива целокупна немачка филозофија, сви велики немачки филозофи су били истовремено и теолози и филозофи, и Хегел и Хлдерлин и Хајдегер, и сви скупа.

А ми имамо – за оснивача наше, српске православне нације – једног од највећих Светитеља, теолога и мислилаца у 13. веку, Светога Саву, који је био савременик Томе Аквинског.

У Београду је 1979. године гостовао Тома Вереш који је издао Тому Аквинског на српско-хрватском језику (он каже на “хрватском”). И ми смо тада имали јавну расправу о делу Томе Аквинског и, после те јавне расправе, он је отворено признао да се Тома Аквински уствари покајао за сву теологију коју је писао и да је признао да у свему што је писао нема баш много Бога. А Ниче је, после читаве те метафизичке традиције Запада, рекао да у целој тој метафизичкој традицији на којој почива нема Бога, јер је “Бог – умро”. Према томе, оно “Got mit

uns” (Бог је са нама) – натпис који је стајао на опасачу немачких војника у Другом светском рату или оно усташко “Бог и Хрвати”, то уопште није Бог из Библије, нити Бог из Јеванђеља, нити Бог Цркве.

Ми се, данас, налазимо у великом сукобу кога морамо бити потпуно свесни. Ми, данас још, увек нисмо у стању да пред свет изађемо са правим ликом своје историје и да кажемо: српска национална идеја је у савршеној *хармонији Православља са римским правом* од Светог Саве од Јустинијана византијског цара, а то је право у коме се држава дефинише као орган, оруђе одбране права грађанина. Које је то право? Право грађанина, Римљанина “civis-a”, а то је код Римљана значило – домаћина, јесте:

- право да буде биран,
- право да бира,
- право да носи оружје за одбрану својих,
- право да се удружује у милиције (miles = борац, милиција је борбена формација),
- право да се венчава и да породица буде под његовом заштитом и да све од њега наслеђује,
- право да располаже својом имовином како хоће, даје продаје, поклања, по којој цени хоће,
- и право да тужи државу и да му цезар мора да изађе на суд кад је тужен.

То је римско право. И зато у Душановом законiku то право стоји у одбрани права грађана: човек има право да позове, чак, и цара на суд, то јест није важна царска воља, него је, пре свега, важан закон, а царска воља је важна само уколико потврђује закон.

Дакле, у тој хармонији са римским правом је и рођено је православна грчко-римска култура, која је медитеранског, а не западног карактера. Запад се откинуо од Медитерана када је за свој основ узео метафизику уместо хармоније у држави која је орган у рукама људи, а не божанство. Не могу ја да располажем божанством. Држава је оруђе за одбрану мојих права, а не бог

који мноме влада. Ту је, дакле, настао велики расцеп, и ми данашњи Срби део смо једне, данас заборављене, медитеранске културе. И Балкан није случајно стално једна, за Запад, сумњива или спорна или проблематична област, јер Запад чини Балкан проблематичним против наше воље. И 1945. године Балкан је учињен проблематичним против наше воље, кад је Црвена армија својом силом довела Тита на власт у Београду и кад је та нова власт у Србији побила на стотине хиљада Срба, а посебно све водеће православне домаћине, и кад, потом, није дозволила никоме од избеглих да се врати у Србију, па наравно ни Карађорђевићима. Српски народ од тада није имао право на избор, а све је то урађено по одлуци Запада који нас, православне Србе, данас оптужује за сву ту прљавштину коју је Запад набацао на нас и нашу историју.

ВЛАДИКА ЊЕГОШ И ВИЗИЈА СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ КАО НАРОДНО-ЦРКВЕНЕ САБОРНОСТИ

ЊЕГОШЕВА ТРИЛОГИЈА

За нешто мање од две и по године (од марта 1845. до јесени 1847. године Његош је написао:

Лучу Микрокозма (обележаваћемо је, даље у тексту, скраћено са ЛМ),

Горски вијенац (ГВ) и

Лажни цар Шћепан Мали (ШМ).

Прва два рукописа је и у штампу предао одмах, а трећи (ШМ) је предао пуне три године касније, 1850. године, те се оно из штампе појавило и јавности било представљено тек после Његошове смрти или некако у то време, 1851. године.

Зашто је Његош оклевао да рукопис Шћепана Малог преда у штампу – то је посебно и веома занимљиво питање. Можда из оних истих разлога из којих је и Вук Караџић оклевао и колебао се да у штампу даде спев младог (деветнаестогодишњег) Његоша, *Глас Камеништака*: тај спев је, баш као и *Лажни цар Шћепан Мали*, изражавао дубоку сумњу у намере и политику Русије, те ни за тадању Србију ни за Црну Гору не би било корисно да представник или, чак, владар једне или друге од тих двеју малих држава тако отворено сумња па чак и оптужује моћну Русију. На то Његош није помишљао кад му је било деветнаест година (кад је написао *Глас Камеништака*).

* Текст првобитно објављен у: *Савременик*, јул 1982, стр. 5-30

ка), али је помишљао кад су му биле тридесет и четири године, кад је написао *Лажни цар Шћепан Мали*.

Али нас не занима кад су поменута три дела штампана, него кад су написана. Кад је написао *Лучу микрокозма*, Његошу су биле тридесет и две године; кад је писао *Горски вијенац*, тридесет и три године; кад је писао *Лажни цар Шћепан Мали*, тридесет и четири године. Три најмисаонија дела српске књижевности написао је, дакле, за наша данашња мерила један “млади књижевник”.

За нас је значајно да је Његош тих година свог живота био обузет нечим што је у сва три његова поменута дела исто. То исто повезује та три дела у једну целину, тако да ни једно од та три дела не можемо ни посматрати, ни доживљавати издвојено – ако...

Ако желимо да проникнемо у дубину Њећошове мисли, до самог њеног корена!

Та целина чини Његошева три завршена дела једном трилогијом или, што је исто, даје трилогијски карактер сваком од та три дела, то јест свако од та три дела је схватљиво тек као део трилогије. На тај начин се у Његошвом делу јавља нешто што је било карактеристично за античке грчке трагедије.

Не треба заборавити да су антички велики писци трагедија писали трилогије, те да су поједине од тих трагедија очуване до данас биле тада делови трилогије. Зато бисмо могли рећи да је до нас дошла и сачувана неокрњена целина само онда кад бисмо имали читаву неку трилогију, а не само једну од трагедија из трилогије.

У чему конкретном се огледа тај трилогијски карактер сваког од три Његошева завршена дела?

Лик из *Горској вијеница*, Игуман Стефан, није ништа друго до присуство и говор *Личе Микрокозма* у *Горском вијеницу*; Игуман Стефан је отеловљење *Луче Микрокозма*, те је на тај начин *Луча Микрокозма* уграђена у *Горски вијенац*;

Игуман Стефан се у *Горском вијеницу* јавља као лик који собом носи искуство – наравно, песничко и мистеријско искуство – *Луче Микрокозма*, те тим искуством осветљава сва збивања и све остале ликове *Горској вијеница*; Игуман Стефан је врхунац мисли *Горској вијеница*, те он с добрим разлозима каже чак и умном Владици Данилу:

Ти си млад још и невјешт, владико! (ГВ, 2495)

О, да знадеш шта те јоште чека! (ГВ, 2498)

Игуман Стефан има једно искуство које Владика Данило још нема: монашко исихастичко искуство *Луче Микрокозма*, уздицања у Небеско Царство! Зато он, Игуман Стефан, суди другачије и о свету (о земаљском царству), јер гледа свет (земаљско царство) искуством које има о Небеском Царству. А Владика Данило је још сувише млад и “невјешт” (“невјежа”, који не зна, није упућен, наиван је), те не може о свету судити са становишта вишег, надсветовног.

Владици Данилу недостаје довршено искуство *Луче Микрокозма* (о уздицању у Небеско Царство), а Игуман Стефан је управо то и такво искуство: *Луча Микрокозма* у *Горском вијеницу*. На тај начин, ми тек у Игуману Стефану имамо и кључ за разумевање и целовито зрело доживљавање *Горској вијеница*. Али, то значи да ми не можемо очекивати од неког да схвати *Горски вијенац* ако није схватио *Лучу Микрокозма*, то јест, ако у лику Игумана Стефана не препозна истину *Луче Микрокозма*.

Тек са њим ми уочавамо три ступња уздицања (и уздигнутости) у *Горском вијеницу*:

ступањ јунака, у сагласности с гусларима;

ступањ Кола у сагласности с Владиком Данилом и – ступањ Игумана Стефана.

Његош, наиме, није написао тему уздицања (тему *Луче Микрокозма*) кад је из мисли о Небеском Царству (у ЛМ) прешао на мисао о свету (земаљском царству или историји) у *Горском вијеницу*. Тема уздицања (у Небеско Царство) је оста-

ла најважнија и најузвишенија и у *Горском вијеницу* где, на први поглед, Његош у том “историјском собитију”, говори само о збивању у свету или земаљском царству. Да, али о збивању историјском (које није световно).

Оно што је Игуман Стефан у *Горском вијеницу*, то је – опет један игуман (игуман Цетињског манастира)! – Игуман Теодосије Мркојевић у *Лажни цар Шћепан Мали*. И он је искуство, присуство, говор и отеловљење *Луче Микрокозма*; он је *Луча* у драми *Шћепан Мали*!

О ступњевима је могуће говорити различито: једно је кад су нам различити ступњеви знања (или искуства) о истом, а друго је кад су различити ступњеви стварности, на пример ступањ биљни, ступањ животињски, ступањ људски (о божанском се више не може говорити као о ступњу исте стварности), тако да су различити ступњеви оног *о чему* је (могуће или не) наше знање или наше искуство.

Степенују се и знања међу Турцима, у петом чину (дејствију) *Шћепана Малој*, Кади-аскјер каже младом Караман-паши Махмудбеговићу:

Млад си, пашо Махмудбеговићу,
Свијетом се не познајеш добро!

Пошири је но Ти мислиш свијет! (М, V, 585–587)

Рекло би се да је ситуација иста као кад у *Горском вијеницу* каже Игуман Стефан младом Владици Данилу да је млад и неискусан. Али, није иста ситуација, јер Кади-аскјер говори о свету из *искусџва свѣтџвној*, а Игуман Стефан из *искусџва нагсвѣтџвној*. Кади-аскјер каже младом Караман-паши да још нема довољно искуства о свету, а Игуман Стефан младом Владици Данилу да још није способан за то да о свету суди из искуства *нагсвѣтџвној* (из искуства о *уздицању* у *Небеско Царсџво*, у “царство духа”, ГВ, 2255). Јер Владика Данило има искуство о свету, и то огромно. То искуство и чини Владика Данила очајним. Он није оптимист као неискусни Караман-паша кад упоређује царство турско с царством

руским (ШМ, V, 572–576). Игуман Стефан неће да оповргне Владичина искуства о свету, него да Владици укаже на виши, *нагсвѣтџовни* критериј, тако да Владика треба да стекне и Игуманово искуство о свету (Царству) Небеском, искуство уздицања, искуство *Луче Микрокозма*. Тек тим искуством је могуће издићи се изнад сваког оптимизма и песимизма.

Исто се тако уздиже и Игуман Теодосије Мркојевић. Својим искуством – мистеријским искуством уздицања, искуством *Луче Микрокозма* о Небеском Царству као свету човекове *Луче*! – Игуман Теодосије Мркојевић превазилази једнако и Турке, и Русе (руску чиновничку делегацију са књазом Долгоруковым), и своје сународнике. Јер он је једини који у *Шћепану Малом* говори искуством и осећањем *Луче Микрокозма* (А то је искуство о Небеском Царству).

Књаз Долгоруков очекује да један игуман – а то је Игуман Теодосије, старешина Цетињског манастира – има универзитетско образовање. Књаз Долгоруков расуђује стилем који је и у Русији уобичајен од доба Петра Великог: на нововековни начин. Сва мудрост је световна, јер у Новом веку је чак и свештеничко звање, баш као и свако друго звање, световног карактера. Њему Игуман Теодосије Мркојевић одговара:

Веома сам мало путовао,
Самоук сам, ако штогод знадем:
По буквици учио сам књигу,
По људима учио сам свијет,
По звјездама и богословљу.
Што ми друга требује наука
Како овдје у наше крајеве (ШМ, IV, 85–91).

Наравно, “звезде” о којима овде говори Игуман Теодосије Мркојевић су оне исте звезде којима се и Његош диви у *Лучи Микрокозма*, па се човекова уздигнутост (у ступањ чисте *Луче*, ступањ Поезије као човекове сличности Богу) и састоји управо у томе *дивљењу* звездама, небу, бесконачности од које је

човек иначе – кад није уздигнут! – само уплашен и очајан! “Богословија”, као дивљење Богу и слављење Бога, долази до израза тек у томе човековом односу према смрти, Васкрсењу, бескрају и звездама: ако се ни при погледу на њих човек не осети мален и безначајан, него, напротив, слави Бога и захваљује (осећајући да је и човек нешто велико, Луча!), онда је човек постигао ступањ богословске мудрости каква се не постиже на универзитетима (високим теолошким школама)... Игуман је изучио књигу тек толико да може да чита, некако као Поп Мићо из *Горској вијеници* или као Прота Матија Ненадовић. Зна о свету колико и о људима, јер свет је и важан као свет *човеков*, а не као предмет стручних студија. Игуман Теодосије говори Књазу Долгорукову, заправо, о науци каква је потребна “овде”, у “нашим крајевима”. Та наука је – о *Небеском Царству*, дакле, наука о Косовском Завету. Наука о уздизању човека “до звезда”, као у *Лучи Микроkozма*. Све друге науке и знања – као што су знања и идеологија Новог века – непотребни су Косовском Завету (Небеском Царству, уздизању човека, његовој лучи), па можда и опасни:

Много огња под малијем лонцем,

Ил’ ће прснут ил пролит млијеко (ШМ, IV, 92–93).

Наравно, знање о којем говоре Књаз Долгоруков и онда Игуман Теодосије је знање о *свешћу*, световно знање: оно је непотребно уздизању (Лучи, Небеском Царству, Косовском Завету). Оно је потребно свету, световности, свему што је световно, па и човеку који се определио за свет (за царство земаљско). Тако је потребно и Књазу Долгорукову. И руској држави. Али није потребно свештенству, јер свештенство не треба да служи држави (земаљском царству). Или тачније: није потребно *свешћеној* служби човековој. Додуше, Игуман Теодосије има и та световна знања, па га баш зато и шаљу на преговоре Турцима; баш зато он једини – својим световним знањима изнад знања свих осталих (знањима о људима!) – запажа превару Шћепана Малог, запажа политичке намере и

рачуне руских посланика, упозорава свој народ на могућу издају или превару или бар равнодушност руских савезника итд. Али, Игуман исто тако зна и то да сва та световна знања не доприносе ничим свештеној служби, уздизању, Лучи, Небеском Царству, Косовском Завету, одржању духовне заједнице. Игуман Теодосије, као ни сам Његош, не гаји никакве илузије о карактеру нововековних знања: та знања су световна и ничим не доприносе духовности. Кад се узме у обзир како је оштро устао Његош против Доситејевих дела и његових нововековних илузија, онда је неоспорно да је Његош у поезији (у ликовима Игумана Стефана и Игумана Теодосија) мислио исто што и у животу, то јест, да су за Његоша поезија и човеков живот различити докази исте истине.

У Игуману Теодосију Мркојевићу не само да је отеловљена, да говори, него се и супротставила *Луча Микроkozма* свим осталим ликовима драме *Лажни цар Шћепан Мали*.

Додуше, није се супротставила једино Владици Сави, јер овде је Владика Сава нека врсте духовне сене и духовног пратиоца Игумана Теодосија. Или јасније: Игуман Теодосије брани начело које би иначе, историјски и у реалном животу, требало да брани сам Владика Сава – начело владичанства и црквене аутокефалије (православне). Да ли ће се неко уздићи у Небеско Царство, постићи чистоту Луче и онда имати искуство о томе уздизању – то не зависи од његовог места у хијерархији црквеној, јер то уздизање Његош описује као *Поезију*, и то свештену. Свештена је у владике поезија (и Литургија), а не сам његов чин и одора!

Игуман има искуство *Луче Микроkozма*, а Владика Сава нема. Исто тако и у *Горском вијеницу*: Игуман (Стефан) има, а владика (Владика Данило) нема!

Дакле, у драми *Лажни цар Шћепан Мали* се Игуман Теодосије а у њему и *Луча Микроkozма* супротставила свим ликовима те драме! Али свима: и Шћепану Малом, и Турцима, и Русима (руским посланицима, Књазу Долгорукову), и

Патријарху Василију Јовановићу Бркићу, и Патријарху васељенском Есперију (и фанариотима, Фанару цариградском), и домаћем Попу Андрији Ђурашковићу, и ономе монаху који Шћепану доноси тајну поруку и писмо, и млетачким посланицима, и “патриотима” из Приморја (Дебели, бискупу Србину), и сердарима, војводама и главарима Црне Горе и Брда, па чак и самом народу и народном Колу!

То исто Коло које је онако достојанствено и узнесено у *Горском вијенцу* – где је у сагласности с Владиком Данилом и где тежи уздизању као и Владика Данило – овде у драми *Шћепан Мали* то народно Коло постаје карикатура и пародија Кола. Сам Његош овде сада пародира то Коло, јер је оно у *сукобу са Лучом Микрокозма*, са Игуманом Теодосијем Мркојевићем, а у сагласност је са Шћепаном Малим!

Која је онда то идеја и које схватање Игуманово (Игумана Теодосија) кад га Његош ставља изнад, па ако треба и *проиш* свих осталих, чак и против народа и Кола?

То је идеја *Луче Микрокозма*. Она је у *сукобу* са читавом емпиријском историјском стварношћу, то јест са појавом Новог века у Црној Гори, појавом нове епохе, са оним што се – у Косовском Завету и у монологу Игумана Стефана у *Горском вијенцу* – назива “свијет”, “состав паклене неслоге” супротности.

Луча Микрокозма – то јест Игуман Теодосије Мркојевић није у *сукобу* једино са Владиком Савом и Цетињским манастиром!

Једина средина која реч *Луче Микрокозма* и њено отеловљење, Игумана Теодосија Мркојевића, прима као своје је средина монашка, у *Шћепану Малом* Цетињски манастир. Али о томе касније.

* * *

Отеловљење *Луче Микрокозма* у *Горском вијенцу*, Игуман Стефан, јавља се тек у последњој четвртини тога

“историческог собитија”: од стиха 2220-ог. (*Горски вијенац* има укупно 2819 стихова). Дакле, прошло је више од три четвртине текста пре него што ће се појавити кључ за разрешење заплета и тајне, Игуман Стефан

У *Горском вијенцу* се не ради ни о каквој “истрази потурица”, него о *договору*. То је драма *договора*, а не драма или слика неке “ослободилачке борбе”. У договор спадају и покушаји споразумевања с потурицама. А договор је драматичан управо зато што је – са становишта различитих вера – немогућ. У самим основама вере је немогућност договарања и споразумевања, јер се до исте вере не долази договором или споразумевањем. Људи могу да се споразумеју о поступцима, јер сваки човек одлучује о свом поступку, али у томе споразумевању се напушта подручје вере, јер у томе споразумевању, као и у поступцима самим, човек излази из оне своје унутрашњости у којој настаје и чува се вера.

За игумана Стефана нема ни места у оне прве три четвртине *Горској вијенци* кад се збива драма (немогућег и узалудног) договарања *око вере*!

Договарање око могућег – а то су поступци (па тако и поступци да се узајамно не убијају или не тлаче због вере!) – јесу договарање око оног што спада у “свијет” (земаљско царство). Око Небеског Царства, као ни (што је исто) око вере, нема договарања, јер се у Небеско Царство, као ни у веру, не доспева поступцима о којим човек одлучује. Тако је Игуман Стефан двоструко издвојен. Тиме је јасно означено место *Луче Микрокозма* у *Горском вијенцу* и место Небеског Царства у “свијету” (или, што је исто, у земаљском царству, у поступцима људи, *gesta hominum*).

Ако неко, по навици укључујући Његоша у “фолклор”, тврди да се у *Горском вијенцу* (ради о истрази потурица, онда Његошево дело сврстава у исто (у исту врсту или род) са песмом *Српско Багње вече* коју је Његош укључио (под бр. 3) у збирку народних песама *Ойледало српско*. Јер ту,

у тој народној песми, заиста се ради о “истрази потурица”, па су и ток радње и решење у тој песми (“фолклорној”) сасвим другачији него у *Горском вијениу*.

Прво, у песми *Српско Бадње вече* нема ни Игумана Стефана, ни помена о неком таквом лику. Ако *Горски вијенац* упоредимо баш са том песмом, *Српско Бадње вече*, у којој се заиста ради о “истрази потурица”, онда ће нам се пружити најпогоднија могућа прилика да сагледамо сво растојање између Његоша и “фолклора”. А то растојање је силно: као између земље и Неба (на које се Његош уздигао са *Лучом Микрокозма*).

Ако се пажљиво односимо према тексту *Горској вијеници*, запазићемо да главна мука Владике нису Турци ни потурице, него то што је над њим “Небо затворено”! Што се не указује Небеско Царство које је основа и смисао Косовског Завета!

Дилеме Владике Данила се често упоређују са Хамлетовим. Но, Хамлету се Небеско Царство указало (у појави мртвог оца, духа очевог) само зато да би Хамлета навело на праведну освету злочина: отприлике као што се, на свој антички начин, указало “небеско царство” Оресту, да овај освети смрт свог оца, а онда да (то “небеско царство”, античко) коначно и правда Орестово дело. Али се Владици Данилу право Небеско Царство, које он дозива, не указује. И у томе је разлика између младог Владике Данила и (исто тако младих) Ореста и Хамлета. Владика Данило је несретан што му се Небеско Царство не указује, а Орест и Хамлет су несретни тек кад им се Небеско Царство указало.

Разлика између Владике Данила, с једне стране, и Ореста и Хамлета, с друге, је разлика између небеских царства сваког од њих. Ми не можемо очекивати да ће Хамлета, или Ореста, или Владику Данила схватити неко кога никако не интересује Небеско Царство – једини (унутрашњи) покретач сваког од тих ликова.

Небеско Царство је онај “Непокретни покретач” кад се ради о збивањима и понашању значајних ликова као што

су Орест, Хамлет, Владика Данило, Аљоша Карамазов, Старац Зосима...

Осећајући сву тежину у томе што је над њим “Небо затворено”, Владика Данило ће осетити олакшање – а “историческо собитије” *Горски вијенац* своје решење – тек кад се Небо (Небо *Луче микрокозма*!) “отвори” и кад се Небеско Царство *појави*. При томе није важно да ли је човек свестан самог конкретног отварања Неба, како се оно отворило, у којем тренутку се отворило и у каквој конкретној појави се Небеско Царство јавило.

Треба знати да Христос није био ништа друго до – конкретна појава Небеског Царства; да се чак Небеско Царство није ни могло појавити другачије него баш у *лику*: у конкретном лику Христа. Ми овде говоримо о Небеском Царству, о томе како је оно схваћено, те шта се и мисли под тим појмом Небеског Царства.

Владика Данило није морао – баш као ни деца – бити свестан у чему се конкретно јавило Небеско Царство, па му се могло учинити да се оно јавило у облику весника који доноси вести о победи и успешно завршеном походу на Турке и потурице.

Човек не може знати и показати у чему се баш конкретном састоји његова срећа. Најчешће човек не уме тачно да каже због чега је срећан и који му је најважнији чинилац или “елемент” среће. А срећу није ни могуће анализирати, то јест разлагати на “елементе”, па онда издвојити најзначајније “елементе” среће!

Али драма *Горској вијеници* јасно показује решење које је и за Владику Данила решење, а којег Владика Данило не мора бити свестан. То решење је Игуман Стефан! У лику Игумана Стефана говори Небеско Царство, то јест искуство и лик човека који се уздигао у Небеско Царство. Тим искуством и тим речима Игуман Стефан је у *Горском вијениу* отеловљење *Луче Микрокозма*.

Морамо се овде ослонити на једно поређење:

У читавом Старом Завету јеврејски народ и пророци и свештеници теже за Небеским Царством и чезну за Помазаником (Месијом, Христом). Кад се Помазаник појавио, они га нису препознали, јер нису знали да су Небеско Царство и Помазаник (Христос) једно исто, то јест да се Небеско Царство јавља као *лик*: као нарочит лик (другачији, небески идентитет) човека...

Мада је тежио Небеском Царству, да се Небо “отвори” над њим, Владика Данило није би освестан да му се Небо показује управо у речима и искуству Игумена Стефана. Владика је “млад и невјешт” (неискусан). Али он осећа да се Небо отворило. Кад би га неко питао где и како се отворило, он то не би знао рећи. Уосталом, ни Игумен Стефан тога није свестан. Он само говори о “*свијетљу*” (о земаљском царству) како се може говорити једино из *Луче Микрокозма*, из искуства о Небеском Царству и уздизању у то Царство.

Његош је осетио да решење дилема Владике Данила може доћи само са појавом једног таквог лика какав је Игумен Стефан. То је и решење *Горској вијеница*. Према томе, *Горски вијенац* није драма “о истрази потурица” (као фолклорна песма *Српско Бадње вече*), него *драма о зашвореном Небу*, о вапају за отварањем Неба, о отварању Неба како је то једино могуће: са појавом лика који ће бити отеловљење *Луче Микрокозма*.

* * *

И Његошево “Историческое збитје Осамнајестого вијека – *Лажни цар Шћепан Мали*” има свој модел у народној песми *Шћепан Мали*. Ту песму је Његош уврстио у *Ојледало српско* (песма бр. 24), а пре тога је објављена у Милутиновића Симе “Историји Црне Горе” и у “Пјеванији”, са чудним насловом *Бојовање* (јер је у време Шћепана Малог укин-

ута Пећка патријаршија, а Шћепан Мали доноси нову, своју “теологију”).

Површно гледајући, тема или мотив су исти у Његошевој драми као и у истоименој “фолклорној” песми, те би се онда – опет површно гледајући – могло закључити да је и Његошева поезија “фолклор”. Ми овде намерно кажемо “фолклор”, а не народна или јуначка, епска, гусларска итд. песма или творевина. Наиме, у последње време говоре о Његошевом делу управо као “фолклорном”.

Поводом представе *Горској вијеница* у Народном позоришту, у Београду, Јован Христић, у часопису *Књижевности* (бр. 3, год. 1981.) назива Његошево дело “мудровањем у народном стилу, покушај једног *тхеокрајтској* (!) владара са песничким *амбицијама* (!) и песничким талентом да изрази *Volkseele* свога племена и да се идентификује (!) с њом... Његошеви јунаци се за сваку, ма и најмању ситницу бацају у највише метафизике, што не може, а да данашњем уху не зазвучи помало празњикаво. Његошев спев је, свакако, врх, али и завршетак наше *патријархалне* (!) мудрости, патетике и реторике која се са њим заувек исцрпила (!) *имао је Матић право када је једном рекао како би ја требало закопати и њустићи на миру једно сјоштинак јодина*”.

Сви упитници и ускличници у заградама, као и крупна слова и подвлачења су моја (Ж.В.), а циљ је да се укаже на неумесност тих речи коју Јован Христић и не примећује. Сам цитат је узет из “Политике” од 4. јула 1981, стр. 10.

Међутим, разлика између Његоша и “фолклора” (патријархалне мудрости) – чак и оног највишег “фолклора” какав је у Филипа Вишњића или у Старца Милије – је огромна. Неспособност или несклоност да те разлике уочимо потиче од Просветитељства, има дугу “традицију” (још од Доситеја) и, видећемо, трагичне последице по нашу културу. Та просветитељска несклоност читавог једног доба или чак епохе учинила је да Његош остане усамљен и, како Иво Ан-

дрић каже, “*траичан јунак Косовске мисли*”. Но, о томе касније.

Његошево дело је од “наше патријархалне мудрости” одвојено читавом једном провалијом. А наша склоност да ласкамо народном стваралаштву (“фолклору”) чини да ту провалију не видимо и не желимо да видимо. Међу онима који Његошево дело поистовећују са “фолклором” (додуше са “врхом патријархалне мудрости”) има их две врсте: једни који мисле да ће тиме Његошево дело учинити нама разумљивим, а Његошу поласкати једнако као и народу, и други који мисле да Његош спада у прошлост, и то баш зато што је “фолклоран”.

Рецимо да међу прве спадају они који Његошу прилазе гусларски, па га и у позоришту виде гусларски или епски, мада је од гуслара до Његоша растојање веће него од Хомера до трагеда грчких. А међу друге спада низ критичара, па чак и писаца од времена Доситеја до данас. Ни једни ни други не виде *провалију* која Његоша раздваја од “фолклора”, дубљу него што је *провалија* која је раздвајала грчке трагеде од Хомера. Та провалија је нарочито уочива кад се у трагеда јавља иста тема (исти мит, мотив) који и у Хомера или кад се у Његоша јави иста тема као и у “фолклорној” песни.

Провалију не запажају ни они који, у поистовећењу национално–историјског Његоша са племенским “фолклором” (“патријархалном мудрошћу, итд.), виде похвалу, ни они који у томе поистовећењу виде разлог да се Његош закопа у прошлост заједно с “фолклором”.

Ми тиме не желимо рећи да је Његошево дело (или ма којег песника, писца, трагеда) изнад “фолклора”, да је, рецимо, Толстојево дело изнад *Слова о јолку Ијорову*, а Софоклово изнад Хомера. ми само желимо да нагласимо разлику: два дела (“фолклор” и Његош) су на двема странама, једно с једне, друго с друге *стиране* провалије, растављена онако како су растављене две *епохе* и језик (значењска садржина) једне

епохе од језика друге епохе. Највећа заблуда и највећа сметња да Његоша схватимо је заблуда да је Његош близак и разумљив *народу*! Да је он “народни” песник, малтене, гуслар, “слијепац”. Он је, нажалост, неразумљив народу српском (који се срозава на ниво племена), као што је и Платон био неразумљив Грцима (који су зато поражени!).

Ту провалију између “фолклора” (патријархалне, племенске “народне мудрости”) и национално–историјског Његоша могуће је прећи само на крилима *Луче Микрокозма*, искуством уздизања које се – као духовно уздизање – збива у *Лучи Микрокозма*.

Тема тога уздизања – као уздизања у Небеско Царство или као кретање по “Оном свету” – обрађивана је и у народној, “фолклорној” поезији (па и ту највише у Црној Гори). Неке од тих песама стигао је, пре њиховог коначног нестанка, да забележи и Вук Караџић: *Свечи благо дијеле, Ојетџи ђо али друкчије (из Црне Горе)*, *Ојњена Марија у ђаклу (из Црне Горе)*, *Змија младожења* и, поред те песме, још једна прозна варијанта истог мита, као приповетка *Змија младожења*, затим *ојетџи ђо али друкчије (из Црне Горе)*, *Цар Дуклијан и Крсџиџиљ Јован (из Црне Горе)*, све у другој књизи “у којој су пјесме јуначке најстарије”, *Српске народне пјесме*. Но, колика је год разлика између тих песама и *Луче Микрокозма*, између Небеског Царства како је оно схваћено у тим песмама и Небеског Царства како је оно схваћено у *Лучи Микрокозма*, између начина како се улази у “Онај свет” тих песама и начина како се улази у “Онај свет” *Луче Микрокозма*, толика је и разлика између “народних пјесама” (овде називаних “фолклор”) и Његошевих дела *Горски вијенац* и *Шћепан Мали*.

Ако наша пажња није довољно усмерена и закупљена *Лучом Микрокозма*, онда нећемо ни запазити ни свесни постати разлике између дела Његошевих, с једне стране, и “народних пјесама”, с друге. Спевом *Луча Микрокозма* је одређена читава Његошева трилогија, па и дело *Шћепан Мали* у тој

трилогији, те ћемо и разлику између “народне пјесме” (“фолклорне”) *Шћепан Мали* и истоимене драме Његошеве одредити помоћу *Луче Микрокозма* веома лако. Одмах нам пада у очи да у “фолклорној” песми *Шћепан Мали* (у *Ојлегалу српском*, песма бр. 24) нема Игумана Теодосија Мркојевића. Нема нити иједног лика, на пример неког монаха, који би и по чему био сличан Игуману Теодосију Мркојевићу. И не само то: нема ниједне народне песме (“фолклорне”) у којој би се јавио неки лик сличан Игуману Теодосију Мркојевићу. Баш као што ни у “фолклорној” песми о “истази потурица” *Српско Бадње вече* (*Ојлегалу српско*, песма бр. 3) нема ни помена о Игуману Стефану, те се услед тога и сам Владика Данило из *Горској вијеница* и сви јунаци и читава структура тога дела битно разликују од владике Данила и јунака и структуре народне песме (“фолклорне”) *Српско Бадње вече*. Јасно је да онда није могуће тврдити да се у народној песми *Шћепан Мали* ради о истом као и у Његошевој драми *Шћепан Мали* или да се у народној песми *Српско Бадње вече* (“истрага потурица” у Црној Гори) ради о истом као и у Његошевој драми *Горски вијенац*. Није могуће тврдити, чак, ни то да су те поменуте народне песме биле модел Његошевим делима. Пре би се могло рећи да Његош својим делима о истом “историческом собитију” побија и сузбија онај приказ и оно тумачење који су о истом (епском, “не-историческом”!) “собитију” дати у народним песмама *Српско Бадње вече* и *Шћепан Мали*. Тако у народној песми *Шћепан Мали* само Млечани говоре да је Шћепан узурпатор, лажљивац и будала, да је за њим народ Црне Горе полудио клањајући се свему што је руско, па тако и Шћепану који се представља као руски цар. Али, у Његошевој драми *Шћепан Мали* то млетачко мишљење о Шћепану и народу Црне Горе изриче Игуман Теодосије Мркојевић! Дакле, то мишљење изриче, чак га много дубље, јасније и оштрије образлаже, па и лаж доказује много ефикасније Игуман који говори – не са становишта млетачких интереса, него – са становишта *Луче Микрокозма*, тј. Небе-

ског Царства и Косовског Завета! А кад га изриче Игуман, онда је то и сам Његош. До становишта и лика једног Игумана Теодосија Мркојевића није Његош стигао из “фолклора” (народне песме и “патријархалне народне мудрости”), него из *Луче Микрокозма* (а до *Луче* из монашког исихазма Светог Петра Цетињског).

* * *

Кад тврдимо да је Његошева трилогија сједињена (трилогијским карактером ЛМ, ГВ, ШМ) у јединство,

– да је кључ тога јединства у *Лучи Микрокозма*,

– да Игуман Стефан у *Горском вијеницу* и Игуман Теодосије Мркојевић у *Шћепану Малом* представљају мисао и отеловљење *Луче Микрокозма*, тако да се искуство *Луче Микрокозма* јавља као лик, два пута, у *Горском вијеницу* као лик Игумана Стефана и у *Шћепану Малом* као лик Игумана Теодосија Мркојевића;

– и онда нам се *Луча Микрокозма* приказује са својом посебном улогом у читавој историји српске књижевности!

У поменутим народним песмама – о збивањима на “Оном свету” или о борби које са Злом воде Небеске силе (или Небеско Царство), о свецима који “благо дијеле”, о Змији која се претвара у младожењу, о Огњеној Марији, о борби између светог Јована Крститеља са Сатаном (царем Дуклијаном, у Црној Гори!) – у тим песмама се не помиње никакав преображај људске природе.

Наиме, да би човек доспео у Небеско Царство, нужно је да се догоди битан *преображај његове природе*, да се његова природа преобрази из људске у божанску (или по Христу, у богочовечанску), из грешне у очишћену, из телесне у светлосну (као Његошева *Луча*), из душе телесне у душу духовну (по грчким мистеријама и по Платону).

О томе преображају нема у народним песмама ни помена, као да се “Онај свет” налази негде у равни земаљског

телесног света, па је потребан само посебан пасош (посебна магијска реч, пропусница) да човек пређе границу и уђе у то царство – царство *ипросторне* природе као и царство земаљско, настањено бићима просторног и телесног карактера (дакле, тродимензионалног) која и мисле само о искуству тродимензионалног. У томе погледу се, додуше, народне песме – кад певају о “Оном свету” – не разликују од Дантеове визије “Оног света” и бића настањених у њему као у некој Божијој “држави”, уређеној по законим права, али божанског. Велика је разлика између *Луче Микрокозма* и тога (заиста паганског или магијског) схватања “Оног света” у народним песмама. Али се *Луча Микрокозма* битно разликује – по томе схватању “Оног света”, Небеског Царства! – не само од наше “народне пјесме” (од “фолклора”) него и од дела европске књижевности, на пример од Дантеове *Комедије*, од Милтоновог *Раја* (како *Изјубљеној* тако и *Ојетј нађеној*), од Гетеовог *Фауста*... За разлику од свих њих – као и за разлику од народне (јуначке, “фолклорне”) песме, па и паганизма, како античког, тако и нововековног (ренесансног) – уздизање и боравак у Небеском Царству су могући само под условом битног преображаја људске природе. Тим преображајем људска природа постиже то да истину о преображеном, Небеском Царству, налази потврђену у и својој сопственој (наравно, преображеној, небеској) природи: тек тада се слика човека о себи, слика човека о гледаном свету (небеском) и сам тај свет Небеског Царства подударају као истина. Тек тада човек поставља право питање и о свом идентитету!

Кад говоримо о овоме, онда настојимо да одговоримо и захтеву за променом саме природе “мишљења”, да доспемо до онога што Хајдегер наслућује као “битно мишљење”. Жан Гебзер (Jean Gebser) се, у “Пореклу и присуству” (*Ursprung und Gegenwart*), латио да после Хајдегера, уз помоћ нових термина науке и филозофије, опише ту измењену структуру и њој својствено “мишљење”. Тако он го-

вори (*Порекло и присусјтво*, виђени као прошлост и садашњост) о интегралној структури. То је она структура – то јест оно “биће” – које је “четверодимензионално”, “аперспективно”, ослобођено и времена и простора, па тако и тродимензионалности овог (земаљског, телесног, тродимензионалног) света. То је структура (“биће”, структура бића) која види дух, духовност и духован свет – самом сопственом духовношћу. То никако није сећање или нада која предвиђа, него присуство духа сада. Нећемо се даље упуштати у поређења. Довољно је да истакнемо колико је савремена мисао о кризи западне филозофије учинила актуелном Његошеву *Лучу Микрокозма*. Тежња, да се криза, филозофије превазиђе и да доспемо у ново, “битно мишљење” не налази свој одзив у Дантеа, Милтона или Гетеа, него баш у Његоша, јер само *Луча Микрокозма* мисли о Небеском Царству – не као самом Небеском Царству, него – као о другачијем “мишљењу” човека чија “структура” (то јест природа душевна) сама треба да се за то измени, преобрази (што је могуће само као момент Поезије, у Његоша – “свештене поезије”, ЛМП 161–200).

Ми ћемо приказ саме *Луче Микрокозма* оставити за касније; па и одговор на евентуално питање како је то било могуће да се баш овде и баш Његош јави са виђењем *ипреображене* људске природе (тј. са литургијским и песничким моментом преображаја) – остављамо за касније. Сада говоримо о трилогији, дакле, о присуству *Луче Микрокозма* у *Горском вијенцу* (у лику Игумана Стефана) и у драми *Шћейан Мали* (и у лику Игумана Теодосија Мркојевића).

Наравно, игуман Стефан и игуман Теодосије се ту не уздижу – као Његошева *Луча* у *Лучи Микрокозма* – него бораве (али историјски преображено бораве) у земаљском царству, у времену, у тродимензионалном свету или, како Игуман Стефан каже, у “свијету” који је “состав паклене неслоге”, јер се и у *Горском вијенцу* и у драми *Шћейан Мали* опи-

сује, како Његош у поднасловима тих дела сам каже, “историческо собитије”, једно при крају XVII века (ГВ), а друго у XVIII веку (ШМ). *Луча Микрокозма* се, напротив, не збива ни у времену ни у простору, те је тако и могуће да Његош као песник буде сведок Пада Сатане и Адама и стварања земаљског света, да буде савременик – не само Христов, како то тражи Киркегард, него и – стварања света и прародитељског греха.

Па како је онда могуће да Игуман Стефан и Игуман Теодосије, учествујући у *времену* и у *тродимензионалном свету* (у простору), приказани као учесници историје човека у свету, буду отеловљење *Луче Микрокозма*?

И један и други носе у себи *искусџво* о Небеском Царству. Али онако како је, по *Лучи Микрокозма*, једино и могуће стећи искуство о Небеском Царству: као сећање на сопствено уздизање (сећање које је у Платона – не *разум*, разлагање, него – *ум*, целина, *νοῦς*). Игуман Стефан каже:

Ја сам више у царству духова,
(то јест у Небеском Царству)
Иако ми још тијело душу
Задржаје и крије у себи
Као пламен подземна пештера
(то јест пећина) (ГВ, 2255–2258).

Игуман Стефан се не би сећао тога “царства духова” (то јест имао искуство о њему) кад се не би сећао (сачувао искуство) и о томе како је сам он *био приликом њога боравка у “царсџву духова” преображен*. Дакле, имати искуство о Небеском Царству исто је што и имати искуство о сопственој (поетској, литургијској, мистичној) преображености, о некаквој другачијој (чистој и пуној) својој природи. Додуше, његова природа не мора да је таква сада, али зато он сада има *сећање* на ту преображеност, искуство о њој. То искуство остаје трајно и онда кад је момент те преображености прошао, кад саме преображености нема! Јер ми у себи чува-

мо сећање и о ономе чега више нема. О прошлости нечег ми знамо и можемо знати само из трајне и сталне садашњости *искусџва* (сећања) о томе нечему. То “нешто” је прошло, али је искуство остало присутно. Није тешкоћа у томе да ли ће искуство остати трајно, јер оно остаје трајно, него је тешкоћа у томе да ли ће присутно искуство бити потврђено и поновним присуством оног чега се сећамо!

Ми се сећамо и покојних, искуство о њима је у нама присутно, али истина тога искуства не може да се потврди поновним присуством оних којих се сећамо.

Два Његошева Игумена – Стефан и Теодосије – чувају у себи искуство о Небеском Царству. Али би то искуство било безвредно, бесмислено, не би се тицало човека кад то не би истовремено било и искуство о човековој сопственој преображености. Међутим, Небеско Царство – ни у грчким мистеријама, ни у Платона и Плотина, ни у аутентичном Хришћанству и његовој литургији (на посебан начин, упечатљивије него у мистеријама и у Платона) – није могуће постићи ни достићи без истовременог сопственог преображаја, те се на тај начин сећање (искуство) на Небеско Царство и чува само као сећање на сопствену преображеност. Због тога сведочанство (искуство) о Небеском Царству налази човек само у *себи*. Како апостол Павле каже: “Храм у којем се јавља Бог је – у човеку; храм је човек”. Због тога је *илајонско* (и мистеријско, и литургијско, и Његошево) мишљење о човеку могуће само као “унутрашње”, као усмереност човека у сопствену присну унутрашњост! У другачију природу и званије (смисао) човека!

Луча Микрокозма је присутна, отеловљена у *Горском вијеницу* као *искусџво* Игумена Стефана (о Небеском Царству и о себи у Небеском Царству) и као *искусџво* Игумена Теодосија Мркојевића (о Небеском Царству и о себи у Небеском Царству). Дакле, мисао о Небеском Царству (то јест о сећању на Небеско Царство) је могућа само као мисао о сопственој преображености која је (преображеност) неоп-

ходна за боравак у Небеском Царству, па и истовремена са појавом Небеског Царства. Штавише – кад говоримо о “Небеском Царству”, ми заправо говоримо о тој *сојсѣвеној* *преображености*, а она је утолико сигурнија и истинитија што ми нисмо свесни ње, него смо свесни Небеског Царства.

Једна мала исправка и допуна: ми не мислимо о својој преображености, него о *сећању* на своју преображеност, јер је мишљење могуће само као мишљење о (сопственом) сећању на нешто, о сопственом искуству. Овде о духовном искуству.

Никад и никоје мишљење не мисли о нечему другом сем о искуству. Не мислимо ми “о свету”, него о свом искуству о свету!

Усмереност пажње на Небеско Царство чува девичанску (детињу, отроческу, “наивну”, првобитну) чистоту нашег искуства о сопственом преображају. А чува је од свести мишљења! Јер мишљење је агресивно: оно увек приступа искуству (па и искуству о нашој преображености) са неком намером. Мишљење, наиме, као “раз-ум” разлаже (“анализује”) наше искуство, па га тако и чини употребљивим за нешто друго. А сâмо искуство борави у нашем сећању (памћењу) несвесно! Стога се верник, невин човек радије сећа Небеског Царства него сопствене преображености, то јест оног због чега Небеско Царство и јест значајно. Сећајући се Небеског Царства, верник чак одбија да се сећа (да се свесно сећа, да у свести одржава) искуство о сопственој преображености (обожености). Он радије каже: “грешан сам!”, то јест нисам преображен и не сећам се да сам био преображен. Управо на тај начин он дубоко у себи чува, па чак и од сопственог мишљења (разума) скрива своје искуство о сопственој преображености, о моментима те преображености. Јер да није било тих момената, он не би могао ни видети Небеско Царство ни онда се сећати тога виђења (чувати то сећање као своје духовно искуство).

* * *

Човеку није потребно да његово искуство духовности буде свесно: он то искуство има и кад је оно несвесно, то јест кад није свестан свог сећања на моменте сопствене духовности.

“Духовност” о којој говоримо је управо она преображеност о којој говори Платон, а пева Његош кад Небеско Царство и виђење тога Царства и способност виђења приписује Лучи.

“Духовност” је, дакле, *Луча Микрокозма*. То је оно што Платон назива “идејом”, а тако повремено и Његош, у самој Лучи Микрокозма, назива Лучу; она је:

час “душа пламена поете” (ЛМ, П, 170).

час “луча свијетла” (ЛМ, П, 179),

час “зрака сјајна огња бесмртнога” (ЛМ, I, 34),

“искра у смртну прашину” (ЛМ, П, 139),

“луча тамом обузета” (ЛМ, П, 140),

“искра боженствена” (ЛМ, I, 61),

“свијетла *идеја*” која сама за се каже да је она песничка,

“искра бесамртна” (ЛМ, I, 91–92),

“кћи небеска” (ЛМ, I, 147), итд., а стално је реч о оној преображености човека (његове душе, његова искуства, његових опажаја) која је истовремена са појавом Небеског Царства и гледањем тога Царства. Његош чак ту преображеност душе, оспособљене да борави и види Небеско Царство, назива “крилатим мечтањем” (крилатом маштом, ЛМ, I, 311), а у Посвети је назива и “*йоезијом*” (ЛМ, П, 161–200).

Напомињем: ми овде не говоримо о самој духовности (преображености, Лучи, идеји итд.), него о *сећању* на духовност (на преображеност, Лучу, идеју итд.). А то сећање је искуство: посебно, *духовно искуство*. То искуство је, као и сва друга искуства човекова, похрањено у њему као несвесно иску-

ство, несвесно сећање! Кад се човек онда нечег “сети” или “досети”, или кад га нешто “подсети” – онда је искуство изронило из несвесног и појавило се или искрсло у свест. Али несвесно (не-свест, “под-свест”) је – не противник памћења, него – најсигурнији чувар искуства (сећања), мада је нама напорно, тешко, а понекад (“без голема јада” и смртне опасности) и немогуће да то (духовно) искуство измамимо из несвесног у свест.

Такво измамљивање је подвиг којим је човек знао и живот да стави на коцку или да се изложи разним опасностима од којих је она да испадне луд – најмања опасност.

Његош не заборавља ни на ту опасност, кад каже:

Будалама кад би вјеровали,

Поете су поколење лудо! (ЛМ, П, 161–162)

Тим измамљивањем духовног искуства (сећања на преображеност) у свест настоји човек да *посведочи* истину тога искуства, мада је то сведочење (грчки: “мартарион”!) равно мучењу, па је та реч (грчка реч “мартарион”) добила током времена и значење муке или мучеништва за веру. Није то случајно: у обогаћивању значења те речи током историје огледа се и судбина човека који настоји да духовно искуство измами из несвесног у свест. Није лако и безопасно подсећати људе на њихово духовно искуство: због тога су страдали и Сократ и Христос, а онда сви хришћански мартири (то јест мученици-сведоци).

Управо зато што је духовном искуству најугодније кад је чувано и скривено у несвесном, човеку није потребно да има и *свесћ* о *духовном искуству*, то јест да му то искуство буде свесно: оно делује и кад је несвесно, те се човек и понаша ношен побудама којих није свестан. Тада он у свету (у овом, земаљском царству, у времену, у тродимензионалном) тражи историју, тј. преображеност земаљског света; тражи Небеско Царство на земљи, али се понаша као да је већ сада међу самим небеским (рајским) ликовима, или је – као Игуман Стефан у свом чувеном монологу о свету (“Ја сам проша

сито и решето... Св’јет је *овај* тиран тиранину”, чак и тиранину, “а камоли души благородној!” ГВ, 2486–2520) – свестан разлике између света и Небеског Царства управо зато што је свестан Небеског Царства!

Али човек може бити свестан свог сећања на Небеско Царство (свог искуства о Небеском Царству) – а не бити свестан свог сећања (искуства) о оној *својој преображености* или Лучи без које не би видео Небеско Царство и без које, штавише, Небеског Царства не би ни било! Управо зато што његово искуство о сопственој преображености *није свесно*, човек говори о Небеском Царству, а истовремено себе – чак и оног себе из тога момента кад је гледао Небеско Царство (као Његош у ЛМ)! – назива и сматра грешним, то јест непреображеним!

Ми сад овде говоримо о нечему што су још Парменид, Платон и Плотин означили чувеном формулом у којој су “*νοῦς*” – “нус” (то јест дух, човекова преображеност, идеја), и “*νοῖτον*” једно исто; “*ноῖтон*” је, наиме, оно што човек види кад је дух (*νοῦς*); “*ноῖтон*” је “виђено”, али духом виђено, а то је: Небеско Царство. Небеско Царство – као духовни свет (“*ноῖтон*”) – може бити предмет виђења (духовног) само ономе ко је дух или духован. Или како Његош каже:

Свемогућство светом тајном шапти

(то јест открива Небеско Царство)

Само души пламена поете!

(ЛМ, П, 169–170)

Света тајна, или Небеско Царство, или духовни свет, свет виђен духом, с једне стране, и Поезија или сам дух као човекова преображеност, или духовност, идеја, Луча, с друге стране, су једно исто. Баш онако како Парменид, Платон и Плотин уче да су исто и истовремни “*νοῦς*” (дух) и “*ноῖтон*” (духом виђен свет). У овоме је сама суштина платонизма.

Човек се, дакле сећа како “*ноџтона*” (Небеског Царства), тако и “*νοῦς-а*” (своје сопствене преображености без

које не би видео “ноитон”). Али, његово сећање на “*voũç*” (на своју преображеност) не мора да буде свесно; отуд он и не говори у својој сопственој преображености (“*voũç*”, идеји, Лучи, Поезији) него само о Небеском Царству (о “ноитон”).

Управо зато – због те непотребности да духовно искуство буде свесно, због непотребности да свесно буде искуство човека о *својој* сопственој преображености! – јављају се у модерно доба теорије које у потпуности негирају саму основу (духовну основу) људске личности. Та основа је: сећање на сопствену преображеност, сећање које се у човеку чува као несвесно искуство. Његош, међутим, у *Лучи Микроkozма* одмах почиње са том основом личности, са тим сећањем човека (са духовним искуством):

Човјек, изгнат за врата чудествах,
Он *сам собом* чудо сочињава:
(тј. сам собом је он чудо)
Човјек, *бачен* на бурну брежину...
Он *се сјећа своје прве славе*,
Он снијева пресретње блаженство,
Ал, његови снови и сјећања
крију му се јако од погледа...
Те се трза бадава из ланца,
Да за собом проникне мрачности (ЛМ, П, 5–20).

Основа човекова постојања (битија) није Небеско Царство. То би, уосталом, значило понизити Небеско Царство на функцију, на пуку основу постојања (битија) човека. Основа постојања (битија) није чак ни човеково *сећање* на Небеско Царство (човеково духовно искуство). Основа битија човека као личности је сећање на своју сопствену “стару славу”, на сопствену преображеност, на *идеју* (која је Луча човекова). То сећање је несвесно (“крије се од погледа”), а основа је сећању на Небеско Царство. Сећање на Небеско Царство није угрожено атеистичким нападима и настојањима да се слика Небеског Царства збрише, није угрожено нападима

на само Небеско Царство (на Бога!), него тек нападима на основу човекове личности: на ону преображеност која је “корелативна” и истоветна са Небеским Царством (духовним светом, “ноитоном”). Основа човекове личности и човекова битија је то сећање на сопствену преображеност.

У томе је суштина поруке и *Луче Микроkozма* и целог медитеранског (“источног”) Хришћанства (за разлику од Запада). Ту је и средиште свих тражења у делима Достојевског. И код њега ту свест човека, свест о искуству или сећању на преображеност, носе монаси, а не световна (“грађанска”) лица. Баш као и игумани у Његоша. Види у Достојевског, *Браћа Карамазови*, књига шеста, *Руски монах*.

Небеско Царство није могуће уништити (ни сећање на њ уништити) нападом на само то Царство, него тек духовним *самоубиством*: нападом на ону преображеност (на искуство преображености, на сећање) без које (преображености) не би било Небеског Царства и без којег искуства (о сопственој преображености) не би било ни сећања на Небеско Царство. “Простор” духовног света, дакле, није “тродимензионалан”, него четвородимензионалан, јер “четврта” и одлучујућа “димензија” Небеског Царства је истовремено и кључ тога Царства: човекова преображеност о којој може да сведочи само надвремена *Поезија*, и то да веродостојан сведок буде само “свештена поезија” (ЛМ, П, 177, а у строфи 171–180), док “смртне поете” (сведоци времена, тј. пролазности свега постојећег), чак и кад су најсјајнији, кад доспевају до самих небеских врата – падају одатле “у пропаст” (ЛМ, I, 341–350). А у свештену поезију доспева “идеја, искра бесамртна” (ЛМ, II, 11) тек кад се причести, кад се напије с Небеског извора (ЛМ, II, 301–310 и 316–320) надвремености.

Користећи, дакле, чињеницу да човековом искуству о сопственој преображености (идеји платонској) није потребна свест, те да то искуство делује најсигурније управо кад је несвесно, нововековне теорије о личности “ускачу” у ту празни-

ну у свести, заузимају у свести место које би припадало искуству човека о сопственој преображености (кад би томе искуству било потребно да буде свесно).

Нововековне теорије злоупотребљавају то одсуство човекове потребе за *свешћу* искуства о духу (о сопственој преображености) човека!

Ми говоримо – као што се и прстима при писању или при свирању служимо – без свести о томе. Није нам потребна свест о искуству које имамо, а то искуство је искуство о говорним органима и о њиховом раду. То искуство је савршено. Оно делује савршено кад је несвесно. Тада човек изговара речи без грешке у изговору, свира без грешке, јер му није потребно да искуство о раду прстију буде свесно! Свест за то време може бити усмерена на нешто друго: на оно о чему говоримо или, кад је већ реч о духу, на “ноитон”, на “предмет” духа! јер ни раду говорних органа, тј. правилном изговарању речи није потребна свест (о томе раду)! Искуству није потребна свест: оно је ефикасно и кад је несвесно.

Што се тиче самог искуства о духу, њему никад та свест не би ни била потребна, да није посебних, агресивних – у источном хришћанску се каже: грешних, чак сатанских (мефистовских, нововековних) – филозофских теорија и идеологија које се више не задовољавају тиме да негирају искуство о “ноитону” (о Небеском Царству), него нападају саму основу: дух, “ноус”, човекову преображеност, то јест сећање на ту преображеност (човекову) без које не би било ни “ноитона” (Небеског Царства).

Лучом Микрокозма се Његош – пре Достојевског и дубље од њега! – супротставља управо томе нововековном нападу на саму основу, на само битије човекове *личности*.

То негирање основе је наслућено како у Његошевој *Лучи Микрокозма*, тако и у Достојевског, *Браћа Карамазови*, (Књига пета, посебно поглавља *Побуна* и *Велики инквизиџор*). Побуна је против Бога, али Иванова побуна против Бо-

га је ефикасна тек као побуна против основе човекове личности, против тога *искусџва о сојсџвеној џреображеносџи* човека... Управо на ту побуну одговара следећа, шеста књига: *Руски монах*.

Међутим, Његош види јасније од Достојевског. Достојевском се чини да је сама срж у човековој слободи и да Сатана негира слободу. Али не, него саму преображеност, то јест човеково искуство о сопственој преображености. У Његоша се Сатана сећа те преображености и баш зато може да је негира, да је свесно негира. Човек се не сећа (свесно) своје преображености, него се (свесно) сећа оног што је видео кад је био преображен...

Не угрожава човека наука. Она испитује свет и доказује да Небеског Царства нема – не само да га нема у свету, него да га нема ни за човека у стању искуства (пуког сећања). Но тим својим испитивањима и ставовима наука не угрожава човека. Човек је угрожен тек кад му се одузима кључ Небеског Царства, “четврта димензија”, личност – то јест, сећање на сопствену преображеност човека.

Платонска мисао (о истоветности “ноитон” са “ноус”) се јавља и бива актуелна тек кад оживи агресија на сам *кључ*. Ту агресију води филозофија. Његош је тако карактерише већ у *Посвеџи Луче Микрокозма*: она је “жедно тумарање” филозофа (“земаљских”, то јест световних, не небесних мудраца), а они тумарају “кроз мрак” (ЛМ, П, 61–70). Питагора и Епикур – то јест филозофи – су опасни тиме што негирају бесмртну душу “и званије човјека пред Богом” (ЛМ, П, 156), то јест личност, положај и место човека у Царству *Небеском*. Тако је човек у погледима “земаљских мудраца” (филозофа, световне мудрости) исто што и “бесловесност” (ЛМ, П, 157) и “скотско мртвило” (ЛМ, П, 160), јер у филозофији је немогуће – у самој филозофији немогуће – наћи иједан разлог вере у човеково достојанство, у “словесност” (логос/ност) његове личности (сећања ума).

Реч о човековом достојанству или части је реч о човековом месту (части, чести, делу, уделу, учешћу, причешћу) у Царству небеском. То је оно исто што се у филозофији подразумева или претпоставља кад је реч о *трансценденцији*, то јест надсветовности.

Ако филозофија (“земаљска мудрост”, световна мудрост, мудрост “овог света”) негира саму основу човековог сећања на Небеско Царство – а та основа је *човеково сећање* на сопствену првобитну славу, на сопствени сјај самог себе као Луче (ЛМ, П, 1–20), “Он се сјећа прве своје славе”) – онда се не може очекивати да *свесћ* о *Небеском Царству* (па ни Косовски Завет) одржи или, чак, изазове у човеку филозофија.

Ту свест – али као феномен осећања, маште! – може у човеку да одржи само песник, те се Његош зато обраћа песнику, то јест песничком осећању (а не апстрактном мишљењу):

Дивни пјевче српске народности...

Ја од тебе јоште много иштем... (ЛМ, П, 181–200), јер занос и преображеност – она преображеност која је основа и кључ Небеског Царства – истоветна је са *поезијом*. А Поезија је више од искуства: искуство је пуко сећање на преображености; Поезија је осећање (чувство) саме те преображености.

Филозофија је мишљење. Мишљење може да мисли само о искуству. Да би оно мислило, потребно је да се пре тога јави искуство као “*предмет*” мишљења. Највиши могући предмет мишљења (филозофског или философског) јавља се као плод Поезије, те мишљење може да наступи тек пошто је Поезија већ обавила “свој посао” стварања. (Поезија је стварање. Мишљење је мишљење о створеном!).

* * *

Ако је Његош заиста “трагични јунак Косовске мисли” – како је Његоша дефинисао Иво Андрић – онда је у Његошевој трилогији присутна трилогија Косовског Завета.

Али, то онда значи да ликови Његошевих игумана представљају решење тајне Косовског Завета?

У Косовском Завету се јавља дилема: или Царство Небеско, или царство земаљско!

“Свијет” о којем говори Игуман Стефан у *Горском вијенцу* (стихови 2486–2520) је управо “царство земаљско”. Оно је “грдни свијет” и сва зла што су “под небом” – земаљска су. То царство земаљско или свет је тиран чак и тиранину, а камоли души благородној. Оно – то земаљско царство, свет – је рат свега против свега, свију против свих, а изнад свега је то рат између човекове душе и тела, рат у самој човековој унутрашњој природи. Тако је “под небом”. То “поднебесно”, земаљско царство или свет је, уједно *време*, “времено” или “бурно” жилиште (место живљења, ЛМ, П, 91).

У *Лучи Микроkozма* је слика земаљског царства обogaђена и осветљена многим синонимима; то царство је:

“бурна брежина” (ЛМ, П, 7), насупрот Небеском Царству као човековој “првој слави” (ЛМ, П, 11);

то је свет “под облачном сфером” (ЛМ, П, 21) или просто земља (ЛМ, П, 24);

времена питателница (временом ограничена хранитељка) која је Природа, створена, створени свет (ЛМ, П, 31–50);

мрачно царство тврдог сна, тешког сна и сновиђења (ЛМ, П, 71–80);

бесмислени земаљски сајам (метеж, вашар), као у ЛМ, П, 83;

“времено и бурно жилиште” где је човеку “срећа непозната”, јер “права срећа” је Небеско Царство које човек не познаје (не зна му мере и игре), у ЛМ, П, 91–100;

Ко се опредељује за царство земаљско – за *свесћ* као простор човековог идентитета и самопотврђивања – тај се опредељује и за “земаљску мудрост”, а она је исто што и филозофија. Или обратно: филозофија је пука “земаљска му-

дрост”. Она је световна, о свету, о земаљском царству, о времену.

Кад је реч о човековом “самопотврђивању” или “довршењу човека” или остварењу “пуне човечности” или човековом самопревазилажењу, онда су то само различити термини у којима се данас говори о човековом *сјасењу*. Подразумевана или тражена, потврђивана или одлучно негирана, а у сваком случају циљана садржина свих тих термина је иста као и садржина термина спасење. А спасење је човеков боравак у Небеском Царству, човекова уписаност у Небеско Царство или човекова опредељеност за Небесно Царство.

Хегел, говори о “рационалном” које је “истоветно са реалношћу” света *времена*. Та истоветност је филозофија или “земаљска мудрост”. Тако је опредељење за филозофију исто што и напуштање Косовског Завета: врхунцем или највишим достигнућем човековим се од времена *просветишћељства* (посебно од Доситеја) у српској култури сматра управо та “земаљска мудрост” која духовно поистовећује са *рационалним* (са мишљењем), а рационално са реалним, са светом времена (пролазности, смрти). Тако човек има да себе “доврши” и “превазиђе” у томе свету времена, у свету који је тиранин, чак, и тиранину, “а камоли души благородној”. Његош, наравно, не да рећи да је то човеково самопревазилажење у свету могуће, јер док је света и док је у свету, човек је несретан, “метафизички” несретан (чак и онда кад у својој бесловесности своју несрећу не примећује); свет је такав, да у њему, у земаљском царству ратују дуси против небеса (против Небеског Царства)...

Тијело стење под силом душевном,

Колеба се душа у тијелу...

Нико срећан, а нико довољан,

(нико довршен, задовољен, пун...)

Нико миран и нико спокојан;

Све се човјек *брука* са човјеком –

Гледа *мајмун* себе у зрцало!

Јер, гледајући себе и своје место у свету, световни човек не може као ни мајмун, да се уздигне изнад света.

У земаљском царству нема оне човекове “прве славе”, првобитне славе које се он сећа кад се сећа царства Небеског (ЛМ, П, 11). Напротив, човек се ту, у земаљском царству, само брука, јер не може своју Лучу (себе, у званију личности) да види у свету, него само у Небу. Тражећи себе и своју суштину ту, у земаљском царству, наћи ће – не човека, него само – мајмуна! јер човек, његов корен, његова суштина, његова Луча су *небески*, те само у Небеском Царству може човек да нађе зрцало (огледало) у којем ће видети и себе и своју славу!

Ко се опредељује за Небеско Царство то јест, остаје, упркос Просветитељству, веран Косовском Завету – он за све дока позива Поезију:

само “њом се сјећа шта је изгубио” (ЛМ, I, 36), па се тако сећа и своје “прве славе” (ЛМ, П, 11);

само њоме може бити сличан Богу (бити “икона Христова” или христолик), јер суштина Бога је Поезија (радост стварања из Љубави), па тако и Његош слави Бога као Поету (ЛМ, П, 171–180):

Шта је скупа ово свеколико

До Општег Оца поезија? (ЛМ, П, 175–176)

По Аристотелу, Бог је највише могуће *знање* и човек се са Богом поистовећује *кад мисли, мишљењем, оном посебном “врлином”* коју Аристотел у *Никомаховој етици* описује као “*диа*–ноитичку”, то јест *раз*–умску! Човек своју суштину довршава и потврђује, дакле *мишљењем*, а уједно се и поистовећује са божанством као мишљењем. То, по Аристотелу, постижу управо “*земаљски мудраци*”, које Соократ исмева као софисте, а Његош проклиње већ у Посвети *Луче Микроkozма*.

Косовски Завет, дакле, није могућ као верност филозофији, “земаљској мудрости”, него само као Поезија, којом се човек уздиже (као Његош у *Лучи Микроkozма*) у Царство

Небеско, до истоветности човека са божанственим. Та истоветност није, као у Аристотела, у моћи мишљења, него (по Платону) у моћи *њоејској осећања*.

Духовно искуство је искуство *Луче Микроkozма*: искуство о уздизању, сећању на *Поезију*. Без тога искуства човек у себи не налази никакву основу за своје – човеку неопходно! – осећање људског достојанства. Не може ту основу наћи мишљењем о *свећу*, него само мишљењем о *Небеском Царству*!

* * *

Његошеви игумани – Стефан у *Горском вијеницу* и Теодосије у драми (трагикомедији) *Лажни цар Шћепан Мали* – говоре из тога духовног искуства: литургијског, поетског, заветног косовског. Тим искуством они посматрају свет и тако тумаче историју (као надвреме). То искуство им је мерило за процењивање свег што људи чине и треба да чине да би били у историји. Тим искуством знају смисао који се не губи, чак, ни у (иначе бесмисленом) *свећу*. По томе искуству и поступају.

Додуше, то искуство има и Владика Данило: како би иначе могао да изрази сумњу у вредност и смисао света? Ако одбацује свет какав он (тај свет) јест – а одбацује га! –, онда мора да му је познато нешто боље од света? Мора да о томе бољем има некакво, ако и несвесно (у заборав затурено) искуство, онакво какво човека мами на уздизање. То је оно искуство које се човеку “крије од погледа” (не види га потврђеног у свету!):

Он снијева пресретње блаженство,

Ал његови снови и сјећања

Крију му се јако од њојега,

Бјеже хитро, у мрачним врстама (редовима, стиховима)

У летопис опширни вјечности;

Само што му *шамнијем* проласком

Трај жалосији на душу оставе,

Те се трза бадава из ланца,

Да за собом проникне *мрачносћи*. (ЛМ, П, 11–20)

Дакле, и млади Владика Данило мора да однекуд носи у себи искуство о нечем што *јесћ* вредно, а *од свећ*а (земаљског царства) *различитио*. Он тога није *свесћ*ан, те то искуство – о Небеском Царству, из Косовског Завета! – делује таман толико колико је потребно да се негира и одбаци земаљско и свет. Тако млади Владика зна – из мутног сећања и слутње о Небеском – само толико да свет није оно што он жели и хоће! А шта хоће – то он још не достиже и не сагледава. Зато му Игуман Стефан и каже: “тек ћеш сазнати...!”

Али, то знају игумани Стефан и Теодосије. Они су свесни. Њихово искуство о Небеском Царству је свесно и будно. Јер оно се стално обнавља: у монашком подвигу уздизања до Небеске Литургије. Кад Игуман Стефан каже:

Ја сам више у царству духова,

(у Небеском Царству)

Иако ми још тијело душу

Задржаје и крије у себи

Како пламен подземна пештера (ГВ, 2255–2258).

Онда говори као Платон о Пештери (Пећини), у Седмој књизи диалога *Полиџеиа*. Игуман зна шта говори, а и Његош зна да му је за такве речи потребан лик Игумена Стефана (и недовољан лик младог Владике Данила).

Игумани су, дакле, освешћење и, самим тим, решење у Његошевој трилогији. Лик Игумена Стефана је решење *сукоба* у *Горском вијеницу*, а лик Игумена Теодосија Мркојевића је решење *сукоба* у драми (трагикомедији) *Лажни цар Шћепан Мали*.

* * *

Но, да бисмо то схватили, морамо коначно одбацити ону инертну предрасуду да се у *Горском вијенцу* ради о некаквој “истрази потурица” или о драми ослободилачке борбе!

Каква је права садржина и смисао сукоба у *Горском вијенцу*, то је и Његош – насупрот свим јуначким и гусларским виђењима – видео тек кад је сагледао лик Игумана Стефана и место тога лика у “историческом собитију” *Горски вијенац*.

Ако је решење сукоба могуће тек са појавом таквог лика какав је Игуман Стефан, онда се морамо најзад запитати и о правом карактеру сукоба у *Горском вијенцу*. Заиста је доста тих фолклористичких тумачења по којима је *Горски вијенац* дело фолклорне “патријархалне мудрости”. Његошев “фолклор”, је досадио ономе ко у његовом делу не види ништа сем “фолклор”, ко се ни сам није уздигао изнад “фолклора” и ко је глув за све оно што и њему и свима нама говоре два Његошева игумана.

Тако и правог сукоба – и праве садржине и смисла – драме (трагикомедије) *Лажни цар Шћейан Мали* можемо постати свесни тек кад доживимо лик Игумана Теодосија, и то кад га доживимо као *решење сукоба* у драми (трагикомедији) *Лажни цар Шћейан Мали*. Морамо коначно одбацити ону инертну (успавану, блесаву) предрасуду по којој се у драми *Лажни цар Шћейан Мали* ради просто о одбрани некакве црногорске “државне самосталности”! Тај *свештовни* садржај би био исувише узак, те му појава таквог лика какав је Игуман Теодосије не би била ни потребна.

Кад би била реч о некаквом јуначком сукобу – кад би историја била некакво световно, земаљско “собитије”, збивање, баш као у Мажуранићевом *Смрти Смаил-аџе Ченџића* – онда не би били потребни игумани из којих говори искуство Небеског Царства и *Луче Микрокозма*. Довољан би био све-

штеник који се јавља у певању *Четира*, трећем певању Мажуранићевог епа *Смрти Смаил-аџе Ченџића*.

Али, сукоб у Његошевој трилогији има карактер “историческог” збивања, јер је то појава Небеског у земаљском, сукоб “духова с небесима”.

Мажуранићу за његов еп *Смрти Смаил аџе-Ченџића* није била потребна *Луча Микрокозма* (ни Косовски Завет), а Његош своја дела *Горски вијенац* и *Лажни цар Шћейан Мали* не би могао ни замислити без искуства о претходном уздицању опеаном у *Лучи Микрокозма*.

Од свих ликова свештеника – а посебно од Мажуранићевог – Његошеви ликови се разликују и све остале надвишују тим својим искуством *Луче Микрокозма*.

* * *

Сукоб у свету и историји осећамо *грамски* (или трагедијски) тек онда кад осећамо да тај сукоб може своје решење наћи једино у идеји–*лику*. У лику је кључ тзв. трагедијског (или драмског) осећања света и историје. Филозофија трагедије – о којој се иначе много говори, посебно поводом Ничеа, Достојевског, де Унамуња – је мисао о томе да свет (земаљско царство) одређује човеков живот као трагедију. Тако је сукоб у свету драматичан (драмски и трагичан) – не по томе што светом влада начело рата свих против свих, него – по томе што сукоб (у свету и историји) може бити схваћен и разрешен само ликом. Само *лик* (“егзистенција”) открива садржину и смисао сукоба. Зато је “филозофија трагедије” неодвојива од мисли о *лику* (о нашем искуству човека као лика), те се и појам трагедије губи чим се изгуби појам лика: тада та филозофија више не може рачунати на то да је сматрамо филозофијом *трагедије*.

Драма није сукоб неких “концепција” (схватања, представа, појмова, погледа на свет и сл.), јер кад би она била

то, онда би то била – не драма, него – пука логичка творевина. Њено најприродније решење би тада било математичка формула, најидеалнији могући резултат мишљења. Уосталом, “концепције” не налазе своје решење у неком сукобу (свеједно да ли драмском или мисаоном), него у логици која проблем решава изричући оно што је у њему неизречено, а подразумевано. А драма је некакво посебно збивање које свој крај, решење и довршење може наћи само у *лику* (наравно, људском лику, или у, што је исто, очовечењу нечег нељудског).

Кад кажемо решење, крај или довршење, онда тиме мислимо на оно што се још од Платонова времена назива *очишћењем* (или *каџарсом*, на грчком).

Чишћење је овде – чишћење *од греха*.

Сукоб је, наиме, оно што свет чини нечистим, грешним. То је амбијент Пада. Свет је нешто у шта је човек *пао* или у шта је *бачен*. А поникао је из нечег другог што није *свећ*. Драма је сукоб у који је човек бачен својим *падом*, а историјско решење тога сукоба – или катарса, очишћење од сукоба, од драме света – је *лик*.

Не неки други свет. Не ни неко схватање света. Него само *лик*. Ко то схвати, схватио је саму суштину мисли платонске, а онда и источне хришћанске, и Његошове, па и оне коју је називао и њој тежио Достојевски!

Лик је решење или катарса. Лик је, истовремено, и довршење или испуњење. Он је *пуноћа*. Лик је уздизање или тежња уздизању, па он може бити и једино решење, јер само он – из искуства Нечег Другог – има оно растојање према свету које (растојање) је потребно и ради смисленог суда о свету и ради тражења решења.

Наше доба је, кажу, “изгубило смисао за трагедију”. Ако је то тачно, онда значи да је изгубило смисао за лик, за човека као *лик*. (Не као функцију, као појам или “остварење појма”, него као *лик*!). Дакле, катарса (решење, очишћење, освешћење) сукоба у Његошевим делима су ликови.

Тако је Његош схватио већ онај први сукоб којим су онда одређени сви даљи сукоби: сукоб Сатане са Небеским Царством, кад је – у *Лучи Микрокозма* – Сатана објавио *рај* Небеском Царству. То је онај сукоб кад је прекршен Завет Небеском Царству и човек ће онда остати доследан у томе кршењу Завета кад год се (као велика већина наших приказивача *Луче Микрокозма*) буде дивео Сатани или се, као Фауст, определио за Сатану (Мефиста).

Једино могуће “решење” тога сукоба је лик, а не појам, филозофиј! Катарса је *лик*. Та катарса је наговештена у последњих двадесет стихова *Луче Микрокозма*:

Где дивнога сада виденија:

...Син достојни Оца Превјечнога

Обукâ се у челољечество...

Добродјетел у храм освештава.

(Средством спасења и довршења, пуноће човекове чини врлину, а не “вољу за моћ”! Не ни “ум, то јест *раз*–ум!)...

О, преблаг, тихи Учитељу!

Слатка ли је света бистра вода

С источника Твога бесмртнога!

(То је онај исти источник о којем певају и стихови ЛМ, II, 301–320)...

Уплашене мраке ишчезнуле;

(кад је Логос-Луча разбио Врата Ада, “Хада”, то јест Невида!)

...Воскресењем смрт си поразио,

Небо Твојом хвалом одјекује,

Земља слави свога Спаситеља! (ЛМ, VI, 261–280).

Луча Микрокозма је драма надсветовна. Пошто је то драма, њено решење мора и може бити једино надсветовни лик!

А како је та драма *надсвећовна*, мора у томе лику бити оличен (очовечен, оваплоћен) *сам Лојос* космотворни.

Свет може бити схваћен драмски (трагедијски) само ако је и његово *йорекло* драматично, трагично, сукоб. Тај су-

коб мора бити *надсвећован*, као што је и порекло света над-световно.

Његош је, дакле, доследан. Мисао је доследност и она је заједничка сваком мишљењу. Мишљење се од мишљења разликује по садржини, по ономе од чега полази и чему служи да се оно полазно до краја *изрекче*. У тој доследности Његошева мисао је доследна (логична) трагедијском схватању света.

* * *

Платонска философија је мисао изведена из трагедијског искуства грчке културе, дакле, из највишег могућег искуства. То је оно искуство у којем се лик не губи у богатству знања о свету и његовим супротностима (сукобима). Јасан појам и свест о лику–идеји одржали су се упркос богатом искуству о свету. А то је исто тако тешко као што је тешко да човек после свих искустава сачува чистоту и наивност “прве славе”, првобитног заноса. Кажу да је генијалност управо у томе: сачувати наивност упркос искуствима; не бежати од искустава, а сачувати дар наивности! у модерним знањима нестала је, напротив, свест о човеку као Лучи, лику–идеји. У томе је оно што се обично назива “отуђењем”.

Својом трилогијом Његош нашу културу враћа у исконску ситуацију у којој су се заједно нашли трагичари (који су писали трилогије) и Платон.

То је она ситуација из које човек тражи и налази решење свих сукоба у *лику–идеји*, у *Лучи*. Али, то решење је уочено тек кад је уочен и драмски карактер сукоба. “Фолклорно” схватање Његоша – као да је он тобоже врхунац нашег “фолклорног”, јуначког, “слодарског” гусларског песништва – не дозвољава нам увид у драмски карактер сукоба и решења у Његошевој трилогији.

Шта се збива у Његошевој трилогији – Збива се то да он све јасније увиђа и све се одлучније опредељује за лик као суштину збивања и решење збивања.

У драми надсветовног збивања, *Луча микрокозма*, лик који је решење сукоба (а то је Сам Христос) јавља се тек у последњих двадесет стихова последњег, шестог певања, као “Син достојни Оца Превјечнога”, “обучен у чловјечество”. То је и разумљиво: драма је надсветовна, те у њој нема ни света (као света сукоба) којем је потребно драмско решење. Зато се Христос јавља тек после бачености човека у свет, у шестом певању.

Горски вијенац је “историческо собитије” које није могло бити решено без појаве Игумана Стефана, јер је сам Владика Данило лик који је вапај за таквим решењем, за ликом Игумана. Игуман Стефан се, међутим, јавља тек у последњој петини драме, у последњих шест стотина (од укупно 2820) стихова. Од *Луче Микрокозма* (од свега двадесет стихова у последњем. VI-ом певању) ка *Горском вијенцу* (са шест стотина стихова у којима је решење сам лик) већ је начињен скок. Али у драми *Лажни цар Шћейан Мали* се лик – који је решење драмског сукоба – јавља од самог почетка, од првог “јавленија” (призора). То је Игуман Теодосије! Као говорник Небеског Царства он од самог почетка показује да је Небеско Царство *од самој почетка* у сукобу са земаљским царством, то јест да је стално и од самог почетка и сваком драмском сукобу доведено у питање присуство Небеског Царства или, што је исто, достојанство човека! Драма *Лажни цар Шћейан Мали* је, дакле, довршење трилогије.

Али да сукоб у драми *Лажни цар Шћейан Мали* није световног карактера, на “фолклорном” нивоу јунаштва у “борби за слободу” и “државну независност”, него да је то духовни сукоб са световношћу – то Његош показује не само ликом Игумана Теодосија (којег нема ни у једној народној песми), него и петим чином (“дејствијем”) драме *Шћейан Мали*. У њему се лепо види да сукоб није решен јунаштвом Срба, него тиме што су Турци и Млечани *одустали* од напада. И онда се види да Турци нису склони борби, те да су поражени –

не јунаштвом Срба, него – *љубиљком вере*. Турци више не верују ни у себе, ни у своју историјску мисију, ни у то да је Бог на њиховој страни.

Пораз Турака је њихов сопствени унутрашњи: они се не боје Срба, него сумњају у себе, у султана, у Божију наклоност, у смисао својих акција. Тога је свестан само Игуман Теодосије, те се у петом чину (“дејствију”) само потврђује оно што је и сам Игуман раније слутио. Дакле, Игуман не велича српско јунаштво нити се узда у култ српског јунаштва – како су то склони да чине данашњи тумачи Његоша (критичари, професори, режисери позоришни и филмски, глумци и сл.) – него стално указује на сукоб који се решава само кад се *човек уздиже...* А уздиже се у Небеско Царство. Можемо рећи и у “трансценденцију”, али нам ни та реч не помаже ако смо огрезли у баналност.

У петом чину (“дејствију”) *Шћепана Малої* Кади-аскјер супериорно суди о застарелом (и “фолклорном”) схватању историје и света, јер Караман-паша (“млади паша, Махмудбеговићу”, ШМ, V, 585) је исто тако неискусан и наиван као и народни муслимански певачи. Песма тих певача (у петом чину) је исто тако неумесна као и црногорско народно Коло (осмерачко! у трећем чину) које у *Шћепану Малом* слави српско јунаштво и смисао тога јунаштва. Сукоб је далеко изнад оног што о свету и драми могу да наслуте народни певачи, како српски, тако и турски. Тако осећа и показује Његош.

* * *

И Косовски Завет говори о некаквом сукобу и, свакако, упућује на некакво решење.

Основно је, рекли смо, да филозофија никако није погодна за чувара Косовског Завета. Косовски Завет није нешто чега бисмо могли постати свесни помоћу филозофије. Метод освешћивања Завета није филозофија. Напротив, она

је негатор Завета и води свесној *нејацији* Завета. Освешћење Завета се постиже поезијом:

“Песма нас је одржала – њојзи хвала!”

Наравно, одржала је заједницу, као заветну заједницу. Колико песме, толико Завета и толико и заједнице! Каква песма, таква заједница!

Али је Његош свестан да та поезија мора бити нарочита, те обраћајући се песнику (“Дивни пјевче српске народности”, ЛМ, П, 181), Његош од њега “иште” не само стихове, него у тим стиховима (у тим “пламтећим врстама”) он тражи од српског песника *ликове*. Решење Косовског сукоба – сукоба око Завета – није ни у појмовима, ни у знањима, ни у држави или неким историјским “реалитетима”, него у ликовима: Милоша Обилића, Карађорђа, цара Душана и “још неки српски хероји”, с једне стране, и Вујице, Вука, Вукашина (Вулићевића, Бранковића, Мрњавчевића), као ликова отпадника, с друге стране (ЛМ, П, 191–200). Наиме, национална заједница (или нација) није ништа друго до *окупљеност око ликова*, не толико историјски реалних – кад је реч о Косовском Завету! – колико *поейских*. Људе укључује у националну заједницу *осећање* које гаје према *поейским* ликовима, те тако нацију као заједницу одржава *Поезија*. Нација је, дакле, *духовна заједница* (заједница осећања) окупљених или здружених осећањем дивљења према једнима и презира према другима (не према непријатељу, него презира према отпаднику)!

Све се, дакле, решава ликом, и то поетским.

Но ако је овде, у завршним стиховима *Посвеће Луче Микрокозма*, изрекао само слутњу – слутњу о Завету, о суштини Завета и заједнице (да је заједница заветна), о суштини драме (да је њено решење лик) – он је, понесен динамиком писања заветне поезије, сам испунио тај захтев који је упутио целој српској поезији, “српском пјевцу”. Заправо је тек он и, можда, само он и испунио тај захтев: дао нам је ликове игумана (као решење драмског сукоба Косовског Завета) и, још више, дао нам је и

лик Владике Данила. Тај лик је, наиме, оваплоћени *вајај* за решењем драмског сукоба Косовског Завета. Тиме је допринео освешћењу онако како томе доприноси поезија, јер колико је наш лик Владике Данила, толико је наша и свест о драмском сукобу Косовског Завета и наш вајај за решењем тога сукоба.

Тајна Косовског Завета не испитује се и не доживљава “археологијом” која истражује паганске претхришћанске митове Срба; не испитује се ни филозофским истраживањима “структуре мишљења”. Тајна се доживљава онако како је то дато у Његошевој трилогији – кад се *Луча Микрокозма* појави у *Горском вијениу* и у *Шћејану Малом* као лик игумана који је драмско решење драмског сукоба, саме суштине “историческог собитија”. А да Његоша занима само “историческо собитије”, суштина тога “историческог собитија”, оно најзначајније у томе “собитију” борбе против турске силе и против појаве лажног цара – доказ је, опет, само решење тога сукоба. Наиме, игумани Стефан и Теодосије нису били потребни самој борби против Турака, те да је садржина била заиста у самој тој борби, игумани се, као ни у народним песмама (чак ни у једног Филипа Вишњића), не би јавили. Игумани су потребни *смислу*, осмишљењу те борбе, јер су потребни историји као осмишљењу живота. Они су решење питања о смислу! А Његошева трилогија је драма *смисла* и сукоба око *смисла*!

ВЛАДИКА–ПЕСНИК И ВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ КАО НАРОДНО–ЦРКВЕНЕ САБОРНОСТИ

Недавно је у Београду отворена изложба “Превлака Светог архангела Михаила... 780 година Зетске епископије, Михољски збор (сабор) – чувар континуитета”.

“Континуитет”?! – Па то је историја! А “чувар континуитета” је историјска свест епископа, монаха и свештенства епархије, свест која у народу може да буде жива *само као вера*. Историја је света тајна *духовној живојој народа као њразличне заједнице*. Није она “време”, него присуство Бога, литургијско догађање којим је *време ѡпревазиђено и ѡпреображено у историју*. Јер историја је живот и опстанак *заједнице*, а време је пролазност и смртност свега постојећег и световног.

* * *

Своје сочиненије *Горски вијенац*, велики владика српски Његош – погледом из своје, “Небом осијане” (ЛМ II, 2) *Луча Микрокозма* – легитимише као *историческо собитије* (у поднаслову). А такво собитије (збивање) није историческо

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 1. фебруар 2000, стр. 9.

по томе што би се уклопило у некакву, “објективно већ дату” “светску” историју, у којој би онда човеку преостало још само то да у њој нађе неко “своје место”. Не, него је собитије (о којем говори *Горски вијенац*) историческо по томе што се *тјек* у њему *јавила историја, а онда и заједница*, заветна, могућа само у историји. Историја се, као живот духовне заједнице (заветне), открива не само песнику коме “Свемогући светом тајном шапти” (ЛМ II, 169), него и сваком ко учешћем на томе Сабору постаје (или се потврђује) као Србин, члан заветне заједнице са Христом. А док “*Моје племе сном мрвијем сјава*” (ГВ, 37) – нема историје: ни песнику, ни епископу, ни племену. А ако ње нема, онда је човек усамљен, “сиромашан без надзиратеља”, без Бога (ЛМ II, 1–10), па макар био и Мојсије: сам је и пуст док се његов народ, под Синајем, клања Златном телету. Нема заједнице и зато ни “*Суза моја нема родитеља... У ад ми се свијетљиви претворили... О, кукавно Српство уташено... Црни дане, а црна судбино!*”, јер и Небо је над човеком затворено кад је сам (кад му нема Цркве, заједнице). Јер тада је чак и епископу, а камоли обичном вернику (или невернику) свет исто што и пакао.

Страшне су речи владике Његоша, “свештеног поете” (ЛМ II, 177), Литурга српског. Да смо поражени, и то тешко, страховито – то је јасно владици Данилу, владици Његошу, као и нама данас. Али страхота није у поразу (војном, политичком и дипломатском); није ни у губитку територије (самог Косова); ни у немоћи војне силе, а у надмоћи светске силе (и технике) која нас понижава (свеједно да ли је турска, немачка или НАТО-америчка). *Страхотиња је ако у томе поразу губимо и веру* која је сила саме Историје, *јер нас вера* – упркос нашој световној немоћи и поразу – *сабира у Небески народ* (надсветовни), то јест у Цркву, заједницу са Христом, Небеским царем. И зато Његошев владика Данило не тражи решење – заједницу, морал, чојство и духовну снагу – у нашој “оружаној сили”, него у исконској сили историје (без

које је свака “оружана сила” смешна и бесмислена работа бесловесних празнословаца).

Паганско је и епско веровање у историјску моћ војне силе, у историјску (макар и бившу, некадашњу историјску) улогу устанка, “српске револуције”, оружаног отпора – у њихову *моћ да стварају заједницу* као да је заједница магијска или епска. То веровање, чак и професорско, универзитетско и академијско, данас је срозано (сасвим логично) на тито-комунистичку митоманију и чак се понаша као идеолошка дефиниција историје и нације: “*снажно јединство народа, оружаних (војно-полицјских) снага и руководства земље... са врховним командантом... у (шобожњој) одбрани слободе и независности земље*”. То нам “Политика”, за Божић 2000. године, нуди као честитку, уместо снажне вере и јединства и заједнице са Христом. “Врховни” је преваром намамио политички невиног монаха да му украси *партијски празник револуције*, а не може да савлада непријатељство према Божићу, празнику народа чији је “врховни командант”. То је горе од турчења из времена владике Данила. Јер овде се *апарати државе* – која по својој природи може да буде само *инструменти* у рукама свесног историјског субјекта – *онаша као творци и субјекти историје*, то јест, као божанство. У томе је и смисао – пагански, метафизички, тито-комунистички, идеолошки смисао – *поистовећења нације са државом* (свеједно да ли српском или турском). Од таквог “турчења” може и нашу интелигенцију (универзитетску и академијску) да ослободи само Христова вера, историјска свест Његошева.

* * *

Горски вијенац је драмска слика народно-црквеног сабора: о Тројичну дне, о Малој Госпојини (Рождеству Богородичину, слава Цетињског манастира), и о Божићу; епилог је о Новом лету, кад владика Данило одликује јуношу Вука

Мандушића, умирује га као дете, поклањајући му свој цефер-дар.

Сабор је надахнута реч заједнице, реч вере о вери: као што је била реч Светог Саве на Жичком сабору, кад је духовно рођена српска нација као заветна (светосавска) заједница. Сабор се одвија литургијски: почиње суочењем владике са истином и злом, што и народ (коло, Хор Богородичин) прихвата својим речима покајања (*“Бої се драїи на Србе разљуїи..., За њихова смрїїна саїрјешења”*)... да се даљим исповедањем вере јасно разграничи вера Христова од дуализма, то јест лажног монотеизма (вере у “бога” који има зло лице, јер одбија Христа). А то је могуће само у вери која је истовремено и *историјска свесћ*. Сабор је, дакле, литургијска сила историје, сила која крсти, обнавља и препорађа нацију као заветну заједницу: како у доба Светог Саве, на Жичком сабору, тако и у доба владике Данила.

У исто време и један потомак Црнојевића, патријарх Арсеније III, одржава сабор у Београду, у сеоби, да се јасно одреди став Цркве и њеног народа према крсташко-латинској јереси католичких сила у Бечком рату против Турске (па и Православља!). Срби траже своја права од савезника, бечког цара. Као што се и од Сабора нашег времена очекује да утврди став Цркве и народа према мисли метафизике, револуције и мондијализма.

* * *

Историја је нешто велико, јер је тајна. Немачки (да нас и превише помињани, а несхваћени философ каже (*Увод у метифизику*): оно што је велико, то је у самом почетку велико, те се и јавља одмах у својој величини. Није то, дакле, клица која би се јавила (боље рећи, крила) као невидљив зачетак, да би се онда, током времена као тобожње силе “развоја” битија, најзад појавила у својој (из неразумљивих разло-

га очекиваној и обећаној) величини – коју неки народ носи у себи као “клицу величине”, или као “архетип” (посебна, азијска измишљотина убачена у европску метафизику). То велико, међутим, може током времена (времена које није историја) бити само заборављено, па кад се – у свести која се истргла из власти заборава (Његош каже: из власти Сатане, владара заборава)... – појави, онда метафизичка традиција (идеологија о Богу као времену и “развоју”) тумачи да је то велико, било нешто мало и неугледно, па зато није било примећено све док се није “развило”. Али велико је увек, велико, без обзира на “услове места и времена”. Оно је Ungrund, праоснов, Небески корен мишљења, вере, Цркве, заједнице, историје и свести.

Хајдегер (погађате о коме је реч) говори о “забраву битија”, јер – као и читава западна метафизика – не види у грчкој мисли ништа после Аристотела (кога изједначују са Платоном). Он ни не слуги развој и осветлење платонизма у литургијској (свештено-поетској, поетско-философској, мистеријској, исихастичкој) мисли грчких црквених отаца. Зато не види да се иза тзв. “заборава битија” крије заправо европски *заборав трансценденције*, то јест, благодати Духа Светог. А та трансценденција није битије, него надбитије (недоступно мишљењу).

Из исихастичког предања Православља (заветне мисли светог Петра Цетињског) владика Његош зна да је тај заборав, заборав праоснове народа, заборав Силе Логоса у Сабору, заборав историје и, зато, заборав и вере. Јер *вера је историјска свесћ, светиња тајна*. Величина историје је *Логос*. Али не “логос-полемос-физис” из магијског искуства Хајдегеровог Хераклита, него Логос који *саборна сила Тројице*, у вери као историјској свести Цркве. Историја је живот заједнице (духовне). Она је тајна, јер је духовна (црквена, историјска) *заједница* тајна. Заборав Логоса је губитак историјске свести, заједнице и вере. Каже владичина Луча:

Ја сам душе Твоје помрачене
Зрака сјајна огња бесмртнога:
Миом се сјећаш шта си изгубио,
Бадава ти ватрене поете
Сатварају и кличу богиње:
Ја једина мраке проницавам
И допирем на небесна врата.

.....
Ах страшнога твога паденија,
Ах ужаса што смртне постиже!

.....
Заборава сан те обузео,
Те си прво, блажено битије
Животворни поглед Створитеља
Забораву несретном предала!
Истргни се, искро божанствена
(Лучо православна)
Из наручја мрачнога владара,
(заборава)
Распали се пламом бесмртности!”

(ЛМ I, 33–64)

Свети Саво, Ти помози. Да нам се догоди тајна Сабо-
ра народно–црквеног, да нам се икона Сабора из *Горској ви-
јениа* догоди као појава саме историје, као наша заветна за-
једница.

*У Београду,
фебруара 2000.*

ПОШТУЈМО СВЕТИЊУ

Он сам предвиђао да ће скоро умријети, па ће изре-
ћи ове ријечи:

“Ја умирем, Црногорци, али ми није жа’ што ћу умри-
јети, но ми је жа’ што не поживих барем још двије године, па
бисте видјели на чему бих вас оставио. – *ја сам живио међу
вама, али ме нијесће познали*; а доћи ће вријеме кад ћете ме
се сјећати и говорити да је владика добар био према другијех
горкијех искушења која ви предстоје”.

Затијем се обрати својему брату Перу и братучеду
Ђорђију и рече: “Ја хоћу да ме сараните у ону цркву на Лов-
ћену.” Они му одговоре да они то не могу учинити и: “Ко ће
да Те носи на Ловћен?! Него да Те саранимо ође у цркву и
близу нас. А на Ловћену, Ти знаш, каквизи су Турци: могу по-
слат кога да Ти главу посијеку, па куд онда наша брука и гр-
дило?”

Владика се промијени у лицу, па ће са жалошћу прого-
ворити: “То је моја потоња жеља, коју у вас иштем да је испуни-
те; ако ми не задате Божју вјеру да ћете тако учинет’ како ја
хоћу, онда ћу вас оставити под проклетством, а мој последњи
час биће ми најжалоснији и ту моју жалост стављам вама на ду-
шу”.

* Текст првобитно објављен у: *Вайај Ловћена*, Побједа, 1991, стр. 64–65.

На ове ријечи даду му Божју вјеру да ће га саранити на Ловћену.

Онда се владика умири и нареди:
*да дође свешћеник са Светом таином,
 да узме Причешће,
 а рече да сви изађу”.*

Ово свједочанство је оставио *В. М. Г. Мегаковић*. Да речемо: ову пјесму. Јер Његош је српска пјесма и све што се о њему каже тачно како је било, просто, ништа не додајући ни украшавајући – пјесма је.

Том Владичином жељом једном је заувјек ријешено питање Његошева гроба и споменика. Свако другачије рјешење проклето је. Само је Чминта могла да руши или премјешта црквицу Светог Петра (Цетињског), да помјера прах Владичин, да подиже оно чудо и наказу од маузолеја. Часопис “Уметност” бр. 27/28 (Београд) је прије двадесет година (1971) дао документован приказ духовне битке која је вођена око Ловћена.

Око педесет имена се сврстало иза Мештровића и тадање црногорске (и србијанске тадање!) владе бранећи Мештровићев пројекат, а скривајући онај основни разлог који су отворено изнијели г. 1916. окупаторске новине у Београду и Цетињу, затим лист “Хрватска”, гласило странке права за све хрватске земље” (укључив и Црну Гору као “Црвену Хрватску”), загребачки “Обзор” *Права Црвена Хрватска*” (Дубровник) и бечке новине: да се на Ловћену подигне споменик “нашему цару Фрању Јосипу I”, да се уклони ловћенски “спомен Православља”, да се обиљежи “дан освојења Ловћена од наше непобједиве војске” и да Ловћен буде стража некакве другачије историје Црногораца. Око двије стотине имена српске културе – а њима се придружила и три Хрвата (Крлежа, Цвито Фисковић, М. Главуртић) – осуђујући рушење “капеле” (цркве Светог Петра Цетињског). Кад данас читамо те разлоге против – архитектонске, скулпторске, естетске, политичке,

историјске итд. – ипак је међу свим тим разлозима најјачи и сам себи довољан онај један који смо почели овај напис: Његошева жеља! Не ради се ни о чему до да скинемо проклетство с нас:

*Бјежи, њрна клетиво, с рога
 – завјеи Срби исунише!*

Шта још има да ми расправљамо о разлозима за враћање цркве, гроба и праха једног од духовних отаца Србије – кад је сам он рекао све што треба. Тешко народу који не поштује своје светиње, који није сретан што их има над собом! Тешко ономе ко не зна ништа веће од себе. Није заслужио такав народ ни да опстане. Да нас не погоди проклетство, враћајмо светиње на њихово мјесто. Код нас, Његошевих сународника, у Босни се о празницима и кад је крсна слава неизоставно пјева и ова пјесма:

*На Ловћену Њеиш сјава,
 Најмудрија српска лава.*

1991.

МЕШТРОВИЋЕВ МРАК НА ЛОВЋЕНУ

Да је Мештровић велик вајар – то је било, остаје, а вероватно ће и остати ван сваког спора. Али од Мештровића, нажалост, нису поручили (ни за споменик Његошу прихватили) вајарско дело, него дело једне сасвим другачије уметности и технике, за коју Мештровић никад није показивао ни смисао ни осећање: дело архитектонско!

Вајарска рука (техника) не греши само онда кад служи вајарском осећању света, а архитектонском техником се непогрешиво може служити само архитектонско осећање света. Вајарским осећањем човек ствара облике или обликује волумене, а архитектонским осећањем организује простор. Да свака уметност има свој језик и да је тај језик само њен, неупотребив и немоћан за изражавање идеја неке друге уметности – то је био и остаје неповредив закон уметности. Простор који осећа архитект и волумен који осећа вајар исто су само за онога ко уметност замењује геометријом. А Мештровић је то чинио исувише често, управо зато што је у истом делу настојао да постигне и скулпторски и архитектонски ефект одједном. При томе се неизбежно догађа – јер помену-

ти закон уметности се не може кршити некажњено – да дело испадне промашено, чак наказно, као они монструми које је свака митологија (с правом) тумачила као плодове неког гадног сагрешења.

Вајарске руке остају чисте само кад служе вајарском осећању света. А Мештровићеве су исувише често служиле идејама због којих је његово вајарско дело бивало унапред осуђивано на неуспех. Биле су то идеје политичке, идеје националне (великосрпске, па југословенске, па великохрватске), идеје верске (прво о храму свих вера и пророка, па онда о римској цркви), идеје естетичке (прво сецесионистичке, романтичарске идеје о бујним органским облицима, па онда идеје конструктивистичке и инжењерске о геометризацији свих облика), идеје архитектонске итд. – а увек идеје псеудоинтелектуалне већ самим тим што је замишљао да могу бити изражене скулпторски и да се вајарском техником служи језик и кад све те различите идеје репродукује.

Интересантно је и, већ на први поглед, јасно да су сви ти псеудоинтелектуални производи његове руке (управо производи, а не скулптуре!) редовно откривали Мештровићеву архитектонску амбицију уопште и посебно архитектонску претензију и тенденцију у скулптури. Скулпторске промашаје у изражавању нескулпторских идеја Мештровић је редовно прикривао архитектонским захватима. Ту повезаност скулпторског промашаја са архитектонским претензијама запазили су критичари у Југославији од 1918. до 1941. Разложних судова против Мештровићевих споменика било је веома много, нарочито из Хрватске. Међу тим критичарима су били и Матош, Ујевић, Крлежа, а да не помињемо конзерваторе, урбанисте, архитекте. Познат је и став Моше Пијаде (не као политичара и револуционара, него као сликара). Захваљујући својевременом отпору није изведен читав низ Мештровићевих споменика, па чак ни онда кад је он, својим пројектима какав је “Косовски храм”, ласкао великосрпској идеји и настојао да

* Текст првобитно објављен у: *Сумрак Ловћена*, 1971, стр. 191-194.

тим ласкањем, с једне стране, подјари самозадовољство и успава критичку свест српских интелектуалаца и, с друге стране, обезбеди себи милионске послове и апсолутни монопол на уметност и патриотизам у предратној Југославији.

Тако је “Косовски храм”, срећом, остао само пројект. “Побједник српски” није постављен на Теразијама, како је то хтео Мештровић, а ни у оном ансамблу како га је замислио Мештровић.

Коњичке скулптуре “Четворице југословенских краљева” (краља Томислава, цара Душана, краља Твртка и краља Петра I), огромне скулптуре на високим постаментима, нису постављене на земунски мост. Укус је био изнад националне еуфорије. (Најодлучније се противио лист “Политика”, са неком врстом своје анкете међу архитектама.)

Није прихваћена ни скулптура за споменик Његошу у Београду.

Подизање споменика Незнаном јунаку, на Авали, јавно мњење је ожалило не зато што је то било веома скупо (мада много мање скупо од радова за “маузолеј” на Ловћену), него зато што је управо на томе месту и ради Мештровићевог споменика – а опет на Мештровићев захтев (који је подржао и сам двор) – срушен значајан средњовековни споменик, град Жрнов, замак или утврђење “Порче од Авале” познатог из наших народних епских песама. Но Мештровићев пројект за “Незнаног јунака” на Авали окупио се управо на Жрнов.

Али се Мештровић није с много више поштовања односио ни према историјским амбијентима са тла Хрватске. Пример је “Тргур Нински”, споменик који је Мештровић био поставио у антички Перистил Диоклецијанове палате у Сплиту. Томе месту за “Тргура Нинског” опирало се сплитско културно јавно мњење (познат је и спис архитекте П. Сењановића), доказујући да “велики скулптор Мештровић нема никакво осећање за простор”, то јест, никакво архитектонско осећање. Ти аргументи, изречени пре више од четрде-

сет година, а стално понављани годинама до 1941, важе и данас. Споменик је ипак постављен. Али он зато данас више није на томе месту. Мада постављање “Тргура Нинског” у античком простору сплитског Перистила, у Диоклецијановој палати, није захтевало никаква рушења, квалификовано јавно мњење Сплита противило се и самом постављању споменика.

Љубав Сплићана за антички простор свог Перистила била је већа од поштовања према суграђанину Мештровићу. Сплићани су лако исправили грешку насталу диктатом моћног дворског скулптора Мештровића: једноставно су преместили споменик, не дирајући ништа остало, то јест ослободили антички простор једног неприкладног Мештровићевог додатка. Али како да се исправи грешка на Авали или на Ловћену, где је било рушено и где треба да буде рушено ради грађане нечег другог?

Но као да су након рата заборављени сви разлози против Мештровићеве архитектуре, Мештровић и његови заступници покушавају да све те отпоре припишу некаквом “бизантском” духу. У монографији о Мештровићу (на енгл. језику, америчко издање, 1949. год., цитирано и у књизи “Мештровић и савремени сукоб скулптора са архитектом”, стр. 250) каже се за сам “маузолеј” између осталог и следеће: “На фронту Маузолеја Његошу (пројектованог за врх Ловћена) су велики овнови, симболични за овај крај. Они треба да чувају стражу, а у самој грађевини требало је да сједи и упола лежи фигура пјесника са орлом над главом који симболизује како се пјесник виноу над своје планине. Тај пројект, међутим, није изведен, јер није био у византијском стилу...” (подвукао Ж. В.).

До тада (то јест до год. 1955, кад сам и ја довршио и предао рукопис своје књиге и комисији и Мештровићу) био је познат само тај првобитни пројект “маузолеја” Његошу. По димензијама ништа већи од цавтатског маузолеја или маузолеја који је Мештровић подигао самом себи и својој породици у

Отавицама код Дрниша, где сад почивају његове кости. Тај “маузолеј”, сецесионистичко-инжењерски, модерно готички, требало је да буде замена за Његошеву “бизантску” капелу, а симболи (овнови, сфинге, каријатиде, орао) требали су да отргну Његоша из света хеленистичког византијског духа, чији симболи су сасвим другачији. Језик којим је Мештровић требало да изврши ту демонстрацију је језик симбола, ограничен на симболе, сасвим довољне за неког кад хоће да демонстрира. Скулпторске разлоге Мештровић није нашао. Није нашао ни архитектонске. Осећајући ваљда да су му разлози слаби, Мештровић је након тога нашао за потребно да те симболе и њихову демонстрацију појача и повећа до абнормалних размера, до поамне агресије.

Прво о самој скулптури “Његош”. Још године 1954. имао сам прилике да видим како мајстор Крстуловић у Сплиту, на Мејама, у Мештровићевој радионици, преноси гипсану фигуру “Његош” у камен. То је сасвим механички посао, јер су, пунктирањем гипсане фигуре, дата сва упутства којих се клесар мора строго придржавати. Кад би, наиме, било могуће гипсану фигуру одлити у камену онако како се она одлива у бронзи, клесар би био сасвим сувишан. Као ни ливац кад одлива фигуру у бронзи, тако ни клесар кад клесањем преноси фигуру из гипса у камен не сме ни покушати да клесаној фигури дода нешто од свог сопственог духа или нерва. Без скулпторског осећања, то клесање у камену није стваралачки рад “непосредно у материјалу”, “непосредни скулпторски рад у материјалу”.

Зато скулптура “Његош” није камен, него – лажни камен. (Она је заправо гипс!) Но та лаж је већ предодређена, јер ни Мештровић није правио скулптуру, него само пројект за скулптуру, да тим пројектом почасте Његоша. Да би се, наиме, клесар уопште могао придржавати гипсаног оригинала и ништа на њему не изменити приликом преношења у камен, Мештровић је већ у самом пројекту морао да се одрекне сва-

ког нерва и духа, јер зна да је то механички непреносиво. Тако се Мештровић, не удостојивши Његоша својим непосредним радом у материјалу, одрекао и свог скулпторског осећања. Па којим је онда осећањем и из којих побуда приступио томе послу?

Према томе Његошу Мештровић се није понео као уметник, него као модерни предузимач. Наиме, кад неко скулптуру замени механичком техником, онда може производити у серијама, запошљавајући техничаре чије дело ће потписивати својим именом афирмисаним на другој страни. Мештровић није себи дозволио тај механички поступак кад је радио “Пиета” за Ватикан, кад је вајао бисту папе Пија XII, бисту Степинца, “Пиета” за цркву Светог Марка у Загребу, рељеф “Свети Јероним”, или рељеф “Папа Сикст V”. Напротив, то су чисте скулптуре, уметничка дела по којима ће Мештровићево име остати трајно.

Али му зато ни поручиоци на тој страни нису никад дозволили да иживљава своје архитектонске идеје, било у споменику, било у поставци споменика, било у “архитектонском” схватању скулптуре.

С друге стране, сам “маузолеј”, намењен Његошу на Ловћену је подземни casino на врху Ловћена!

Тим пројектом Мештровић жели да нама наметне једно кретање о каквом сањају тоталитаристи, поклоници свемоћи диктатора. То је смисао “скулпторске” претензије у архитектури и то је разлог што је та претензија – невино названа “скулпторском” – тако одлучно осуђена у свим тражењима хумане архитектуре данас. Споменик на Ловћену није споменик Његошу, него Мештровићевој ирационалној и неутољивој вољи за моћи, али и споменик свима онима којима он, са том својом ирационалном вољом за моћи, импонује. Колико су демократија, хуманизам, укус и људска мера далеко од оних који врше насиље над нашим укусом и над нашом вером, а колико је њиховој души и интими блиско насиље, ин-

трига и обмана јавности – о томе ће остати да сведочи управо овај споменик. И треба да остане. И ни будуће генерације не треба да га руше. Он треба да остане и као сведочанство о нама: о нашем апатији, равнодушности. Нека то остане и као споменик скоројевића нашег времена који бахатошћу скрива своју несигурност, своје одсуство критерија и своју духовну изгубљеност.

P. S.

Морам овде подсетити како се из једне сличне ситуације изишло у Београду године 1956. Требало је да тада буде подигнут споменик Марксу и Енгелсу у Београду, на данашњем истоименом тргу, прекривеном аутомобилима и окруженом, као касарнско двориште, високим зградама синдиката и некадашњег ЦК КПЈ. Жири, на чијем челу је био главом Моша Пијаде, расписао је конкурс, одредио услове конкурса, оквире у којим треба да се крећу решења. Радови су пристигли. Приређена је изложба радова. Жири је доделио прву награду, првонаграђеног исплатио, пројект и споменик откупио. Више ништа није стајало на путу да се споменик подигне. А тада су се чуле прве критике. То ни издалека нису биле тако гласне критике као ове данашње против “маузолеја” на Ловћену. Па ипак је покојни Моша Пијаде одустао од градње споменика и ствар бацио *ad acta*. Тако је одустао од своје сопствене одлуке и сопствене иницијативе. То му служи на част, утолико више што је био апсолутно и неизмерно премोћан над својим критичарима.

1971.

НАЦИЈА, МОНАРХИЈА, ДЕМОКРАТИЈА

НАЦИЈА, МОНАРХИЈА И ДЕМОКРАТИЈА (Између Карла Великог и Светог Саве)

Ових дана (фебруара 1992.) смо обавештени да је принц Александар Карађорђевић формирао “Крунски савет” и “Крунско веће” (тј. њихов зачетак). Значи, прве установе монархије (или “Круне”). Па се постављају питања: чије монархије? Српске, српско-хрватске (или чак и словеначке), југословенске, крње-југословенске, српско-муслиманске?

А онда и питање о томе да ли ће и како бити уважене историјске разлике између монархија (да их набрајамо оним редом како су, после Христа, настајале): православне, исламске, иконоборачке, папско-католичке, “свето-римске” германске, протестантске, просветитељске (“просвећене”), атеистичке, “масонске” итд. итд.?

И пре свега: шта је монархија, а посебно шта је она од оног момента кад је престала да буде установа власти (облик државе) и постала “институција части”, одвојена од државе? А онда и шта је – међу свим тим облицима монархије – православна, а посебно српска монархија? (Јер ће, верујемо, зачетници поради на томе да се обнови српска монархија, а не ма који облик монархије!)

То је озбиљно историјско питање које се не решава у принчевском Салону монархиста (званом “Крунски савет”), јер је обнова српске монархије зибање могуће само при пуној

* Текст првобитно објављен у: *Осмица*, бр. 622, од 10. марта 1992.

историјској свести. Треба знати и какво је то збивање, како је оно могуће. А поготово данас, после револуције и комунизма који значе исто што и одсуство историјске свести! Монархија је Дрво живота које може да никне само из семена чуваног у плодном тлу историјског искуства, под топлим зрацима сунца историјске свести. Та историјска свест у Срба је Светосавски Завет, посебно обликован у Косовском Завету. Да ли ће монархија умети да буде чувар тог Завета ако неки (многи) очекују да она може да се обнови изван Српске Православне Цркве и без пуне сагласности са Српском Православном Црквом?

Револуција је наступила силовито израженом тежњом да се измени сама људска историја: тако је пре Октобарске револуције код Руса (а пре југословенства као револуције у Срба) наступала већ Француска револуција.

Историја је живот једне заједнице која у континуитету, кроз векове, чува свој идентитет... као да нема смрти ни времена смрти! Људи умиру, али духовна заједница живи: Да “сеоба има, али смрти нема!” (како Црњански завршава Сеобе)... то је закон историје као животне заједнице, а не закон човека појединца. Јер човек је смртан, а историја је бесмртност (или бар трајност) историјске заједнице. У историји, као свом постојању, заједница (нација, историјска заједница, Црква) је могућа само као реалност сталног обнављања историјске свести као празника.

Да би се револуционарна тежња (тежња за променом историје) домогла неких изгледа на успех, било је потребно да се угуши историјска свест, да се онемогући свака појава или обнова историјске свести. А како та свест није ништа друго до освешћено духовно искуство, тј. искуство историје (освешћено збивањем мита, легенде, поезије, трагедије, Литургије, једном речи: Предања), тако је револуција израз тежње – тежње својствене револуционарној (и постреволуционарној!) интелигенцији – да, са коначно онемогућеном историјском свешћу, духовно искуство (историјско искуство заједнице), остане заувек

“у мраку заборавља” (како каже Његош, у *Лучи микроkozма*). Не излазећи из тога мрака “несвесног знања и памћења”, духовно искуство коначно и одумири, умирући заједно са човеком.

Значај историјске свести је у томе што се појавом те свести (у предању мита, легенде, поезије, трагедије, Литургије) једна генерација поистовећује са претходном, “налази свој идентитет” у претходним, па и давно изумрлим генерацијама. То значи да се онда претходне генерације, у том идентитету наше генерације, јављају као живе пред очима наше генерације. Баш онако како пева антички хор (“Коло”) у *Горском вијеницу* (ГВ, 2632-2638):

Боже драги, свијетла празника!

Како су се душе праћедовске

Над Цетињем данас узвијале!

Како јати дивних лабудових

Кад се небом ведријем ирају

Над образом свијетла језера.

(Или кад Владика Данило каже (у ГВ, 781-787):

Ох да ми је очима виђети

Црна Гора изјуб да намири:

Таг би ми се управо чинило

Да ми свијетли круна Лазарева (Лазарева!!!)

Е слетио Милош међу Србе;

Душа би ми тада била мирна

Како мирно јутиро у прољеће...

Или кад Игуман Стефан држи помен великим личностима историје (тј. поетским ликовима српског предања, историјског искуства) и тако их чини присутнима (ГВ, 2648-2665).

Историјска свест је, наиме, једно ЗБИВАЊЕ духовно. У томе збивању или догађају (Ereignis) време бива “присвојено”, на тај начин што се прошлост и будућност сабирају у садашњости. Том сабраношћу садашњост више није прола-

зност (време), него присутност, суочење, само битије (постојање), тј. присутност прошлости и будућности у садашњости. Та стална присутност – уместо времена (пролазности) – је *битије заједнице* (историјске заједнице), духовна појава тога битија у *празнику историјске свести*! Јер историјска свест је заиста празник, “свијетли празник” народа! Историја је духовни (митски, поетски, трагедијски, литургијски) живот заједнице ношен и остварен искључиво историјском свешћу. На тај начин постоји заједница, тј. збива се континуитет једне исте заједнице, континуитет који је сама историја. Субјект историје се, дакле, не мења, те се само на тај начин и збива оно што називамо историјом.

Нас су у деценијама комунизма – а пре тога у настави интонираној метафизички–дијалектички – учили да је историја процес промена. На тај начин смо заборавили оно што у историји остаје исто: заједницу која је субјект историје. Тај заборав је губитак историјске свести.

Републиканске нације

Континуитет заједнице (нације или Цркве) у њеном идентитету одржава се упркос свим материјалним условима, свеједно да ли повољним или неповољним, јер се континуитет одржава захваљујући духу, посебној моћи човековој која је благодатна моћ поистовећења; та моћ преображава у машти човековој и саме материјалне услове живота, свеједно да ли су они повољни или не. Та моћ духа се одржава у вери Литургијом, у животу народа историјском свешћу (која се у Његоша показује, опет, као Литургија). Историјска свест је зато Преображење, празник душе човекове: “Боже драги, свијетла празника!”

У Француској револуцији су мислиоци револуције били уверени да је монархија чувар оног континуитета (историје) који су они хтели да револуцијом униште. Револуција је заиста прекид континуитета. Хтели су да прекину историју

као континуитет који је у Цркви (римокатоличкој) чувао црквени апсолутни монарх, папа, праузор сваког апсолутистичког монарха, а у држави световни апсолутни монарх, краљ.

Но, желећи да униште монархију (као црквену, тако и световну, “лаичку”), револуционарна интелигенција је заправо желела да уништи заједницу обичајности у којој су свој идентитет (оптимизам, вољу за живот и експанзију) налазила само два сталежа, водећи сталежи друштва: племство (заправо само бирократско племство) и виши римокатолички клер. Тиме је револуционарна интелигенција веровала да ће ту сталешку заједницу “Старог режима” (апсолутне монархије) заменити шира заједница која ће бити названа (по први пут у историји) нацијом: “француска нација!” Она обухвата и Трећи сталеж, како буржоаски (поседнички) део тога сталежа, тако и пролетаријат (сиромашни део), дакле, све “санкилоте” (све оне који нису могли да носе панталоне, униформе бирократских аристократа апсолутизма). Тако је револуционарна интелигенција очекивала настанак нове заједнице, нације, у којој ће “санкилоти” чак водити главну реч.

Желећи настанак и потврду нације, као и њене вере (историјске свести), револуционарна интелигенција Француске укида монархију, заводи републику, као нову, изразито националну (како бисмо ми данас рекли) свенационалну, свенародну, надсталешку заједницу... и убија краља! Тиме је мислила да је укинула “предисторију”, родила нацију и зачала историју (“нову историју”); тако се рађа француска, типично нововековна заједница нације: одвајањем заједнице од Цркве (наравно, папске, римокатоличке), тј. како каже Ками, убиством краља које је истовремено и “убиство Бога”. Тако се и немачка нација (у мисли од Хегела до Ничеа) рађа и обнавља “убиством Бога”! Нација Запада, дакле, није заједница са Богом; човек је “пред Богом” (личност) кад је сам, изван нације (или Цркве)! Зато је у заједници тек кад се оствари филозофија која (Хегел!) “надраста религију”!

Ту се, дакле нација и њена историја по први пут (први пут у историји Запада) јављају у *сукобу с појмом монархије*: баш као и у Америчкој револуцији, у САД... Ту се, наиме, први пут појам монархије одваја од појма историјске свести и појма (националне) заједнице: нација је снажна и витална кад није монархијска, него напротив, републиканска! Али зато историја више није предање, него позив нацији у рат: “Allons, enfants...”

Без Цркве нема решења

Хегел ће зато имати муке да – у свом схватању духа (историјске свести) – помири нацију и монархију, а то значи: да *после револуције* дефинише монархију тако како би она могла да се одржи и после револуције, и поред нове друштвене појаве, револуционарног менталитета. То је био тако тежак задатак – а неопходан уколико се после револуције хтело мислити о монархији – да је Хегел тај задатак (обнове и рехабилитовања монархије) сматрао јединим и најтежим могућим задатком *филозофије*! (Не треба зато ни помишљати да смо ми, после револуције и комунизма, пред мање тешким задатком. Напротив, данас ће монархистима бити теже него што је то било Хегелу! Целокупна српска интелигенција, али само у Цркви и пре свих Црква треба да решава тај задатак!).

Како, дакле, помирити нацију, државу, грађанско друштво (управо буржоаско, не ситуацијско!) и трећесталешки материјалистички менталитет револуције са *монархијом*...? Хегел то чини (наизглед новим) схватањем државе, а заправо изрицањем једног схватања које је у ранијој западној метафизици-теологији било присутно и подразумевано (мада несвесно, неизрицано) кад се говорило о божанском ауторитету папе, “светог монарха”. Зато у Хегела филозофија није појава новине, него само изрицање неизреченог старог (филозофија је просто језички феномен, изрицање)!

Држава је у Хегела континуитет Светог римског царства германске народности од Карла Великог. У томе царству су нација, вера, држава и друштво идентични, а отеловљење те идентичности је монарх, владар (Fürst или princeps, које у нас погрешно преводе са “кнез”, а то заправо значи онај који је представник власти аристократије, зато што је “први међу једнаким” аристократима!)

“Дух” (дух историјске свести у заједници) у Хегела није човекова моћ поистовећења (са оним којих више нема или којих још нема, са оним ко је различит и други), него му је “дух” нешто “објективно” што се коначно изражава као филозофски “ум”. “Дух”, дакле, није поетски (као што се то види у Његоша и у нашој историјској свести), него је “интелектуални”, припада интелигенцији, свеједно да ли државотворној или револуционарној. Тако је историја феномен интелигенције или филозофије (гајен у сталежу немачких професора филозофије). “Континуитет” не припада заједници – наравно, имагинарној (поетској, трагедијској, литургијској) заједници наше генерације са генерацијама којих више нема! – него разуму филозофа. Главни задатак филозофије, у њеном настојању да схвати историју и да буде носилац историјске свести, је да схвати монарха и сам појам монарха! Јер у “монарху је и суверенитет (државни суверенитет) нације, и присуство (стално присуство исте) историје, и континуитет, идентитет, дакле, постојање заједнице. Тајна историје, тајна нације, тајна државног суверенитета, тајна човекове друштвености... све те тајне које столећима муче филозофију (а она не може да их реши!)... све те тајне су подразумеване и садржане у самој обичајности, у обичајној (навикнутој) тајни монарха (појма монарха)! Зато Хегел каже:

Појам монарха је стога најтежи појам за резоновање... достојанство монарха (владара) није изведено из достојанства нечег што би било изнад монарха... напротив, појам монарха је у томе да он није изведен ни из чега другог (вишег), него је он нешто што из самог себе почиње, у самом себи се засни-

ва”... дакле, исто онако као *беспочетни* тј. Сам Бог (који нема краја, јер нема ни почетка).

Тако је вера у државу исто што и вера у монарха... а вера у монарха исто што и вера у самог Бога: “Свето римско царство” је држава као сама светиња, Бог! И даље Хегел наставља:

“Стога се с појмом монарха најближе слаже представа да је право монарха... засновано на *Божанском* ауторитету, јер је управо у томе (божанском) садржано оно што је у монарха безусловно, што монарха ставља изнад и изван свих услова... зато је задатак филозофије управо у томе да се појми ово што је у монарху божанско” (Хегел, “Основне црте филозофије права”, параграф 279).

Хегел овде развија појам државе и монарха који је у сукобу (вековном сукобу) са Римокатоличком црквом, јер Хегел овде за монарха тражи оно што је Римокатоличка црква приписивала само папи, црквеном монарху. За Хегела божанско није у папи; није чак ни у самој Цркви (заједници хришћана са Христом, главом Цркве, надсветовне заједнице), него је у држави, посебно у монарху као телесној појави државе и (поменутог) идентитета. Монарх је у Хегела чак и више од оног што је за себе тражило папство (не усуђујући се да то јавно изриче): Монарх је у Хегела оно што у Хришћанству може да буде само Глава Цркве, сам Христос, божански Логос. Тако је монарх (Хегел) остао у сфери “религијској”, а држава је (у јединству и својој истоветности с нацијом и верском заједницом), преузела улогу Цркве.

У Француској револуцији се, дакле, “убиство Бога” догодило као поновљен Прагрех (Прародитељски грех у Библији): коначна замена једног схватања божанства другим схватањем! а ново божанство (ново схватање божанства) је навика на “Разум”. Сам монарх је у Хегела отеловљени Разум. А Разум није “пука моћ мишљења”, него одређена конкретна садржина: појмовна идентичност заједнице, друштва, нације, државе, вере.

Атеисти обнављају монархију

И А. Ками ће – у “Побуни човека” – утврдити да је у самом револуционарном убиству монарха (француског краља) он поистовећен са Богом: убијајући краља, Револуција је хтела да убије Бога, јер је управо у краљу и видела Бога или: убиством Бога рађа се (типично западна!) *нација*. Краљ је жртва принета “рађању нације”. Зато Хегел има прво кад и самој револуцији приписује апсолутизам, тј. “обожавање” краља – изражено убиством! (То ће се догодити и у Руској револуцији, Октобарској! Зато је “обожавани” Стаљин значио управо задовољење револуционарног менталитета, као и у нас Броз!). Тако за Хегела револуција није значила негацију монархије.

(У нацији се јавља “диалектичка негација негације” монархије. Да би изразио своје хтење, метафизичар мора тако да унакаради речник!) И управо зато за Хегела религија има шансу да преживи само ако се религијски култ Бога замени филозофским култом монарха: “Бог је умро, живело... остварење филозофије!).

Због тога се не треба чудити што данас монархија и у Срба налази своје најистакнутије шампионе у представницима нерелигиозне, “еманциповане” интелигенције. Сам култ филозофа и филозофије (“антропологије”, “дубинске психологије” итд.) открива нерелигиозност. За основу монархије (после револуције), за појаву монархизма и српског монархистичког “покрета обнове” није, дакле, потребно мешати монархизам (неомонархизам) са вером, јер се овде не јавља српски (заветни) монархизам, него западни метафизички (хегелски), те зато није ни зачетницима тога покрета потребна никаква вера: она је “преживела” (филозофијом, независне, еманциповане” интелигенције “превазиђена”), а монархија треба да се обнови управо из тог интелектуалног осећања да је “вера своје преживела, мада њене обреде тре-

ба упражњавати”: као неку врсту монархистичког протокола, као успомену на (преживелу!) традицију, као неки знак обичајности, поштовања сопственог “*pedigre*”–а. Тај неомонархистички однос према вери није више ни оно старо, болно човеково осећање лишености, осећање тескобе човека кад је лишен вере, него је то управо осећање да је “Бог мртав”, те да се за “мртваца” није ни угодно везивати. А мртавац (мртав) је сваки *појам*, као и појам Бога... као што ни заједнички именитељ (који Хегел тражи) међу разним верама Немачке – није жива вера, него појам вере, филозофија (која укида веру).

Тиме нипошто не желим рећи да међу интелектуалцима (и монархистима) нема верника: нипошто! Напротив, има их, чак искренијих од припростих верника (често оптерећених празноверјем и формализмом). Али интелектуалцима (монархистима и неомонархистима), за саму обнову монархије (после револуције, у постреволуцији), по свему судећи, није потребна вера.

Она је потребна као спасење човека од усамљености, а не за обнову монархије. Ни српском модерном “покрету за обнову” монархије није потребна вера, те они тако и осећају. Њено место (места вере) заузела је “аутентична вера” која је – филозофска! Дакле, није проста, хришћанска. У тој вери “Бог је мртав! Живео човек!”

Но и то је једна вера. Ипак вера. Али, *дуалистичка*: управо она која је својом појавом означила Прагрех (Пародитељски грех), раскид заједнице човека (Адама) са Богом. То је вера у којој је Бог схваћен дуалистички (да је у истом Богу и Добро и Зло):

– на начин како је Сатана приказао природу (суштину) Бога Адаму и Еви кад су они, подлежавши томе искушењу (да Бога схвате као земаљску моћ!), постали дуалисти и тако раскинули заједницу са Богом;

– на начин у делима Хермана Хесеа;

– на начин и у Јунговом схватању Бога (у “Одговору Јову”), итд.

То је потреба интелектуалца да своју “аутентичну веру” прикаже као “виши, умнији и дубљи вид Хришћанства”, као поруку коју би и сам Христос данас изрицао кад би се појавио у друштву интелектуалаца постреволуције. Тај “дубљи, умнији” вид вере боље одговара човековој души онаквој какву је приказује модерна (и постмодерна) “дубинска психологија”.

Замка неизмењеног менталитета

Ми имамо јаке разлоге да укажемо баш на Хегела: он је отац немачке мисли и данас! Комунизам је поражен и оборен. Али менталитет (како би рекао Хегел: обичајност) комунизма је жив менталитет и после пораза комунизма. Отац немачке мисли, а истовремено и завршна реч западне метафизике необично прија баш томе менталитету, како је пријао и Марксу, и Лењину, и теоретичарима руског царског апсолутизма... и, коначно, данашњем интелектуализму, нарцисоидности интелектуалаца (оних који су нарцисоидни!).

Указујући на Хегела, ми, хтели или не, указујемо на читаву духовну историју Запада, од времена кад се Карло Велики, на сам Божић године 800. крунисао за цара “Светог римског царства”, свете државе. А тај Карло Велики је данас идол Европске заједнице, оличење тежње за стварањем јединствене и моћне (планетарно моћне) Европе, као велике силе! У томе идолу се данас усаглашавају европски моћници и сам римски папа! Карло Велики је водећа европска “светитељска фигура” као што је Свети Сава српска!

Хегел ништа не измишља: он само изриче оно што је у читавој духовној историји Запада, у читавој историји западне метафизике (западног тумачења духа!) и западне теологије било подразумевано и кад није било изрицано! Хегел једноставно каже “цар је го!”. Он изриче оно о чему се у читавој

историји западне теологије и метафизике најрађе ћутало. У томе изрицању је Хегелова и пословична “”немачка честитост””! Њу онда потврђује и немачка књижевност и филозофија (и филозофска психологија), од Ничеа до Хајдегера, Томаса Мана, Хермана Хесеа, К. Г. Јунга и др. Хегел тако открива да се у природи мишљења (западног и сваког) не крије истина, него само природа говора (језика). И обратно.

Тако је открио и да је већ све речено, а да ми то нисмо разабрали, јер нисмо умели да слушамо!

МОНАРХИЈА И НАЦИЈА

Наши неомонархисти се данас залажу за нешто опет потпуно страно српској историји, опет нешто изван Завета, Светосавског и Косовског.

У нашем неомонархистичком покрету стално се говори о “парламентарној монархији”, какву би, разуме се, требало успоставити у Србији. Чудно је да то говоре *српски* интелектуалци залажући се за нешто сасвим *несрпско*, чак – непостојеће.

Реч је, заправо, о западном типу монархије која је одвајањем монархије од државе, настала из протестантске монархије. Такве су монархије у Великој Британији, скандинавским земљама, као и у Холандији. Својства такве монархије најбоље је приказао немачки филозоф и Марксов учитељ Хегел. Српска монархија не би смела да буде одвојена од српске историје и Косовског и Светосавског Завета, док је протестантској монархији – како је то Хегел доказао – непотребна вера у Христа. Наши неомонархисти би морали да уваже чињеницу да српска монархија у Новом веку никад није ни обновљена. Династија Обреновића је то покушала, највише кнез Милош, а још више књаз Никола Петровић, следећи велике црногорске владике. Међутим, са Карађорђевићима је усвојен западни (протестантски) тип монархије. Та и таква је била Краљевина Југославија, којој је – да би била монархија

* Текст првобитно објављен у: *Осмица*, бр. 623 од 25. марта 1992.

ни дух” обичајности): она је заправо систем навика стечених вежбама, учењем, школовањем под контролом поменуте заједнице професора. Тај систем навика делује у човеку и из човека онако како навике једино и могу да делују: у понашању за које човеку није ни потребна свест (контрола тога понашања), јер је то понашање већ несвесно зато што је увежбано, навикнуто! Човек, наравно, не може да увежба веру нити да учењем и увежбавањем постане верник. Али може да увежба исказивање вере или уверења; да то исказивање стекне као говорну навику, навику говорних телесних органа који се не покорављају нашим осећањима, него пре свега нашој одлуци да делују, да говоре, да вежбају. Вера ту није потребна, јер се обичајност (Хегелов “објективни дух”) ни не ослања на веру. То је Хегел могао да научи још од Игнасија Лојоле, од његових “Духовних вежби” (тобоже духовних, а заправо телесних, телесно-говорних!). Понашање обичајности је тако увежбано, да је већ непогрешиво, те му више није ни потребна свест (која би контролисала понашање). Хегел и каже (у параграфу 151, Основне црте филозофије права) да се обичајност и јавља као општи “начин поступања”, као уобичајеност, као навика која је “човекова друга природа”: само у тој “другој природи”, у навици, може да буде “превазиђен” (тј. занемарен) *морал личној сјава* и да се повуче пред обичајношћу, “вишим обликом духа”. Ту се, дакле, не ради о духу (о ономе што ми православни увек називамо духом), него о понашању, о којем човек одлучује, па тако одлучује и да га увежбава све дотле док не учини сувишном свест која би то понашање контролисала или дириговала. То је навикно понашање; а оно је аутоматско, рутинско... И говор може да буде такво понашање: увежбано или навикнуто, рутинско (сваке духовне садржине лишено) “вербално понашање”. Човек који тако говори никад не греши! Ми их овде знамо као идеологе, политичаре, или естетичаре ликовне или књижевне критичаре; или чак као теологе клерикалце. Они лако усвајају метафизику Хегела.

Тајна човекове личности

Тај Хегелов “објективни дух” – метафизичко “помирење” интимних личних побуда са природним, државним и друштвеним обавезама – ипак се није остварио као “нордијски принцип германског царства”, него тек као свет технике, у ономе што се данас назива или већ оцртава као Нови светски поредак. То је обичајност која је систем говорних, радних, пословних и потрошачких навика; поремећај тих навика би значео катастрофу већу него што би била пропаст “германског царства”.

Па ипак, Хегелова мисао је изразила тежњу западне метафизике (у читавој њеној историји) да се оствари као монархија, и то управо као “нордијски принцип” о којем говори Хегел. Тежња метафизике (западне метафизичко-теолошке мисли) није никад била да објасни природу човека као личности, јер се никад није могла ни помирити ни суочити са оним што се у Православљу назива тајном човекове личности.

Његош каже, у Лучи Микрокосма, Посвета, да “тајна човјеку човјек је највиша”, и то управо зато што је човјек “изабрана твар Творчева”. Реалност и истина човекова је у томе што он није одређен неким односом према другим људима, природи, свету; космосу, него је Божија воља, стварајући човека, хтела да човек буде одређен већ у самом себи, “унутра”, скривено, скровито, као тајна! Истина човекова је управо сама тајна његове личности (а не у неком “општем појму човека”, тј. односу).

Но метафизика је ту тајну презрела. А презирала зато што се увек понашала идеолошки, те се зато ограничавала на то како да смисли друштво или заједницу као односе који би и “одговарали самој природи човека”, дакле, природи која би била човекова одређеност односима. То би онда били односи у којима човек не би био у сукобу у самом себи са собом. Хегел је то решио својом “обичајношћу”, тј. обичајно-

сним уважавањем “божанског ауторитета монарха” који је истовремено и глава “духовне” власти (“цркве”) и глава световне власти (државе) – уколико се ту (где је одсутна сама тајна човекове личности) може говорити о цркви или некаквој верској заједници као нацији.

У западној метафизици човек је, за поменуте потребе метафизике, само однос, тј. место човека у структури света и друштва, слично месту појма у светској пирамиди појмова. (У ставу да је човек “комплекс друштвених односа” Маркс искључује сукоб личности с тим односима, јер су личности и односи исто: у потпуности наставља западну метафизику). И као личност “човек је, дакле, однос!” Али однос, који се у метафизичкој теологији протестантизма назива човековом личношћу, могућ је само као *нејосредни* однос човека са Богом. Тај однос није друштвени. У друштвеном односу нема личности (па су зато разумљиви и обичајност, и свет технике, и Нови светски поредак). Човек може да буде личност једино када је – без обзира на његов однос у друштву! – пред Богом, и то “сам пред Богом”, од самог Бога позван! Дакле, илузоран је и моралитет (који ми очекујемо од “нордијског принципа”, или од света технике или, пак, од актера Новог светског поретка). На тај начин није могућа ни Црква – као заједница личности – него само систем навика (навикнутих обреда) који се назива црквом.

Између вере и моћи

Суочени смо, дакле, са организацијама чији смисао није да буду људске заједнице (за људе!), него само да људи буду припремљени за учешће у организацијама моћи: сем агресивне моћи, други смисао те организације (групе, “заједнице”) не могу имати. Све то произилази историјски из ратова и борби “за инвеституру” који су столећима раздирали Запад и Цркву на Западу.

“Инвеститура” је била (и остала) право монарха (или папе) да поставља бискупе: да ли ће бискупе постављати папа (монарх светске црквене државе), или ће их постављати цар (светог римског царства). Јер онај ко их поставља, он их и смењује, њему одговарају, плаћају порезе и давања итд. Биле су то заправо борбе око тога да ли ће на челу јединствене (опет анационалне) европске монархије бити цар, па да то буде “Свето римско царство” (опет свето!) којем ће на челу бити исто тако “божански” ауторитет цара (кајзера, цезара). Борба није била око *свештости*, него је била око световности, тога да ли ће Европом и светом владати начело папоцезаризма или, обратно, цезаропапизма. У ту борбу се онда укључују и национални краљеви, да – насупрот и римском папи, и светом римском цару (германске народности) – заснују државну цркву националне монархије (тако рећи протестантски тип “аутокефалије”, кад би то заиста била црква!) Тај вековни циклус западних борби “за инвеституру” (за превласт папске, царске или неке од краљевских монархија), уз истовремене крсташке ратове Запада, почиње оног тренутка кад се Карло Велики, на сам Божић г. 800. крунисао у Риму за цара и основао “Свето римско царство”, насупрот византијском Царству православних Римљана (Ромеја); али насупрот и папским претензијама, јер је Карло, посвећењем свог царства, посветио световну власт и ставио је изнад власти “духовне” монархије, папске. У тим борбама су се и Папска црква, и Свето римско царство, и националне краљевине Запада борили за световну премоћ свог (сваки свој јединог) “божанског ауторитета”; нико од њих није тражио од својих војника и следбеника веру, него само оно што ће Хегел тачно описати као “обичајност”, као “објективни дух”, који не подразумева ничију личну веру, него само дисциплину, покорност. То, дакле, није било доба вере, него доба “метафизичке жеђи” да се управља светом као “целином”, тј. из самог “центра” те “целине”, знањем тога центра, што указује на (магијске) потребе за

друштвеним механизмима моћи (“свете моћи” моћи, која ће бити “посвећена”). То је метафизичка традиција која је у Западу имала улогу (!) вере: *“филозофска вера”*.

Револуција – казна за бурбонску издају галиканизма (француске националне цркве)

Те вековне западне борбе “за инвеституру” се коначно завршавају цепањем папске европске монархије (Римокатоличке цркве) и стварањем националних протестантских монархија. Као “божански ауторитет”, протестантски монарх сједињује у себи (у себи као институцији) и цркву (“по милости Божијој”) и државу (“по вољи народној”). Он је, као поглавар државе, истовремено и *поглавар Цркве* (тј. верске заједнице). Он је “национални папа”, цезаро–папа! То начело цезаропапизма протестантских монархија остварује се у Енглеској, Холандији, Немачкој, скандинавским земљама (а на посебан начин у Швајцарској). Дакле, у нордијским земљама. Зато Хегел с разлогом тај протестантски цезаропапизам карактерише као “нордијски принцип”. Он је значао историјско помирење двеју власти европских земаља: световне и “духовне”, али само у “филозофској вери” (метафизичког подређивања “вере у Бога” човековој вољи за моћ). У тој филозофској “вери” немачке монархијске обичајности (Sittlichkeit) Хегел је очекивао да ће бити превладана и подељеност Немачке на католике и протестанте (католичке и протестантске кнежевине), те да ће тако *филозофском* “вером” (“умом”) бити уклоњене не само религијске разлике, него и сама религија, и све могуће друге препреке немачком уједињењу. Све те вере и секте треба да се уједине у поштовању разума као “божанског ауторитета немачког монарха”. То исто се, уосталом, збивало и у осталим протестантским земљама, па и у Енглеској. Мало је недостајало да јак покрет протентатизма победи и у Француској. (Спречили су то 1589.

године “најкатоличкији краљеви” Бурбони, кажњени зато, две стотине година касније, 1789. године револуцијом!)

Одвајање нације од државе

Хегелско и протестантско уједињење није било уједињење у вери него у обожавању националне монархије и божанског ауторитета монарха: празнични карактер и свечаност монархијских обреда (церемонијала и протокола) су интензивније и озбиљније обрађени него сва богослужења у Цркви. Снага вере се ослањала на снагу државе и проистицала је и из снаге државе. Био је ту култ државне моћи, барокни патриотизам. Државна обавеза је (као и држава) била верска. Повреда монарха је била и “повреда вере”.

Зато је демократија могла да напредује и коначно победи само на тај начин што би и нација и национална црква (верска заједница) биле лишене државне власти. Требало је зато одвојити од државе и Цркву и нацију. Како је, међутим, монарх био глава и Цркве и нације, као и државе (остварујући тако “нордијски принцип”), то је одвајање Цркве и нације од државе (и државне обавезе) било могуће само на тај начин...

Да и сама монархија, као живо начело јединства поданика у националном и верском осећању, *буде одвојена од државе!*

То у први мах изгледа као револуција (тј. укидање традиције), јер традицију – а то значи: континуитет, историју идентитет заједнице кроз векове – чувају управо нација и црква. Монарх је био глава и једне и друге заједнице. Али је био и глава државе! Одузето му је само ово треће звање, државно. Монархија више није могла (нити у демократији може) да буде држава. Она сада остаје да буде само нација и црква, тј. да буде институционално појављивање нације и (у протестантизму, никако у Православљу) институционално појављивање цркве. (О Русији ће бити говора касније!)

Лишена власти, монархија остаје само институција части (тј. националне, чак химнично слављене сујете), традиције, историје, нације и, евентуално (у протестаната) цркве. У тим улогама она више нема никакве моћи (или би, у демократији, требало да буде лишена сваке моћи) да силом државних закона врши притисак на грађане и да их приморава на црквено, верско или национално опредељење. Тако је настало оно што се у речнику западне демократије назива грађаниновом “слободом савести”.

Држава нема више ништа од “милости Божије”, него је искључиво и у потпуности зависна “од воље народа”. Она је лаичка (световна). Ослобођена идеологије (теорије о власти духовне или магијске заједнице) држава је постала чисто правна установа. (Значи: није више национална, ни верска ни идеолошка).

Све што се тиче идеологије па чак и нације, вере или личног осећања света – остаје грађанинова “приватна ствар”, док је раније, у протестантској држави-монархији, вера била човекова државна обавеза, исто онако као и војна или пореска обавеза, због чега човек није могао ни бити грађанин–суграђанин (*civis, citoyen*), него само поданик.

Духовно искуство Православља

Државна обавеза мора бити регулисана законом. Закон је опис поступка (допуштених или пак забрањених и кажњивих). То су поступци које човек, тако писане, може увек да понови или да их избегне. Човек, дакле, о њима одлучује. Зато је и одговоран. По томе се закон (као и правна држава) ограничава само на оно што је у човековој моћи одлучивања, тј. на оно у чему се огледа човекова слобода. Утолико је Хегел, тежећи да у “вери” нађе ослонац државе, имао право што је “веру” свео на поступке (обрете или поступке обичајности), који, увежбавањем, могу да се науче, да се навиком присвоје као људска природа обичајности.

Али ти поступци нису вера, јер вера је осећање, дух. Зато је одвајањем монархије (као верске или националне институције) од државе (власти закона) повучена одлучна разлика између вере и националног осећања, с једне стране, и поступака вере, манифестација којима човек исказује своју националну припадност, с друге стране.

То разликовање је учила тек филозофија егзистенције. Али је то у њој остало недовршено, необликовано, противуречно, тако да се јасно разликовање између *духа* (осећање вере или нације) и *поступака обичајности* може очекивати тек онда када се у европској философији (овде наглашававам “С”: философији) појави јасна *свесћ о духовном искуству* Православља!

Јер да у појави вере нема оне слободе (човекове моћи одлучивања), то су запазили и Лутер и покретачи Реформације, кад су устали против папског (касније и хегелског) изједначавања вере са поступцима слободе (поступцима о којима човек одлучује и који зато могу да буду законом описани и нормирани). Али од тога Лутеровог запажања – да вера настаје у човеку само од Бога, а не из разлога које би човеку саопштили други људи; да вера настаје само кад је у човеку створи сам Бог... – од тога Лутеровог запажања није могао даље да оде ни најдубљи мислилац европске протестантске традиције, Хајдегер!

Крајњи исход одвајања монархије од државе је, дакле, дат у самој појави незаобилазних и нерешених питања:

прво – шта је вера? (као осећање!);

друго – шта је нација? (као осећање и свест историје!);

треће – шта је дух? (за разлику од оног што се у Хегела јавља као “Апсолутни дух”, “објективни дух” и као предмет феноменологије која приказује тобожњи “развој духа”);

четврто – шта је егзистенција? (као осмишљен живот индивидуе и повремено догађање личности, које је могуће само у трансценденцији, само пред Богом, у религији);

пето – како је могуће да нешто постоји, тј. да постоји као биће у самом себи (ван сваког и пре сваког односа)? Шта значи бити, постојати?

шесто – како је могућа људска заједница? (кад се зна да држава, као власт закона, и језик, као споразумевање – то нису).

Светска мисија Православља

Пред свим тим питањима су се културе западних демократских нација нашле тек после одвајања монархије од државе. Јер тек тада се човеку пружила и прилика да сагледа саму снагу и животност нације или Цркве; тек тада су оне искрсле као питање и судбина саме човекове личности и његовог идентитета (тј. да се, изван сваког механизма моћи, поистовети са поколењима сународника).

Али на ова питања европска култура неће моћи да одговори без активне помоћи Православља, уколико Православље оживи истовремено кад и свест Европе о кризи! Она ће чак морати да тражи помоћ од Православља, свесна да је дошло време покајања за оно што је западна монархија, још од времена Карла Великог, учинила на цепању хришћанског света. А да би ту своју улогу Православље у европској и светској цивилизацији могло да одигра, оно се не може појавити пред светом као институција монархије (замена за православну црквену аутокефалију, монарх као “глава Цркве”, институција довољна протестантизму) него само као *институција Христове Цркве*! А у њој својом духовном снагом делују монаси и црквени сабори, а не краљ и његова интелектуална елита западног типа (свеједно да ли римокатоличког или протестантског).

А сад о још неким значајним склоностима и особинама протестантизма, јер нам – после вековних сукоба овде са папизмом, римокатолицизмом и унијаћењем – предстоји неизбежни сусрет и са протестантизмом и њиховом културом (демократском, дипломатском и верски равнодушном, чак

збуњеном). Тај сусрет ће нам бити и неизбежан и потребан: кад нам Европска заједница допусти да се, после деценија тито-комунистичке власти и неколико година сукоба са Европском економском заједницом, коначно вратимо у Европу.

Опасна протестантска традиција

Развијајући појам монархијске државе (а развијајући га из традиција европске метафизике и метафизичке теологије), Хегел изводи тај “нордијски принцип германског царства”. А то је јединство вере, лепоте, истине и поданичке оданости држави уз обичајно поштовање “божанског ауторитета монарха”, који је, ипак, изведен из “оријенталне деспотије”, јер из те деспотије почиње развој који ће се логично и неизбежно завршити у коначном ступњу тога развоја у “нордијском принципу” и обичајности “божанског ауторитета монарха” као државне власти. У историји је, наиме, за Хегела, исто као и у логици: закључни и почетни став (или ступањ развоја) се подударају зато што су у завршном ставу само изриче оно што је било садржано (али само подразумевано, неизречено) већ и у почетном ставу. Тако је Хегел изједначио “ход историје” са “ходом мишљења”, при чему се – да би то изједначење било могуће и убедљиво – морао ограничити само на оне појаве у којима се огледа истовестност “реалног са рационалним”: рецимо, у поистовећењу реалности обреда (језика, исказа и манифестације веровања) са самом “рационалном” тајном вере (коју Хегел приказује као нешто рационално; баш као што и метафизика приказује Бога као мишљење–знање!)

Но, да ли је овде само логика навела Хегела да порекло и “племенити педигре” германског царства потражи на Оријенту, на Истоку, па и у самој “оријенталној деспотији”? Зашто баш у деспотији? Па зато што је оно јединство на којем Хегел и метафизичка теологија толико инсистирају – је-

динство вере, осећања, лепоте, истине, обавезе, државне принуде, осећања припадности – могуће само вером (метафизички образложеном, логички необоривом вером) и оданашћу “божанском ауторитету” и свезнању оријенталног деспота. Развој до германске обичајности је само у томе што се човек више не распиње “између љубави и дужности” (као у Грка и Римљана). А не распиње се зато што питања интима и личности сматра “превазиђенима”. Он је “напредовао” толико, да се више тим “фантазијама сентименталних душа” не бави! Он је рационалан, логичан у вери као бази државе.

Уосталом, у немачкој култури су увек били присутни егзотични тонови симпатије за *механизме моћи* у исламској прошлости и култури: то још од времена светог римског германског цара Фридриха Барбароса (1152–1190) до Гетеа!

О сукобу Барбаросе с папством (у борби “за инвеституру”), о његовим симпатијама за ислам и о тежњама да изврши неку синтезу ислама, католицизма и принципа римског царства (али светог, а не римског византијског) пише – такође са симпатијама – и Бертран Расел, у својој “Историји западне филозофије” у глави XII (Дванаести век западне европске мисли и филозофије, књига II, гл. XII, XIII век). Те симпатије се онда одржавају кроз цели Средњи век, па онда и у Новом веку: Гете је имао велике симпатије за ислам; није му сметала “оријентална деспотија” Турске, као што није сметала ни протестантским краљевима. Најзад, Херман Хесе (у Сидарти, у Ходочашћу на Исток итд.) упућује немачку мисао на њено извориште, на Исток, где она треба да се обнови и ојача за нове напоре и подвиге, како би била у стању да уједини Европу и свет под својим водством! (Сетимо се и Шопенхауера, па и Ничеа и његовог дуалисте “Заратустре”!).

Немачка култура (као целина, не говорим о изузетним појединцима) не разуме Православље и склона је да се заинтересује само уколико га поистовећује с исламом, баш као и Шпенглер: за њега су Византија и Арапи исто!

Православље и метафизичка традиција Запада

Мало је њих који су склони да Римско право – ту основу свега што је на Западу цивилизација! – сагледају као византијску православну творевину! (Данте је то знао, па је V, VI и VII певање Раја посветио цару и светитељу правде, Јустинијану). У Римском праву је потврђена личност човека појединца: право служи за појаву личности, а не за обожење државе.

Држава је у Римском праву само инструмент заштите права човека. А инструмент не може бити светиња. Зато се Византија *не назива* “светим римским царством” (светом државом), него *Царством православних Римљана* (римских грађана!). *Светиња може да буде само Црква*: одвојена од државе, јер је светиња човек, тајна његове личности, а не држава! Карактеристично је, међутим, да Хегел приказује “нордијски принцип” германског царства као принцип који настаје негацијом (“преживеле”) моралности и светиње личности!

Зато није чудо што протестантске монархије (тада још као монархијске државе), током читаве наше историје, бране на Балкану “статус кво”: сматрају да су легитимитет, ред и цивилизација на Балкану зајамчени само чувањем турског царства, против тежњи “нецивилизованих православних народа” да се ослободе! Протестантске државне монархије су се лако споразумевале са “оријенталном деспотијом” Османлија, али никад нису показивале разумевање за ослободилачке тежње православних балканских народа. Па и данас је та традиција жива: чак и у демократији! Уосталом, протестантске земље не одређују свој однос према другим нацијама (па и нама) по начелима демократије, него по начелима империје, нације и традиције. А демократијом се одређују само унутрашњи односи грађана протестантске земље. Њихова демократија није за друге!

НИ ДЕМОКРАТИЈА БЕЗ НАЦИЈЕ, НИ НАЦИЈА БЕЗ ДЕМОКРАТИЈЕ

Револуција је спречила не толико саму појаву демократије, колико обнову нације у демократском поретку. Сама демократија не може да створи заједницу (нацију) у којој се смисао живота неће исцрпљивати у материјалном благостању. А нација без демократије је болест друштва. Стога је основни проблем модерне цивилизације: како остварити њихов спој, па тако и праву људску заједницу?

Шта би монархија – да би била осмишљена – требало и могла да нам врати од свега оног што нам је комунизам одузео или од свега оног чега нас је лишила револуција?

То су нација и демократија. Или просто: нација у демократском поретку, у демократији као демократској држави. Јер револуција је спречила не толико саму појаву демократије, него *обнову нације у демократском поретку*.

Демократија је држава, а нација је друштво. Демократија и нација не могу бити исто зато што – како нам је познато (а у социологији давно утврђено) – држава и друштво *нису исто*. Истичући ту разлику, социолози (не само марксисти) указују на државу као институцију или “облик човекове отуђености” а отуђеност је одсуство друштвености (заједнице): у демократији очигледно одсуство.

Нација је посебан облик друштвености (дакле, “отуђености”) човекове; посебан облик неке присности међу људима, чак празнично и свечано доживљене присности (заједнице). Ми још увек не знамо (или немамо склоности да сазнамо) шта је нација и каква је то заједница, али знамо да је она ипак заједница и да је зато човек у њој ослобођен од оне мучне “отуђености” и усамљености.

Проблем модерне цивилизације (поготово Новог светског поретка) није како да се домогнемо демократије (у њој нема никакве тајне), него како да се у тој демократији сачува заједница, како да се доспе у спој (сад већ тајанствени спој) нације и демократске државе (заједнице и демократске државе)? Јер кад Хајдегер говори да је “демократија прекратка”, он тиме указује на *немоћ демократије* (саме демократије!) да постигне заједницу, да се из њеног (демократског) “хоризонта” појави биће (битије) заједнице, нације. Лако ћемо за демократију: она, као либерализам, може и без заједнице! Али шта је са битијем заједнице?

Револуцију и комунизам не угрожава демократија већ нација

Ми сад очекујемо да нам монархија донесе демократију. Но да ли ће нам донети заједницу, битије заједнице?! Или, још ближе, спој нације (битија заједнице) и демократске државе?! Јер је могуће да у демократији нација остане потпуно разбијена или да је нема. Смисао демократије може да буде тада само богаћење (тржиште као реална основа и оквир демократије), или само повећање животног стандарда, друштва благостања и потрошње – уколико се и тај смисао оствари. Та демократија сасвим добро и ефикасно функционише и без монархије, па и без нације. Но, у чему би била историјска улога монархије и какав би био смисао монархије? (Ми данас не тражимо монархију ради монархије).

* Текст се првобитно појавио у: *Осмица*, бр. 627, од 20. маја 1992.

Свакако у томе да буде институција нације: да нација, која није институција, добије у монархији и своју институцију. Сврха и смисао монархије би, по слутњама националиста и патриота, морала да буде нација, јер само она може да монархији дарује некакво достојанство. Већ смо рекли да је Хегел у монархији наслућивао неку “божанску тајну” (тј. “божански ауторитет”). Али тај ауторитет не долази монархији од ње саме, него од нације (од “објективног духа” националне обичајности или друштвености) која монархију установљује. Јер тајна (тајна монархије) није у монархији, него у нацији: као што тајна епископа или тајна папског ауторитета не може бити у папи (монарху над монарсима Запада), него само и тек у Цркви – ако ту тајну уопште наслућују!

Ми се опет враћамо на основни проблем савремене цивилизације: како демократију спојити с нацијом, како да се у демократији појави она спонтана човекова друштвеност коју називамо “бићем” нације (битије нације) или, тачније (а мање претенциозно од оног “како спојити”): како је могућ и како се збива и рађа спој нације и демократије (националног друштва и демократске државе)? Како се појављује нација ако знамо да из те појаве мора да се искључи свака принуда?

Суштина Марксових захтева (као и данашњег Новог светског поретка!) није у томе што би он био против демократије, него у томе што је био против нације: за демократију без нације и против нације! Па и данас се револуционарно–марксистичко порекло демократске интелигенције (у познатим “НВО”) јасно открива у демократизму без друштвености, тј. без националног става и без националне солидарности. Несумњиво је да су револуционарни покрети (и у свету, и у Русији и у нас!) освајали интелигенцију демократијом (радикално демократским захтевима), јер револуцију не угрожава демократија, него тек нација. Револуционарно–марксистичка интелигенција је зато лако прихватила демократију – па и у њеном европском, тржишном издању, демократију

“буржоаску”, ону без икаквог духовног смисла – јер ту демократију лако усмерава против нације и против споја демократије с нацијом (чиме је демократији одузета животност).

И обратно: нација без демократије! Ауторитарна или, чак, тоталитарно усмерена нација, која се данас јавља као болест друштва, има дугу традицију у монархији коју смо већ приказали као хегелску: архајску, азијску, деспотску, апсолутистичку, “германску” (таква монархија је била и руска).

Маркс, с једне стране, и апсолутна монархија, с друге, подједнако искључују спој нације и демократске државе. Тако Берђајев – у књизи “Руски извори комунизма” – налази оно што је заједничко у руском апсолутизму и руском револуционарном покрету: демократија револуционара је безсadržајна и зато бесмислена и беживотна, те лако нестаје или “одумире”, неспособна да се одупре тоталитаризму! А принудна нација понижавајућа и лако изазива човека на револт. Опирући се нацији (“нацији”, ауторитарној заједници) која га лишава права, човек спонтано налази излаз у ирационалном гневном и страсном револуционарном покрету.

Кад кажемо “спонтано”, мислимо баш то: ирационално, без неког интелектуалног напора и без интимне духовности. О томе сведочи сва руска књижевност 19. века: најизразитије ликове књижевности чине управо ликови такве руске интелигенције, “Нихилисти” који су то по свом неверовању у могућности људске заједнице, тј. у могућу појаву “битија” заједнице. Њихов нихилизам се изражава и у њиховом цинизму: могућност људске заједнице виде само у “материјалним интересима” (тзв. класним, сталешким), па тако “објашњавају” не само род, племе и нацију, него и саму Цркву: вера је “израз материјалних”, световних интереса! За нихилисте је нација (као и Црква) световни феномен. А то значи да заједнице нема! (Световност је отуђеност).

Октобарска револуција – негативни наставак царског апсолутизма

У приказу културне историје Русије Берђајев потврђује налазе најистакнутијих руских историографа, међу њима и таквих какав је био Плеханов: највећа сметња обнови, препороду, јачању, оптимизму и полету руског човека, у руској нацији, била је у одсуству демократије. Колико год нација, уосталом, као и Црква – самим достојанством личности човека укљученог у нацију или у Цркву – осећа потребу за демократијом, као здравље за чистим ваздухом, тој потреби се противила руска монархија. Она је подржавала националну идеју, али без демократије, док је револуционарна (западњачка) интелигенција тражила демократију одбацујући нацију. Русија је у својој културној историји била распета између два супротна пола која су подједнако била противна споју нације и демократије. Зато је Октобар (Октобарска револуција) само наставак оног истог што се збивало и у царизму: супротстављања нације и демократије! Или, што је исто, супротстављање Цркве (хришћанства, вере) и демократије.

Читава руска историја, од времена кад Москва, после пада Цариграда (г. 1453), постаје “Трећи Рим”, обележена је једним грехом који је настао тиме што је погажено основно начело Јустинијановог права и Царства православних Римљана (Византије): хармонија (или симфонија) Цркве и државе (догмата и закона, вере и правне свести, монаштва и државне силе). Јављајући се као говор или знаци саме суштине и достојанства човекове личности, верска или национална осећања (а она су ти знаци суштине) стално су изложена принуди државног бирократско–царског закона и тако личност човекова, оно што је у Хришћанству најсветије, бива унижена. А према тој унижености човек има само два избора: или да буде апатичан, поданичко–бирократска “мртва душа” (која се одрекла свести о слободи и достојанству чове-

ка), или да своју душу “оживљава” и “спасава” гневом, очажем, револтом, па и злочином; да се колеба између ликова Гогоља и Достојевског.

Човек се тако одриче заједнице са “Богом Који човека понижава” и, у свом пркосу постаје хуманист, тј. проглашава себе (човека) за божанствено и “меру свега”. Хуманизам је, насупрот теизму, настао из вековног одбијања Цркве да буде у хармонији са демократском државом. Тако А. Ками, позивајући се на руске историографе (па и на Н. Берђајева), каже у својој “Побуни човека” (у завршном пасусу поглавља “Индивидуални тероризам”) следеће.

Прихватање живота без врлине

“Руска интелигенција се”, каже Ками, истих 30–их година 19. века кад и француским ауторима, заноси Шелингом, па 40–их година Хегелом, а у другој половини 19. века немачким социјализмом произишлим из Хегела (поготово после 1872. кад је на руски преведен Марксов “Капитал”). Руска омладина претаче тада у апстрактне немачке мисли неумерену, прекомерну силу својих сопствених страсти и тако својим животом оживљава те иначе мртве немачке идеје. Хуманизам, религија човека (као “човеко–бога”) коју су у одговарајућим формулама већ били исконструисали немачки доктори филозофије, била је немоћна све док није нашла и своје апостоле и мученике. А то су били руски хришћани (понижене и увређене душе руских хришћана) који су се одрекли своје првобитне, изворне хришћанске мисије (Православља). Да би били апостоли и мученици филозофских идеја немачког хуманизма (тј. анти–теизма), они су морали прихватити пре свега то да живе “без трансценденције и без врлине”...

А “без трансценденције” значи: без вере у нешто изнад човека, у Небеско Царство, у тајну која даје достојанство и самој суштини човека. То значи: без духовности или, како

се у нас Срба каже, без Завета. Како је и заједница међу људима могућа само као заветна (по трансценденцији, изнад сваког “материјалног”, световног или земаљско–телесног интереса), то је млада и гневна руска интелигенција, одричући се цара и “једине”, царске цркве и нације, одрекла и сваку могућност људске заједнице. У томе се, међутим, од цара и царске идеологије разликовала само тиме што је искрено одрицала могућност заједнице коју је царска идеологија неискрено проповедала, а искрено презирала. (А то лицемерство царске идеологије ће Берђајев приказати у лику Побједоносцева).

Историју руске монархије и треба, као Берђајев, приказивати истовремено и упоредо са историјом руске интелигенције коју је, за своје потребе, а онда и против себе, однео руски царизам.

У тој историји је сама хришћанска вера, чисто Православље, у непрекидном (некад скривеном, некад отвореном) сукобу и са царизмом и са интелигенцијом насталом у томе царизму, посебно са тзв. “чиновничком интелигенцијом” и тзв. “разночинцима”. Вера и држава су у сукобу, те зато добар чиновник не може бити добар верник: мора да буде “мртва душа” (која ће бити модел и за Лењинове бољшевичке кадрове).

У тој историји се јавља покрет обнове вере: у православном славјанофилству (које је показало силну симпатију и разумевање управо и само за Србе међу словенским народима). Тај покрет обнове вере је привидно у сукобу с покретом руских “западњака”. Кажемо “у привидном”, јер ће се најзад показати да су руски “западњаци” открили вредност и дубину Православља тек кад су тражили да се вера и нација споје с демократијом и демократском државом. Сукоб славјанофила и “западњака” руске интелигенције завршен је тако обостраном свешћу да проблем Русије и њене националне и верске обнове може бити решен само спојем нације и демократије. Тај спој ће покушати да оствари Руска Фебруарска Конституција, 1917. године.

Револуција је резултат презира и према човековој личности и према нацији

У тој историји Берђајев и руски историографи (а по њима и Албер Ками) показују да је руски револуционарни социјализам настао из нихилизма и да се у томе социјализму крије нихилизам, нихилистичка, *антирелигиозна религија* (метафизичког презира човекове личности). Руска интелигенција није била свесна да својом мржњом на Бога погађа заправо само Сатану, јер човек у свом Греху, у свом очају (тј. неверовању!) не разликује Бога од Сатане, Анђела од Змије. А за ту забуну је крива била монархија која је одбијала да буде чувар хармоније између нације и демократије, Цркве и државе. У тој историји се и популизам јавља искључиво као анархија, као покрет “улице”, без представе о томе да је демократија могућа само као демократска држава. То се у нашој српској историји могло видети недавно: у покрету Шездесетосмаша који и данас доминирају опозиционом јавном сценом (па и владајућом), као и Газиместан и Ушће (1989)!

У тој историји националну свест и нацију као вредности и као људску заједницу чувају само руска књижевност (и руски монаси). Национална није ни држава, ни монархија, па чак ни “Синодална” царска црквена јерархија (клер, “бело духовништво”). Национални су само књижевност, поезија – и монашки подвиг. Не интелигенција – која живи по апстракцијама филозофије (метафизике) – него баш само књижевност, поезија, позориште (и монаштво).

Јер интелигенција је појава и отелотворење метафизике (идеологије нихилизма и рационалног пројекта немогуће заједнице), а књижевност, уметност, позориште (и монаштво) су појава духа, осећања. Јер интелигенција, у својој метафизици, тражи врлину у “очишћености ума од сваког осећања”, дакле, и од саосећања, саучешћа, Причешћа и солидарности, заједнице људи са Богом.

Тако се нација, као духовна заједница, јавља само у руској књижевности, и то као пророштво, дакле, као будућност, као Црква или Света Русија која тек треба да дође! Национална установа – у споју нације с демократијом – није, дакле, монархија, него књижевност, поезија, Пушкин, Гогољ, Тургенев, Толстој, Достојевски (и монашки ликови), те је нацији потребна демократија у право онако како је потребна стваралаштву (вери, заносу, сабраности човековој, књижевности, уметности, поезији)... Смисао демократије се, на тај начин открива не у тржишту (као данас у Новом светском поретку), него као духовни: у књижевности, у поезији, у молитви, у духовности, у смирености, у бестрашћу, у празновању и слављењу битија, у заједници: у Цркви! А на тржишту се открива само економски смисао демократије, *западни смисао демократије*, који је недовољан за обнову вере и нације.

Берђајев тако открива суштину руског марксизма, за разлику од класичног: тек руски марксизам је открио суштинску тежњу Марксове мисли и његовог интелектуализма (обожавања идеологије). Та тежња је усмерена против нације (и то руске и, уопште, православне!), те је комунизам против демократије само кад је то нужно да се спречи обнова вере и нације. А кад је “опасност” појаве нације и вере коначно отклоњена, кад је могућност националне и верске обнове сведена на минимум, марксисти и сви остали метафизичари лако пристају на то да буду корифеји и шампиони демократије (наравно, само у њеном тржишно-економском, западном смислу).

Хаос је највећа шанса сваке револуције

И кад је, историјом царизма и његове интелигенције, коначно постигнута противуречност царске националности и анационалне демократије, онда се показала и немогућност истинске заједнице. У тој немогућности народ се јавља само као “пучина, стока једна грдна”, као гомила без физиономије,

гомила која је маса. Појава такве гомиле је хаос. А хаос је највећа шанса сваке револуције, сваког тоталитаризма... Тај хаос је довољан да се појави оно што се и појавило руског Октобра 1917; Лењин није рођен из руске духовне историје, него из хаоса: као Титани, подземна божанства Зла, синови Змије (Аспиде). Оцем тога хаоса сматра међутим, Берђајев руску апсолутну монархију. То каже Берђајев, хришћанин!

Прототип Лењина налази Берђајев у личности Константина Петровића Побједоносцева (Москва 1827. – Санкт-Петербург 1907.). То је личност у чијем животу, стилу и политици се најрељефније открива какав је био положај нације и Православља у апсолутној монархији Русије. Пошто је, по самој православној хармонији Цркве и државе, монарх дужан да буде чувар те хармоније, за шта има благослов Цркве, то је разумљиво да је институција патријарха, у православној монархији, старија и значајнија од краља, односно цара. То, међутим, не подноси монарх самодржац (“самовладац”, како каже Његош, у “Лучи Микрокозма”). Зато је Петар Велики укинуо институцију патријарха и прописао да на челу Цркве стоји царско чиновничко тело које се у Русији називало “Свјатејши Синод”, а на челу тога синода (чије чланове је именовао цар) био је “Генерал–обер–прокурор”: изразито *немачка протестантска, айсолутистичка (цезароаистичка) функција*. Узор тога “генерал–обер–прокурора” био је поменути Побједоносец о којем Берђајев говори у својој књизи “Извори и смисао руског комунизма”; а на самом завршетку VI поглавља, “Руски комунизам и револуција”, упоређује Побједоносцева с Лењином. Назива га Лењином Руске синодалне царске Цркве и нације. Описује га као великог интелектуалца, али мизантропа и, заиста, мртву душу; као човека који је заправо био неверник, а постављен да управља Црквом Православља! Побједоносец је – нихилист: не верује у човека и сматра човекову природу ступидном и безвредном”, дакле, никако боголиком или христоликом (чак ни кад је очишћена

од страсти и причешћена). Не верује у моћ Светих Тајни. Не верује, зато, у Цркву, као ни у нацију, заветну заједницу. Прототип Великог Инквизитора Достојевског није био у Севиљи, или у Ватикану, него ту, у Санкт–Петербургу: одатле се могла чути најодлучнија осуда оне свести о човековој слободи на коју човека упозорава и позива сам Христос. Побједоносцев је Христомрзац, као и било који руски револуционар-интелектуалац (интелигент). Он је жрец религије интелигенције. А био је најистакнутији члан Крунског савета. Теоретичар монархизма, по томе тада најпознатији у Европи; професор права (државног и црквеног), који је веровао у Бога нехришћански, под условом да том вером појачава свој презир према човеку (Цркви, нацији и демократији). Сматрао је, дакле, веру и нацију неспојивом са демократијом. Зато Берђајев каже: “Комунистичка држава Лењина била је исто тако ауторитарна и аутократска као и царска империја с Побједоносцевом на челу Синода... Тако су два руска екстрема, екстрем реакције монархизма и екстрем револуције интелигенције, била сагласна у истој формули”, тј. у истом презиру према тајни, суштини и достојанству човекове личности!

Зато је руски монархизам (у споју са епископализмом, православним “папизмом”) онемогућавао и само појаву аутентичне православне националне елите, аутентичног аристократизма православне саборности, парохијске литургијске заједнице. А монархија би – то је њен смисао! – морала да буде институционализовани израз, чувар и заступник православне (парохијске) саборности нације, аутентичног елитизма и аристократизма, те се зато питање монархије, православног чувара хармоније између нације и демократије (заједнице и личности), мора пре свега поставити као питање: каква да буде та елита која ће чувати и заступати православну монархију? Елита на коју ће се монархија, у чувању поменуте хармоније, ослањати?

Повратак Конституцији, православној монархији

Комунизам и револуција пресецају историју (предање и континуитет) нације и, чак, избацују нацију из историје. Отклонити комунизам и револуцију значило би, према томе, вратити се у историју. На шта и чему би требало да се врати Русија? Свакако на оно место где је била затечена Лењином и револуцијом! Да ли је то била монархија? Не, него Конституција (хармонија демократије и православне парохијске саборности)!

Руску апсолутистичку монархију није срушила Лењина револуција (Октобарска), него Руска Фебруарска Конституција г. 1917, дакле без Лењина и бољшевика, и пре Октобра!

То је Конституција која је накнадно – а погрешно, идеолошки и комунистички тенденциозно – названа “буржоаско-демократском” (фебруарском) револуцијом.

Али, то није била ни револуција (суштински неспојива с Конституцијом), нити је била буржоаска (“буржоаско-демократска”), него је, напротив, значила успостављање правне државе која је требало да буде спој нације (националне обнове) и демократије. Инспиратор и носилац Конституције била је аристократска елита која је, упркос апсолутистичком царизму, била верна својој традицији од времена Пушкина и декабриста (демократских аристократа), па православних славјанофила, и тако све до Кадета (православних Конституционалних демократа).

Конституција је значила – или је требало да значи (да се одржала) – обнову нације, обнову вере, обнову Цркве, подстицај за стварање нове елите, обнову патријаршије и патријаршијског достојанства (које је – одвојено од државе – ипак, изнад царског, односно краљевског достојанства).

Лењина револуција није срушила апсолутизам и апсолутну монархију, него ту Фебруарску конституцију која

је срушила апсолутну монархију (и затражила уставну монархију).

За стварање нове, православне руске монархије било је потребно да се претходно конституише народна елита Русије, нова монашко народна елита, која би била у стању и да обнови православну руску националну монархију и да тек тада Москва буде оно што јој је предсказано падом Цариграда (Другог Рима), г. 1453, а што никад није успела да буде: “Трећи Рим”!

За стварање те елите било је потребно уклонити заблуде које је о елити и аристократији Русије изградила Европа на основу лажне елите указних (декретних), царских чиновничких) аристократа–бирократа, “мртвих душа”. За обнову нације и стварање елите било је потребно и Велико покајање, и Велико душевно очишћење, како цара, тако и аристократије и интелигенције. (Последњи руски цар, Николај II је намеравао да се замонаши, што је приликом абдикације и изјавио! Као наш Немања!). Али, Лењин је спречио управо то: није се он бојао демократије (напротив, на њу се у почетку ослањао и за њу је добијао подстицаје и одобравања читаве тадашње интелектуалне Европе! Да се то не заборави!)... Лењин се бојао *националне обнове у сјоју нације и демократије*! И демократију је укинуо кад је спој демократије и нације (у Фебруарској Конституцији) запретио Револуцији.

ДЕМОКРАТИЈА И НАЦИЈА

Други светски рат

Други светски рат завршен је војном капитулацијом и разоружањем водећих земаља Тројног пакта: Италије, Немачке и Јапана. Та капитулација је подразумевала и потпуну демилитаризацију тих земаља: укидање сваке војне установе и војне обавезе грађана тих трију земаља, осим обавезе да издржавају окупационе трупе победника. На тај начин је, у самом корену, сасечен сваки могући култ војне силе, војног живота и војне организације. Како је без тога култа, као своје основе, немогућ било какав облик фашизма, нацизма, национал-етатизма, то је, уништењем тог култа, омогућена и ефикасна контрола денацификације.

Није, дакле, било довољно победити Хитлера и његове савезнике, него је уз то требало искористити ту победу, те насупрот Хитлеровој “новој Европи”, али исто тако и насупрот светском комунизму и његовом поретку створити *нови светски поредак*. То је поредак којем би могао да се супротстави или да га ремети и омета само јачи, а исто тако *свешти*-ски (свеобухватни, планетарни) поредак. Он је већ таква ре-

* Првобитно објављено, у више наставака, у: *НИН*, 1. и 8. март 1991; *Дуја*, 10. мај 1991, *Осмица* 25. март 1992, *Осмица* 8. април 1992, *Осмица* 20. мај 1992.

алност да нам, за наш излазак из кризе, више није довољно да се “вратимо у Европу”, него да евентуално од “Европе” учимо како се и она сама укључује у тај нови светски поредак. Јер док ми тежимо да “уђемо у Европу”, *Европа тежи да изађе из саме себе* и да се коначно и безбедно смести у нови светски поредак. Зато нас ни сама Европа не разуме шта ми хоћемо кад тражимо да “уђемо у Европу”, где ни она сама неће да буде. Појам Европе данас је измењен и подређен појму новог светског поретка, планетарног. Питање тога поретка данас је тако (хамлетовски) заоштрено да се поставља као, “бити или не бити”: “бити” је исто што и *бити укључен у тај поредак*, а не укључити се исто је што и *не бити*. Питање укључења је, дакле, питање опстанка! Свет је постао недељива целина, те је могуће опстати само као део те целине.

Из тих разлога је и Хајдегер – тражећи могуће биће заједнице и човека у њој – заузео став да је демократија “прекратка” да нас изведе из кризе старог света и да нас уведе у нови свет (“свет технике”): она појединца, усамљеног и лишеног заједнице (заједнице какву Хајдегер зна из немачке традиције), стално држи у страху и неизвесности. Демократија јесте неопходна, али је *недовољна* за опстанак појединца, а *неспојива с појавом заједнице* какву зна европска метафизика (и из ње изведена “мисао револуције”). Чињеница је да Источна Европа – ради самог опстанка човека и могуће (али непредвидиве и незајамчене) појаве заједнице у њој – мора да се демократизује. Али ако остане само на томе, ако не оде даље од увођења демократије (и вишепартијског система), то неће бити довољно за опстанак: избиће она “спасавај се ко може” анархија, која би могла да буде безизлазна, коначна и несавладива, катастрофална, и то анархија која настаје (или се открива) тек с демократизацијом. То су питања на која није могућ одговор ни у стилу академске кабинетске интелигенције (њене “теоријске” или филозофске мисли) ни у међустраничком такмичењу за утицај на “масе”.

Тајна успеха Италије, Немачке и Јапана није у томе што су после рата и капитулације добиле помоћ САД: добила је и Титова Југославија релативно много више (мада само титовци знају где је тај новац). Тајна успеха Италије, Немачке и Јапана је у томе што су они први, чак и пре САД, схватили феномен “новог света” (о којем су Хајдегер и Јапанци водили диалоге још пре рата) и схватили нужност да се, ради опстанка, заложу за Нови светски поредак. Пораз им је у томе схватању и свести помогао више него помоћ САД и савезника. Италија, Немачка и Јапан су, захваљујући можда баш поразу, схватили да ни са чим из своје (метафизичке!) традиције не могу ући у Нови светски поредак, дакле, ни опстати, јер је војни пораз био и пораз њихове традиције. Тоталан рат и тоталан пораз. Наравно да се не може опстати без заједнице (националне, верске, духовне, моралне): ни у Новом светском поретку ни ван њега. Али, Италија, Немачка и Јапан носе из своје традиције представу само о *метафизичкој* заједници, а она је ауторитарна, национал-етатистичка, било да је политичка било да је верска, било да је национална! С таквом заједницом не може нико ући у Нови светски поредак.

Циљ демократије, како је она схваћена у Новом светском поретку, управо је у томе да *ономоћући појаву и оистањак такве заједнице*: она се, као државна, отеловљена у држави као божанству (или Хегеловом “објективном уму”), директно противи принципима Уједињених нација и Декларацији о правима човека и грађанина (*civis-a*), те како је поштовање тих принципа услов за укључење у Нови светски поредак, дакле и за опстанак у “новом свету”, то је за укључење у тај поредак неопходно одбацити све представе о традиционалној, тј. *метафизичкој* заједници.

Италију, Немачку и Јапан су сам *пораз и капиулација приморали* да се одрекну те традиције. А што се у нас те традиције нису одrekli Хрвати, Албанци, Македонци, па и, добрим делом, Муслимани, то је отуд што ти наши домаћи Хи-

тлерови савезници нису доживели сјасоносни и благодворни пораз који су доживеле Италија, Немачка и Јапан.

Зашто није склопљен мир са њим немачким савезницима? Исти онакав какав је склопљен с трима водећим земљама Тројног фашистичког пакта?

Покушаћемо да наведемо елементе за могући одговор на то питање, јер без тог одговора неће бити јасно ни српско постојање у Југославији, у Европи, у Новом светском поретку. Српско питање поставља се сада и пред најистакнутијим светским форумима управо у оној мери у којој ти форуми сада показују посебно интересовање за Југославију и за бивше нацистичке савезнике у њој, за Албанце и Хрвате у првом реду. Наиме, избегавањем да се склопи мир с немачким савезницима у Југославији и око ње, српски народ и Србија доведени су у изузетан положај у којем данас није ниједан други европски народ. Србију нећемо спасити из тога њеног изузетног и опасног положаја ако не одговоримо на то питање односа с Хитлеровим ратним савезницима. Јер, западни свет (а и Русија с њима) има данас изузетан неправни неисторијски став према немачким савезницима и према питању мира с њима. Само из тога става произлази и изузетан став према српском народу и Србији, једној истинској и тешкој жртви поменутих немачких савезника.

Зато је Србија доведена у ратно стање с истим народима с којима је била у рату и 1941-1945: усамљена међу њима тада (у рату) као и данас (у миру)! Јер, немачки савезници задржали су не само исти војни потенцијал, него и исти став према Србима као и онда кад су били Хитлерови савезници. (Тај став је њихова историја, њихов идентитет!) Њихов непријатељски став је под комунизмом и црвеном заставом само мировао, да се сада пробуди као “демократска” агресија према Србима. Срби су, наиме, данас (у “Хладном рату”) за немачке савезнике исто што су били и за време II светског рата: “србокомунисти”. Питање комунизма или демократије у

Југославији искристалисало се као српско постојање зато што се овде не води нека борба између комуниста и антикомуниста, него између српског народа као жртве геноцида и ратне агресије, с једне стране, и геноцидних немачких савезника, с друге стране. Питање демократије се на овом тлу не решава просто изборима или плебисцитом, него пре тога отклањањем битних последица рата, дакле, праведним мировним уговором. Да је правна држава на овом тлу била уништена револуцијом или увођењем било којег облика диктатуре, као, рецимо, у Чилеу, онда би се правна држава (с њом и демократија) могла и морала успоставити и обновити само слободним изборима и поновним успостављањем вишестраначке парламентарне демократије. Али, правна држава је на овом тлу срушена 1941. Хитлеровом агресијом, учешћем немачких савезника у окупацији Југославије и геноцидом над Србима. Ако је правна држава у једној земљи тако уништена, онда није могуће ту правну државу обновити просто изборима; потребан је пре тога мировни уговор жртве (српског народа) с агресорима и геноцидним савезницима Хитлерове Немачке; уговор с побеђеним агресорима.

Данас је јасно, а коначно се то сме и рећи: без уласка Црвене армије у Југославију а при томе само у Србију, и то већ тада “ужу” (не и на Косово) не би никако било могуће да немачки савезници буду поштеђени и преобращени у чланице антифашистичке коалиције; не би никад било могуће да се успостави миш револуције (да се тај мит доведе на власт, као власт мита) и да се тим митом сакрије истина рата.

Ако је правни систем Југославије уништен ратом и агресијом (а то још појачано дејством геноцида, смањењем броја Срба као гласача у евентуалним будућим изборима), онда демократија и правни систем могу бити обновљени само мировним уговором (у којем је јасно одређена казна агресору), а не неким “слободним изборима” у којима би имао право учешћа (и право гласа) и народ агресора.

Устави правних држава послератне Европе јесу устави који демократију не оснивају него је само обнављају после рата који је демократију (и правну државу) разорио. У самој основи тих устава не леже слободни избори него пораз агресора и мировни уговор, јер су тек тај пораз и казна агресора, као и мировни уговор, омогућили слободне изборе и обнову демократије. Зато западна демократија (и свака демократија обновљена после рата) почива пре свега на мировном уговору. Уосталом, на томе истом мировном уговору почива и демократија у земљама поражених агресора, Италији, Немачкој и Јапану.

После рата

Демократија је могућа само ако се мировним уговором уобличи правни завршетак рата. Правна држава може се после рата обновити само *правним завршетком рата*; никако револуцијом (као у Источној Европи и у Југославији). О каквој правој држави и демократији (о “антикомунизму”) може бити говора у земљама као што су Мађарска, Бугарска, Албанија, НД Хрватска које у демократију могу бити уведене само *мировним уговором* Револуција (Црвена армија и Тито) дала им је право да се у својој “суверености” позивају на револуцију која је негација права, негација ратне истине, скривање геноцида и приказивање геноцидних тековина као тековина “народноослободилачког рата” у којем су те “суверенице” револуције поникле. Или тачније: договори велике четворице (САД, Енглеска, Француска и СССР) у Техерану, на Јалти, у Потсдаму, и примена тих договора на Вису, у разговорима Тито-Шубашић, дали су могућност немачким савезницима да се склоне после рата под заштиту СССР-а и Титове КПЈ и да своју “сувереност” и “ратни антифашизам” бране позивајући се на револуцију. Револуција је била начин да се избегну мировни уговор, обештећење жртава и правни завршетак рата (који је овде у Југославији био вођен искључиво против Срба).

Немачка је из рата изашла на правни начин: кажњена је за агресију и ту казну је признала; у том признању је почетак обнове демократије и демократског менталитета у Немачкој. Казна је била у томе што је Немачка морала да напусти не само територије које је у рату освојила него и оне које су јој се на слободним изборима пре рата прикључиле (Сарска област, Аустрија), па чак и оне које су одувек биле насељене искључиво Немцима; тако су Шлезеју и Данциг (велике делове данашње западне Пољске, а пре рата Источне Немачке) Немци уступили Пољацима; то је била својеврсна казна агресорима и обештећење Пољацима. Уз то је и Источна Пруска уступљена СССР-у (с главним градом Кенигзбергом, Кантовим градом, који се сад зове Калињинград). Пошто је агресор намеравао да освоји туђе територије и да их насели Немцима или да их постепено асимилује, кажњен је да напусти чак и оне територије које су пре рата (и одувек) биле његове! Тако се агресор кажњава за рат, као што се и убица кажњава за злочин: он нема право гласа кад се у судском већу одлучује о његовој судбини.

Такав поступак према агресору, као и према убици, траже правни поредак, правна држава и систем правних држава Европе. То исто тражи и демократија, јер је демократија могућа само као правна држава. Кад је Албанија изашла из рата не може се тачно утврдити; она је Косово и Метохију окупирала и прикључила их великој Албанији, фашистичкој, већ 1941; она је Србе почела да прогони с Косова и Метохије већ тада и до краја рата, а после рата то чине *албански сејарајџиџи њод заштитом Тита* и, коначно, *Устава од 1974*. Да би та заштита албанским фашистима, данашњим сепаратистима, била ефикасно пружена, Тито је спречио Црвену армију да продре и на Косово и да тамо уништи фашистичко-балистичку власт. Тако је заштита њихових геноцидних тековина била у томе што је Титова власт забранила Србима повратак на Косово. Али је фашистичку прошлост данашњег шиптарског сепаратизма на Ко-

сову Титова власт заштитила и на тај начин што се заправо не зна кад су Албанци изашли из Другој светској рат.

За Хрвате се зна: на дан капитулације Берлина капитулирао је и Загреб. А кад су и да ли су икад капитулирали Албанци то се не зна! То је скривено митом револуције, митом о “заједничкој борби и братској здружености народа и народности Југославије”! Агресору, међутим, никако не може бити призната сувереност; не може све док не обештети жртву и не буде кажњен (одузимањем територија) за своју агресију. Ако неко хоће правну државу, онда треба да зна да се таква држава успоставља таквим мировним уговором, правним завршетком рата.

Овде не говоримо шта данас треба да се чини, него на шта који народ у овој земљи има право.

Положај Срба данас није последица револуције или српског опредељења за револуцију, него последица споразума у Техерану, на Јалти, на Вису (Тито-Шубашић) и у Потсдаму. По тим споразумима склопљен је и споразум између Тита и Шубашића. Треба знати да је на једној страни у тим преговорима био бан Бановине Хрватске, др Шубашић, који је на Вис дошао као тобожњи председник краљевске владе у Лондону, као краљев заступник, а да су на другој страни у тим преговорима, као “заступници југословенског покрета отпора” били Тито, Кардељ, Бакарић, Смодлака.

Ти преговори одлучивали су судбину Срба; ту је донета одлука да у Југославију уђе Црвена армија и да при том прође само кроз Србију (чије су границе већ тада преговарачи на Вису имали пред собом утврђене); да не улази у Независну Државу Хрватску, ни преко Дрине и Саве у Босну, да не иде на Косово. Само у Србију!

У тим преговорима на Вису, где се одлучује судбина Срба, не присуствује ниједан Србин. Ни комуниста Србин, код толиких “генерала” Срба у Титовој војсци! Јер, није ни постојала КП Србије.

Те преговоре воде представници КП Словеније (Кардељ) и КП Хрватске, с једне стране, и представник Бановине

Хрватске, с друге. Као да није било Независне Државе Хрватске, која је и настала одвајањем Бановине (и Мачека) од Југославије и прикључењем Тројном пакту.

У тим преговорима је споразумом Тито-Шубашић обновљен споразум Цветковић-Мачек и Југославија просто враћена на стање пре рата, као да су ратом били једнако погођени Хрвати (и остали) који су ратовали против Срба. Тако је створена “Тито-Шубашић Југославија” коју нам и дан-данас приказују као “авнојску”. Антифашистичка коалиција у Југославији изиграна је исто онако како је изиграна и у целини Европе поделом на Европу Источну (револуционарну) и Западну (демократску).

Преговори на Вису, дакле, показују да је Британија версајској Југославији (жртви Хитлерове агресије) одредила судбину пораженог агресора (дакле, као и Хитлеру), а да је улогу жртве и победника добио Тито који је у победнике (и жртве) сврстао НДХ и Албанију! То је апсурд завршетка Другог светског рата.

Тито-комунистичка револуција и демократија

Ако рат значи рушење једног правног стања, онда се ратно стање отклања поновним успостављањем тога истог правног стања. Па, како и демократија после рата може да почне само обновом државе коју је агресор разорио – мировним уговором који афирмише право нападнуте жртве – онако како је после рата обновљена у свим западноевропским државама, то је разумљиво што српска демократија наилази на толике препреке: и она може да се обнови само као демократска држава пред којом су капитулирали сви бивши немачки савезници у Југославији и око ње. Али, то је било спречавано револуцијом.

Револуција је у нас, као и у читавој Источној Европи, поникла из рата (а не из неких “природних друштвених процеса” у тим народима), те се и одржала само као продужено ратно стање.

Револуцију је читавој Источној Европи, па и Југославији (посебно Србији) донела Црвена армија: уместо ослобођења донела је продужење ратног стања (комунизма као ратног стања).

Уосталом, сав европски комунизам, и онај у Русији 1917, настао је из рата, а не из некаквог “закономерног или историјског развоја друштва”. Да није било двају светских ратова, не би било комунизма ни револуције. И Лењин је већ јасно уочио и у својим књигама означио *рати као једину шансу револуције*: шансу “у доба империјализма и његових неизбежних ратова”.

Демократија је правни појам државе и остварује се само као *правна држава* и правно стање држављана, па ако рат означава прекид правног стања и правног поретка, *револуција је још ојаснији противник демократије*; она је суштински противна и самој појави правне свести, а неспојива је с појавом правне државе. Револуција, наиме, и трпи појаву демократије ако она нема у себи тежњу да се оствари као демократска држава, него ако остаје само “покрет” (као што је то било и у нас Шездесет осме).

Мисао револуције ослања се на “покрет маса” (на “демос” као “пук, пучину”, масу) нарочито онда кад треба да спречи појаву правне свести. Та мисао револуције (тј. идеологије) за протеклих педесет година дала је Југославији четири режима, четири начина која су продужавала (и скривала!) ратно стање и спречавала појаву демократске државе:

1. *антифашизам*,
2. *антибољшевизам*,
3. *антиунијтаризам* и
4. *демократски антиправни покрет анационалног интелектуализма у Срба* (модерни интелектуализам у српској интелигенцији, посебно у Београду и у Бачкој).

Занимљиво је да је у све те четири узастопне појаве револуција била обнављана уз подршку демократског “покрета маса”. Али, тај покрет постепено је нестајао, умирао без даха и ваздуха, јер није био ношен *правном свеићу* која тражи демократију *као правну државу*. Кад се масе разиђу и кад се све

слегне, на сцени је остајала мафија револуције и њена мисао револуције као “утеха”.

* * *

Прво, антифашизам као замена за демократију. Антифашизам је донео победу антифашистичке коалиције, али је ту победу Србима најавило савезничко бомбардовање Београда и српских градова, почев од Ускрса 1944: као да је западним савезницима стало до тога да ослобођење и крај рата најаве само немачким савезницима на Балкану и у Југославији, а Србима казну! За шта?

Казна и долази: уместо савезничких армија из Италије (како је то Србија пре бомбардовања Београда 1944. и очекивала), у Србију долази као “ослободилац” најмање очекивани члан антифашистичке коалиције: Црвена армија. Двадесетог октобра 1944. у Србији и у Београду, у име *антифашизма, усвојена је комунистичка власт*. Антифашизам и заузимање Београда били су само маска за *државни удар револуције*, уз сагласност западних савезника! Из Београда и Србије, противно вољи српског народа, Југославијом је, у име антифашизма, загладао бољшевички терор, нарочито суров у провинцији, по српским селима и малим варошима. Кога год је хтела да ликвидира, Титова власт прогласила је фашистом!

* * *

Друга превара и замена за демократију јесте *антибољшевизам*, објављен Резолуцијом ИБ-а и Титовим “не” Сталину. Тај антибољшевизам вратио је наду посебно српском народу.

Али, сумњиво у томе обрачуна било је то што је сва политичка иницијатива била монопол УДБ-е, препуштена само њој и њеним методама. (Народ који се радовао прекиду са СССР-ом дуго није имао појма о Голом отоку и другим мучилиштима; зато данас, ипак, може да буде јасно зашто бивши

ибеовци и бољшевици данас изражавају “гађење на српски патриотизам” као на неку перверзију.)

Иницијатива антибољшевизма је, дакле, била искључиво полицијска зато што СКЈ није себи смео допустити да антибољшевизам прерасте у демократски покрет српске интелигенције (остатка, иначе, уништене интелигенције) и српског народа. Сваки демократски поглед, реч или став морали су да се ограниче на антибољшевизам и да се одмах прикажу искључиво као антибољшевички: иначе би били опасни и сумњиви до те мере да је на Голом отоку (или у неком од мучилишта) могао да заврши и човек који није имао ни трага неке склоности комунизму. Тито је, наиме, и даље користио прилику као и у периоду антифашизма: да ликвидира и демократске снаге, овај пут као “савезнике бољшевика”. То је било време кад је и у штампи био стављен знак једнакости између ибеоваца, четника и грађанских демократа (оних “који чекају нешто треће”, мимо Тита).

* * *

“Трећа превара и трећа револуцијска замена за демократију јесте *антиунићаризам*. Појава демократске државе спречава се истицањем некакве опасности од “унитаристичке Југославије”, с једне стране, и подјаривањем републичких државности (суверенитета) и национал-етатизама у тим републикама. У тој фази револуције (гушења историјске и демократске свести српског народа) СКЈ демократију приказује као политику “равноправности народа и народности”.

Тајну формулу те политике открива тек априла 1981. Лазар Колишевски, на седници Председништва, сазваној поводом шиптарске побуне на Косову. Формула Титове (Тито–Шубашић) Југославије, по речима Колишевског, гласи: “*Што слабија Србија, јача Југославија*”. Колишевски сматра да ће Југославија пропасти ако се не ослободи те формуле: напротив Југославија може бити снажна, каже Колишевски, *само ако је снажна и Србија!*

* * *

Четврти превару и четврти удар револуције на демократију, на демократску свест и на покушаје успостављања демократске државе представљају марксизам *Praxisa*, противан историјској свести Срба, спонтани “демократски покрет студената и интелектуалаца”, Шездесет осма! Тај удар је *антиправни*, али још више *антиисторијски* и *аморални* удар. Револуција коначно показује саму своју суштину и своје последње прибежиште: негацију историје и права. Управо ту негацију знао је да искористи Тито: све југословенске нације тражиле су своју државу, али национал-етатистичку (а не правну), и *гобиле су!* Српска студентска и интелектуална омладина “тражи демократију”, а неће државу, па је Србија “задовољена” тиме што је поцепана на три дела и *лишена државе*.

Тако долази 1974; “сви су задовољени”! Револуција улази у своју четврту, последњу фазу антиправне демократије: демократији је преостало да се појави још само као “покрет маса”, као “демонстрације”. Српска интелигенција је, почев од 1967, с познатим “Предлогом за размишљање” (одговором на хрватску Декларацију), била, додуше, кренула добрим путем да коначно обликује демократски одговор на тај антиунитаризам хрватске Декларације и на остале национал-етатизме СКЈ. Али, то настојање српских интелектуалаца – заправо само књижевника и песника, не филозофа! – настојање да 1967. пробуде демократску свест о демократији као демократској држави убрзо је засуто лавином Шездесет осме, тако да, чак, и та српска интелигенција, која је 1967. испољила прве јавне знаке демократске свести, пристаје уз тај покрет Шездесет осме, подржава га, ласка му, полаже некакве наде у њега. (Позната интелектуалистичка демагогија ласкања студентима!) (Желео бих овде да скренем пажњу на есеј “Демократија шта је то?”, објављен у *Књижевним новинама* од 2. јула 1967).

Тај есеј био је полемички одговор на претходно објављени есеј (у *Књижевним новинама*) једног професора пракси-

совца, који је излагао своје марксистичко схватање државе (као органа класне владавине) и демократије (као покрета маса). Поменути полемички есеј узима у одбрану цивилно (грађанско) друштво и његову правну државу као једини могући и једини реални облик демократије, па чак и једини могући облик истинског социјализма, европског: демократија то је нешто што је могуће једино као *стабилна демократска држава*; а она је *власт закона о правима грађанина* и човека појединца. Тај есеј био је директно уперен против “мисли револуције” која ће ускоро бити манифестована у “јунским студентским немирима” Шездесет осме, на Београдском универзитету, где ће чак и задужбина Капетан Мише Анастасијевића бити преименована у *Црвени универзитет* “Карл Маркс”: “демократски”, у “дружењу студената (и професора) са слободом”!

Да ли се демократија и патриотизам искључују?

У сва четири поменута привида демократије, у свим тим револуцијским приказима *од демократије се изражи да буде лишена националној осећања и саосећања, а од националној осећања да буде лишено демократије*. Спој патриотизма (националног саосећања) с демократијом је искључен. Повратак на демократију је, међутим, повратак на здраво привређивање, на тржиште, на такмичење, конкуренцију, сеобе, итд. У беду ће бити бачени сународници који нису криви и који не треба да сносе толике жртве при (неизбежном) повратку у демократију. Да ли у том повратку треба да се ослонимо само на лични интерес и добит, а да се лишимо патриотизма, саосећања с људима који треба да поднесу веће жртве него други? Ако је спој патриотизма (саосећања) с демократијом искључен, онда је то некаква болест (криза). Она представља и једну посебну филозофију која је данас већ заузела своје место (у Новом светском поретку), као што је марксизам имао своје место у револуцији. Та посебна филозофија Новог светског поретка има и своје име и назива се управо “кризом фи-

лозофије”: филозофија, дакле, која је “болест филозофије”, исто онако како је Платон “власт народа или демоса” без закона (“демократију” у томе њеном античком значењу) назвао “болешћу државе”. Излаз из те античке болести (кризе) биће нађен тек у *римском праву*: оно је, и тек оно, демократија схваћена као *власт закона о праву грађанина, а не власт некакве неодређене масе коју називамо народом*. Овде смо покушали да означимо појаву те кризе (тј. болести) за ових педесет година у Југославији. А да би се нашао лек за ту болест, неопходна је претходна дијагноза, као и прецизна историја болести. Та историја и дијагноза представљене су у *четири поменутих привида демократије*.

Нема демократије ако се не ослободимо од сва четири наша југословенска *револуцијска привида демократије*; иначе нећемо знати ни шта је демократија и да ли је она и како (у Новом светском поретку) спојива с патриотизмом, с припадношћу човека некаквој духовној заједници. Дијагнозу не можемо очекивати од човека (интелектуалца) који је и сам захваћен “кризом филозофије” до те мере да се чак бахато размеће том захваћеношћу: како смо сви “ми интелектуалци” дужни да чувамо “интегритет интелектуалаца”: а то значи да наше мишљење и наша знања морају бити “*лишени сваке емоције*”!

Па зар је онда могуће бити човек, а бити интелектуалац, “лишен емоције”, без осећања, без страховања за људе и народ у којем смо поникли? Шта је онда с егзистенцијалним страхом који се јавља као битни људски феномен у демократији? Демократија није проблем. Али је проблем: како да је успоставимо и чувамо, а да при том не будемо “апатриди”, људи лишени завичаја, лишени корена, лишени саосећања, солидарности? Проблем Новог светског поретка јесте проблем како да се створи хармонија између нације (патриотског осећања) и демократије. Да ли је то у Новом поретку исто оно што се у сфери Православља и Римског права постављало некад као питање *хармоније између Цркве* (Христовог народа) и *државе* (правне установе власти закона)?

Лутер је кренуо у Нови век с девизом “*сам њред Бојом*”. Та девиза изражавала је одлучност и *снају индивидуе за демократију*. Али, једна прича каже да је Бог Лутера, кад се појавио сам пред Њим, запитао: “Зар ти немаш пријатеља? Зар ти никог ниси волео? Је ли могуће да си сам?” На то је Лутер одговорио да је волео (као што и јесте) немачки народ. А Бог му је рекао: “Дакле, ниси сам преда мном.” Никог не прима Бог самог. Само у заједници!

Илузија демократије у Новом светском поретку

И демократија у Новом светском поретку има посебно значење: сасвим другачије значење и другачији смисао него што га је имала класична европска демократија (где је ње било). И Европа, у својој идеологији, наступа данас с тим новим, другачијим смислом демократије: она представља само најпогоднију и најефикаснију могућу организацију нације у њеној *борби за надмоћ* и за, да тако кажемо, најповољније могуће место на светској (планетарној) табели, у економско–политичкој хијерархији планете. То треба знати (али, по европском правилу, о томе не говорити народима који још гаје некакве илузије). Смисао демократије је, дакле, економски: несметана лична иницијатива (али само “успелих индивида”!) у свим акцијама и пословима. Зато се она и показује првенствено на тржишту, као база тржишне економије. У томе свом (економском) значењу и смислу демократија је однела победу и над комунизмом, над СССР-ом. Демократија је, дакле, само стратегија премоћи у Хладном (неоружаном, економском) рату, у планетарној конкуренцији предузимљивих људи.

Заблуде о евро–култури

Европске државе ступиле су у заједницу само зато да би на минимум свеле неизбежни ризик учешћа у планетарном економском такмичењу (рату), те избориле надмоћ солидарно, као

европску надмоћ; не више надмоћ само енглеску или само француску, само немачку... јер наступ усамљене нације на планетарном тржишту (тржишту брзих промена у технологији) више је него ризикант. Најпознатији француски интелектуалац на јавној сцени, деценијама водећа личност најпознатијег интелектуалног часописа *Esprit* (“Дух”!), у последње време много цитиран, Жан Мари Доменак, каже у својој најновијој књизи *Европа културни изазов*:

да Европска заједница није културна заједница; да Европа као целина нема неку своју европску (нема никакву европску) културу;

да европске нације зато нису уједињене неком културом (културним вредностима);

да се култура пред уједињеном Европом јавља за сада још само као изазов, као позив Европи да тек тражи то чега је као целина лишена;

да тек тражи и да покуша да формулише неку своју културу, неку духовну основу Европске заједнице.

Европа, дакле, није духовно–историјска заједница ни културни феномен; па кад се то зна, онда је чудно, неприродно (чак и некултурно) кад се интелектуалци – као интелектуалци! – позивају на Европу као ауторитет који би обавезивао чак и њих, интелектуалце, а камоли нас обичне људе (људе који у нешто верују).

Наступајући према нама као целина, Европа, дакле, не наступа према нама неком “вишом културом”; не наступа чак никаквом културом! Она културу жртвује интересима; демократија има само економски (материјални) смисао; она је национална стратегија у борби нације за место у Европи, у тој заједници моћи.

“Планетарни интелектуалци” – луфтбалони

Тиме није речено, каже Доменак, да европске нације немају своју културу. Напротив, имају је; свака од њих има сво-

ју националну културу, импозантну, велику, завидну. Али ниједна од њих не уноси ту (своју националну) културу у европску заједницу; ниједна не улази својом културом у ту заједницу, нити се пред нама (тако и према нама, на Балкану) појављује с том својом (националном) културом. Да би ушле у Европску заједницу, свака од њих пред улазом у Европу оставља ту своју културу код куће, за домаћу, евентуално туристичку (опет тржишну) употребу. Европској заједници, за њено место у новом светском поретку, као економској (или, што је исто, економско-политичкој) заједници није потребна култура, него техника, технологија, техника примена науке, информатика, а све то у економији, једином реалном облику моћи и надмоћи. Јер само о моћи је реч. Воља за моћ. Агресија, хладна, срачуната, рационална, економска. На планети, у планетарном животу и такмичењу непотребна је култура (класично схваћена култура, као и класично схваћена демократија). Култура је завичајна, данас већ провинцијелна, а планетарна је само техника, економија вођена техником.

Зато Хајдегер и каже: живимо у свету технике, а култура, схваћена хуманистички (класично), доживела је свој крај у оној мери у којој је завичајност доживела крај. Планетарни човек нема завичаја. Он је беззавичајан, човек из стрипова и анимираних филмова, космонаут, “одлепљен” од завичаја, јер се “одлепио и од земље”. Од завичаја га је одвојила и с кореном истргла амбиција, која има изгледа на успех и смисла само ако је планетарна. Кад Хајдегер говори о песницима, онда о њима говори као феноменима завичајности и носталгије.

Медијски рат

Нема сумње да су и Европска заједница и све њене чланице изразиле јавно (тј. политичко) мњење својих земаља кад су осудиле Југославију и Србију (па и Крајину), а признале Хрватску и Словенију. Кад влада поступа у складу с јавним мњењем, с јасно израженом вољом или расположењем јавног мњења, онда

се тај поступак и та влада сматрају демократским: по једном, данас преовлађујућем јавном и политичком схватању демократије. У томе погледу земље Европске заједнице заиста су демократске. Не треба да имамо илузија: Србија, Крајина (Република Српска Крајина), српски народ и Југославија, чак и она сужена, “крња”, имају против себе не само владе него и јавно мњење Европе.

Влада једне земље може да буде у складу са својим јавним (политичким) мњењем, дакле демократска, и онда кад та политичка јавност има погрешне, сасвим погрешне, па чак и лажне представе.

Ако јавно мњење Европе има о Србима представу да су Срби агресивни, да су фашисти, да су то били и у прошлом рату, да је Јасеновац српска измишљотина, да Срби и “њихова ЈНА” једва чекају да сруше Дубровник, да су угњетавали Хрвате (и Словенце) итд., онда владе тих земаља поступају сасвим демократски против Срба.

Услов демократичности је: бити у складу с јавним мњењем чак и кад је оно погрешно или лажно. Јер *демократија* није “систем вредности” (истинољубивост, праведност итд.) него “протокол” или систем правила игре! Идемо и даље: сама влада може – служећи се моћним средствима објављивања (штампа, радио, телевизија) – да обради јавно мњење тако да оно стекне оне представе које су влади потребне да би добила (демократски!) подршку јавног мњења за своју политику.

Европска заједница је демократска чак и у својој агресији на невину Србију, јер је у тој агресији сагласна са својим јавним мњењем; при томе је не само скривена него чак и неважна чињеница да је сама та влада створила у јавном мњењу лажну (владиној политици потребну) представу о томе да је Србија крива.

Таква обрада сопственог јавног мњења, а у сврху агресије, зове се *медијски рај*: кад медији (штампа, радио, телевизија) нису средства истине и информације него средства рата! За разлику од оружаног рата (који не мора да буде прљав, ни

да се заснива на лажној пропаганди), медијски рат је *неизбежно ђрљав*: “*ђрљав рај*” је друго име (синоним) за *медијски рај*. На такав рат је, обавезном сагласношћу владе и јавног мњења, упућена демократија... ако демократска земља (или заједница) замишља и жели да оствари међународне односе само као односе безусловне надмоћи. Медијски рат најзначајнији је облик борбе коју демократске државе Европске заједнице воде за планетарну надмоћ. Ако противник изгуби медијски рат он је побеђен, јер су му медијским ратом онемогућене и подршка јавног мњења и одбрана земље. А то значи да је сврстан у недемократске, тоталитарне (бољшевичке или фашистичке агресорске) режиме које светска заједница ставља ван закона.

Номократија и рат

Демократија о којој овде говоримо, демократија каква се, додуше, показује само у *својој борби за ђланетарну надмоћ*, схваћена је једноставно као власт већине. То је она демократија која је и Сократа “демократски”, вољом већине (мимо икаквих закона, тј. сасвим релативистички, софистички) осудила на смрт. Управо ту и такву демократију осудиће Платон бранећи Сократа. То није демократија у класичном значењу те речи, као *номократија*, власт закона о правима грађана (у римском праву), одбрана грађанина од насиља већине и народа, па ни држава која кажњава агresiју и агресора.

Кад смо у деценијама комунизма (тачније: титокомунизма) полагали своје наде у Европу, очекивали смо да ће се она појавити најзад као заштитница и весница ове друге *номократске* демократије. Очекивали смо да ће она казнити све оне који су 1941. године извршили ратну агresiју на српски народ, да ће поништити све оне ратне тековине (па и границе) које је немачким савезницима Албанцима на Косову и Метохији, Хрватима у Крајини, Бугаро-Македонцима у Македонији, Мађарима у Војводини признао и сам Тито (својим АВНОЈ-ем и “Уставом” из 1974. године). Но, очекујући све то, доживели смо

шок: европски шок Југославије и Срба и Југословена у њој! Европа се окренула против права народа (српског) који је у Југославији био једина жртва агresiје у два светска (европска) рата; Европа је стала на страну оних који су у та два рата не само ратовали против Срба (и европске демократске цивилизације) него у оба та рата починили и *рајне злочине* какви се могу упоредити само са злочинима према Јеврејима у Другом светском рату.

Однос међу народима није ствар права или демократије (режима у сваком од народа обухваћених тим односом), него ствар рата или мира. (Овде се мисли на мир као завршетак и дефиницију протеклог рата.) Демократија је однос међу суграђанима (или сународницима); а однос међу народима уређује се ратом или миром. У том погледу европска теорија државе, од Макијавелија до Хегела и даље, не греша. Римска држава је као однос међу грађанима једног народа била *цивилас* (*civitas romana*), а као однос међу народима (или племенима) она је била римски мир, *пак романа*, зато што су њоме и у њој односи међу народима били утврђени *миром ђосле рајна* (или могућег, претећег рата): *пак* је смиреност или умиреност неког ко је пре тога био узнемирен или ратоборан.

Руска револуција је заиста последица ратне катастрофе из Првог светског рата, а револуције у Источној Европи (па и у Југославији) последице су катастрофе Другог светског рата: основна сила и фактор револуције био је рат, био је Хитлер, самим тим што је у *ђораженим народима срушио државу*. Јер битна препрека револуцији је држава. Зато је марксистичка и лењинска теорија настојала да својим учењем о “*одумирању државе*” обезвреди државу, да оправда револуционарно рушење државе као “буржоаске” институције.

Па ако је револуција избила из рата, као *зло рајна*, онда и једини могући и прави лек од те револуције, излаз из ње, треба тражити у систему мировних уговора (у свођењу биланса рата, у позивању агресора на одговорност, у кажњавању агресора и обештећењу нападнутих народа, и у новом одређивању

граница), па тек онда добијају смисао и слободни избори, у правној држави, која је обновљена системом мировних уговора. Ако правну државу руши рат, онда се излаз из комунизма и обнова правне државе морају заснивати на систему мировних уговора. (У томе је и смисао КЕБС-а, послератног основа европске демократије.)

***Pax yugoslavica* уместо мировног уговора**

Ако имамо на уму ратно порекло болшевизма (и титокомунизма, мада је различит од болшевизма), онда је јасно да криза и све тешкоће на успостави цивилног друштва (правне државе, демократског менталитета и духовне обнове народа) потичу отуд што је титокомунистичка револуција у Југославији спречила Србе и Србију, као народ ратну жртву, да склопе праведан мировни уговор с оним народима који су у Другом светском рату, као савезници Хитлера, ратовали против Срба и Србије (у првом реду Хрвати, па Албанци, Бугари, Мађари, а онда и Немци, Италијани). Комунизам није, како нас то убеђује марксистичка теорија, плод “развоја самог друштва једне нације у њеној историји класне борбе”, него је он унет споља, ратом нанесено зло. Па ако је тако, онда се из комунизма излази најпре оним (праведним и правним) мерама којима се излази из рата, којима је и Запад изишао из рата. Зашто да из рата Срби излазе другачије него што су изашли Норвешка, Данска, Велика Британија, Белгија, Холандија, Луксембург, Француска и Грчка? Зашто да немачки савезници (Хрватска, Албанија, Бугарска, Мађарска, Аустрија) изађу из рата другачије него што су (после капитулације) изашле Италија и Немачка? Другачије, мада су ти савезници, овде у Југославији, починили злочине веће него што их је починила немачка окупациона сила. Питање револуције и болшевизма (посебно титокомунизма) није овде питање само политичког режима и промене тога режима (рецимо, слободним изборима) него је то питање рата и мира, односа међу народима. Сами слободни избори не могу донети оно што (као и границе

државе) једино мировним уговорима, праведно завршеним ратом може бити постигнуто. Ако је Лењин открио *шајну револуцију* (њену ратну шансу), онда је и антикомунизам ефикасан тек ако се ослони на одговарајуће мировне уговоре. Јер само они могу да пониште ратне тековине и освајања (Хрватске у Југославији, а посебно у крајинама, Албаније на Косову и Метохији, Мађарске у Бачкој, Бугарске у Македонији), да униште и шансе које је револуцији (болшевизму и титокомунизму) дао рат.

Реч је о Југославији која је стварана без савета и учешћа Срба, а стварана је два пута *као pax jugoslavica*, југославијски мир”: њиме су у једну државу уједињени са Србима народи који су у протеклим ратовима били љути и најсуровији (неупоредиво суровији од Немаца) противници Срба.

”Југославијски мир”, тј. држава Југославија представљала је такав пример праштања и помирења каквог нема у европској историји.

Французи су нам (кад су у пролеће 1991. гостовали у Београду, у Француском културном центру, Ж. М. Доменак и други), говорили да ми Срби треба да се помиримо с Хрватима (Албанцима, Бугаро-Македонцима) као што су се они, Французи, помирили с Немцима!

Срби су се, међутим, били помирили. Били су заборавили и злочине какве никад Немци нису чинили Французима нити иједном западноевропском народу. Створена је мир-држава која је чак одбацила и све могуће захтеве да се покрију или бар донекле надокнаде ратне штете учињене Србима.

Па зашто је Европа тако одлучно приступила разарању Југославије? И зашто се тако одлучно противи стварању и сужене Југославије (у којој би, уместо ранијих пет или шест, живела два конститутивна народа, Срби и Југословени, Србо-Муслимани)? И зашто насупрот својим, европским начелима Европа подржава национал-етатизме и нације као правне субјекте само овде на Балкану?

Остаје чињеница да краљевину и државу Југославију није срушила револуција (“народноослободилачка”, воља Срба и

других народа Југославије), него рат, војна сила Немачке и њених савезника (Италије, Албаније, Бугарске, Мађарске, Аустрије и Хрватске), те да у томе рушењу државе нису имали нити могли имати никаквог учешћа Срби “револуционари”, јер се њихова “револуционарност” своди на обичну сарадњу с новим окупатором (Црвеном армијом) који је заузео Београд и Србију.

Обнова нације – како?

Требало је готово пет деценија да нам се открије суштина титокомунизма: његов главни циљ био је да Србе или претежан део Срба *лиши државе*.

У томе су се слагали сви који су осуђивали “версајску Југославију” као “великосрпску”: и Хитлер, и његови савезници којима је окружена (бивша) Југославија, и фашизми у Југославији (хрватски, бугаро–македонски, кроато–муслимански, зеленашки у Црној Гори, “реформистички”, итд.), и Коминтерна, а, данас то јасно видимо, и Ватикан, и Британија, и – “Европа”!

Титокомунизам је, дакле, израстао као специјална – са британским стратешким разлозима Хладног рата усклађена – верзија комунизма за Србе, али, ипак, и из једног традиционалног антисрпског комплекса који је много старији од комунизма, те нам је зато сам комунизам недовољан да схватимо суштину титокомунизма. Титокомунизам је “специфичан југословенски социјализам”, тајни, а и јавни *раш прошив државе српској народа*.

А ако је тај комунизам био саставни део, како се то недавно говорило, “комунизма као светског, планетарног покрета и процеса”, онда зато што је планетарној визији и онима који се заносе планетарном визијом одговарало непостојање српске државе: одбрану српске државе они су препуштали “провинцијалним духовима и филозофији српске паланке”. Зар је тако мало отпорне снаге имала српска национална идеја пред налетом нове, планетарне визије света, Новог светског поретка?

Па на који то начин може да се одржи српска национална идеја и српска национална заједница ако буде лишена државе?

Заједница настаје, држи се и обнавља из вере. Вера је узајамно поверење људи, дубински засновано на поверењу у Бога. Ако тога поверења у човека и немамо, потребно је да се понашамо с поверењем (а то можемо), па ће из тога понашања, из тзв. дела (чина, поступка) вере, да се роди и сама вера, осећање. Вера је, дакле, осећање поверења које може да се јави из *храброг понашања*.

Сведоци смо, међутим, сумњичења, оптуживања и неповерења које узајамно исказују учесници јавне политичке сцене, а у томе неповерењу и стварању неповерења нимало не заостају политичари који себе представљају као заточнике “духовне обнове”, обнове вере. То неповерење треба, по многима, чак и да се шири као појава “свакодневне” политичке будности и свести, као појава саме “духовне обнове”. Неповерење тако приказују као “демократску врлину”, као неопходни став “критичности”, као “разум” који искључује осећања, не верује осећањима, па ни вери, ни Богу, ни човеку. То неповерење већ је изобличио лица наших добрих познаника које знамо из времена пре ове политичке експлозије. То неповерење је “независност интелектуалца”, “независност самог интелекта”. А од чега је он то независан? Па од осећања и од поверења које је вера, осећање вере, *поштовање достојанства човекове личности*.

Паскал је говорио да је вера у Бога исто што и *поверење у Бога као пријатеља*. То поверење није губио Јов ни у тренутку кад је све указивало на то да се сам Бог окренуо против Јова, против правде и Јова.

И вера у човека исто је што и поверење у човека: ако нас искуство учи да не верујемо, онда се вера, неопходна заједници (нације и Цркве) обнавља само ако смо у стању да превладамо то искуство, што значи да се понашамо противно порукама тога искуства. А то можемо, јер је човек слободан да се понаша како одлучи, а не како му искуство диктира. Та моћ одлу-

ке, слобода, потребна је ради обнове заједнице, “српске обнове”. Јер *нема заједнице без вере*. Обнови заједнице претходи обнова вере, а обнову вере као осећања омогућава понашање (одлучно понашање) поверења. О томе понашању одлучујемо упркос лукавом искушењу неповерења којим зло растаче душу човеку. Вера је човекова егзистенција, јер вера даје осећање смисла сваком нашем чину и животу, а осећање смисла у човеку исто је што и животни нагон у животињи. Кад изгуби нагон, животиња угине, пропада. Кад изгуби осећање смисла, човек је спреман још само на убиство и самоубиство, како то каже Ками: хвата га еуфорија зла, позива на јуриш и смисао види само у борби за надмоћ, до уништења. Како је могуће превладати неповерење и тако допринети стварању заједнице, обнови нације?

За то је потребна храброст: да ризикујемо поверење, да се усудимо веровати човеку на реч, као у она времена кад је човек човеку давао зајам без сведока и без признанице и менице, не питајући чак ни за разлоге позајмице. Као у време кад се тиме исказивало поштовање и самој жељи човековој да своју тајну и своје разлоге сачува скривене, за себе. Али како да ризикујемо, како да се усудимо веровати човеку на реч? Да одбацимо лукавство неповерљивог, увек неповерљивог искуства и разума и да се предамо “лудости вере”? “Превариће нас, изиграће наше поверење?”

Можда ће, али треба ризиковати, јер другачије обнове нема. И ко није спреман на тај ризик, не може ничим допринети обнови. *Херојство духовне обнове је херојство ризика вере*. “Треба се кладити”, каже Паскал, кладити се на оно што ничим не доказује своје постојање и своју могућу победу. А “зихераши” само рачунају, иду само “на сигурно”, немају смисла за ризик, јер страхују само за себе и за своје интересе. Они неће градити заједницу, јер су у свом циничном прагматизму уверени да је она могућа само као заједница зајемчених интереса, интересна заједница. “Нема ту емоција, само интереси су од значаја.” Заједнице неће бити ако јавном сценом доминира реч тих “зихераша”, циника. Заједницу зато не гради ниједна политичка странка, ниједан “покрет” без вере, па ма се он звао и “покрет обнове”.

А баш на јавној сцени потребно је ризиковати поверење, препустити се вери и поверењу, па нек буде шта ће бити! Такав је био и покрет познат у историји европске културе – којим се хришћанско витештво реформатора, витезова вере у европском XVI веку супротставило папској схоластици и метафизици, оном разуму који је учио критичности, неповерљивости и неповерењу.

Покрет хришћанских витезова вере био је, напротив, покрет Дон Кихота “који данас” (говорио је Унамуно у доба клерикализма, фашизма, менталитета оптужбе и сумњичења) “недостаје Шпанији”. То је била атмосфера стваралачких (ретких) тренутака историје.

И тек из тако обновљене заједнице може да се јави и демократски менталитет у њој: толеранција и поштовање супарника или чак противника политичког! Тада је могуће одати поштовање и ономе ко нас је победио у такмичењу или на изборима, до следећег пута, јер демократски менталитет није тек нека етика или учтивост, него је то *жива и обновљена национална заједница* која је изнад политичке подељености, изнад сваког приземља, па и политичког.

Треба почети с ризиком. Суштина, духовна суштина кризе друштва или нације јесте у општем политичком неповерењу. Само нам храброст може помоћи да из те кризе изађемо. Храброст за ризик. У обнови заједнице и у односу човека према заједници та храброст је исто што и јунаштво као однос према смрти. Иначе неће бити ни нације, ни духовне заједнице, па ни демократског менталитета у њој. Нама не прети диктатура или комунизам, него одсуство заједнице и у томе одсуству хаос! А то је горе од сваког зла. Ко хоће диктатуру, изазива хаос. Ко хоће хаос, тај рачуна само на тешкоће, а у рату само на ратни пораз, морални и материјални пораз нације (или бар политичког противника).

То је била идеолошка, а не правна Југославија

Имали смо Југославију идеолошку, а не правну. Идеолошка Југославија била је остварење и власт идеологије, а не права. Та идеологија тражећи »заједнички именитељ«³ Срба с осталим нацијама и православне с осталим вероисповестима, па и с атеистима, ефикасно је радила на сузбијању и гашењу српске *историјске и правне свесности*, заједнице и духовности самог Завета. А кад се открило лукавство *идеолошке* Југославије и кад се појавила могућност Југославије као правне државе (правне федерације), тада је титокомунизам објавио рат Југославији: да онемогући не само појаву српске државе него и појаву *правне сигурности Срба у случају распада Југославије*. Тако је тек с обновом или појавом правне свести Срба титокомунизам показао своје право лице. Бојим се да наш демократски покрет (опозиционе и владајуће политичке фракције), усмерен на поделу политичке стварности као поделу на комунизам и антикомунизам, не погађа ни суштину историјске ситуације Срба и Југославије.

Наши политичари, јавни политички делатници – поготово професионални (лидери, агитатори, пропагатори, страначки спикери, “идоли” итд.) – прошли су готово сви “школу Шездесет осме” (“јунских студентско–наставничких” збивања 1968. на Универзитету у Београду). С навикама и представама стеченим шездесет осме они су данас присутни на јавној политичкој сцени Србије, па и Југославије, Европе и САД.

А Шездесет осма није веровала у смисао и улогу државе: схватала је државу марксистички, као облик “отуђења човека”, сваку државу, па и правну државу, не разликујући је суштински од диктатуре. За шездесетосмаше је не само држава него свака институција “облик отуђења” човека, јер је противна “слободи” коју шездесетосмаша и данас тумаче као спонтаност, слободу нагона. (“Ерос политике и секса су исто”, кажу они.) За менталитет шездесетосмаша демократија није могућа као држава (демократска) него само као спонтани друштвени

покрет. Демократија је за њих стихија схваћена као феномен трга, улице, митинга, демонстрације. Шездесетосмашки политичар задовољава тако критеријум улице, јер не подноси институције, тј. саме битне елементе цивилизације. Институције су за шездесетосмаше инертна сталност која човека “спутава правилима”, јер траже од човека систематски рад и стрпљење; институције рачунају на правилност, на поштовање рокова, уговора, обећања, дате речи; рачунају, дакле, на цивилно друштво, на демократски менталитет који тражи дуже време за сазревање и за настајање демократских навика.

Легалитет Југославије

Само српско питање није светско. Нису права Срба ништа значајнија од права било које друге мале или велике нације. Али је светско питање легалитета Југославије, па је и српско питање светско само због своје повезаности с питањем легалитета Југославије. Зато неки лидери наших политичких странака сматрају да би се битно олакшање решавања тога питања постигло кад би се Србија коначно одвојила од Југославије, а српско питање решавало без икакве везе с питањем легалитета “версајске Југославије”.

Зашто би питање легалитета Југославије било светско? Зашто се питање легалитета било које друге европске државе не поставља као светско?

Зато што је после Другог светског рата питање легалитета свих европских држава било решавано и решено светским системом мировних уговора. По тим уговорима легалне су границе Пољске и у тим границама области које су пре рата биле немачке и насељене немачким становништвом (милионима Немаца). Исто тако легалне су границе којима је обухваћена и Совјетском Савезу прикључена источна Пруска. Као што би морале према Хрватској да буду легалне границе Србије и у тим границама све области у којима је Хрватска за време рата вршила геноцид над српским становништвом: области

данашње Републике Српске Крајине у Барањи, Срему, Славонији, Кордуну, Банији, Книнској области... Легалитет тих граница није, нити би смео бити, одређен некаквим плебисцитом, него мировним уговорима после капитулације Хитлерове Немачке, као што би морао да буде одређен и легалитет српских граница према Италији, Албанији, Бугарској, Мађарској и поготово Хрватској. Народи који су у Другом светском рату били агресори или чак вршили геноцид лишени су (мировним уговором треба да буду лишени) права да плебисцитом одлучују о границама чак и своје територије ако су ту вршили геноцид или “етничко чишћење” територије.

Зашто је светско само питање легалитета версајске Југославије, а не других европских држава?

Зато што само питање легалитета Југославије није ни решено ни решавано онако како је морало: системом мировних уговора које је версајска Југославија, у светском систему мировних уговора морала да склапа с агресорима, с немачким савезницима, посебно с Албанијом, Бугарском, Мађарском и Хрватском. Од свих европских народа само је версајској Југославији, и Србима у њој, ускраћено право да учествују у склапању уговора с агресорима, посебно с немачким савезницима на Балкану.

Тиме је прекршен један светски принцип. Тачно је да је тим прекршајем погођена само једна нација, српска, а истовремено и легалитет само једне државе, версајске Југославије. Али је кршење светског начела учинило светским и *питање легалитета Југославије* и питање Срба у њој. Па ако ту има неке “неугодности” због кршења и неугодног излагања на светску сцену, онда ту неугодност треба да осећа онај ко је прекршио начело, а не версајска Југославија, жртва тога кршења.

Историјска свест

Револуција је наступила силовито израженом тежњом да се измени сама људска историја: тако је пре Октобарске ре-

волуције код Руса (а пре југословенства као револуције у Срба) наступала већ Француска револуција.

Историја је животи једне заједнице која у континуишењу, кроз векове, чува свој идентитет... као да нема смрти ни времена смрти! Људи умиру, али заједница живи.

Да “сеоба има, али смрти нема!” (како Црњански завршава *Сеобе*), то је закон *историје* као животне заједнице, а не закон човека појединца. Јер човек је смртан, а историја је бесмртност (или бар трајност) историјске заједнице. У историји, као свом постојању, заједница (нација, историјска заједница, Црква) могућа је само као реалност сталног обнављања *историјске свести* као националне религије.

Да би се револуционарна тежња (тежња за променом историје) домогла неких изгледа на успех, било је потребно да се *уједини историјска свест*, да се онемогући свака појава или обнова историјске свести. А како та свест није ништа друго до *освећено духовно искуство*, тј. *искуство историје* (освећено збивањем мита, легенде, поезије, трагедије, Литургије, једном речи: предања), то је, онда, револуција израз тежње тежње својствене револуционарној (и постреволуционарној) интелигенцији да, са коначно онемогућеном историјском свешћу, духовно искуство (тј. историјско искуство заједнице), остане заувек у “мраку заборава” (како и каже Његош, у *Лучи микроkozма*). Не излазећи из тога мрака “несвесног знања и памћења”, духовно искуство коначно и одумире, умирући заједно са човеком.

Значај *историјске свести* је у томе што се појавом те свести (у предању мита, легенде, поезије, трагедије, Литургије) једна генерација *поистовећује с претходном*, “налази свој идентитет” у претходним, па и давно изумрлим генерацијама. То значи да се онда претходне генерације, у тој идентификацији, у том идентитету наше генерације јављају као живе пред очима наше генерације. Баш онако како пева антички хор (Коло) у *Горском вијениу* (ГВ, 26322638):

“Боже драги, свијетла ђавника!

Како су се душе ђађеговске

Над Цетињем данас узвијале!

Како јатџа дивних лабудовах

Кад се небом ведријем иџрају

Над образом свијетџла језера”.

Или кад владика Данило каже (у ГВ, 781787):

“Ох да ми је очима виђетџи

Црна Гора изџуб да намири:

Таг би ми се уџраво чинило

Да ми свијетџли круна Лазарева (Лазарева! не – Душа-нова!)

Е слетџио Милош међу Србе;

Душа би ми џада мирна била

Како мирно јџиро у џрољеђе...”

Или кад Игуман Стефан држи помен великим лично-стима историје (тј. поетским ликовима српског предања, историјског искуства) и тако их чини присутним (ГВ, 2648-2665).

Историјска свест је, наиме, једно *збивање духовно*. У томе збивању или догађају (*Ereignis*) време бива “присвојено” на тај начин што се *џрошлостџи и будућностџи сабирају у садашњостџи*. Том сабраношћу садашњост више није пролазност (време), него присутност, суочење, само битије (постојање), тј. присутност прошлости и будућности у садашњости. Та *стџална џрисусџиностџи* уместо времена (пролазности) јесте *битџије заједнице* (историјске заједнице), духовна појава тога битија у празнику историјске свести. Јер, историјска свест је заиста празник, “свијетли празник” народа. Историја је духовни (митски, поетски, трагедијски, литургијски) *живоџи заједнице ношен и остџварен искључиво истџоријском свешћу*. На тај начин постоји заједница, тј. збива се *конџинуиџиетџи* једне исте заједнице, континуитет који је сама историја. Субјект историје се, дакле, не мења, те се само на тај начин и збива оно што називамо историјом. Само на тај начин је могућа и морална обнова народа и грађана!

У деценијама комунизма – а пре тога у настави интонираној метафизички–дијалектички – учили су нас да је исто-

рија *џроцес џромена*. На тај начин заборавили смо оно што у историји остаје исто: *заједницу која је субјектџи истџорије*. Тај заборав је губитак историјске свести, а с њом и патриотизма и морала.

* * *

Али, наша, заветна српска историјска свест је друга-чија од западне, француске, револуционарне!

Желећи наставак и потврду нације, као и њене вере (историјске свести), револуционарна интелигенција Француске укида монархију, заводи републику, као нову, “изразито националну” (како бисмо ми данас рекли: свенационалну, свенародну, надсталешку) заједницу ... и убија краља! Тиме је мислила да је укинула “предисторију”, родила нацију и зачела историју (“нову историју”).

Ту се, дакле, нација и њена историја по први пут (први пут у историји Запада) јављају у сукобу с појмом монархије: баш као и у америчкој револуцији, у САД. Ту се, наиме, први пут појам монархије *одваја од џојма истџоријске свестџи и џојма (националне) заједнице*: нација је снажна и витална кад није монархијска, него напротив, републиканска.

Тај сукоб нације (и националне историје) с Богом, црквом и монархијом карактеристичан је, међутим, само за Запад, јер у папској теологији (метафизичкој) могућа је само светска (вавилонска, планетарна) империјална (наполеонска) заједница, а национална је немогућа и осуђена као шизма. Националист може зато да буде само православни шизматик! Јер, на Западу је нација империјална, антихришћанска категорија, док се у Православљу хришћанска вера јавља као вера нације; а она је *црквени сабор народа*.

И Ками ће, у *Побуни човека* утврдити да је и самом револуционарном убиству монарха (француског краља) он поистовећен с Богом: убијајући краља, револуција је хтела да убије Бога, јер је управо у *краљу и видела Боја*: папског (метафизичког–теолошког) Бога који је апсолутни *џосџодар*

васељене и који одбацује сваку националну посебност или историју.

**“Част монархије, морал нације”,
а вера Цркве?**

Монархији остаје да буде само нација и црква, тј. да буде појављивање нације и (у протестантизму, никако у Православљу) институционално појављивање цркве. Лишена власти, монархија остаје само институција части, традиције, историје, нације и, евентуално (у протестаната), цркве. Дакле, елитна установа обнове нације као обнове моралне. А у тим улогама она више нема никакве моћи (или би, у демократији, требало да буде лишена сваке моћи) да силом државних закона врши притисак на грађане и да их приморава на црквено, верско или национално опредељење. Тако је настало оно што се у речнику западне демократије назива грађаниновом “слободом савести”.

Држава нема више ништа од “милости Божије”, него је искључиво и у потпуности зависна “од воље народне”. Она је лаичка (световна).

Ослобођена идеологије (теорије о власти духовне или магијске заједнице) држава је постала чисто правна установа. Значи: није више национална, ни верска (ни идеолошка).

Крајњи исход одвајања монархије од државе дат је, дакле, у самој појави незаобилазних и нерешених питања:

- прво: шта је вера (као осећање)?
- друго: шта је нација (као осећање и свест историје)?
- треће: шта је дух (за разлику од оног што се у Хегела јавља као “апсолутни дух”, “објективни дух” и као предмет феноменологије која приказује тобожњи “развој духа”)?
- четврто: шта је егзистенција (као јављање личности, могуће само пред Богом, у религији)?
- пето: како је могуће да нешто постоји у самом себи као индивиду, биће (ван сваког и пре сваког односа), што значи бити, постојати?

– шесто: како је могућа људска заједница (кад се зна да држава, као власт закона, и језик, као споразумевање, то нису)?

На ова питања европска култура неће моћи да одговори без активне помоћи Православља. Она ће чак морати да тражи помоћ од Православља, свесна да је дошло време плаћања дуга за оно што је западна (империјална) монархија, још од времена Карла Великог, учинила на цепању хришћанског света.

А да би ту своју улогу Православље у европској и светској цивилизацији могло да одигра, оно *се* не може појавити пред светом као институција монархије (институција довољна протестантизму), него само као *институција Христове Цркве*. А у њој својом духовном снагом делују парохијске заједнице и монаси, а не краљ и његова интелектуална елита западног типа (свеједно да ли римокатоличког или протестантског).

Развијајући појам монархијске државе (из традиција европске метафизике и метафизичке теологије), Хегел изводи тај “нордијски принцип германског царства” (јединства вере, лепоте, истине и поданичке оданости држави) и обичајно поштовање “божанског ауторитета монарха”... из “оријенталне деспотије”: њоме почиње развој који ће се логично и неизбежно завршити у коначном ступњу тога развоја, у “нордијском принципу” и у обичајности “божанског ауторитета монарха” као државне власти.

Немачка култура (као целина, а не изузетни појединци), не разуме Православље и склона је да се заинтересује само уколико га поистовећује с исламом, баш као и Шпенглер: за њега су Византија и Арапи исто. Мало је њих који су склони да римско право, ту основу свега што је на Западу цивилизација сагледају као византијску православну творевину.

Зато није чудо што протестантске монархије (тада још као монархијске државе), током читаве наше историје, бране на Балкану *status quo*: сматрају да су легитимитет, ред и цивилизација на Балкану зајамчени само чувањем турског царства, против тежњи “нецивилизованих православних народа” да се ослободе. Протестантске државне монархије лако су се споразумевале с “оријенталном деспотијом” Османлија, али никад

нису показивале разумевање за ослободилачке тежње православног балканског народа. Па и данас је та традиција жива: чак и у демократији.

Смисао демократије

Марта 1992. умро је нобеловац Аугуст фон Хајек, Бечлија и амерички професор економије, познат по томе што је још 1930. (све до 1974, кад је добио Нобелову награду) доказивао да комунизам мора пропасти управо зато што занемарује и одриче тржиште, производњу за тржиште, тржишну економију. Слабост комунизма, по његовом мишљењу, није у томе што грађанима ускраћује политичке и културне слободе (по томе би се он и одржао) него у томе што онемогућава такмичење (конкурвенцију) робе, услуга и капитала на тржишту.

Помало цинично, али истинито суђење о људској природи: бар о маси, о одлучујућој већини људи: да је демократија људима потребна зато што је само у демократији могуће богаћење људи. Зашто смо у демократији? Зато што демократија није ништа друго до систем закона и правила по којима се одвија такмичење (конкурвенција, супарништво, сорењованије, сурењивост), и то управо на тржишту. То је такмичење у коме, по тим правилима (демократије), сваки грађанин има подједнако право учешћа. У привреди се то такмичење одвија на тржишту. Учесници могу да се правно појављују на тржишту, наравно, само као власници који нуде своју робу, своје услуге, свој капитал. Богаћење је могуће само на тржишту и само тржиште даје смисао раду, производњи и напорима, па и самој демократији. Смисао и виталност демократије је, дакле, тржиште. Ако нема тржишта, демократија је бесмислена. Чему слобода речи, говора, мишљења, уметничког стварања, ако нема тржишта? Оно даје храну и снагу демократији; само оно демократију чини надмоћном, те комунизам, у Хладном рату који је економски рат, на тржишту губи тај рат зато што нема тржишта на којем би се потврђивало демократско право “грађана”

(поданика) комунистичких држава. На тржишту се стиче богатство, економска моћ и надмоћ, а живи и потврђује се демократија.

Но, који је смисао богаћења?

“Али он је” (он, вишеградски кајмакам, Алибег у *Аниким временима* Иве Андрића) “од своје мајке, која је била Соколовићка, наследио велику и господску равнодушност за ствари, нарочито за рачун и стицање.”

Племство је одувек било равнодушно према тржишту, те и презирало буржоазију (и читав трећи сталеж, једнако буржоазију као и пролетаријат) управо зато што је *буржоазији својствено* да смисао демократије налази само на тржишту, тј. у богаћењу (а не у монархији или у цркви, у вери).

“Осмишљавање” демократије

Демократија, дакле, у самој себи нема никаквог смисла, па ако је суштина западне цивилизације у самој демократији, онда је та цивилизација бесмислена (апсурдна, како каже Каму), те је њу могуће бранити и у њој живети само уколико смо се свесно определили за *ајсург*. А како човек ипак не може живети без смисла (лишен осећања смисла, тј. људске виталности), то је смисао ипак негде изван, изнад саме демократије. Наравно, не у негацији демократије, него у њеном превазилажењу и допуни, у осмишљању демократије. Не живи се да би се живело, него да би човек животом служио нечем вишем од себе, неком смислу, да би живот обогатио неким осећањем смисла.

Хармонија, дакле, може да настане само у Цркви, као света тајна Цркве: исто онако како је човек крштен или како се причешћује. Само у томе смислу је, од Светог Духа, монарх “по милости Божијој”. А “по вољи народној” монарх може да буде та хармонија само уколико се и сам народ јавља као Црква, тј. као сабор који је Црква. Тако се народ јавља у Владимировом крштавању Русије. Тако се јавља на саборима Стевана Немање. Тако на Жичком сабору Светог Саве, народно-цркве-

ном сабору. Како би могао да изгледа такав сабор (који је црквеност народа) то је могуће представити само у драмским сликама. Тако је Његошев *Горски вијенац* управо таква слика народно-црквеног сабора, као дијалог народног хора (Кола) и свештеника главара сабора, који се води поводом неизбежног сукоба с Турцима и потурицама. *Горски вијенац* није “ништа друго” до слика управо те историјски изворне ситуације, збивања у којем се не дешава никаква “истрага потурица”, него се конституише српски народ као саборни народ, заветни народ. Владика Данило је драма уздизања владара у благодатну хармонију, а Игуман Стефан је реч и тумач те хармоније, глас Небеског Царства, оличење *Луче микрокозме* (литургијске поеме уздизања), говор и појава *Луче у Горском вијениу*. Обнова монархије би, дакле, била могућа тек као *васкрс Србије*, која васкрсава у појави српског саборног народа, у мистерији народно-црквеног сабора; народ се јавља као Коло (литургијски хор виши од грчког трагедијског), а тумач монархије морао би бити лик патријарха који би нас подсећао на игумана Стефана. То је Небеско Царство до којег није у стању да се уздигне данашња рационалистичка интелигенција у свом (данас вулгарном, приземном) схватању монархије као политичке установе.

У опредељењу Срба за монархију одлучујућа личност српске историје јесте Свети Сава: он се определио за “византијски”, тј. православни тип монархије. Та монархија мора (тј. морала би) да буде отелотворење хармоније између Цркве и државе или, што је исто, између мистерије (свете тајне, *res mystica*, која је Црква) и световности, јавности (јавне ствари, *res publica*, која је држава). То се називало и хармонијом између Небеског Царства и земаљског царства. То Небеско Царство није загробни живот (награда за јуначко или добро дело), него Црква у њеном литургијском животу овде на земљи. Тако је однос Цркве и државе (Небеског и земаљског царства наше народне песме) одређен, као хармонија, у самом конститутивном документу Византије, у римском праву Јустинијановог законика. Тако је Свети Сава у жичкој беседи *О православној*

вери, на Жичком народноцрквеном сабору 1221, али и у читавом свом *Номоканону* (*Законом правилу*, *Кормчији*) одредио однос Небеског и земаљског царства: као *хармонију*. Уколико та хармонија није могућа, уколико се земаљско царство (власт, држава) покажу несклоним тој хармонији с Црквом (Небеским Царством), онда треба жртвовати земаљско царство, како је то учинио Свети Кнез, на Косову, потврдивши на тај начин својим животом Светосавски Завет, овај пут као Косовски, трагедијски! Јер “земаљско је за малена царство, а Небеско увијек и довијека”, трајна и неупоредива вредност, па је тако у Небеском и мера смисла и вредности земаљског царства, државе (и демократске државе).

Дакле, хармонија, тј. православна “византијска” и српска монархија могућа је само као хармонија цркве и државе дефинисане римским правом. Укидање или обеснажење римског права укида сваку могућност хармоније, па тако и сваку могућност за појаву православне (српске итд.) монархије.

Хармонија у периоду и династији Немањића чини због свега тога ту династију *свешћорожном*. Па ако владари и нису током своје владавине испуњавали закон хармоније (били хармонични, христолики), они су на крају одлазили у монахе, да као и Немања, заврше живот у манастиру, у испосништву, како би бар умрли у хармонији (божанске и људске природе), у Христу. А кнез Лазар постигао је и више од тога: преобразио се у Светог кнеза Косовског Завета.

Римско право прешло је и у свест коју о историји има Карађорђевог устанак. Ево шта каже прота Матеја Ненадовић у *Мемоарима*:

“То је све било наше Велике Недеље, пред Васкресеније 1804. године. Ја како дођем у Бранковину, кажем моме стрицу уговор...” (тј. каже Јакову Ненадовићу договор са Карађорђем и сабором; а Јаков ће бити попечитељ устаничке владе баш за питање закона и законитости) ... “Одмах се скупштина скупи ... Сад је требало народу суд оставити. Ја сам имао Кормчију” (*Номоканон*, од Светога Саве)... “читао *Законе Јустинија*”

нове и знао Мојсијеву строгост над Јеврејима, те испишем тако неколико параграфа из *Кормчије*. Од којих побројаћу неке ...” (Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Српска књижевност у сто књига, Матица српска, Нови Сад и СКЗ, Београд, 1957).

Оно што је Октобар био за Русе, то је југословенство (југословенска идеологија и југословенска монархија) било за Србе: удар, нема сумње, мање снажан од Октобра и револуције, али удар довољан за исцрпљену и малу Србију да је избаци из њене историје. То ће се показати већ у догађајима око Конкордата. Колико год је тај Конкордат био противан Православљу и српском предању (завету), он је одговарао интересима и самој суштини југословенске монархије, што значи да сама суштина те монархије није одговарала српској историји, предању, Завету, Православљу. Ипак је сам монарх био иницијатор Конкордата. А кад је Конкордат одбачен, скршен на отпору Српске Православне Цркве, године 1937, силе југословенства (а то су биле силе британске) судбину Срба у Југославији су одузеле краљу и монархији и предале Комунистичкој партији Југославије, конкретно Јосипу Броз.

Он, наравно, није имао и не би имао ту силу да скрши Србе. Али су силе југословенске идеологије одобриле упад Црвене армије у Србију, да би на тај начин Броз добио власт у Београду и до краја искористио југословенску идеологију за разбијање српске државности.

Тако се – не сама идеја Југославије као државе, него – *југословенска идеологија* коначно показала довољном да Србе избаци из историје исто онако како је Октобарска револуција избацила Русе. Карактеристично је да је др Јосип Смодлака, за читаво то време, од почетка преговора о Конкордату па до успоставе Титове власти, био једнако активан и одлучујуће важан дипломата краља Александра (баш у преговорима о Конкордату), као и др Шубашића и Јосипа Броза. За читаво то време политика југословенске идеологије вођена је из Лондона: од времена Југословенског одбора (1914–1918), па до споразума Тито–Шубашић.

Југословенска монархија је постојала док је била отеловљење југословенске идеологије, а не српског Завета и православне хармоније Цркве и државе (Небеског и земаљског царства). Циљ те идеологије био је да се уништи српска државност и сама идеја те државности и Завета, а сам југословенски монарх није био тога свестан!

Нација у демократском поретку

Шта је оно битно чега су нас лишили (или настојали да лише) комунизам и револуција?

То су нација и демократија. Или једноставно: нација у демократском поретку, у демократији као демократској држави. Јер, револуција је спречила не толико саму појаву демократије колико *обнову нације у демократском поретку*.

Демократија је *држава*, а нација је *друштво*. Демократија и нација не могу бити исто зато што, како нам је познато (а у социологији давно утврђено), држава и друштво нису исто. Истичући ту разлику, социолози (не само марксисти) указују на државу као институцију или “облик човекове отуђености”, а отуђеност је одсуство друштва или друштвености (заједнице): у демократији очигледно одсуство.

Нација је посебан облик друштва или друштвености (дакле, неотуђености) човекове, посебан облик неке присности међу људима, чак празнично и свечано доживљене присности (заједнице). Још не знамо (или немамо склоности да сазнамо) шта је нација и каква је то заједница, али знамо да је она, ипак, заједница и да је зато човек у њој ослобођен од оне мучне отуђености и усамљености.

Проблем модерне цивилизације (поготово Новог светског поретка) није како да се домогнемо демократије (у њој нема никакве тајне) него *како да у тој демократији сачувамо заједницу*, како доспети у спој (сад већ тајанствени) нације и демократске државе, или заједнице и демократске државе. Јер кад Хајдегер говори да је “демократија прекратка”, он тиме

указује на *немоћ демократије* (саме демократије) да постигне заједницу, да се из њеног (демократског) хоризонта појави биће (битије) заједнице, нације. Лако ћемо за демократију, али шта је с битијем заједнице? Очекујемо да нам монархија донесе демократију. Но, да ли ће нам донети заједницу, битије заједнице? Или, још ближе, спој нације (битија заједнице) и демократске државе? Јер је могуће да у демократији нација остане потпуно разбијена или да је нема. Смисао демократије може да буде тада само богаћење (тржиште као реална основа и оквир демократије) или само повећање животног стандарда, друштва благостања или потрошње уколико се и тај смисао оствари. Та демократија сасвим добро и ефикасно функционише и без монархије. Опет се враћамо на основни проблем савремене цивилизације: како демократију спојити с нацијом, како да се у демократији појави она спонтана човекова друштвеност коју називамо бићем нације (битије нације) или, тачније (а мање претенциозно од оног “како спојити”): како је могућ и како се збива и рађа спој нације и демократије, националног друштва и демократске државе? Како се појављује нација ако знамо да из те појаве мора да се искључи свака принуда?

Револуцију не угрожава демократија, већ нација

Суштина Маркових захтева није у томе што би он био против демократије, него у томе што је био *проћив нације*: за демократију *без нације* и *проћив нације*. И данас се револуционарно-марксистичко порекло демократске интелигенције јасно открива у демократизму без националног става и без националне солидарности. Несумњиво је да су револуционарни покрети (и у свету, и у Русији, и у нас) освајали интелигенцију демократијом (радикално демократским захтевима), јер револуцију не угрожава демократија него тек нација. Револуционарно-марксистичка интелигенција је зато лако прихватила демократију па и у њеном европском, тржишном издању, демократију “буржоаску”, ону без икаквог духовног смисла, јер ту демо-

кратију лако усмерава против нације и против споја демократије с нацијом.

И обратно: нација без демократије, ауторитарна или чак тоталитарно усмерена нација, која се данас јавља као болест друштва, има дугу традицију у монархији (коју смо већ приказали као хегелску: архајску, азијску, деспотску, империјалну, апсолутистичку, германску). Таква монархија била је и руска.

Тако Берђајев, у књизи *Руски извори комунизма*, налази оно што је заједничко и руском апсолутизму и руском револуционарном покрету: демократија револуционара је бесадржајна и зато бесмислена и беживотна, те лако нестаје или одумире неспособна да се одупре тоталитаризму. А нација царска је принудна, понижавајућа и лако изазива човека на револт. Опирући се нацији (“нацији”, ауторитарној заједници) која га лишава права, човек спонтано налази излаз у ирационалном, гневном и страсном револуционарном покрету. Кад кажемо спонтано, мислимо баш то: ирационално, без неког интелектуалног напора и без интимне духовности. О томе сведочи сва руска књижевност 19. века: најизразитије ликове књижевности чине управо ликови такве руске интелигенције. Нихилисти, који су то по свом неверовању у могућности људске заједнице, тј. у могућу појаву битија заједнице. Њихов нихилизам изражава се у њиховом цинизму: могућност људске заједнице виде само у “материјалним интересима” (тзв. класним, сталешким), па тако “објашњавају” не само род, племе и нацију него и саму Цркву; вера је “израз материјалних”, световних интереса.

Читава руска историја, од времена кад Москва, после пада Цариграда (1453), постаје “трећи Рим”, обележена је једним грехом који је настао тиме што је погажено начело Јустинијановог права и царства православних Римљана (Византије): хармонија (или симфонија) Цркве и државе (догмата и закона, вере и правне свести, парохије – парохијске заједнице и државне силе). Јављајући се као говор или знаци саме суштине и достојанства човекове личности, верска или национална осећања

(а она су ти знаци суштине) стално су изложена принуди државног царског закона и тако личност човека – оно што је сам смисао Хришћанства и у Хришћанству најсветије – бива унижена.

А према тој унижености човек има само два избора: или да буде апатичан, поданичко–бирокупатска “мртва душа” (која се одрекла свести о слободи и достојанству човека), или да своју душу “оживљава” и “спасава” гневом, очајем, револутом, па и злочиним; да се колеба између ликова Гогоља и Достоевског. Човек се тако одриче заједнице с “Богом који човека понижава” и у свом пркосу постаје хуманист, тј. проглашава себе, човека, за божанство и “меру свега”. Хуманизам је, на супрот теизму, настао из вековног одбијања црквеног клира да буде у хармонији с демократском државом. Тако Ками, позивајући се на руске историографе (па и Берђајева), каже у својој *Побуни човека* (у завршном пасусу поглавља Индивидуални тероризам).

Живот без врлине

“Руска интелигенција се, истих тридесетих година 19. века кад и француским ауторима, заноси Шелингом, па четрдесетих година Хегелом, а у другој половини 19. века немачким социјализмом произишлим из Хегела (поготово после 1872. кад је на руски преведен Марксов *Капитал*). Руска омладина претаче тада у апстрактне немачке мисли неумерену, прекомерну силу својих сопствених страсти и тако својим животом оживљава те иначе мртве немачке идеје. Хуманизам, религија човека (као човекобога), коју су у одговарајућим формулама већ били исконструисали немачки доктори филозофије, била је немоћна све док није нашла и своје апостоле и мученике. А то су били руски хришћани (понижене и увређене душе руских хришћана) који су се одрекли своје првобитне, изворне хришћанске мисије (Православља). Да би били апостоли и мученици филозофских идеја немачког хуманизма (тј. антитеизма), они

су морали прихватити пре свега то да живе *без трансценденције и без врлине*.”

А “без трансценденције” значи: без вере у надсветовност, у нешто изнад човека, у тајну која даје достојанство и самој суштини човека. То значи: без духовности, без благодати Духа Светога или, како се у Срба каже, без Завета. Како је и заједница међу људима могућа само као заветна (по трансценденцији, изнад сваког материјалног, световног или земаљско–телесног интереса), то је млада и гневна руска интелигенција, одричући се цара и “једине”, царске Цркве и нације, одрекла и сваку могућност људске заједнице. У томе се, међутим, од цара и царске идеологије разликовала само тиме што је искрено одрицала могућност заједнице коју је царска идеологија неискрено проповедала, а искрено презирала. (А то лицемерство царске идеологије Берђајев ће приказати у лику Побједоносцева.) Историју руске монархије и треба, као Берђајев, приказивати истовремено и упоредо с историјом руске интелигенције коју је, за своје потребе, а онда и против себе, однеговао руски царизам.

У тој историји јавља се покрет обнове вере у православно славјанофилству (које је показало силну симпатију управо и само за Србе међу словенским народима). Тај покрет обнове вере привидно је у сукобу с покретом руских “западњака”. Кажемо у привидном, јер ће се најзад показати да су руски “западњаци” открили вредност и дубину Православља тек кад су тражили да се вера и нација споје с демократијом и демократском државом. Сукоб славјанофила и “западњака” руске интелигенције завршен је тако обостраном свешћу да проблем Русије и њене националне и верске обнове може бити решен само *спојем нације и демократије*. Тај спој покушаће да оствари руска фебруарска конституција 1917.

Националну свест и нацију као вредност и као људску заједницу чувају – нажалост, без живих парохиско–литургијских заједница! – само руска књижевност (и руски монаси). Национална није ни држава, ни монархија, па чак ни, “синодална”

царска црквена јерархија, клир, “бело духовништво”. Национални су само књижевност, поезија и монашки подвиг. Не интелигенција која живи по апстракцијама филозофије (метафизике) него баш само књижевност, поезија, позориште (и монаштво). Јер, интелигенција је појава и отелотворење метафизике (идеологије нихилизма и рационалног пројекта немогуће заједнице), а књижевност уметност позориште (и монаштво) јесу појава духа, осећања.

Јер интелигенција, у својој метафизици, тражи врлину у “очишћености ума од сваког осећања”, дакле и од саосећања, саучешћа, причешћа и солидарности, заједнице људи с Богом. Тако се нација, као духовна заједница, јавља само у руској књижевности, као Света Русија која тек треба да дође. Национална установа у споју нације с демократијом није, дакле, монархија него књижевност, поезија, Пушкин, Гогољ, Тургенев, Толстој, Достојевски (и монашки ликови), те је нацији потребна демократија управо онако како је потребна стваралаштву (вери, заносу, сабраности човековој, књижевности, уметности, поезији). Смисао демократије се, на тај начин, открива као духовни: у књижевности, поезији, у молитви, у духовности, у смирености, у бестрашћу, у литургијском празновању и слављењу битија.

А на тржишту се открива само економски смисао демократије, недовољан за обнову вере и нације: западни смисао демократије. И кад је, историјом царизма и његове интелигенције, коначно постигнута противуречност између нације и демократије (као противуречност царске националности и анационалне демократије), онда се показала и немогућност истинске заједнице. У тој немогућности народ се јавља само као “пучина, стока једна грдна”, као гомила без физиономије, гомила која је маса. Појава такве гомиле је хаос. А хаос је највећа шанса сваке револуције, сваке мафије, сваког тоталитаризма. Тај хаос довољан је да се појави оно што се и појавило Октобра 1917: Лењин није рођен из руске духовне историје, него из хаоса, као Титани, подземна божанства зла.

Хаос – шанса револуције

Комунизам и револуција пресецају историју нације и чак избацују нацију из историје. Отклонити комунизам и револуцију значило би, према томе, вратити се у историју. На шта и чему би требало да се врати Русија? Свакако на оно место где је била затечена Лењином и револуцијом. Да ли је то била монархија? Не, него конституција!

Руску апсолутистичку монархију није срушила Лењина револуција (Октобарска), него руска фебруарска конституција 1917, дакле без Лењина и большевика, и пре Октобра. То је конституција која је накнадно, а погрешно, идеолошки и комунистички тенденциозно, названа “буржоаско–демократском”, “Фебруарском револуцијом”.

Повратак конституцији

Конституција је значила или је – да се одржала – требало да значи обнову нације, обнову вере, обнову Цркве, подстицај стварању нове елите, обнову Патријаршије и патријаршијског достојанства (које је изнад царског, односно краљевског).

Лењина револуција није срушила монархију, него ту фебруарску конституцију која је срушила монархију.

За стварање нове, православне руске монархије било је потребно да се претходно конституише народна елита Русије, нова монашко-народна елита која би онда била у стању и да обнови православну руску националну монархију и да тек тада Москва буде оно што јој је предсказано падом Цариграда (другог Рима) 1453, а што никад није успела да буде: Трећи Рим.

Али, Лењин је спречио управо то: није се он бојао демократије (напротив, на њу се у почетку ослањао и за њу је добијао подстицаје и одобравања читаве тадашње интелектуалне Европе, да се то не заборави!), он се бојао националне обнове у споју нације и демократије. И демократију је укинуо кад је спој демократије и нације запретио револуцији.

ИМПЕРИЈА И НАЦИЈА

“Баук кружи Европом” (американизованом Европом!), али не баук комунизма, него *баук нације*.

“Све силе те (американизоване) Европе сјединиле су се у свету хајку против тога баука”, јер ни сам комунизам није био толики противник нације као што је то мондијализам, данас идеологија коју често називамо идеологијом Новог светског поретка, а која је заправо идеологија нове, *евроамеричке империје*. Та империја, додуше, није евроамеричка, него ће пре бити да је *американо-европска*. А обухвата не само Европу него (бар за сада и до даљњег) и Јапан и Канаду. Она настоји да читаву планету претопи у хомогено (анационално) јединствено тржиште и да га

* Објављено у: *Економика – Полигон* бр. 6-7, стр. 349–353, 1996, где је у уредничком уводнику стајало: “Контроверзни чланак Виорела Романа “Империја и лимес”, објављен у “Економици”, број 10–12/1994, изазвао је ширу пажњу, па је на дневни ред ставио неспорно важна, али досад прилично запостављена, питања. Њихов стратешки значај подстакао је неке ауторе да дају своје виђење проблема које је Роман покренуо у свом чланку. У прошлим бројевима објављени су прилози Благоја Бабића, Томислава Кресовића, Драга Његована, Драгољуба Којчића, Животе Ђорђевића, Предрага Симића, Момчила Спремића, Радована Радиновића, Милоша Синђића, Бориса Нада, Милоша Кнежевића, Драгана Симића, Вацлава Зајазкоњског, Јована Илића, Јована Аранђеловића, Душана Батаковића, Мирослава Прокотијевића, Зорана Константиновића и Мирослава Ивановића. У овом броју објављујемо есеј проф др Жарка Видовића “Империја и нација” као још један прилог распри за коју је Романов чланак послужио сам као по-

стави под “заједнички кров” јединствене, анационалне, планетарне *империје*.

Дугујемо захвалност Виорелу Роману што нам је, у свом чланку “Империја и лимес”, тако јасно и отворено изнео идеологију те, нама заиста претеће *империје*. Такву јасноћу и отвореност морамо прихватити као истинско пријатељство Виорела Романа: он нам указује на опасност, у време кад смо – из кукавичлука, немарности, равнодушности, недуховности – спремни да се заносимо илузијама и да избегавамо суочење с истином.

Хладни рат – трећи светски рат

Од завршетак Другог светског рата није требало дуго чекати да започне трећи светски рат. Посебност тога рата и његова новина су у томе што он, после проналаска атомске бомбе, није смео бити оружани сукоб (врући усијани рат), бар не између држава које поседују атомско оружје: морао је да буде само Хладни рат, али тако интензиван, исцрпљујући, вођен до економске пропасти једне или друге стране, да се заиста и могао завршити само пропашћу једне или друге *империје*, САД или СССР-а.

Хладни *рат* је економски рат: борба за *тржиште*, и то *свејско*! Совјетски савез извозио је идеологију, а САД (и американизована Европа) поред своје идеологије још и потрошну робу. Цинични материјализам евроамеричког прагматизма схватао је човека вулгарно и реално: као потрошача. Дијалектички материјализам СССР-а тумачио је човека као отуђено биће које је у стању да све жртвује за бескласну заједницу, јер “нема шта да изгуби сем класне окове”. Цинични материјализам победио је, јер се *на свејском тржишту* – најефикаснијем могућем плебисциту и светској, планетарној анкети – показало да огромна већина људи (сигурно преко 90%) тежи да по сваку цену постане што успешнији потрошач, купац и продавац, а да ниједну пару не жели – чак ни водећи комунисти идеолози нису желели – да жртвује за идеологију која човека и његов рад ослобађа од тржишта и, самим тим, од (марксистички речено) “силе отуђења” човека.

То се видело и по грамзивости и раскошном животу владајућих идеолога комунизма: тако су се идеологија марксизма и њена власт показале као лицемерство – ни трага од оне заједнице (солидарности) о којој је та идеологија “певала”.

А мондијалистички цинизам показао се реалистичним у познавању људских склоности, те је, с падом Берлинског зида 1989, испољио надмоћ над лицемерством марксизма.

Хладни рат није био само рат двеју идеологија него двеју *имџерија*. Али није био оружани, него економски (хладни), јер се судбина две водеће супарничке империје (али и судбина идеологија) решавала на светском *тржиштиу*: није смела да се, после проналаска атомског оружја, решава на бојном пољу, јер би на том пољу пропаст обе империје, па и самог света, била неизбежна.

А на *тржиштиу* *побеђује демократија*: она империја која се, у борби за светску превласт, определила за демократију као ратну тактику демократије! У Хладном, економском рату демократија је ефикаснија него нацизам у оружаном рату (Други светски рат) или милитаризам (у Првом светском рату). Демократија је у Хладном рату оружје као што су то својевремено, у оружаном рату били милитаризам или нацизам. Победа Евро–Америке, дакле, није победа демократије у свету, него победа империје која је демократију – власт закона о правима грађанина и човека (или само власт јавног мњења?) – изабрала као најефикасније могуће оружје за светску *победу империје*. Није реч о победи демократије, него о победи *имџерије* за какву је Запад “сазрео”.

Демократија је у тој *имџерији* усмерена тржишно и осмишљена тржиштем: не духовно или културно, него економски, тржишно! Не опредељује се *имџерија* за демократију ради веће духовности и достојанства човека (како смо ми то до 1990. веровали), него зато што је демократија најсигурнији пут богаћења и моћи.

Човек је за ту демократију значајан – не као личност која има могућност духовности и слободног прикључења духов-

ној заједници, него – као потрошач који треба да буде придобијен за неку робу, услугу или информацију.

Смисао демократије је у *маркетингу*. Нема посебних нација ни верских заједница: само потрошачи! *Имџерија* и, наспрам ње, јединствено потрошачко човечанство.

Да победничкој *имџерији* није стало до саме демократије (демократије у свету, изван *имџерије*, поготово не до неког духовног или културног смисла демократије), то показује и начин на који је демократска *имџерија* победила Србе у Босни, тј. обезбедила победу идеја и снага које су у Првом и Другом светском рату биле непријатељи Срба, на страни Немачке!

Трећи светски рат, тј. Хладни рат (1946-1989) значи и крај комунизма у том смислу што је то крај *светске имџерије* на чију се војну и оружану снагу могао ослањати “социјализам, који је као и демократија, “светски процес”. Пад комунизма заправо је *крај моћућеј ослонца комуниста на њу имџерију*: сада је комунистима, у свакој земљи на свету, преостало да *само на изборима* – слободним, демократским – добију оно што им је раније, и без избора и воље народа, могла донети Црвена армија (као српским комунистима и Титу 1944, кад им је предала Београд и Србију, а самим тим и Југославију). Том осуђеношћу на слободне изборе организација комуниста (или левице) приморана је да напусти “мисао револуције”, да мења идеологију, те да се и сама прилагођава захтевима тржишта или јавног мњења. Што се саме *евроамеричке имџерије* тиче, њој, после сламања *комунистичке имџерије* комунизам у супарничким земљама (као што су Русија или Србија) не смета, јер онеспособљава ту земљу за светско такмичење, па је, штавише, избацује из сопствене историје. Тако је, на примедбу свог сарадника да ће Црвена армија донети у Србију комунизам, мефистовски лукави Черчил одговорио: “А што се то Вас тиче? Хоћете ли Ви тамо живети?” Црвена армија обавила је посао за *интерес Британске имџерије*, данас евро–америчке!

Евроамеричка империја је тековина Хладног рата и ратне победе, а не демократије. Она је настала током трећег

светског рата (Хладног рата), за тај рат и из тога рата: демократијом је освојено (и купљено) светско тржиште, а *империја* је створена Хладним ратом. *Гвоздена завеса* је до 1989. била точна граница западне *империје*. Трећи светски рат најавио је Черчил својим чувеним говором у Фултону (САД), 5. марта 1946: “Од Шћећина на Балтику до Трста на Јадрану спуштена је гвоздена завеса која европски континент дели на слободни – демократски и тоталитарни – комунистички део... Иза те линије, на Истоку су: Варшава, Берлин, Праг, Будимпешта, Букурешт, Софија и Београд. Само је Грчка слободна.”

Светски језик је за земље Запада енглески, за земље Истока – руски, па тако Черчил у том фултонском говору каже: “Потребно је да се народи који говоре енглески што више збију”, те ће тако исток Европе, с Источном Немачком, говорити руски, а запад Европе, са Западном Немачком, енглески, тј. англоамерички (у политичком значењу те речи).

Гранична линија ишла је кроз средину Немачке, као што је 1054, приликом Расцепа Цркве, повучена кроз средину српског говорног подручја на Балкану.

Гвоздена завеса, *limes imperii* (граница империје), означена Черчиловим говором у Фултону 1946, биће и граница коју ће евроамеричка империја да установи у Босни (у рату 1990-1995) као источну границу евроамеричке империје, те да тиме коначно реши и *Источно питање* из 1699, када је Карловачки мир био пројект замене турске власти над Србима аустро-католичком, ватиканском влашћу.

Хладни рат најављен у Фултону 1946. имао је посебан значај за Југославију: Тито је већ тада пристао да Југославија буде евроамеричка “темпирана мина” источно од Гвоздене завесе. Сигурно је да Титово “Не!” Стаљину не би било могуће без Хладног рата у којем се Тито већ тада, 1946. одазвао (наравно, тајном, договореном) позиву *империје* Запада. *Резолуција Информбироа* 1948. само је открила оно што су Совјети слутили још раније, одмах после Фултона. А затим је дошла *Декларација Уједињених нација о правима човека и грађанина* 1948,

исте године кад и оснивање државе Израел, кад и *Резолуција ИБ-а*. Разбуктао се отворен рат (Хладни) у којем грађанска права не служе стварању стабилних демократских држава, него искључиво као *империјално оружје Зайага за дестабелизацију, минирање и разарање свих сујарничких, ња и независних и нејослушних националних и држава*.

Тај рат завршава се уједињењем Немачке и расецањем, насилним раздвајањем, српског националног подручја: *уједињењем Немаца и насилним разједињењем Срба*. У босанском рату НАТО је демонстрирао против Срба силу спремну не само за ратни злочин против цивила него, ако треба, и за етничко чишћење и геноцид Срба. Све је то учињено против демократије и начела Уједињених нација, јер је то у складу с интересом и свешћу демократске *империје*, која се ослања на демократију сведену на *власћ јавној мњења*, већ диригованог и допингованог. Јер, *империја* (а не демократија) је највиша вредност *јавној мњења и цивилизације Зайага*: вредност изнад чо века, истине, права, демократије, па и самог Бога.

Да то сазнамо, није нам био довољан Хегел. Деценијама смо – већ и због дубљег метафизичког утемељења марксизма, или, пак, ради критике марксизма – проучавали Хегела и његову теорију државе (тј. *империје*) као “последњу реч европске метафизике”: *империја* је отеловљена световна појава божанства! Бог – то је *држава*, наравно, империјална, универзална, “коначни циљ историје”.

Али, ми смо знали да је то (империјално) схватање државе *неспојиво с демократијом*, тј. с демократском правном државом која је (или мора да буде) свуда *власћ закона о правима грађанина и човека*, инструмент човековог права... *инструмент*, а не божанство (тј. идол). Знали смо да је Хегелова теорија државе (последња реч европског нововековног макијавелизма) неспојива с *Декларацијом права човека и грађанина*. Били смо уверени да се својом демократизацијом прва Немачка одрекла свог Хегела. Били смо уверени да Запад, као “тврђава правне демократске државе”, једва чека да од комуни-

зма и од власти немачких савезника (у Југославији Хрватске и титокомунизма) ослободи своје савезнике из два рата, Србе!

Но, све наше образовање и све наше илузије о демократији и о праву народа (о Западу као “шампиону” тога права) били су наша опасна наивност. Требало је – да бисмо се ослободили те опасне илузије о Западу као демократији – пет година рата који је овде *режирала евроамеричка империја против Срба*, против својих савезника из два светска рата двадесетог столећа. И завршила тих пет година рата (1990–1995, можда и 1996?) победивши Србе у корист велике Хрватске (немачког савезника из два светска рата), како би у тој великој Хрватској *империја* нашла и коначно решење за питање постављено још 1054. и поново 1699. (Карловачки мир): *за источно њишање*, о источним границама *империје* Запада, о *Antemurale*, бедему (*vallum*) Западне Свете Империје, овај пут бедему ни против Турске, ни против комунизма, него против Православља.

Јер, Запад схвата Хришћанство као идеологију светске *империје*, те реалну корист од Хришћанства види само у томе да оно буде идеологија (метафизика) *империје*, светости или божанства универзалне државе, па отуд Запад “разуме” и Православље само као тежњу таквој *империји*, и да та *империја* може да буде само Русија! Зато је стабилна српска национална држава “*ојасна по Запад*” као могући ослонац “Руске православне империје”, а велика Хрватска је бедем *империје* Запада, *antemurale imperii* (предзиђе империје) како се, уосталом, већ одавно сама хрватска интелигенција – како владајућа, тако и опозициона – представља. А она одавно и зна пред ким како треба да се представља: пред идеолозима и лидерима *империје* Запада, а не пред тамо неком периферном и маргиналном демократском интелигенцијом Запада. *Danke, Deutschland* је поздрав немачкој оданости, и империјалној идеји.

Самом својом историјом Европа себе, као субјект те историје, дефинише колебањем или распетошћу између *угола империје* и демократске правне државе. Европа је *изазвала и повела у нашем столећу два велика рађа* и пренела их чак на

светску сцену. *Западна Европа!* Она је у та *два своја рађа* увукла и две ваневропске, незападне, нове и младе нације: Америку и Русију, а онда и Јапан.

* * *

Реформама о укидању кметства и феудализма, царским указима од 1861. (или чак 1863.) Русија улази у нову епоху, као подмлађена, нова нација коју су песници и романописци, као што су Пушкин, Гогољ и њихови следбеници, само предосећали, пророчки видели. Уосталом, као што ће се и Турци јавити као нова нација тек с револуцијом Кемала Ататурка. Та нова нација Руса још нема својих изворних политичких установа (странака и покрета), па отуда ни свог политичког искуства. Зато је царска влада могла њоме да манипулише и да је, још нејаку и недозрелу, уведе у непотребне ратове и поразе, као у рат с Јапаном 1904–1905. и у рат Запада са Немачком 1914. И оба та пораза “прерастају” у Револуцију. И руска нација, ни данас – после седамдесет година наркозе и Револуције која нацију избацује из историје – нема одговарајућег политичког искуства, те је њу, отуд, као и Србе после педесет година наркозе, лако заводити и њоме манипулисати. А тако је и америчка влада 1917. и 1941. вешто испровоцирала своје ступање у рат: да америчку нацију стави пред готов чин. Тако и данас разне Олбрајтове манипулишу једном недозрелом, у њеном историјском расту, можда, и заустављеном нацијом Америке.

У том погледу су три нације – америчка, руска и српска – у веома сличном културно-историјском стању: подложне манипулацији. То најјасније показује *медијски рађ* који “меси” јавно мњење тих нација по вољи водећих политичара, бизнисмена и државника, једном речи својеврсне политичке мафије. А при томе све – “демократски”! Јер, *демокрација је “власт јавној мњења”*, без обзира на информације као пуку технику моделовања и на то како је јавно мњење моделовано и ко га моделује.

Али, за западне европске нације не може се рећи да су младе и неискусне. Може се рећи да су уморне, старе и равнодушне, чак бездушне, и да су зато читав живот свеле на угодности стандарда и потрошње.

Дакле, та Европа је у два *своја* рата, за *своје* потребе, увукла и нове, младе и моћне нације да гину за њу, режирајући тако два *своја* рата као два *свејска* рата 1914. и 1939. Као што је – за своје потребе (сад већ потребе *евроамеричке имџерије*) – режирала и рат који је, од 1990. до 1995. (а можда и даље), имао задатак да спречи претварање идеолошке Југославије у Југославију као правну државу (равноправних грађана и народа), тј. да *разбије Јуџославију*: да зада ударац демократској обнови нација у простору бивше *комунистичке имџерије*.

Немогуће је схватити суштину Европе (и знати шта значи то Европљанин) ако изгубимо из вида све оно што је Европа режирала у 20. веку. Због тих режија Европа треба да буде изведена на суд – ако не правни, а оно бар пред суд историје. А нико у том суђењу не би могао да буде тако неугодан и опасан *сведок ошћужбе* као Срби. Јер нико није дубоко искусио неморално колебање Европе као Срби.

Она је најпре режирала државно уједињење Срба, својих савезника, с Хрватима и Словенцима, ратним непријатељима Срба, немачким савезницима и војницима, и тако је, за потребе Запада, 1918. створена Југославија (идеолошка, не правна) која је спречила појаву стабилне и демократске српске државе. Затим је Европа (Британија) за своје потребе гурнула у рат Краљевину Југославију 1941.

А онда је исту ту Југославију, а посебно Србију, предала 1944. Црвеној армији, која је имала задатак – опет за потребе Британије, или *имџерије Зајјага* – да у Београду доведе на власт Јосипа Броза Тита.

Најпре је краљу и емигрантској влади у Лондону наметнула обавезу да у састав владе прими хрватске политичаре – у време кад је НДХ била не само немачки савезник него је чак водила и геноцидни рат против српског народа.

Затим је краља и емигрантски Дворски савет приморала да оптужи Дражу Михаиловића за сарадњу с Немцима. Не Хрвате, него Дражу! Потом је приморала краља, или чак без његовог пристанка, да мандат за састав владе добије Иван Шубашић, бан (још од 1939) сепаратистичке Бановине Хрватске, која ће 10. априла 1941. г. поздравити Хитлера и Павелића, погазити Споразум (Цветковић–Мачек) из 1939, трансформисати се у Независну Државу Хрватску, објавити рат савезницима и, што је посебно значајно, повести геноцидни рат не више против неке српске државе, које и нема, него против српског народа, до истребљења. Затим је тај исти хрватски бан Шубашић склопио Споразум Тито–Шубашић, да би тако Тито – легално, “по мандату краља”, као “премијер Краљевске владе” – позвао Црвену армију да га устоличи у Београду 20. октобра 1944.

Зашто је све то било потребно Британији (Черчилу, тј. тада Европи, зачетку послератне *имџерије Зајјага*)? Зато што је већ тада, одмах после Јалте и Потсдама, био планиран Хладни рат, у којем су опет жртвовани Срби, јер је Југославија имала да одигра улогу сличну оној која јој је била намењена и 1918–1941: да буде западна база и против немачке и против СССР-а. Да би сада, у Хладном рату, могла успешно да буде база односно експлозив који изнутра разара Источни блок (совјетски), Југославија је морала да буде комунистичка: да буде западна темпирана мина у источној, совјетској Европи да Срби и српска држава буду камиказе Запада. Исто онако како су у Краљевини Југославији католички аустроугарски народи, Словенци и Хрвати (с муслиманима, тада као Кроато–муслиманима) имали да буду темпирана мина која ће разарањем Југославије у своје време спречити стварање јединствене државе Срба. Титова Југославија је темпирана мина Запада која ће експлодирати 1948. и – чувеним, на Западу слављеним и помогнутим Титовим “Не” Стаљину – изазвати прву кризу у комунистичком блоку и покрету. То је улога Срба и Титове Југославије у хладном рату. Тај рат најавио је Черчил већ марта 1945. говором у Фултону. И зато је авнојска идеологија – која није комунизам

него *титокомунизам*, разоран за Србе – имала пуну подршку *имџерије Зајага*.

Титово “Не” Стаљину није никаква манифестација “храбрости Тита и југословенских комуниста”, него смишљен и ефикасан хладноратовски потез *имџерије Зајага*: иначе би Титово “Не” било безуспешно и (нарочито по Србе) трагично. (Нарочито по Србе, јер нико није тако спремно дочекао прекид веза са СССР–ом као Срби, којима је комунизам наметнула Црвена армија. Остали народи Југославије, немачки савезници изабрали су комунизам као спас после рата *који су изјубили*).

А да је титокомунизам био улога југословенских комуниста у Хладном рату (улога југословенског комунизма као савеза српских комуниста са антисрпским националкомунистима) сведочи и спектакуларни светски погреб Јосипа Броза Тита: сви водећи државници *имџерије Зајага* били су у Београду да се поклоне сенима свог најуспешнијег агента. Сви, почев од Кола и Митерана.

И на крају: “После Тита Тито” јесте *евројски* став југословенских комуниста, тј. југословенског комунизма (савеза српских комуниста с антисрпским националкомунистима). То је став *имџерије Зајага*.

А онда Мастрихт: ту сепаратистички (и теледириговани) маспок Словенаца, Хрвата и муслимана добија статус држава, суверених, одвојених од Југославије у њиховом “авнојским границама”, чиме је Европа поново режирала један страшан рат, јер је све учинила да се један *браћански сукоб* – који је за недељу дана могао бити решен у корист демократије, првих слободних избора и плебисцита о границама евентуалног разлаза југословенских народа – претвори у *међунационални или међудржавни рат*. Јер, ако је то рат, онда је могуће оптужити агресора и стати на страну “жртве”, ратовати против Срба, на страни велике Хрватске, поменутог западног *Antemurale-a*. Ако је рат – међудржавни сукоб, онда је могуће војнички се умешати: да НАТО својом војном силом “брани мир” против Срба. То је логичан и крајњи резултат *титокомунизма*

(што српски комунисти, чувајући авнојску идеологију, неће ни данас да признају: да ли зато што их је стид? Немају они стида!).

* * *

Да је Европа режирала све ово, то знају, вероватно, сви аутентични историчари, као што знају да је режирала и два светска рата. Аутентичан историчар не ограничава се на то да описује догађаје (у позитивној или позитивистичкој историографији), него је аутентичан тек кад озбиљно приступа питању *филозофије* историје. Тада настоји да проникне у узрок и покретачку силу догађаја. Та покретачка сила је *субјектџ историје*.

Ако је реч о историји Европе, онда морамо знати шта значи Европа, у чему се она огледа као *субјектџ историје*. Иначе, наше позивање на Европу, кад се изјашњавамо као Европљани, није ништа друго до празна и бесловесна, а при томе разметљива и наметљива патетика, интелектуалистички театар!

Арнолд Тојнби (Arnold Toynbee) настоји да буде аутентичан историчар. Тако он два светска рата нашег столећа назива *западнонемачким ратџовима*. У та два рата европски Запад (с Русијом и Америком, увученима у рат) представља једну зараћену страну, а Немачка другу.

Из тога, наравно, следи да је за Тојнбија Запад нешто сасвим друго него што смо ми замишљали или обичавали да говоримо. Тако нас је Тојнби још педесетих година навео да ни Хегела и Маркса не прихватамо као западна решења и западне вредности. У тој подели Европе на Запад и Немачку, *Зајаг је демократија, а Немачка милиџаризам*: најпре кајзеров, па онда нацистички. Уз Немачку је, у првом западнонемачком рату, Аустроугарска. Она је, још од Бечког рата (1683-1699) *крсџанска* (*Antemurale christianitatis*), а то значи да је *милиџаристичка* на папски начин: на начин *свеџске државе* (Папска црква је света држава, држава “Христовог викара”, а Аустроугарској је на челу “апостолско величанство”). У Другом свет-

ском рату Запад је опет *демократски*, а Немачка и њени савезници – *милићаристички*, али на посебан, нов начин: фашизам и нацифашизам је милитаризација *чијавој*, чак и цивилног друштва (читаваог значи – “тоталног): тоталитаризам милитариста је нацизам. Што се тиче наемачких савезника, међу њима је за нас нарочито значајна Хрватска, НДХ: она је нацистичка, али уједно – против православних – и *крстишика*, *Ante-turale*, те у томе наследник Аустроугарске: милитаристичка на посебан, римокатолички начин.

Углавном, Европа је у оба велика рата подељена на два табора: демократски и милитаристички. А како је Русија изложена нападу нациомилитариста, нацифашиста, то је она, и поред свог комунизма, морала у свом ратном и одбрамбеном устројству да буде *антифашистичка*, јер је само тако могла да нађе и заједнички језик с демократским савезницима.

Ако Европа – а тиме желим рећи: сваки од европских народа, свака европска нација – дефинише себе колебањем, као неодређеност, историјски субјект који је неодређен (дакле, несубјект), онда треба знати да се и ми сами, кад се опредељујемо за Европу, опредељујемо за ту неодређеност, па према томе и против сопственог идентитета. Онда је разумљиво што се европске нације американизују (на ужасавање Де Гола, али и Хајдегера), тј. што историјске одлуке о њима доносе други, а оне све пасивно примају и некритички одобравају.

Јер Европа која би коначно имала свест о себи као субјекту историје, своје историје, имала би и свој идентитет. А то значи да би имала и јасно схватање историје: културне мисије и смисла државе и цивилизације.

Таква Европа, каже Жан-Мари Доменак, не постоји или још не постоји. Уосталом, баш се у томе показује тзв. *криза метафизике*, тј. традиције у којој Европа и Запад покушавају да себи објасне себе и да коначно, без колебања, утврде свој идентитет.

Дакле, и Доменак се залаже за *империју Зајага* као једино могуће и реално “цивилизацијско и миротворно” решење.

А то говори Доменак који је истакнути представник француског *персонализма*, “мишљења које пре свега тражи место и афирмацију човекове *личности*” (у космосу, у нацији, у држави, у историји, у цивилизацији, у говору, у политици, у спорту, у сексу итд.). А већ то колебање *између империје и персонализма* јасан је знак да се варамо сви ми који смо веровали (или верујемо) да је европска цивилизација амбијент у којем се човек потврђује као личност, у свом личном достојанству човека.

Зато је за дијалог са ставовима, које је изнео Виорел Роман у свом чланку “Империја и лимес”, добро имати у виду и ставове најистакнутијег живог публицисте француског персонализма, Доменака; шта је то *људска личност* ако њој треба, као најпогоднији амбијент, једна Европа која би била *империја Зајага*, наравно без Хришћанства и без нације и њене историје?!

Историјски значајне тековине настају само ако човечанство, тј. нација у човечанству, прихвати изазов, каже Тојнби, те нађе и успешан одговор на тај изазов. А одговор на изазов (да тек треба да буде створена *игеја* Европе, као културно-историјски феномен), сасвим одређен и уобличен одговор, не само да није нађен него изгледа да још ни изазов није прихваћен, јер сам европски континент, његов западни део, изгледа, радије прихвата *американизацију* него да утврди сопствени *идентитет*, неопходан за заједницу и морал који би били сигурна подршка стабилној националној, а правној и демократској држави.

Да је Европа цивилизацијска неодређеност и колебање (између *империје* и правне државе, тј. између нације као империјалне војске и нације као моралног ослоњаца правне државе) најодлучније сведоче два светска рата, а онда и трећи, Хладни рат, из којег је произашла негација нације, тј. анационална или наднационална *НАТО-империја*.

Срби Европу, која се одриче историје и нације, не само да узнемирују него и раздражују тиме што не прихватају неку фиктивну, анационалну историју као историју *Европе*. Европа у том српском одбијању види злочин, цивилизацијски прекршај који треба да буде осуђен не само у Евроунији, ОУН, Савету

безбедности, НАТО него, ради афирмације *евроамеричке имџерије*, и у Хагу, где ће се “за нацизам” после Другог светског рата (а онда, на основу тога и у Другом светском рату, у Хрватској) судити Србима, а не Хрватима. Посебан, нови Нирнберг за Србе, и то само зато што не прихватају европско историјско колебање (између државе и нације) и неодређеност као највише достигнуће мисли и духа. (А то је оно колебање којим је европска метафизика блокирана основним питањем метафизике: “Зашто уопште постоји нешто? Зашто не пре ништа?” дакле, *питањем смисла*.)

Европа се, наиме, одриче нације, *бићне* категорије у својој *нововековној* историји, битне *евројске* категорије у историји *човечанства*. Она, чак, и од Хрвата тражи да се одрекну нације, па им зато намеће хрватско–муслиманску федерацију која има историјски основ само у србофобији, у Павелићевом усташком кроато–муслиманском геноцидном савезу против Срба у Другом светском рату; а то су историја и свест које (као ни европски или арапски антисемитизам) не могу бити морални ослонац никаквој демократској држави.

Али, ниједна земља (или нација) с простора бивше *комунистичке имџерије*, па ни из Југославије, неће да се одрекне нације или националне државе, без обзира на то да ли та нација и њена историја могу (или у неких не могу) бити морални ослонац демократске државе.

Подсећамо на Јапан и Турску, који се, уосталом као и многе земље ваневропских континената, *европеизују уједно појавом нације*. Турски револуционар Кемал Ататурк велика је личност турске историје, јер је с европеизацијом Турске не само увео Турску у Нови век него указао на неизбежност Турака да се конституишу као *нација* (као категорија или тип *евројске заједнице*). У том погледу он указује и на нужност *реформе самог ислама*, као што, уосталом, и сама Европа, европска нација представља *империјив реформе римокатолицизма*. (На то је указао и Хегел, у теорији нације, само подразумеваном, но ипак битном елементу његове филозофије државе). Јер

ако се нација у Европи (као и у исламским земљама) јавља с претензијом (или јасно израженом тенденцијом) да оспори светост папској (“екуменској”) римо–католичкој заједници (односно исламској заједници у исламским земљама) и да ту светост припише себи (нацији), и то на истој (метафизичко–теолошкој) основи (као, рецимо, у Хегела) на којој почива и светост исламске заједнице или светост екуменизма Римокатоличке цркве, онда је у питању:

– или светост исламске заједнице и светост папске римокатоличке заједнице (светост тзв. јудео–хришћанства),

– или светост нације (западноевропске, империјалне), или светост државе,

– или *сама евројска метафизичка* (и теолошко–метафизичка) мисаона традиција, а с њом и европски систем вредности.

Биће да је у питању све то заједно, те да из тога и проистичу и збуњеност европске интелигенције, и колебање и неодређеност европске мисли саме Европе.

* * *

Православље је алтернатива европској метафизици, колебању и неодређености европске историје и културе. Но, и Руски и Српски народ (нарочито он!) су предмет још једне посебне агресије – *духовне, њихове културне*. С једне стране је то агресија екуменизма, религијске варијанте мондијализма, идеологије *евроамеричке имџерије*, а с друге су то разне секте. Мондијалистички екуменизам нуди компромис или синтезу свих религија и њихових светих књига (Библија, Куран, Талмуд, Веде, Багавад Гита, Упанишаде, итд.), некакав монотеизам апстрактног Бога као *метафизичког појма*, а секте упућују на Библију и “само на Библију”! Забуна настаје кад и сами православни губе из вида ко је Христос (не “Христ”, него Христос!) и шта је Православље.

Православље није библизам, заснован на филозофском тумачењу текста Библије, него *лиштуризам*: суштина Библије какву је људима открио Сам Христос Својим Светим Духом Ко-

ји говори кроз Пророке, Апостоле, Светитеље, Мученике, подвижнике и све оне који служе и саслужују Свету Литургију. Суштину, дакле, открива надахнуће, “свештена поезија” (каже Његош), а не филозофија.

Хајдегер указује на *немоћ филозофије* кад каже да она, тј. метафизика (европска западна варијанта филозофије) почиње и завршава питањем: “*Заишћо уошћиће неишћо* (постоји)? *Заишћо не йре нишћиа?*”

Зато се он обраћа поезији – и то својим (националним) немачким песницима Хелдерлину, Рилкеу, Штефану Георгу и другима, а *филозофији само из оној времена кад је она још била йоезија*: из времена пре Сократа (Парменид, Хераклит... јер то су били пророци – *vates* – *poetae* – песници... ствараоци сагласни са божанством).

* * *

Суштина коју открива *свешћена йоезија* – а то је сама *лићурђија* – јесте смисао: *осећање смисла*! Човек живи тим осећањем као што животиња живи нагоном. Зато Ками каже: питање смисла је *йишћање живошћа*, те је основно филозофско питање (о смислу или бесмислу) питање *самоубишћива*, тј. губитка сваке виталности. Осећањем смисла човек *йпревазилази себе* (само своје битије), тј. доспева у трансценденцију: у радост живота и дивљење битију...

То је Литургија.

Заједница је могућа, чврста, и реална само кад је *духовна*. То је заједница која настаје – не из човековог битија, из његове природе, него – тек из његовог *йпревазилажења себе*, из *йтрансценденције*, коју европска метафизика (рационално–реално) не познаје (не кажемо да ту трансценденцију не зна европски човек или песник, него да је не зна европска метафизика). А реч је о заједници која настаје и стално се обнавља *лићурђијом*: истим *збивањем йтрансценденције* (човековим превазилажењем себе) настаје и заједница. О таквој – а не империјалној! – заједници или нацији говори Православље.

Оно није библизам, него *свешћо Предање* (Традиција) у шта спадају не само Библија него и Седам Сабора Цркве, и исихазам (порекло Српског Завета и нације као српске заветне заједнице) и Свети Сава, и Свети Василије Острошки, и Свети Петар Цетињски, и Свети Ђакон Авакум, и у Јасеновцу Вукашин из села Клепаца, и Жички сабор 1221. (конституисање српске нације), и историјска поетска слика таквог сабора у *Горском вијеницу*, итд.

Православље, дакле, није тек тако нека вера, него је оно *историјска свесћ*, посебно осећање историје (живота и трајања заједнице у њеном идентитету)! Та свест није метафизика или филозофски разум: она је могућа само као феномен *осећања*, и то осећања поетско–литургијско. С Православљем се, током историје о којој сведочи Православље као свето предање, јавља и *нација*, сасвим другачија од западноевропске империјалне, државне и *метифизичке* заједнице.

У исто време кад франачки владари и Карло Велики бране Западну Европу од Арапа (“Францускога да не би бријега – Арависко море све потопа!”, *Горски вијенац*, 7-8), бране и Византинци Цариград и Малу Азију (тада јерменску и грчку).

И како год франачки владари и Карло Велики захтевају да светост припада држави (и владарској војној установи и команди), па ће од тога настати и метафизички појам “*свешће, империјалне нације*”, тако то, још пре франачких владара, захтевају византијски цареви иконоборци (као и Карло Велики, такође, иконоборац!).

Захтевају својеврсну исламизацију (библијску, старозаветну, јудеоисламизацију), па ће управо они и бити узор и подстрек франачким владарима да заснују *цезароѿаизам* и државу као Свето Римско Царство, хришћанску варијанту исламског калифата. Али, док западна епархија Цркве, римски папа, подлеже германском (франачком, француском) притиску, те папа Лав III (795-816) крунише Карла Великог (на Божић, 25. децембра 800) за “светог цара”, тј. цара Светог римског царства и тако започиње (или зачиње) еру метафизичке традиције (предања метафизич-

ког уместо светог православног литургијског), дотле Велика Црква, коју гоне византијски цареви иконоборци, устаје против својих, византијских иконоборачких царева и осуђује (тима и Карла Великог, и папу) као јеретике који теже јудео-исламизацији цркве.

Тако ће почети историја праве хришћанске, сасвим другачије нације: православне, заветне; после Седмог васељенског сабора Цркве (Православне) сабора који осуђује иконоборачку јерес царева, од Светог Фотија и солунске браће, словенских Апостола, Кирила и Методија, а посебно од Светог Саве и његовог одговора Латинском царству.

Држава почива на римском праву (дакле, претхришћанском) и зато она, по учењу православних сабора, не може бити светиња, па светиња не може бити ни нација која се поистовећује с државом (као империјална). Тако ће у нас то остати, од Светог Саве, све до проте Матеје и даље.

Нација је – Хришћанством и Црквом (а не државом) – оплемењена духовна заједница, одвојена од државе (као и Црква), па управо зато моћна да буде духовни ослонац морала и подвижништва држављана и државника.

Такво схватање нације (и Уједињених нација), није познато Западу; као што није познато ни Православље. Но, овим је само наговештен одговор Виорелу Роману, који је у свом чланку “Империја и лимес” изнео основне црте западног, метафизичког схватања историје. Томе схватању ми супротстављамо веру као *историјску свесћ Православља*.

ИСТОРИЈСКА СВЕШЋ, СУШТИНА И МОРАЛ НАЦИЈЕ

У време кад мондијализам, идеологија индивидуализма у Свету технике и американизма Европе и Запада, негира нације као “превазиђени” и застарели облик друштвености, у овом есеју се износе битне разлике између западног, заиста превазиђеног схватања нације, и православног, источног, аутентично хришћанског.

Демократска држава није могућа без високог морала храбрих и непоткупљивих државника. Такав морал је могућ само као *осећање дужности*, које произилази из осећања припадности духовној заједници. Идентитет човека с том заједницом је душевна снага, суштина православног, заветног морала, за разлику од морала који, у западној метафизичкој традицији, почива на *индивидуализму*, компромису са страстима (осећањима егоцентризма) и са вољом за моћ појединца и нација, у планетарном такмичењу за првенство и доминацију!

Осећање идентитета са духовном заједницом је *трансценденција* која се битно различито тумачи у западној, метафизичкој и у источној (медитеранској православној и заветној) традицији. Обнова морала и заједнице је обнова историјске свести коју је Србима блокирао марксизам, али и метафизика Запада, посебно данас у Свету технике.

* Текст првобитно објављен у зборнику: *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

Морална основа демократске државе

Демократија није неки “друштвени покрет”, поготово не покрет маса (или “Улице”); једина могућа реалност демократије, једини могући начин њеног постојања и одржања је демократска држава.

А то је власт закона о правима грађанина и човека, која су државом, као основном и највишом правном институцијом, зајамчена сваком грађанину у *границама ње државе*: сваком грађанину (држављанину, цивису, ситоајену), без обзира на његову расу, нацију, веру, страначку опредељеност итд.

Но, да би власт закона била могућа (да би демократски устав и закони били заиста поштовани, у сваком детаљу и у сваком тренутку, и на сваком месту у границама демократске државе), неопходно је да сваки државник (и службеник, и политичар) буде прожет и понесен снажним моралом. Тај морал је *осећање чистоти* човека заклетог на чување и поштовање демократског устава; заклетог да ће демократски устав и законе чувати чак и онда кад то чување негира или доводи у питање личне материјалне интересе, па чак (као, на пример, у рату) и сам живот државника! То је “римски републикански морал” који је Европа (или “Запад”, западна епоха Европе) открила и доживела истовремено и неодвојиво од појма демократије и чувене Декларације. Зато је демократија *чиста ујојија* (или чак “прљава демагогија”, “политика као превара”) *ако је лишена њој “римско-републиканској” морала*. Тај морал је, чак, у Кантовом “категоричком императиву”, значајнији и од самог демократског устава, односно од саме правне државе (власти закона)! јер, ако је правна држава неко “дрво живота (или опстанка)” друштва, онда то “дрво” мора, ипак, да ниче из неког корена и тла. А тло и корен, “демократски менталитет” народа је морал, категорички императив државе и сваког закона; уосталом, и сваког уговора, сваке задате речи. Држава може (преступника или злочинца) да “веже и за рокове”, али је значајнија *реч* за коју се веже човек – ако има морала! јер морал

веже човека (и чини стабилном демократску државу), а насиље и “топуз”, оруђе “нечовјештва”, везују стоку или, чак, и саму државу чине нечовечном. *Нема демократске државе без демократској морала држављана и државника!*

Духовна основа морала

Морал се не одржава и не чува снагом јавне контроле: та контрола је немоћна и недовољна; то је пука политичка контрола. Морал, пре свега, није нека “рационална” категорија, неко (аристотеловско или метафизичко) дејство разума који би у човеку одређивао “допустиву и друштвено-корисну” меру страсти (егоцентричног, грешног осећања). Морал је *осећање*, и то посебно, позитивно осећање. Морал је *осећање дужности*, а то осећање произилази из човекова *осећања припадности духовној заједници*, у којој човек, опет осећањем и само осећањем (не разумом!), налази и доживљава свој лични идентитет, доживљава своје (тајно, “интимно”) поистовећење, тако да човек свој морални чин (или жртву, пожртвовање, вршење дужности чак и по цену живота!) не доживљава као *нејацију* своје личности или личног интереса, него као *појврду свој духовној* идентитета, своје припадности духовној заједници! Тако се морал – као чување закона и правне државе (поготово у рату, као у Срба у годинама 1912-1918) – јавља, и може да се јавља, само као потврда и сила *личности*, духовне категорије човека. Као што је основа стабилне државе морал њених држављана, тако је и основа морала *личности*, и *то* у њеном осећању *припадности духовној заједници* у којој човек, *трансценденцијом* (кад осећањем превазилази своју индивидуалност, посебност постојања), налази свој идентитет: духовни идентитет!¹

Револуција, отровни плод моралне и духовне кризе Европе

Лишена система вредности – макар и оног противуречног система карактеристичног за цивилизацију (епоху) Запада –

Европа је у моралној кризи. Европске нације су у таквој кризи јер Запад, у својој епохи, није смогао снаге (духовне снаге) да у – самој личности! – нађе решење и хармонију између двеју основних вредности свог система: *нације*, с једне стране, и *личности* с њеним државним правима, с друге стране; није успео да нађе и успостави хармонију између *нације* као “духовне заједнице” (?), с једне, и *правне државе*, с друге стране. Сама *одвојеност* “духовне заједнице” (нације, Цркве) од државе, мада за демократију обавезна и неопходна, није била довољна да посебност те заједнице (нације, па и Цркве) дефинише – у самој личности!

Европске нације су у кризи јер њихова метафизичка традиција није била у стању да им покаже ни шта је човек, ни шта је личност, ни шта је морал (који није категорија разума, него тајна осећања!), ни шта је дух и духовна заједница (било црквено–верска, било национална), ни шта је вера и осећање, ни шта је и “Ко је Бог”! Једном речју, метафизичка традиција Европе показала се *неспособном да оштрија јасан систем вредности* који осмишљава човеков живот и стабилизује цивилизацију, а којим (системом) би била отклоњена и основна супротност западне цивилизације – у самој личности! – *сујројности између нације* (тј. европског, западног, метафизичког појма нације, друштва, заједнице) и *личности*. Та неспособност и европско метафизичко (западно) схватање нације показали су се и у колонијализму, и у империјализму европских нација, и у двама светским ратовима, које је – управо својим (западним) схватањем нације – изазвала и водила Европа: у ратовима који су показали неспособност западне цивилизације да усклади појам заједнице (*нације* па и Цркве) са појмом личности. И зато су ти ратови учинили крај западној цивилизацији (тј. доминацији Запада на планети!).

Спас Срба није у “европском” него у сопственом, српском систему вредности

Али, наша брига није Европа, него *Србија*. Свака нација треба да се позабави сама собом, као и сваки човек сам со-

бом: “*сјознај самог себе*”, јер то је једини пут ка истини и спознаји света, као што је и *покајање, свесћ о сопственом злу и Греху*, једини начин да се истински супротставимо и Злу света и других.

Ту бригу о нама самима и о Србији (о нацији Срба) намеће нам сам свет: изгнани смо на светску позорницу, на сцену осветљену рефлекторима читавог света, приморани да своју драму “играмо” пред очима читавог света који ту осветљену сцену и нас на њој посматра из своје – метафизичке, данас већ техничке! – таме. А при томе ће се, надамо се, ипак наћи међу њима неко – као, на пример, Петер Ханке, или Патрик Бесон – који ће, посматрајући нашу драму, настојати да схвати исту такву (мада скривену) *драму своје сопствене нације и саме Европе*. Јер се на судбини Срба – као на некој експерименталној сцени историје света – огледа (можда и решава) судбина и перспектива *свих нација у Свету технике и американизма*. Па ако та наша улога и превазилази наше снаге и нашу вољу да је прихватимо (“*ко ме јурну?!*” рече Србин), приморани смо да је прихватимо и носимо до краја, јер је у питању наш опстанак: наше данашње “или-или” јесте дилема “хамлетовска”: или ћемо ту улогу, свом расположивом снагом, играти и изнети до краја, или нас, ако је одбијемо, неће бити!

Неће нам помоћи метафизика чијем утицају се школовани део нашег народа излаже већ три столећа (од времена Велике сеобе, године 1690), тј. до времена када смо и ми, као нација, ушли у европски Нови век.

Ту своју улогу, макар и наметнуту под притиском света, ми морамо одиграти до краја и наћи решење. А решење ће бити нађено (или тачније: откриће нам се) кад се у нама истовремено уобличи и јасан систем вредности, те у њему и осећање смисла, који ће нам – само он, само тај смисао! – дати и снагу да опстанемо; па и да се суочимо не само са *Светом технике* – који смо наслутили већ у тито-комунизму, а сада, и најсуровије, у американизму! – него да се суочимо и са (још непознатим) *Новом епохом*, која, надамо се, долази кад човечанство

(Уједињене нације и Америка и ми) превлада американизам и *Свети техник*!

Тај систем вредности, са његовим осећањем смисла, мора да садржи јасне, недвосмислене истините, потпуне и спасоносне одговоре на питања:

Шта је човек?

Шта је дух човеков?

Шта је духовна заједница? (Наглашавамо *духовна*! а не ни политичка, ни државно–политичка, интересна, језичка, метафизичка, световна заједница!) *шта је и како је моћућа хармонија коју Запад није могао да нађе у самој личности човека: хармонија духовне заједнице са правном државом*” *Шта је морал?*

Шта је личности?

Шта је и ко је Бој? Ко је Христос?

А изнад свега: *да ли ми у свом националном предању, у својој историји, налазимо основу за одговоре на шта питања?* Јер ако не налазимо, нећемо ни сачувати свој идентитет! бићемо нешто друго, тј. неће нас бити!

Наша брига је Србија (нација Срба): не зато што би нас на то упућивала нека национална себичност, него зато што сваки човек и свака заједница има своју меру и границе, изван којих и преко којих сваки човек (и свака нација) губи моћ саборности потребне за решење, мисао и одговоре!

Државници и политичари Србије без компаса јер су лишени идентитета

У тој нашој бризи за нацију Срба и за Србију природно је што нас највише узнемирују, па и обесхрабрују државници и политичари: они су, по природи тога посла, стално на јавној сцени, па нам јавно показују колико су неспособни (као да не могу штети) да буду својим моралом верни демократској, правној држави: њихов морал није у сагласности с таквом државом, без обзира на то колико је и колико може да буде устав те државе демократски!

Немају одговарајући морал јер нису личности (у духовном смислу те речи). А нису личности зато што су *лишени идентитета*, па их, у тој лишености, њихова несавладива политичка амбиција (да политици приступају као уносном послу) чини безличним и бесловесним инструментима *Свети техник*!

За њих је држава потрошно добро као и свака друга роба или новац! Лако подлежу притисцима и тренутној ситуацији на “политичком тржишту”. А подлежу, јер нити имају компас, нити га траже. Не осећају ни потребу за компасом, тј. за неким системом вредности, јер су већ *навикли на немоћ интелегенције и њене метафизике* (ту спада и марксистичка идеологија) да им на такав систем вредности укаже! Та навика је њихова бесловесност: зато делују већ као механизам! Та лица немају више ни своје личне физиономије! Нису у стању да вас, као евентуалне саговорнике или суграђане, гледају ведро, здраво и радознано, у очи!

Једном речи, немају морала јер немају свој идентитет. А идентитет немају јер не осећају *припадност некој духовној заједници*, нити чак осећају неку могућност појаве такве заједнице! А то значи: немају историјске свести; историјски су бесловесни!

Али се питамо: да ли смо и ми сами – који њих критички посматрамо (без покајања и самоспознаје) – ... да ли смо и ми сами у стању да њима и себи укажемо на тај њихов недостатак идентитета?... А то значи: *на одсуство историјске свести*?!

Или, исто питање на други начин: да ли ми сами сагледавамо могући нови систем вредности, систем који би нам дао снагу да се достојанствено супротставим роботизацији човека у *Свету технику* (технике и потрошње, чак и трошења државе, у политици као “бизнису”)?

Морал је стид и смиреност човека

Власт закона је власт принуде. А та власт је могућа само ако је – у личности човековој! – подржава нека *морална си-*

ла која је у стању да људе постиди или пробуди, а не на нешто принуди. Јер, “Само стид ће спасити свет”и (каже не само Достојевски).

У тој моралној сили личности се огледа хармонија (симфонија) *духовне заједнице* (не метафизичке, него духовне!), с једне стране, и *државе*, правне институције, са друге стране. Јер морална сила, истински “демократски менталитет”, јесте *израз ње хармоније*.

Хармонија државе и духовне заједнице (било да је то Црква или православна нација) јесте могућа – а морал држављанина снажан, присутан и делатан, као лична свест – ... могућа само ако човек, у својој свести о слободи, третира државу као *инструмент*! (а не државу или државнике као идоле, чак божанства!). Тај став Византинца (“православног Римљанина – Ромеја”, тј. “римског грађанина”, *civis romanus*) ... тај став је јасно изражен у Јустинијановој кодификацији Римског права: о хармонији (симфонији) Цркве и царства (тј. државе). Цар римски, у тој православној кодификацији, више није божанство, него грешник – одвојен од Бога и Небеског Царства – који зато мора да се чисти од Греха, да се покаје и причешћује, заједно са свештеницима, елитом “Царства православних Римљана”, ... елитом која ни сама не претендује на то да (попут папе, римског епископа) представља Бога на земљи! та хармонија државе (правне државе, наравно!) са Црквом постиже се само Литургијом, литургијски тј. у тајној драми верског осећања. А у тој хармонији је жива и свест човека (“православног Римљанина”) о својој слободи (и одговорности), свест осветљена једним од основних догмата Православља: о природи човека и о Прародитељском греху. И мада би логично било очекивати да се свест човека о својој слободи (о човековој моћи да сам одлучује о својим поступцима и речима)... да се та свест изрази као достојанство, чак *понос*, догађа се нешто што би са данашњег (модерног) становишта било парадокс: свест “православних Римљана” (поготово елите, тј. свештенства и монаха) показује се као *стыд* (стыд и кајање)! Као стид зато што је свест човекова о својој слободи истовреме-

но и *свесћ о својој одговорности*, поготово одговорности за одсуство осећања заједнице, кидање или лабављење заједнице човека са Богом и са људима. Уосталом, реч “понос” (свест о слободи) значила је у монаха, као и данас у руском језику, управо *стыд*! То није установа, норма или закон (принуда), него православно осећање човека; осећање одговорности за стање у његовој заједници; кад човек у одбрани свог достојанства (слободан је као и Бог!) не налази разлог да буде горд, јер је – за разлику од безгрешног Христа – истом том, од Бога му дарованом слободом, одговоран за *Грех* кидања духовне заједнице, која је основа и душа морала.

Покушавам овде да објасним суштину византијског елитизма, тј. аристократизма: одувек је аристократизам (од архајског времена па до гашења и нестанка аристократизма)... одувек је аристократизмом човек *истицао своје порекло* (“педигре”); али је аристократизам био свестан само дотле док је човек, истичући то порекло, мислио на *порекло свој рода од самој божанств*. Суштина свих митова и сваког мита је у причи о божанском пореклу (и првобитној божанској природи) човека. Дакле, суштина мита је аристократска. Тако је било у предхришћанској Европи, у архајским културама Азије (и предколумбовске Америке), па и у средњовековној Европи (чак и у сукобу витезова и краљева с Римском црквом!). Али се у Византији догађа дубок, духовни преображај аристократизма; гордост аристократе (елите) преображава се у “*понос*” који је стид (стыд и кајање), пре свега пред самим Богом! па онда и пред људима. Отуда и у нашег Светог Саве онолико интензивно изражена – типично византијска монашка! – свест о гресима, наравно, сопственим!

Зато је разумљиво што је Достојевски – очекујући обнову православног аристократизма и преображај Русије у “Свету Русију” (у хармонију правне државе са Небеским Царством, тј. црквеном заједницом, литургијском заједницом Руса са Христом, Небеским Царем) – говори: “*само стыд може да нас сачува*” (*стыд и кајање*). Било је то време кад су револуционарне

идеологије руских западњака (метафизичара, марксиста) осуђивале и исмејавале стид (као “комплекс кривице” и “ропство”), а заговарале политичку агресију, разметљивост, наметљивост, бахатост у којој нестаје свако поштовање човековог достојанства и самог себе. У време кад је Русија, пред несрећу рата и ратом изазване револуције, била подељена на “западњаке” (међу којима ће превладати струја марксиста), с једне стране, и на толстојевце и славјанофиле, с друге стране. Хијерархија Руске Православне Цркве (тј. Свјатејшег Синода са Генерал–обер–прокурором Побједносцевим на челу, мизантропом у “моралној строгости”)... та хијерархија се, на жалост, одлучила да осуди и “из Цркве изопшти” (од руског народа одвоји) Толстоја, који је – без обзира на став према самој царској хијерархији (па и црквеној) – пледирао управо за обнову тога традиционалног православно–ромејског аристократизма старе Русије, стида и скромности елите, по чему је и назван “гроф–мужик”.

У толстојевској и славјанофилској критици Русије, реч је о Русији из времена пре Петра Великог, јер је Петар Велики, осим реформи у самом животу и хијерархији Цркве (прихватио је протестантски став односа Цркве и државе!), установио и нову, апосолутистичко–европску врсту племства: (*noblesse de robe, њлемсџво њо униформи*), врсту која се у царских службеника, као и у официра у војсци, јасно разликовала по “чиновима”. То ново племство, нарочито његов врх, дворско племство, било је карактеристично по каријеризму, интригама и бездушности; то се у руској литератури јасно приказује, од Гогољевих *Мртвих души* до ликова чиновничког и дворског племства (у “салонима” Санкт–Петербурга) у Толстојевим делима, посебно у роману који представља врхунац руске историјске свести, у роману *Рај и мир*. (Пажња: у роману, а не у философији!)

Исконска моралност патриотизма

Стабилност (сама могућност и моћ) *јавне државе*, власти закона (а не људи), *лични морал* државника, морални

суд *духовне заједнице*, као и државниково (и држављаниново) осећање припадности тој заједници... *јри су нераздвојна елементи једне цивилизацијске целине*. Одувек. Стварање (или обнова) такве целине представља духовну обнову народа, обнову и појаву његове историјске свести.

У дијалогу Πολιτεία (што значи “заједница у полису”, а погрешно се преводи као “Држава”) реч је управо о јединству та три елемента: *јрво*, државних закона, *друџо*, грађанског (“политичког”) морала, и *јпређе*, духовне заједнице, тако да “политика” означава и мисли – не само државу, него – *хармонију* државе, грађанског морала (као осећања припадности духовној заједници) и духовне заједнице. “Πολιτεία” означава уже заправо ту саму заједницу, јер, *сјварни философски изазов и јпроблем јпредсјавља јта заједница* – која настаје трансценденцијом (а не законима, као држава)! Историјска свест је – не свест о самој држави, него – свест те заједнице, њеног континуитета и идентитета кроз векове.

Држава није сама по себи никакав философски проблем (осим ако није обоготворена, као у метафизици): она је предмет позитивне правне науке, без икакве идеолошке мистификације, без икаквог упуштања у питање *јтрансценденције* (која јест предмет философије!). А духовна заједница је заједница која настаје *дејсјвом духа*, тј. трансценденције: кад човек “трансцендира”, тј. превазилази своју индивидуалност и световност, уздижући се (само духовним осећањем, дивљењем и љубављу) у Небеско Царство, или, како каже Платон, у *наднебесни светј идеја*, које човек гледа само кад је и сам, осећањем љубави (дивљења, умним чувством), преображен у телесну појаву своје идеје (тј. идеје као суштинског лика човекове личности).

Патриотизам – сила обнове духовне, моралне и државне

Међутим, сам тај преображај човеков – при појави духовне заједнице и осећања припадности тој заједници – није мо-

гућ у некаквом безграничном, планетарном (или континенталном) простору Евроуније, американизма, светског тржишта у *Свешћу шехнике*, него само у *завичају* “у којем је човеку све познато”, где човек може да буде са свачим присан, у простору који човек може да *доживљава*!

Зато у *Законима* Платон ограничава полис (грчку град-државу) на око 5.040 поседника земљишта у *іраницама йолиса*, тј. на 5.040 породица слободних грађана (*Закони*, пета књига, 8). Човек има своју меру, као што све постојеће има своју меру коју не сме да пређе. *Преко шје іранице човек іуби битну човечност* (из које зрачи енергија обнове, духовне и моралне): губи могућност непосредног контакта, па зато и *моћ осећања и саосећања*, душевност, моћ доживљаја, па, према томе, саму могућност трансценденције. А та моћ трансценденције (уздицања и самопревазилажења) припада *осећању*, а не разуму. Преко границе у којој је човеков свет, он *іуби моћ ірансценденције којом у себи осећа свој идентііііейі, ірііагносіі духовној заједници*, а са тим идентитетом и моралну снагу осећања дужности. У античко време та заједница и човеков свет (у границама тадашње човекове могућности да се обавести, упозна и сазна) били су *завичај йолиса*, а морално осећање припадности је *обичај као завичајно осећање*, присност са људима, бићима, појавама *завичаја*.

Хегел ће морално осећање назвати такође “обичајношћу”, *Sittlichkeit*, али га тумачи другачије, метафизички: служење империји, као држављанство и обожавање државе империје, емотивно-разумска негација личног (витешког) морала, етатизам, који се јавља искључиво као систем несвесних увежбаних навика у идеологији макијавелизма!

Другим речима: немогуће је имати морал и морално осећање ако човек није патриота! Патриотизам је, истовремено, и једини здрав демократски менталитет, једина могућа основа и подршка демократској држави! Патриотизам је хармонија: прво *завичајној осећања* (у антици, а касније ће бити националног), друго, *вере као верској осећања* припадности духовној заједни-

ци, и треће, *йравне свесћі* човека који у свим својим друштвеним односима и поступцима поштује законе (“ни по бабу, ни по стричевима”), јер “*йравда Боіа ісћііноіа*” нису само закони – које човек формулише и без верског осећања, тј. самом правном науком – него *хармонија*: хармонија правне свести са моралним осећањем личности (осећањем одговорности, слободе, стида) и осећањем припадности духовној заједници. А хармонија је могућа само као *осећање* хармоније, као и само осећање духовно (осећање припадности духовној заједници). Та осећања су, опет, могућа само као трансценденција. А она није ни феномен мишљења, ни слободан или произвољан исход и плод човекове одлуке: човек не одлучује о својим осећањима, а мислити може само о искуству осећања (о сећању на осећање), а не о самим осећањима! Зато правда и јест “*правда Бога истинога*”.

То је суштина платонског учења о духу, о идејама! Учења које је даље развијено и продубљено у Православљу. Зато је јасно зашто православни духовници наглашавају да је исконска чистота душе, тј. та “трансценденција” (западни термин), могућа само као *блаіогайі*, дар Духа Светога, дат са самим осећањем вере у чистоти душе.

(Ми овде намерно користимо западни термин “трансценденција”: да му дамо дубље, православно значење какво не може да има у систему метафизике!)

Његош то осећање трансценденције назива “*умним чувством*”, тј. умом који је својствен само осећању, чувству, јер само осећање (а не метафизички ум-разум) допире до “небеских врата” (у *Лучи микрокозма*); тј. само осећањем човек себе превазилази и уподобљује се Творцу. То осећање је осећање *дивљења*, јер је и сам Творац, стварајући битије (постојање постојећих, сама бића), благословио то битије, па тако упутио човека да и он благосиља то исто битије, да му се диви и радује, јер само тако – *дивљењем* битију! – може човек да се диви и Творцу, да служи Богу, да служи Литургију. Зато и Његош вели:

(светови или умна бића)

Све ііііо івјейіа лучам свешііеніјем

Што је ово скућа свеколико

До ошћијеа Оца поезија!” (ЛМ, *Посвећа*, 171, 180)

Тако да се човек до трансценденције – до благодати поезије, духовне обнове, духовне заједнице и морала – уздиже само славећи битије, дивећи се створеном битију (а не “критиком свега постојећег”, “критиком битија” на којој почива, у основи нихилистички, култ интелигенције, страсти, егоцен-тризма, а све то без схватања шта је биће, шта је битије, шта је постојање)!

Зато и сам Платон каже: почетак философије – као тежње и свести трансценденције (духа) – јесте *дивљење бићу*! А тај почетак и основ философије се не стиче никаквим школовањем, као струка; јер дивљење је дар, као и љубав, талант до којег човек може – у сусрет томе очекиваном дару! – да се уздигне само упорном, подвижничком и бескомпромисном *тежњом ка истини*, пре свега истини самоспознаје (стида, чишћења од страсти и кајања) и истини битија! А тежња тој истини је подвиг слободе човекове!

Истина – услов за опстанак историјске свести

Ако морал (и морална обнова) произилази из човекова *осећања* дужности (према завичајној заједници којој *осећа* да припада), онда то значи да завичај – у Платона, наравно, а касније и у Православљу – није само неки географски појам, него *трансценденција*: умно чувство (Његошево), осећање. Тако Платон одређује човекову завичајност (духовну заједницу): као *трансценденцију* која се стиче човековим *уздицањем у наднебесни свет идеја*, свет у којем човек постаје (преображава се) у *живу душу осећања и саосећања*.

Зато Плотин, изразито медитерански (не западни, него медитерански) мислилац, аутентичан тумач и настављач Платона, већ у првом огледу *Енеада – О Лейом* (хронолошки први, бр. 1), указује на алегоричко значење *Одисеје*: лутање Одисејево траје све док не схвати да је прави завичај човекове суштине ве-

зан, пре свега, за Небо, за наднебесни свет идеја (I, 6, 8 и I, 6, 9). А то значи да ни *ићоса–ећоса*, патриотизма и љубави према завичају, *нема без трансценденције!* (нема без дара или благодати). Дакле, не “крв и тло”, него трансценденција, дар Божији!

Територијалност је, дакле, само *услов* (место и мера, граница) завичајности човекова света, а сама *суштина* те завичајности је *осећање* које је *трансценденција*.

Другачије је у метафизици (традицији аристотелског култа мишљења, у поистовећивању битија, па чак и трансценденције са мишљењем). Тако се у тој (аристотелској, метафизичкој) традицији чак и Богу као битно својство приписује *мишљење*, у сагласности са Свемоћју коју Бог у себи не ограничава нити превазилази осећањем (духом, љубављу, поезијом Творца) чак ни онда кад је у питању Његов Син, Логос, Христос!

Зато ни Ислам ни Запад нису успели да схвате ни Платона, ни Христа, ни Духа Светога, ни Свету Тројицу, ни хришћански дух нације, па се онда и нација, до краја епохе Запада, показује као супротност – не само индивидуи, него – и самој (слободној) личности и њеном достојанству и моралу!

(Хегел то отворено и јасно каже, у својој *Филозофији државе*, кад приказује како етатистичка обичајност *империјалне* државе, сасвим макијавелистички, “превазилази” и укида Римско право грађанина и одговарајући витешки морал као лични).

Зато духовна и морална обнова *није моћућа без ошћо-ра метафизици* (апсолутизацији мишљења и разума) и читавој њеној традицији (која је логично завршила у *Свету технику*, тј. етатистичкој и политичкој, сасвим логичној и мисаоној роботизацији човека потрошача).

Карактеристично је за западну метафизичку традицију да је до краја показала немоћ да схвати тајну Духа Светога и да дефинише дух (тј. тајну осећања, тајну душе), духовну заједницу, трансценденцију, па тако ни нацију (заветну заједницу православних), нити саму Цркву, *празничну заједницу литургијској дојаћања* у којем се јавља осећање присног поистовећивања (Причешћа) православних верника и заједнице са Христом.

Тако метафизичка традиција Запада није никад успела да објасни ни морално осећање, да јасно формулише етику и обликује етичку свест која би нашла своје место и улогу у (наравно, метафизичкој) теорији државе империје и у (метафизичкој) теорији историје као историје *свећа*, попришта на којем метафизичке нације занемарују свој завичај, да би успешније водиле борбу за првенство и врх светске хијерархије нација.

Из тих разлога наша етичка обнова је могућа само у отпору метафизици и њеној теорији државе (тј. империје), историје и света. Јер, ми не можемо прихватити метафизичку “етику” која планетарну доминацију (римокатолицизма, па Запада, па комунизма, па американизма и *Свећа технике*) ставља изнад сваког личног достојанства и морала, те технику владања и моћи ставља изнад сваке етике (па и наше завичајне екологије)!

Читава метафизичка традиција Запада се показала као идеологија: настојање да се, логиком мишљења, *човекова личност поодреди нејостојећој мајинској “целини”* (света, историје, империје), “целини” која ће нас “усрећити” кад се њоме “укине свака супротност” између личности, духа, духовне (завичајне, националне, емотивне) заједнице и морала, с једне, и планетарне империје, с друге стране!

Наша духовна обнова тражи зато да упорно тежимо истини човековој: истини битија и у њему (бићу) искуства *трансценденције*, како је то назначено и усмерено мишљу платонизма и платонски мислећег Хришћанства, Православља: да упорно тежећи тој истини, пружимо што снажнији отпор целокупној метафизичкој традицији Запада, те да – уместо метафизичке “критике свега постојећег” (битија) – тежимо *очишћењу* (од страсти, тј. егоцентризма) које ће нас припремити за дар и благодат духа: за животно дивљење битију, умно чувство, морал и патриотизам.

Својим поистовећивањем битија и трансценденције (надбитија, духа, тајне осећања као поистовећења) са *мишљењем*, метафизика се показала као пуки *култ интелекције* која је, у свом егоцентризму (метафизичкој страсти мишљења, “критике свега постојећег”) испољила немоћ пред техником и

пред “бизнисменима”. Зато је западни култ интелигенције у *Свећу технике* лако замењен култом “бизнисмена” (“*сјонзора*” наших), који су незаинтересовани за судбину нације, јер су моћни тек ако тријумфују у такмичењу на *свећском пјржишићу планете као целине!* на попришту на којем је демократска (либерална) економија американизма однела победу не само над етатистичком економијом социјализма него и над *националним* економијама, како Запада, тако и Истока! А то је заправо победа америчке империје над совјетском (да ли и над националном државом *руском?*), у “Хладном рату” који је почео (или објављен) *Черчиловим говором у Фулџону, 5. марта 1946*, а завршен *Падом Берлинског зида, 12. новембра 1989*, а можда и коначном победом Немачке, која је тек у трећем (*Хладном, економском*) *раћу, 1946–1989*, нашла правог савезника – Америку!

Тај крај и победа, Пад Берлинског зида, десио се исте 1989. године кад смо и ми Срби прославили, тј. сетили се – да ли на Газиместану или, пре, на архијерејској Литургији у манастиру Грачаница? – своје националне историје: заветне заједнице у њеном континуитету. Без свести о томе континуитету не можемо бити ни субјект историје, ни обновљена духовна заједница, ни појединачна личност у свом моралном достојанству.

* * *

И где нам је, после свега тога, излаз?

Излаз је у бескомпромисном тражењу истине о себи, о својој историји: истине личне (у стиђу и покајању самоспознаје, у чишћењу од страсти, егоцентризма који заслепљује!), а онда и – истине националне.

Нама нема излаза док не смогнемо снаге и храбрости да сагледамо шта нам се то догодило од, на пример, 1918, или можда од 1914, или од кобног мајског преврата, убиства последњег Обреновића, 29. маја 1903. године...

За наш препород – и опстанак – морамо бити одлучни и бескомпромисни у тражењу и изрицању истине, посебно о

стварним разлозима њораз који је нанет српском народу: не да бисмо том истином окривили овог или оног, стекли политичке поене за овог или оног, наставили с оптужбама, него да бисмо нашли основу за моћу (евентуалну) обнову духовне заједнице Срба, за обнову наше историјске свести.

Уколико се – из било којих разлога – држимо “науке” о политичкој употреби човека, тј. идеологије, свеједно да ли социјалистичке, комунистичке, европске или америчке, либералне или тоталитарне – ... уколико се држимо идеологије, то је само знак да избегавамо морални напор, знак да и даље, после свих падова, у идеологији тражимо ослонац наших узалудних надања (на пример, у фантом “Русије”) или разлог за одбијање стида и покајања, да тражимо одбрану од истине која од нас тражи *морални напор!*

Духовна обнова – с њом и наш опстанак као нације, моралне подршке личности – није могућа другачије до у *пошћу-ној хармонији* са истином.

Ми знамо да смо оклеветани и да смо медијски рат изгубили (тако и поражени) зато што нисмо успели да афирмишемо истину: ни о управо завршеном разбијању Југославије, ни о Другом светском рату, ни о југословенском комунизму као посебном облику комунизма (тито–комунизма), ни о стварној улози Тита, Краља, Драже Михаиловића, Милана Недића..., ни о Хрватима и другима, ни о СКЈ, а посебно о СК Србије... итд.

Те истине ми нисмо, до сада, успели да откријемо или признамо ни сами себи!

Први задатак који нас чека јесте велико историјско и национално чишћење праве српске Аугијеве штале идеолошких и историјских заблуда! Заиста херкулски посао! Њему треба да приступимо одмах – ако желимо да опстанемо. Дакле: Шта нам се то све догодило? Ко су били актери збивања? И како смо ми сами у свему томе учествовали или још учествујемо?

То су питања пуне историјске свести о томе ко је био и остао субјект “наше” историје.

Београд, јануар 1997.

ЗАВЕТ И СРПСКА ИСТОРИЈА

ЈЕСМО ЛИ ИЗГУБЉЕНИ? ГДЕ СМО?

Ове године се навршава десет година од Пада Берлинског зида (12. новембра 1989), најзначајнијег историјског догађаја после Другог светског рата. Тиме је почело и незадрживо урушавање и распадање Варшавског пакта, совјетске империје и марксистичке идеологије. Све је ишло “само од себе”: без икаквог оружаног насиља над империјом, као и без икаквих јаких разлога против марксистичке (комунистичке) идеологије. То, дакле, није била ни победа Запада, ни победа западног или нашег Хришћанства, демократије и националне идеје (против комунизма), него распад и природни крај једне империје и једне идеологије, једног механизма, то јест, људске творевине без душе: *творевина без душе коју Бојом дана људска природа није мога да поднесе! Заслуга за њај њаг припада, дакле, Творцу ње људске природе, а не нама!*

Ми смо, напротив, тај пад и распад (који је почео Падом Берлинског зида) дочекали потпуно неспремни: били смо изненађени, као пробужени из неког (додуше, ружног) сна! А то значи да нисмо имали историјску свест: свест о томе, шта се око нас, с нама и у нама догађа! Имали смо те године и “Тазиместан”, па ни њега нисмо схватили (као идеолошки прилаз Завету!).

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 1. октобар 1999, стр. 9.

Не говорим овде о владици Николају или о ави Јустину Ћелијском и великим душама наших молитвеника, него о нама грешним људима, слабим душама, ураслим и огрезлим у корупцију свакодневнице и световности! У првом реду о нама интелектуалцима! не можемо се похвалити *историјском свеићу*, *јер је она моћна само као благодат вере*. Можемо се, на против “похвалити” само гресима идеологије као велике сујете!

Показало се тако да је за борбу против комунизма била непотребна једна таква атомска сила каква је НАТО–пакт. Али он се ипак одржао, чак ојачао после распада совјетске империје и комунизма баш зато што се она сама урушила, што је пала без учешћа и заслуге дисидената и нас верника! Одржао се НАТО, јер није ни организован за борбу против нацизма или комунизма, него за стварање и јачање једне нове империје, која ће бити исто тако анти демократска, антinationалистичка и антихришћанска каква је била и совјетска или пак фашистичка!

Недавно је владика бачки Иринеј, на скупу српске Дијаспоре, назвао Европу и Запад – “постхришћанским”!

Како је могуће да ми пад комунистичке империје нисмо очекивали? – Уљуљкани у сан (материјално угодан, духовно ружан и опасан), ми нисмо били у стању да, пажљивим и сабраним посматрањем, оценимо ни праву природу и порекло тито-комунистичког режима Југославије.

Да смо имали веру, живу душу – и њоме одржавану будном *историјску свесћ*, о правој истини наше историје! – ми бисмо све то уочили и оценили. Али нисмо, јер је “*интелект*” – којим се ми “*интелектуалци*” размећемо – “*изнад осећања, ња, дакле, и вере*”. Интелектуализам и метафизика, његова идеологија, су тај основни наш грех, наша сујета усијана до гордости! Тај грех нити исповедамо, нити ми је познато да нас наши пароси, о посту, на то исповедање позивају! То сам искусио пре тридесет година, а то искуство ми се и данас потврђује. А та појава нам обесмишљује пост, па, можда, и само причешће!

Америка је – тобоже само против совјетске *империје*! – повела Хладни рат и у тај рат увукла читав Запад Европе,

који је одвојен тим ратом (и “Гвозденом завесом”, Берлинским зидом) од Источне Европе. Тај рат је објавио британски политичар и вођа Черчил, својим говором у Фултону, 5. марта 1946. г. Тим ратом је Запад подстицао и подржавао и национализам народа Источне Европе, против Совјета (али и против Русије уопште, као русофобију!). *Али подстицао национализам само римокаатоличких народа Источне Европе*: не и православних! јер циљ нове империје (англо–америчке, западне) није био јачање демократије и Православља, то јест Хришћанства, као ни мирење и екуменизам о којем се расправљало (и “одлучило”) на Другом ватиканском концилу (од 11. октобра 1962. до 8. децембра 1965. године).

У тај Хладни рат је увучена и Југославија. Тито је признат од Запада и добио власт над Југославијом (најпре над Београдом и Србијом) под тим условима. Црвена армија је предала Титу Београд и Србију – по договору Черчила са Стаљином. Черчил је, при томе, Титу потајно наменио улогу “темпиране mine” која има да, на дати знак Запада, изазове низ експлозија у самој совјетској империји... о чему Стаљин, наравно, није ни слутуио кад је са Черчилом, на Јалти, уговорио упад Црвене армије у Београд и Србију, г. 1944!

Само тиме, планираном и уговореном подршком Запада (тада једине атомске силе, Америке) може да се објасни много хваљено “*Титово ’не’ Стаљину*”, 1948. г. Потребно је заиста оно што је рекао Патријарх српски, марта месеца ове године, у Загребу: “... *многи духовној рага да објаснимо како су настала зла на овим просторима*”.

Јер реч је о трагедији српског народа који није поражен “снагом и храброшћу Титових партизана”, него је издат од својих савезника још 1943. године! Како данас отворено помажу терористу Тачија и његову ОВК на Косову, тако су ти исти наши “савезници” стали отворено, године 1943. на страну терористе Тита и повели необјављени рат против Срба, својих савезника.

Кад је 1943. г. капитулирала (и на страну савезника прешла) Италија, њена војска је примила обавезу да своју тех-

нику, наоружање и муницију преда искључиво Титовим партизанима. Чак су две дивизије “Гарибалдинаца” учествовале заједно с Црвеном армијом, у “ослобађању” Београда, дакле, у предаји Београда и Србије на милост Титу! Али се тај датум 20. октобар, нажалост, и дан данас званично слави као “Дан ослобођења Београда”! Па чак и многи српски писци примају награде за тај дан!

Кад су западно-босански партизани (крајишки) – сазнавши за одлуке АВНОЈ-а да се обнавља хрватска (геноцидна) држава – одлучили су 1944. г. да пређу на страну војводе Момчила Ђујића, опет су преко “Радио Лондона” добили ултимативну поруку да се врате под Титову команду!

Ускоро је уследио и споразум Тито–Шубашић: с једне стране, Хрвати Тито и Бакарић, Словенац Кардељ и посланик Југославије при Ватикану Јосип Смодлака, а с друге стране др. Иван Шубашић, бан Бановине Хрватске (као да није било НДХ и Јасеновца!)... те две стране преговарају 1944. на острву Вису, о судбини Срба у Југославији, и формирају владу коју признају (и Србима намећу) “савезници”, то јест, Британија и Америка!

Ускоро следи и ултимативни позив (тобоже самог краља Петра II лични) да се “четници” тј. ЈВО (Југословенска војска у Отаџбини) морају сврстати под команду Тита, *од кога ће добити и оружје и муницију* (које нису имали)! А да и не помињемо разлоге “савезничког” бомбардовања Србије и српских градова, почев од Васкрса 1944. године! На завршетку рата се склапа мир, али су од свих жртава агресије Хитлерове изузети само Срби! Склопљен је мир са Немачком! Али, зашто није склопљен мир са немачким савезницима: Мађарском, Румунијом, Бугарском, Албанијом и Хрватском (највернијим савезником који није капитулирао!)? Италија је предала своје делове источне јадранске обале (по истој наредби као и технику, оружје и муницију). *Али је ње делове обале предао Хитлеровом савезнику, Хрватској!*

Остали савезници – који су се у рат на страни Хитлера укључили тек 6. априла 1941, у нападу на Југославију (а он-

да и на српски народ) – нису о томе никоме поднели рачуна! Тито их је, нарочито Албанију и Хрватску (савезничком одлуком!) ослободио те обавезе: опростио им 1947. г. званично све ратне дугове и злочине! Ослобађањем Хитлерових савезника сваке одговорности за рат и злочине погођени су само Срби! То је скандал какав не памти европска (па ни светска) историја.

Приликом повратка заробљеника и логораша из заробљеништва и логора – а било их је (било нас је!) преко 400 хиљада војних првопозиваца (у старости од 20 до 45 година), дакле, основна снага Србије – савезници су све повратнике ставили под контролу и команду Титових “официра”, те је већ на граници, то јест, на Загребачком велесајму, вршено одабирање ко ће бити ухапшен, а коме само запређено: то је била припрема за гласање 29. новембра 1945, за “Хоћемо Тита, народ се пита”!

О ратној штети ни говора: никад тито-черчилowska Југославија није поставила питање одштете заробљеницима и логорашима, јер Немци – уз пуну сагласност Британије (и Америке)! – траже тачан рачун да се зна: колико су побили немачки савезници у окупацији Југославије, Албанци, колико Хрвати, колико Мађари, колико Бугари, а колико партизани (и то још по завршетку рата!), па тек онда колико они, Немци. Тај рачун нису хтели, а не желе ни данас да поднесу наши “југо-комунисти”, *јер би тај рачун срушио сву мишоманију “партизанске ослободилачке борбе”!*

Потребно је, дакле много духовног рада и подвига Титових партизана да се – “очекујући еванђеоску утеху” – исповеде и да то признају! Али то би био подвиг којим би савладали и своју “борачку” сујету: да Титову власт над Србима и Србијом не приписују својој борби, јунаштву и “патриотизму” (измишљеном накнадно, за потребе идеологије, ТВ-серија, филмова и романа, да не помињемо имена аутора!).

То је све само о томе колико нам је историјску свест – а то значи веру и патриотизам српске духовне заједнице! – одузео сам тито-комунизам у савезу са британско-америчком војном и обавештајном службом. *А радило се о инћересима*

империје која је тек имала да настане после победе над Хитлером. У планове те империје нису се уклапали Срби, али је су Хитлерови савезници, Хрвати и Албанци!

На све то ратно замешатељство додаје се још и велика идеолошка превара изв. *Шездесетосмаша Европје*, Загреб, Београда (универзитета). Ако на суштину те преваре не укажемо – и то исповедањем! – нећемо знати где смо и ко смо!

А онда и велика, масовно–митингашка превара (и превара) са Газиместаном и Ушћем, 1989. године, превара милошевићевска.

То су била три, колико силовита, толико и лукава удара на саму Српску Православну Цркву, живу душу Срба. То морамо – ми, српски историчари, ми пре свих – да изнесемо не само научно, него и на начин како се то износи и прочишћава у Цркви православних.

Надам се да ће нам “Православље” уступити простор за то у следећим издањима. Јер се ради не само о научној истини, него и о *тешком треху интелектуалистичке сујете* која онемогућује појаву и конституисање елите српског народа. А без елите (“клир” на грчком значи: елита) ... *без елите нема нације као заветне, духовне–моралне заједнице* која зна где је и куда иде, која зна Смисао, Промисао, Есхатон!

У Београду, септембар 1999.

P. S.
2007.

Свештенство и епископи Српске Православне Цркве ни до данас нису довољно предузели да се обнове литургијско–парохијске заједнице, као установа православне исповести и историјске свести, без које ни вера ни Црква нису живе.

“БОГ СЕ ДРАГИ НА СРБЕ РАЗЉУТИ...”

...“За њихова смртна сајрењења!” (ГВ, 198–199). Зар опет, и – докле?

Кад Црњански, у роману “Сеобе”, каже: “Сеоба има, смрти нема”, он тиме – јасно је из целине романа – не указује на мит о некаквој “сеоби душа”, него на једину стварну опасност која нам прети: на сеобе, разбијање заједнице, губитак, па чак и заборав заичности. А тај заборав значи нестајање народа у туђој историји: свеједно да ли у турској, аустријској, руској, британској, хрватској, албанској или америчкој. О томе говоре последње странице романа:

“Тамо куд су Исаковичи и *тај* Soldatenvolk” (јуначки војнички народ) *ошли, као и толики њихови сународници... нема им више ни траја, сем два три имена...*”

Смрт јест највеће зло. Али је оно настало из наших (па и српских) “*смртних сајрењења*”: из кршења Завета; а то значи: из раскида литургијско–парохијске саборности, заједнице човекове са Богом (заветне заједнице), а самим тим, и заједнице међу људима; духовне, једино истинске заједнице живих душа! Зато смрт и усамљеност (пакао усамљености, отуђености) иду заједно, као једна иста патња. Зато је Христос *Васкрсењем поразео не само смрт него и усамљеност*: установио Цркву, спасао заједницу – велику, Небеску, Небеског цара, празничну

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. октобар 1999, стр. 9.

и тајну, духовну заједницу човекову са Богом и људима. Зато Срби – у истински својој, а не туђој историји – нису ничији “војнички народ” (ни аустријски, ни руски, ни британски!), него *Христїова завейїна заједница, Христїов народ!*

Тражење спаса у духовном завичају

У губитку завичајности човеку најтеже пада усамљеност. И вечан живот би бесмртном усамљеном човеку био бесмислен: вечна несрећа! *“Бескрајни љави круї. У њему звезда!”* Читаве светлосне године је она, у *“свом соїсїтвеном круїу”*, удаљена од сваке друге звезде, те тако човек, јунак романа Црњанског, види своју усамљеност као човекову судбину записану у самом Небу, у звездама!

Зар не помаже ни Христово Васкрсење? Лишен завичаја, Црњански трага за својом “Итаком”; а његов јунак Павле Исакович за својим Цером, Мачвом, Шумадијом, док у Бечу чека пасош за Русију, да тамо, од цара (царице) тражи спас за Косово, свој духовни завичај.

Ту Црњански напушта ритам и *їон* (можемо рећи: биро-кро-но–биро-кратизованог) славјано–сербског говора српске го-споде оног доба, да би Павле – сакривен у Бечу, а *“ходајући љо сећању као љо месечини”* – о свом завичају одједном прогово-рио говором Лознице Јована Цвијића или Тршића Вуковог! Јер говори о Церу! У машти је под Цером!

“Свака туђа земља – туга је голема”. Бол сваког гре-шног човека и песника је носталгија, како то каже и Милица Стојадиновић Српкиња. Јер човек, по својој Богом даној приро-ди, није космополит или мондиалист да би му завичај могао би-ти читав свет (*mundus, le monde, die ganze Welt*): ту “врлину” православни човек препушта империјалној идеологији освајача света, искорењених белосветских протува које своју срећу тра-же у успеху на светском тржишту! “Земља наша, мати милио-нах...”, а чаша освајача света није Христова, него “Херкулова”, чаша отрова моћи! (Луча М., Посвета, 91–100).

Павле Исакович, међутим, жели да превлада или забо-рави своју носталгију, те му се чини да ће га усрећити победе, подвизи и признања која би задовољила његову јуначку сујету (јер јунаци су јуноше, као деца су неотпорни на ласкање, похва-ле и одликовања)! Тај сјајни успех постиже Павле “својим коњем и оружјем”, својом школованом ратном вештином, толи-ко да је задивио и Русе, али изазвао и завист (у поглављу *“Ро-сијска команда била је: аїїака, аїїака, аїїака!”*). Но иста та ју-начка сујета му је одузела и памет: кад је тражио “и добио ау-дијенцију” да (тобожњој) “царици руској” објасни српску Ко-совску трагедију, сурово су га исмејали и насамарили руски официри, јер није (као ни Дон Кихот) умео да разликује курву од царице: у поглављу *“Честїњеїши Исакович код имїератїо-рише”*. Тако завршава наш јунак: цењен у завичају, исмејан у свету идеологије и светске политике, неспособан и немоћан да у томе свету брани Завет, историјску свест коју би морала да има и да представља српска елита. Судбина жалоснија од Дон Кихотове, који је, такође, (али не тако сурово) исмејан кад је завичајну врлину и морал *хришћанскої виїїеза* требало да представи и брани пред моћницима “великог света”.

Снагом вере а не оружја

Ових дана слушамо како званична владајућа идеоло-гија, рекламирајући себе, исмева тако пред читавим светом *це-лу срїйску нацију!* Не слушамо ли ових дана бесловесне (и др-ске!) изјаве да смо из сукоба са НАТО–агресором изишли *“као љобедници”!* Ми, српски народ, и то под командом “победнич-ког врховног команданта” (како воле ту магичну СУБНОР–ску титулу!), тзв. “Савеза бораца Народно–ослободилачког рата), те да у истом томе “победничком” стилу, под “врховним коман-дантом” треба да наставимо и обнову; понављају се тито-кому-нистичке пароле из времена 1945–1950!

У стању тога бесловесног оптимизма “војничког наро-да” (*Soldatenvolk*) држи нас званична идеологија још од године

1989, кад је требало – још пре пада Берлинског зида! – да се појавимо (од Видовдана 1988!) као *бирачко шело слободних личностїи духовно сабраних у заветїни* (заветни! а не војнички!) *народ*, јер би само тако, снагом вере (а не оружја) могао да одбрани права која су му одузета г. 1941. и, поново, 1944! Али је властима требало да се тада ослоне на култ војске (петокраке ЈНА), јер им је то био једини сигуран ослонац, далеко сигурнији од начела “један човек, један глас” слободно изражене воље на изборима. Ти слободни избори су могли да буду спас за читав српски народ, без обзира на постојеће (чак поштоване) републичке границе: ујединили би га у заветну заједницу поштовану у целом свету. Разлика од култа војске из г. 1989. је у томе што се сада – после Пада Берлинског зида кад је поражен марксизам! – званична идеологија позива на “епске квалитете” Срба: жели да будемо “војнички народ” (“врховног команданта”), народ “опијен јунаштвом”, бесловесним оптимизмом и самоувереношћу разметљивог *кулїи* јунаштва! Не оптимизмом вере и јунаштва, него лажне религије, паганског култа јунаштва, магијске воље за моћ!

Данас, кад је епски менталитет не само застарео, него и умро, већ давно замењен метафизиком воље за моћ знања!... данас кад он може да буде само музејска вредност, званична идеологија настоји да га прикаже као “непобедиву” живу силу, као масовну подршку власти. А *їри їоми Цркву и Заветї їреїири* као “*исїиријску їревазиїену*” *сїиарину*, као да је то мумија изложена у државној установи музеја!

Власт жели тако да нас заведе и одржи у “смртном сагрешењу”, да не будемо заветни народ: у томе је и смисао исмевања појма Небеског народа (то јест, Цркве, заједнице живог народа са Христом, Небеским Царем)!

Завет и култ јунаштва

То епско (племенско и паганско) схватање историје и националне заједнице – насупрот црквеном, заветном, свето-

савском било је, после пада српске државе, оживело под утицајем азијатизма турске власти и супарништва племена и потурица. Па, ипак, Српска Православна Црква је – у време обновљене Пећке Патријаршије (1557–1766) – успела да српски народ *из їриїу царсїири* (османлијског, хабзбуршког и венецијанског) *уїедини у целину заветїиої народа*: лишен државе (земаљског царства), одржао се народ само као Црква – Небески народ у Небеском Царству Христовом, којем не може да смета ни подела народа границама у три различита земаљска царства! То је било Божје чудо и благодат *у Евроїи їодеїеної у їио време “верским” раїиовима, їио јесїи, раїиовима їроїиив вере!* То чудо српске историје – Косовски Завет! – налази свој израз у песмама косовског циклуса (које нису епске, него заветне!), као и у трилогији Његошевој (ЛМ, ГВ, ШМ).

У Беоїрагу, окїиобар 1999.

* * *

Под утицајем западног просветитељства и метафизике (култа знања и мишљења као моћи која је “изнад осећања вере”), наша државна (световна) елита напушта Завет и предаје се култу јунаштва, парадне војне религије: у стварању Југославије, у државном удару 1929, у државном удару 27. марта 1941. (под утицајем и за интересе Британске империје), а онда и Титовим устанком 1941. којим је судбина српског народа по завршеном рату опет била подређена интересима Ватикана и Британске империје! Оглушили смо се о савет генерала, заветног мученика Милана Недића: о савет да се оканемо светске сујете и неодговорности јунаштва, то јест, култа који нас води у прве борбене редове оружаног сукоба великих сила и доводи у питање не само будућност српске државности, него и сам опстанак српског народа!

А *їенерал–мученик је їоворио из духа Њеїишеве їирилоїије* (ЛМ, ГВ и ШМ)! Како?

У епском култу јунаштва (у култу који је паганско схватање историје!), јунаштво показује и тај култ гаји и сам Сатана, у побуни против Бога:

“Бој се ужди међу бесмртнима
У највиши степен свирепости...
Да Свемоћним Троном завладају.
О, спљело, злбом опијено,
Рат сте дигли на Свемогућега” (Луча М., 31–50)...

“Враг небесни слијепом јарошћу
Све једнако битку продужује
И све жешћу и очајанију.
Он ужасне примјере храбрости
Показује на попришту бојном.
Трудно бјеше неба отпаднике
И војене његове пукове
Надвладати у крвавој битки” (Луча М., 151–160)

Јуноше у служби Зла!

Јунак је, дакле, и Сатана, у својој побуни против Бога, па то јунаштво тражи Сатана и од човека, те *човек може јунаштво да покаже и у савезу са Сатаном*, и у фаустовском савезу, у *човековој побуни против Бога*, и у “верским” ратовима (то јест, ратовима против вере), против будућности и опстанка свог народа, у *браћанском рату–револуцији чији циљ није била борба против окупијора, него за власи, а против историје и општанка социјалнеопројекта!*

Броз је подстицао у Срба култ јунаштва, производио ордене храбрости и “народне хероје”, да ласкањем и привилегијама окрене младе јуноше у службу злу! Јер *јунаштво је стираси, инати, а “за инати се Марко појурчио”!* Јунаштво и пркос, којим се хвалимо, није, дакле, исто што и *морал заветне заједнице*, то јест, *осећање дужности према заједници којој осећамо да припадамо* (ако осећамо!). А *то осећање је брија за заједницу*, страховање за њен опстанак. Та *брија* није ни пе-

симизам ни оптимизам, него *чојство*. Кад владика Данило (у Горском вијенцу) показује ту *брију*, јунаци међу њима и најизразитији представник јунаштва, Вук Мићуновић – то не подносе, па зато говоре владици:

“Сам се шеташ пољем без икога.
Нит што једеш, нити заспат можеш;
Крупно нешто учиш у памети;
А ја зебем од много мишљења! (ГБ, 510–519)...

“Не, Владико, ако Бога знадеш!
Каква Те је спопала несрећа,
Те но кукаш као кукавица,
И топиш се у српске несреће?!” (ГБ, 89–92),

док јунаци, напротив, хоће само –
“*Да виђешивом прса набрецају*
То је (то! а не Литургија!)...
То је шамјан свети јунацима!” (104–105).

А владика им на то одговара:
“Слушај, Вуче и остала браћо!
Ништа ми се немојте чудити
Што ме црне мисли растезају
Што ми прса кипе са ужасом
Ко на брду, ак’ и малом, стоји,
Више види но онај под брдом”,

па је Владика, који види више и гледа више (а гледа заветним осећањем заједнице!), зато и бригом обузет, боји се да ће

“Враг ђаволу доћи у сватове
Те свијећу српску угасити!” (ГБ, 536–537).

Зато је Владика спреман да трпи зло (као мученик – генерал Недић да трпи и само зло окупације), јер би рат или буна могли донети собом зло, још горе: да се угаси Српство!

Духовно схваћена историја

Тако је Њеџиш њесник завѣтѣни, а не ѣйски! Зато је изнад и против – не самог јунаштва, него против – култа јунаштва, што је нарочито јасно изразио говорник Луче у *Шћепану Малом*, игуман (и монах исихаст) *Теодосије Мркојевић*, противећи се једнако и белосветском пустилову Шћепану (прото-типу Броза и Саве Ковачевића), и јунацима, и залућеном народу (“Тешко оном ко о вама брижи!”), па се противи и самом руском књазу *Долѣорукову*, изасланику царице *Катѣрине!*

Зато је разумљиво што је игуман *Сѣефан* (такође монах исихаст, говорник Луче и Завета у Горском вијенцу) ликом и духом чак и изнад владике Данила, колико год је Владика изнад јунака црногорских:

“Млади синко, лијепи владико

Ти си млад још и невјешт, владико (то јест неискусан)

О, да знадеш шта те јоште чека:

Свет је овај тиран (чак и) тиранину,

А камоли души благородној!”

каква је душа младог владике Данила (ГВ, 2471–1500) благородног.

Отуд нам за опстанак заједнице и благослов није довољно земаљско царство (то јест, држава и моћ који су “свијет”, световна сила!) јер, *свијетѣи жељѣи не зна уѣодиѣи!*” (ЛМ, II, 183), него тек Небеско Царство (то јест, Црква), заједница живих људи са васкрслим *Христѣом* и свим прецима и духовним оцима, у нашој спремности да (као и Христос) и са њима саосећамо, да откупимо и њихове грехе, које нисмо ми починили (наша “трагична кривица”) – као што је Христос откупио грехе свих својих предака, не само од *Авраама* и *Јесеја*, него чак од духовног праоца *Адама!* У томе је истинска историјска свест: Завет, православно и духовно схваћена историја, која је вечно искуство Христа у Цркви, у народу којег Црква тако чини небеским, јер о заједници са Христом, Небеским Царем не одлучује пролазност света, време смрти! Историја није “време

смрти”, него непрекидни живот те, Христове заједнице. (Зато је тек Хришћанство могло да нам каже шта је историја).

А смрт је, као и време, зло над свим злима. Тек са њом се јавља и усамљеност човека без завичаја и распад народне заједнице. Те страшно осећање напуштености и усамљености захватило је пред страдање и самог Безгрешног, Богочовека, јер је *човечанском* природом своје Божанске Личности *саосећао са їрешином људском їприродом*. Из те усамљености нас не спасава никакво јунаштво, па ни знање, ни моћ, ни воља за моћ, ни метафизика: ко би од људи могао имати већу моћ од Господа?! Па ни Њега није та моћ спасла од муке тога осећања! А воља за моћ се огледа у јунаштву и “буја” до сатанизма! Зато нас из усамљености спасава само празнична заједница са Христом, којој је очај човекове усамљености превладао и заједницу међу људима и људи са Богом обновио *истѣом їтајном Васкрсења* којом је и “смрт поразио”! Зато “земља слави свога Спаситеља”! (ЛМ, VI, 275–280).

Спасава нас и од очаја у којем бисмо сада живели, посматрајући власт како скрива свој страх, славећи лажне победе – док губимо део по део српског завичаја!

Зато спасење тражимо у Завету који је хармонија Цркве (Небеског Царства) не само са правном државом (земаљским царством), него и са историјом, културом и поезијом нације.

У Београду,
новембар 1999.

ДА ЛИ ЈЕ СРПСКИ НАРОД БОЛЕСТАН?

Историја је, за православног човека, вековни живот литургијске духовне заједнице која се из поколења у поколење одржава *непрекидно* упркос времену које делује као *сила пролазности* и “време смрти” и тако, као провалијама смрти, *одваја* поколење од поколења, то јест, *разбија сваку заједницу*.

Историја, међутим, превладава време (“време смрти”) и на животу, *живом душом и вером* православних, одржава нашу заједницу *од Христџа* – и (посебно за нас Србе) *од Светџој Саве – до данас*, до овога часа кад ово читате, па и после нас, одржава заједницу с нашим потомством – ако га, нашом жр-

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. новембар 1999, стр. 9. У три претходна броја “Православља” су написи аутора Жарка Видовића објављени у рубрици “Мишљења” или “Истраживања”. Аутор, међутим, намерава да укратко прикаже истраживања о суштини историје (посебно историје Срба) и да, на основу тога, живу веру православног човека јасно искаже као историјску свест православног човека. Јер историја је у идеологији Запада и модерног света (па и на нашој јавној сцени универзитета, идеологије, науке и политике) приказивана као збивање у којем нема места за Православље и за заветну, народно–црквену заједницу. У последње време, баш ових дана, појам заветне заједнице (то јест, Цркве православних Срба, духовне заједнице са Небеским царем, Васкрслим Христом), а самим тим и појам српске историје – исмевају интелектуалци који се, у овом погледу, “истичу” у својим јавним наступима.

твом, будемо васпитавали у љубави. Јер и вера, и нада, и љубав, и морал су осећање које је здружено у историјској свести заједнице, Цркве! Том заједницом са Христом, *Царем Небеским*, православни Срби су од времена нашег Оца, Светог Саве – *Небески народ*, то јест Црквен народ.

Што је биографија за појединца, то је историја за духовну заједницу Христџана са Христом. То је наш идентитет: њиме се “легитимишемо” – додуше, не на јавној сцени политике и полемике, него пред Богом, записани, како каже Његош, у “Књиге миробитне”, о историјској истини народа и личности.

Историја, дакле – као предукус Вечности и живот духовне заједнице, исте кроз векове – није исто што и време. Јер време је пролазност и смрт свега постојећег, чак и звездџа (сваке звезде на створеном небу). Остаје, међутим, тајна: како је могућа та непрекидност заједнице којој људи (и поред своје смртности) осећају да припадају? или: *како је моћућа историја*? То је уједно и тајна човека. Овај кратки увод (и најаву за следећи низ написа) треба завршити Његошевим стиховима:

“С точке сваке погледај човјека,

Како хоћеш суди човјеку –

Тајна чојку човјек је највиша!

Твар је Творца човјек изабрана:

.....

Ми смо луча тамом обузета:”

(ЛМ, П, 131–140)

Јер човек се као тајна показује управо тиме што је он “биће историје”. Без тога падамо у ништавност безвредних бића.

Оптужена историја Срба

Луиза Арбур, донедавно главни тужилац Међународног кривичног суда (Хашког трибунала), изјавила је да је тај трибунал “*најбоља шанса да Срби најзад схватџе своју прошлостџ*”, наравно, као историју која је Србе, већ пре свих ових догађаја (око разбијања Југославије), обликовала као кривце,

проклетнике и злочинце, тако да тачан суд о Србима и њиховој историји може дати само тај трибунал. Пред тај трибунал треба да буде изведена (као оптужена) сама историја Срба. А то значи: сâм српски народ. Јер сваки народ је истоветан са својом историјом. Идентитет народа је у његовој историји, а идентитет човека као личности (!) је у његовој вери која је жива само као историјска свест!

* * *

Нација је европска категорија: “Историја Европе” је историја европских нација. Европеизација Турака или Јапанаца значила је да се Турци или Јапанци коначно појављују као нација. А нација је истоветна с њеном историјом, па и судити једној нацији значи *судити њеној историји*.

Луиза Арбур је школована Европљанка и она то зна. Па кад су нам – још 1990. г. (сада већ далеке) – изасланици и мисионари европске цивилизације (исти, многоцитирани Доменак и културни аташе Француске, Рене Шампион) говорили: “Само нам, молимо вас, не говорите ништа о вашој историји, јер то нас не интересује”, онда су нам тиме давали до знања да их не интересује *оистинанак* српског народа. Наша историја је Косово – наравно, не као територија, него као символ *Заветна* који је *суштина наше историје*. А то Косово, као символ наше историје, њих не занима, јер их не занима ни наш опстанак. Зашто?

Ако ми историју схватимо (и осећамо) онако како је схватају (и осећају страшно) Американци и сви народи Запада, поготово они чије државе улазе у састав НАТО–силе, онда ми представљамо *изазов* (или желимо да представљамо, “ако смо тако луди”, изазов) не само Американцима, него и “читавом свету”, то јест, Американцима, Западу и НАТО–сили.

Тај изазов је *идеолошки*, али довољан да већ и сама Евроунија, а поготово НАТО–нације поведу тотални медијски рат против Срба и Србије. Тај медијски рат не би имао смисла

кад не би значео припрему западног и америчког јавног мњења за рат, најпре економски, па политички (избацивање Југославије из ОУН) и, најзад, оружана агресија коју смо доживљавали од 24. марта до 9. јуна ове године.

* * *

Ми се свађамо са Западом и Америком. Мудар човек пита: “Што се свађате кад се нећете тући?” – Ми се на то питање не осврћемо, што (у њиховом медијском рату) значи: Тући ћемо се! За Србе као да није битна вера, него “јуначки инат”. А “за инат се Марко потурчио” и званична Србија остала верна – комунизму. “За инат!” Те безумне речи о Србима као “народу ината” имали смо прилике да слушамо са свих наших ТВ-медија током рата... па и дан данас (не само са ТВ–Палме!).

Смисао *медијској ратна* је тотална и тоталитарна медијска власт над читавим светом: апсолутним монопол медија Америке и Запада, који преко медија желе да читав свет прихвати само њихову информацију (и дезинформацију, то јест, идеологију) као истину. Па ако се негде у свету јави неки “медијски инат” – са друкчијом идеологијом или информацијом – онда је НАТО–сила у стању да свој информативни (чак информатички) и медијски монопол брани и бомбама. Већ само угрожавање медијско–информатичког монопола Америке за њу је довољан разлог за “оружану интервенцију”.

Јавно мњење Америке и Запада је припремљено за ту “оружану интервенцију”. Та агресија је “демократска”, – у складу са “јавним мњењем”, тј. системом културних вредности Америке и Запада, – јер “демократија” данас више не значи власт закона о правима грађана, него *власт мњења*, без обзира на то да ли то јавно мњење (Запада, Америке, као и Србије и свих држава бивше Југославије) зна истину или је заведено *идеологијом*, дакле, мржњом и страшћу (рецимо, србофобијом) као одређењем за неку (свеједно коју) идеологију, тј. “науку” о употребивости човека!

Данас владајуће схватање историје је *идеологија*, а не вера. У сваком случају, није наука, јер је и “научно” схватање историје идеолошка, изразито марксистичка подвала. Ми зато и желимо да низом ових написа укажемо на значај историјске свести: од ње зависи да ли ће се човек определити за веру (љубав, заједницу духовну, истину и демократију) или за идеологију (страст, грех, мржњу, агресију), једном речи: за употребивост човека! А идеолошко схватање историје је карактеристично данас не само за Америку. Запад и НАТО–нације, него и за званичну идеологију Србије па и за добар део нашег интелектуалног јавног мњења.

Па ако су Америка и Запад луди, зар морамо да будемо и ми? Православље нас упозорава: ако је неко луд (и страстан, страшћу излуђен), не буди му друг. Смири се. Вере и здравља душевног, па ни истине (научне истине), нема без смирења. Православни исихазам, који је Србе Заветом припремио за Нови век, значи управо то: *смирење у беспрашћу*. Јер страст је негативно осећање, тј. осећање човека да је лишен бића, па отуд – лудост, узнемирена душа, непријатељ Љубави и заветне духовне заједнице.

Идеологија је мртва, идеологија живи

Америка је, као водећа сила и “комесар Запада”, водила – по британском пројекту Черчила! – против Совјетског Савеза *Хладни рат*, од марта 1946. до рушења Берлинског зида, новембра 1989. и завршила тај рат победом. Тај рат је био хладни, јер је вођен без оружја, али за премоћ и *ајсолућину власћ* Америке на *светском тржишћу*. Тим ратом је комунизам поражен, јер није заинтересован за тржишну привреду (и од те привреде нераздвојну конкуренцију власника робе). Комунизам је био усмерен ка *идеолошкој* светској империји, а либерализам ка *пошрошачкој* исто тако светској империји. Питање је било: да ли ће светом овладати идеологија совјетске Империје, или *роба (и долар)* америчке империје. Победници су – “потро-

шачки менталитет” света (склоног “америчком изазову”) и америчка империја. Поражена је комунистичка империја. Наглашавамо: империја, а не идеологија, која и даље живи, посебно у схватању историје. Идеологија комунизма је још жива (још умртвљује душе). Али она више нема, своју империју. Жива је посебно у Србији, која би, по својој историји, морала да буде земља Православља. Али се пораз идеологије у Србији, нажалост, не огледа у снази Православља, него у победи америчке идеологије: у томе што се сада људи чак и “идеолошки” опредељују – за новац. Да је лева идеологија лажна (као и америчка либерална), па да побеђује онај ко има новац и одговара потребама потрошачког менталитета, то сада сви знају. Зато је сада и лева идеологија Србије и Русије прихватила амерички метод: куповање политичара, гласова и људи којима није стало ни до истине ни до вере.

Америка је у Хладном рату победила зато што је овлада, пре свега, светским тржиштем информација, освојила медијски монопол света, те ће она тај монопол да брани и оружјем, као што је то показала ударом на Србију. Јер онај ко угрози тај монопол, тј. амерички “маркетинг”, затвара приступ америчке рекламе потрошачима. Тиме угрожава америчку продају, производњу, богатство, војни буџет, светски монопол империјалног схватања историје, па тако и сâм опстанак Америке као *империје*.

А западно, као и комунистичко, лево, схватање историје није хришћанско, него империјално (вавилонско, в. Књига Постања 11, 1–9), на које нас упозорава и Његош у *Лучи Микрокозма*, као на схватање сатанско. Па ако то Његошево православно упозорење песника – владике не прихватимо озбиљно, него настављамо инат руског и српског *идеолошкој* супарништва с Америком, онда са нама, заиста, нешто није у реду. (А о западном схватању историје и о спасоносном православном – у следећим написима).

У Београду,
новембра 1999.

СЕНТАНДРЕЈСКИ САБОР 1999. ГОДИНЕ

Четири оцила у четири поља крста у грбу Цркве и нације Срба, знак су *црквености* Срба као *завештине* заједнице, *завештини* знак Срба. Уобичајено је већ да се та оцила у грбу тумаче као четири почетна слова у заветној поруци “Само слога Србина спасава”. Али ту слогу, тајну српске историје, морамо да схватимо као *благодати*. У томе знаку је одржан Сентандрејски сабор ове, 1999. године.

У “Гласу” од 17. новембра 1999. постављено је питање Мирославу–Мајклу Ђорђевићу: “Како је успело да се (до сада тако разједињена) Дијаспора уједини, а опозиција у Србији, матици земљи, то није постигла?”, на шта је он одговорио: “Суштина је у томе да Срби у свету немају политичке амбиције, сем једне једине, да се Србија, наша толико унижена Мајка, коначно уздигне.”

Востани, Србије – устани, Србијо! Али, Србију може да уздигне само благодат слоге.

“Па, били смо ми сложни док је трајало бомбардовање, само тешка невоља може да нас уједини?”

Не зло и невоља, него Бог. Али ми се Бога сетимо само у тешкој невољи. А онда Га, чим прође невоља (и то тешка

невоља), заборавимо, па слогу не тумачимо као благодат, него невољом и злом (“што горе то боље!”), јер се из тих дана слоге сећамо још само невоље, а Бога и Његову благодат опет заборављамо. А тада уместо *благодати* слоге овлада међу нама опет *проклетство* политике. Каже Његош (у посвету Луче Микрокозма):

“Злоба, завист, адско наслеђије

Ово чојка ниже скота ставља,

Мада ум га с бесмртнима равни!” (ЛМ, П, 81–90)

Тако је проклетство (адско наслеђије) политике (тј. властољубља) разбило не само матичну земљу Срба, него и Републику Српску и Црну Гору, а пре тога и Србе у Крајини и у Македонији. Не спасава нас, дакле, ум интелектуалаца (раван уму бесмртника, па и Великог инквизитора, Антихриста), него само Божја благодат.

У чему је *проклетство* *политике*? У чему је она противна Завету Срба? Чиме она разбија Србе (и сваки народ)?

Политика је тражење пуномоћи за вршење државне власти. Ту пуномоћ даје, то јест, извор и даваоца пуномоћи (у различитим епохама историје појединих народа) представља појам “Бога”, али људски појам “више силе” која човеку даје или омогућава земаљску власт или моћ (овде се не ради о хришћанском осећању Бога!). Извор пуномоћи је и пророчиште, претходни владар или, чак, и Црква. А извор може да буде и народни сабор или бирачко тело у доба демократије. Политика је обраћање било којем од тих извора и давалаца пуномоћи, а у доба демократије политичар се обраћа јавном мњењу, бирачком телу грађана (или “потрошача”).

Политика је, дакле, сама собом, *властољубље*! А то значи: гордост или сујета (сурењивост, сорењиваније, то јест, такмичење за премоћ), једном речи, “адско наслеђије”, страст, осећање непријатељско према самом Богу, Христу. То је самоувереност која може да се развија до безумне разметљивости (рецимо, да смо “победници” у ово доба беде, понижења и катастрофе); до бахатости која презире сваког саговорника и сваки спо-

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 1. децембар 1999, стр. 9.

разум. Она је израз “воље за моћ”, па ако је човек и схваћен тако (као “воља за моћ”, дарвинистички), онда излаза и спаса нема.

Политичар, дакле, мора стално да буде свестан свог греха, свеснији од сваког монаха (који стално изговара Исусову молитву: “Господе Исусе Христе, Сине Божји, помилуј мене грешног”). Политичар мора да има висок морал: стално мора да се обраћа Богу да га благодатним *осећањем црквености*, заветне заједнице, покајања, спаси од *їреха властїољубља* и *їтакмичарске сїїрасїи*.

Наши политичари то не чине, па зато разбијају слогу Срба, Завет и заветну заједницу, то јест, *саму срїску истїорију*. Дијаспора, напротив, ту слогу постиже: можда зато што осећају да је, бар док су далеко од отаџбине, политика бесмислена (апсурдна), јер нацију – заветну заједницу Срба и црквеност људи – не ствара и Србију не уздиже политика, него Бог. И то тек онда кад Му се обратимо у жртви покајања, чисти од страсти:

“Правдо, руком Творца освештана,
 Ти које је име свуда свето
 До границе зрака свијетлијех,
 Заштити ме штитом свемоћнијем
 Од олуја корабљекрушнијех.
Ево жерїва с олїїара чистїоїа!
 Не даду јој право к небу ићи,
 На кога је славу сажежена
 Поклоника види сиромаша
 Како плови морем к светилишту;
 Готово је смрзнут побожношћу,
 Носи *завјетї* на олїїар Вишњеїа,”

(ЛМ, I, 11–22)

Како да тај Завет, свој прилог српској слози, понесе политичар?

Живимо у време кад се демократија сматра највишом вредношћу цивилизације, вишом од саме Цркве Христове; ви-

шом, према томе, и од нације, чак, и онда кад је реч о нацији као заветној заједници.

Да ли демократија може да опстане и да се одржи на том положају, кад је, у хијерархији вредности, изнад Цркве (што значи и човек изнад Бога)? Да ли може да се не распадне, па да демократска буде и сама агресија, ратно разарање, одобравање злочина)?

Демократија је, реално гледано, данас *властї јавної менења*, то јест вршење власти политичара по пуномоћи коју су добили од јавног менења, на изборима. Ми знамо какво може да буде то јавно менење, у време кад је угашена историјска свест и вера. Према томе, политичари могу да поступе сасвим демократски (формално демократски) ако, изражавајући србофобију (коју су у јавном менењу произвели исти ти политичари), бомбардују Србију! Демократски! А то значи да *нешїто није у реду ни са самом демократијом*, са цивилизацијом чију основу и смисао чини и одређује само демократија.

Неморал политике лишене дубљег смисла, чак, и неморал демократије, захватио је данас политичаре читавог Запада, па и наше политичаре у Србији (јер ми смо само *гео* западног друштва, нажалост).

Само сабор

Кључ за спас Србије (као и Русије) не може бити никакав “источни” (антиевропски) блок, који, уосталом, ни не постоји: неће га ни Русија. Кључ је Европа (“од Гибралтара и Атлантика до Урала”, по речима генерала де Гола). Али Европа аутентична, која мора да се врати својим (хришћанским медитеранским) коренима. За ту Европу, Србија као и Русија, мора да се бори *заједно с Европом* (баш у томе је и мисија Србије и Русије). То је Европа којој су биле окренуте европске монархије (заједно са оном предреволюционарном Француском, а онда и руском монархијом). А то је Европа коју су из њене историје избациле револуције и ратови, па најзад и американи-

зација после тих ратова. О тој Европи и Србији било је говора и на *Сентандрејском сабору 1999.*

Ако победа цивилизације, правде и демократије треба да буде “победа лепоте” (Достојевски), онда ту историјску свест и победу треба да дозива *йоклоник лейоџе*, песник. То је, у својеврсном одређивању *суштинне српске историје и нације*, учинио Матија Бећковић, у својој беседи на сабору: “Срби су краљевски народ”. Да, али то су мисли које нашу историју и суштину нације повезују са *Жичким сабором* на којем је, пре 778 година (1221), конституисан српски народ као *духовна, заветна* заједница. Само такав – народно–црквени! – сабор може да обнови и препороди српску монархију и нацију. Сентандрејски сабор 1999. може да буде, ако Бог да, припрема за Други жички сабор, Вазнесењски, на празник Жиче и Београда. Сабор жичко–београдски. Да ли је то могуће? То је питање наше историјске свести, једине могуће – живе вере!

Спремност на жртву

Ка таквом сабору уздизања (“уздизања понижене Србије”, како каже Мирослав Ђорђевић) води нас *Лествица* која има своје ступњеве:

Први ступањ је аутентично одређење демократије: она није власт јавног мњења (које може да буде и бесловесно, манипулисано и хипнотисано, “замаштано”, како каже Његош), него *власт закона о једнаким правима свих грађана*.

Но, да би та власт била могућа, потребан је висок морал политичара и државника. Тај морал је *осећање дужности*, чојство и спремност на жртву. То је други ступањ (ромејско–православне и заветне) Лествице.

Тај морал није неки (фиктивни, Кантов) “категорички императив”, него је *осећање: осећање дужности према духовној заједници* којој осећам (ако осећам) да припадам. То осећање је *благодатно*: она иста благодат која нам је дала завет (Богородичин, светом кнезу Лазару), да будемо краљевски

(истовремено и небески, црквени, Христов) народ, а не тек неко “јавно мњење бирачког тела” без вере, завета и морала. О томе је Матија Бећковић изрекао лепу беседу, те је то тема следећих написа о историји и вери: о аристократизму морала елите *краљевској* народа који може да роди и препороди само Црква. Са осећањем припадности заветном, *краљевском* народу са лакоћом се подноси и највећа жртва, а камо ли самопрегорна служба закону о правима грађана. То осећање је познати *иџос–еџос*, завичајна обичајност, у којој личност православног човека налази уточиште и ослонац.

Демократија–морал–завет–заједница–аристократизам–круна–Црква... то је

“... ланац миродржни

Свемогуће слово Створитеља

Које простор пуни мировима

А мирове сретним ангелима”

(ЛМ, III, 331–340)

То је *хармонија* која човека православног чини срећним кад јој служи.

*У Београду,
децембра 1999.*

РЕЧИ И ЗНАЦИ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ И ОПСТАНКА!

Захваљујући Српској Православној Цркви, српска нација се, у свом идентитету и континуитету (дакле, у својој историји) одржала и кад је била лишена своје државе, земаљског царства (и племства у лику и улози земаљске господе). Одржала се као *Небески народ*, што значи: Црква, саборни црквени народ, то јест, заједница, наравно, литургијска (духовна, тајна, благодатна, заветна) са Небеским Царем, Васкрслим Христом, у Царству Небеском, које је, опет, Црква! А то је заједница не само са Христом, него и са свим поколењима хришћана, од апостола до данашњих страдалника на Косову и Метохији. Ту заветну заједницу, *Србе као црквену нацију* (народ) конституисао је Свети Сава, у Светој тајни Литургије Спасовданског Жичког сабора, 1221. (пре 778 година).

На томе сабору је – литургијском тајном! – успостављена на Круна те заветне, српске духовне заједнице, чиме је заувек одређена и мисија сваког будућег носиоца те Круне, Српског Краља. Он има да буде *краљ заветне заједнице Срба*, и само такве заједнице, па “ако је Краљ дијете, није Круна дијете”, како је, на моје уши, рекао један (и то нижег чина) српски југословенски официр, негде јуна 1941. године, када се повео

разговор о томе да ли је краљ Петар II, још дечак, способан да носи Круну.

“Крунисан је српски народ, а млади Краљ је – нека Бог подржи и благослови и њега и све нас – само носилац, достојни носилац те, Српске Круне”, као што су за Круну одговорна – пред Богом одговорна! – хришћанска господа српска (за разлику од просто земаљске господе, силника), носиоци заветне српске заставе са грбом и белим двоглавим орлом, чија је једна глава представљала Закон (који описују дела људска, као заповести), а друга представља Завет (историјску свест као веру, узлет човека у Небеско Царство).

Тај двоглави Бели орао (византијски православни, а и наш српски) стално је подсећао православног Ромеја (то јест Византинца) на Христа, који је једна личност са две природе, једном Божанском, а другом човечанском, као и на Божанску хармонију између тих двеју природа у Личности Христа, па и у Христом причешћеној личности Хришћанина.

Тог двоглавог орла носе данас као свој грбовни знак и официри (па и војници) Војске Југославије, али с уверењем да једна глава представља државу (то јест, владајућу странку СПС–ЈУЛ–СРС), а друга оружану силу (војску и полицију), а да на челу те силе ступа “херој” (што на старом језику паганских Јелина значи полубог, син смртне жене и неке “више силе”, јер је херој, и у Тројанском рату, могао да се бори и побеђује само том “вишом силом” у њему).

Другим речима, наша “мисао револуције” је завет – историјску свест коју нацији, као веру, улива Српска Православна Црква! – тај завет је “мисао револуције” заменила *кулџом* усџанка, побуне, страсти, *кулџом* војске и оружане силе, ина-та и јунаштва, за које је (без чојства) способан и сџм Сатана, како то Његош изриче Божанском поезијом у Лучи Микрокозма (ЛМ, V, 151–160).

А тај Сатана је, *кулџом јуначке сујетџе* (наличјем јунаштва кад је некрштено), у стању да наведе и човека да, побун-ном против Бога, “јуришем (револуционарним) на Небо”, дока-

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. децембар 1999, стр. 9.

зује своје “достојанство” као “достојанство побуњеног човека” хуманисте (као и Кампјев *L'Homme révolté*). “Достојанство – право на побуну”!

Православни Ромеји су орла римских легија (црног једноглавог, птице Јупитерове) крстили и преобразили у белог двоглавог, чиме је војна сила Ромеја (Византинаца) сведена на чувара граница и власти закона (Римског права), а духовно подређена Цркви: постом покајања *испошћена* и Христовим Телом и Крвљу *причешћена*. Тако је Римско право, и однос закона и вере, државе и Цркве, схватио и српском Круном посветио Свети Сава: Заветом Светосавским.

Много је дубока српска историја, а жалосни наш пад и пораз су проузроковани забором те историје. Но и сам тај заборав своје историје (свог идентитета и извора моралне снаге), тај *губитијак историјске свесћи* је дело Сатане, како Његош пророчански пева у Лучи Микроkozма.

Сатана, наиме, као “владар овог света” и заштитник *кулџа* земаљског царства, идолизације Земље (Хтона, Змије) чини све да човек заборави Небеско Царство, завет, трансценденцију (у православном значењу те речи, то јест, уздигнутост човека у сферу Небеског Царства, Цркве). Човеков *заборав* *трансценденције* (карактеристичан за метафизичку традицију Запада) исто је што и Пад, па се души песника који чека да се над њим отвори Небо (“Нада мном је Небо затворено”), обраћа гласом ангела његова Луча:

“Ја сам душе Твоје помрачене
Зрака сјајна огња бесмртнога
(оцила, огњила у заветном крсту Срба)

Мном се сјећаш што си изгубио...

Ја једина мраке проницавам
И допирем на небесна врата...
Ах страшног Твога паденија,
Те си своје блажено битије...

Забраву несрећном предада
Истргни се, искро божанствена,

Из наручја мрачнога владара
(из сатанске власти *заборави Завета*)
Подигни се на свијетла крила...
Тупе своје отргни погледе
Од метежа овог ништожнога... (ЛМ, I, 31–70).

У Беоїрагу,
децембар 1999.

* * *

Трансценденција је латински израз из *метафизичке* традиције Запада (традиције која није хришћанска, него “фаустовска”) и означава *прекорачење, искорак, прелаз* – хоризонтално, не напуштајући земаљско царство (па ни његовим мефистовско подземље) – прелаз из једног амбијента у други, па и залажење у “мрачне дубине подземља”; рецимо, у збивању говора, у томе што разумевањем саговорника “прелазим у његов свет”, мада је тај свет *само његов* (индивидуалан), а не и мој (такође затворен, индивидуалан).

О трансценденцији, дакле, метафизика говори као о излазу човека из његове индивидуалности – затворености.

Метафизика, међутим, није у стању да објасни ту “трансценденцију”, па ни сам феномен језика, говора, чак ни опажаја (које такође сматра трансценденцијом). Зато Хусерл, у завршној реченици своје књиге *Идеја феноменологије*, каже:

“Како се може сазнати иманентно” (то јест својствено самој индивидуи, у њеној затворености у свој свет), – то је разумљиво; али како трансценденција? – то није разумљиво”.

Европска култура управо зато “преживљава тешку кризу: кризу европског рационализма”, јер трансценденција – судбоносни, судбински феномен личности, историје и духовне заједнице (Цркве)! – није феномен *разума* (рационални), нити може да се сазна рационално и разуме метафизички (филозофски), јер филозофија је (то јест, метафизика) антирелигиозна:

крст и религија су филозофији (метафизици) непотребни. То је недавно признао (и филозофију зато похвалио!) и један наш филозоф – академик!

Зато европска (западна) култура *нема разумевања ни за Завети, ни за заветну заједницу, ни за Круну ње заједнице.*

(Не може за то имати разумевања ни “наша” мисао револуције, израсла потпуно из рационализма европске метафизике).

* * *

Међутим, у духовном искуству православних Отаца, трансценденција (то јест феномен назван у метафизичкој традицији Европе тако) јесте дар и дејство Духа Светога, и то дар човеку као награда за његову тежњу истини битија и за његову свест о слободи! Оно што називају “трансценденција”, могуће је само као благодат уздизања човека у заједницу са Небеским Царем, то јест у Цркву, у народ као заветну, црквену заједницу као Небески народ.

Та благодат је дејство *Нестворене Енергије*, дејство Духа Светога, Таворска светлост исихаста, Луча Његошева – православна, исихастичка, заветна (управо они стихови из ЛМ, I, 31–37, које смо већ навели). Трансценденција је у Православљу *верѣикала, уздизање* (грчки: анодос), као што описује и Његош, већ у првих тридесет–четрдесетих стихова првог певања *Луче Микрокозма* (ЛМ, I, 1–40): после принесене жртве (покајања, поста пустињака који је испостио грехе страсти) душа човекова бива *уздиинуѣа Лучом* својом.

Четири оцила–огњила – по један у сваком од четири поља крста (византијског) у грбу Српске Православне Цркве (мајке и чувара српске историје нације) – означавају управо исихастичко схватање *Силе Духа Свеѣоѣа*, Нестворене Енергије, Христа који крштава Духом Светим. Отуд је *вера* припадника заветне заједнице исто што и његова национална *историјска свесѣи, морал и ѣраведносѣи.*

“Јер у свакој истини, праведности и доброти је плод Духа Светога”, каже апостол Павле (Ефес. 5, 9).

* * *

Истом благодати трансценденције, (а заправо уздизања, *анодос*), којом је Луча уздигла душу човека “у вертикали” (у Цркву, Небеско Царство, заједницу са Васкрслим Христом и са генерацијама умрлих предака), излази човек и “у хоризонтали”, из своје индивидуе, да буде отворен, близак, духовно сродан, свој и са *савременицима*. *Истѣом жрѣвом* – свешћу о слободи и одговорности, тежњом ка истини битија и самоспознаји, жртвом – (покајања, поста, чишћења од страсти, гордости, сујете, злобе, зависти, воље за моћ итд.) – *истѣом жрѣвом* бива уздигнут у оживљену *ѣрошлосѣи*, као и у осећање присне и празничне, литургијске, заветне заједнице са *савременицима*, у саучешће у њиховим мукама, радовање у њиховим успесима и срећи: честитање и радовање је и у самом Причешћу.

Српска Православна Црква је, зато – као Тело Христово! – Божански творац и мајка српског народа: ујединила га је у једну заједницу кад је био лишен државе (земаљског царства) и расут у три туђе царевине (венецијанској – “латинској”, аустријској – хабзбуршкој и турској – османлијској). Што нису успели чак ни династија Немањића, у својој држави, било је да-то Цркви, у време Пећке патријаршије (1557–1766).

Ако је српска нација заветна, онда је само зато што је Завет (светосавски) *истѣоријска свесѣи Срѣске Православне Цркве* и што је српска нација *изворно* (то јест, светосавски) *црквена*, заветна, саборна. Најизразитији феномен православне нације. Нација коју је конституисала, а онда и развила Црква, а не држава ни “историја државе”. Све данашње тешкоће Срба са Европом су у томе што, с једне стране, то Европа не зна: у својој метафизичкој традицији *државне и меѣафизичке* историје нација, Европа не познаје такав пример; с друге стране, у

власти “заборава”, “мрачног владара”, идеологије и мисли Револуције – и сами Срби су то заборавили!

Круна је ореол, свейлоси Духа, сјај Лојоса и Завета, како то Његош пева у неколико значајних стихова *Луче Микрокозма* и (ЛМ, II, 151–160, ЛМ, III, 71–90, 281–295, 331–340 и ЛМ, V, 441–450). Круну српску не чува, дакле, никакав музеј, нејо Саборна Литургија Српске Православне Цркве. Монархија није феномен и дело политике (странака), него тајна Цркве, као и Тајна Литургије и, у њој, Седам Светих Тајни.

Пред нама је проблем: како обновили монархију после Револуције и катасстрофалној (још увек живог и снажног) дејствија њене идеологије (мисли Револуције, па и метафизике)? Како после побуне човека против Бога, побуне у савезу фаустовском са Мефистом, Сатаном?

А то је и питање: како да нација одагна Анђаму из “Бајке”, и да се морално и духовно обнови.

У Београду,
јануара 2000.

СРПСКО БАДЊЕ ВЕЧЕ (Његош против епске и племенске митоманије)

У своју збирку јуначких народних песама *Оледало српско* (1845), Његош је уврстио и песму *Српско Бадње вече*. А то је песма на коју се позивају они који чак и *Горски вијенац* приказују као епско дело (о “истрази потурица”). Но, збирка *Оледало српско* је својеврсни Његошев растанак са епским погледима своје ране младости. То је низ епских слика и епских (већ превазиђених!) оцена српске историје, од Црнојевића до Карађорђа па и Његошевог доба. У Шћепану Малом се Његош према епском схватању историје односи већ изразито иронично. Јер стихови “Још не знаше што све учинили – Док чујеше од вјештица јуслара” (ШМ, III, 430–431) представљају илузије “латинских” кругова Приморја, који – у барокно-епском култу српске империје – ласкају Шћепану Малом, у писму које на Цетиње доноси трговац (!) из Будве. А кад се (на крају Дејствија трећег, ШМ, III, 822–850) појављује, по Шћепановој жељи, гуслар (Слијепац) као тобожња историјска свијест “витешког народа”, показује се сва немоћ гуслара да – у *Новом вијеку!* који за Србе настјаје тек са *Бечким райом!* – изрази истинску духовно-историјску моћ идентитета, опстанка и морала нације. Његошев став – монашки став! – према епско-гусларској традицији посебно се наглашава у речима игумана Стефа-

* Текст првобитно објављен у: *Гласник СПЦ*, 12. децембар 1999, стр. 253–256.

Петерсбургу, и из 1837. године, рад словеначког уметника Ј. Томинаца.

Но, Турци и потурице тога времена називају манастир и монахе “црнци, црна кайа, црни калуђери” (па тако и у песми *Српско Бадње вече*): све у намери да их “сатанизују”, нарочито у доба ратова – Морејског, Бечког – Турске против Млетака и Аустрије, па зато и против Светигоре. С том намером је и Светигора цетињска – као и Скопска – названа “*Карагај*”, што у преводу с турског на српски значи: “*Црна Гора*”!

Тако и Беглербег у *Шћепану Малом* (II, 615–628), каже да је султан назвао то подручје *Карагај* – “због злоће” хајдука цетињског краја. “Јер ни ђаво са дна пакла не може бити црњи од Црногораца” (ШМ, II, 617–618), каже Беглербег “безбожном, црном калуђеру”, игуману Теодосију Мркојевићу (који је, иначе, у Шћепану Малом оличење и говорник *Луче Микрокозма* у Шћепану Малом!).

На све то им Његош, то јест, владика Данило у *Горском вијеницу* одговара равном мером: Турци су “враг су седам бињишах” (ГВ, 1), “јата проклетога кота” (4), “Сан паклени” Османов (9), “Зли гост” Орхан (11), “вражје племе” (202), “Адова жвала” (27), “Куга људска” (49), “отров адске душе” (52), “цар опаки кога ђаво учи” (66–67), “демонски месија” (71), “погани изроди” (ГВ, 73)... што је и муслиманима, ако су заиста верници, све ово морало бити увреда на увреду, тако да је договор православних и муслимана у *Горском вијеницу* (стихови 714–1043) морао, сасвим природно, бити завршен неуспехом и ратом! Сâм Његош је, наравно, уважавао муслимане и њихово достојанство да сами одлучују о својој вери (као и о покајању!), те је, као и владика Данило (у ГВ), желео другачије разговоре с њима. То показује и његова преписка с њима (Његошева дипломатска активност), нарочито у писму Осман–паши Скопљаку, од 5. октобра 1847. (када му је штампан *Горски вијениц*)...

Но, инат – пркос и јуначка сујете јуноше (суревњивост) су још од времена Хомера и Ахила *ејске* врлине (тј. паганске, племенске): *Илијада* је спев о несрећи којом је Грке под Тројом

погодило *десет дана њева Ахилове ѿвређене ејске сујетје!* Јунаку годи епски култ јунаштва, кад га се боје, кад му зато приписују “натприродна ђаволска” својства, кад не могу без њега. Па и сâм Карађорђе (*Црни!*) је, с поносом, као и Црна Гора, носио тај кара–турски епитет. Зато и епски менталитет гуслара слепаца турску клетву и погруд, па тако и назив “Црна Гора”, доживљава као – *ѿхвалу!* И Вук Мићуновић подсећа Турке (потурице) шта им је све починио својим подвизима: “*Мноје буле ваше кукајући – За мно **црна** клујка размоѿале*” (ГВ, 1196–1197), тј. кара–клупка! Па и сâм владика Данило – колико мудар, толико и јуначан, “млад и невјешт” (неискусан), како му каже игуман Стефан (ГВ, 2495), или можда угађајући епском елементу главара племенских? – користи сугестивну моћ “проклетства”, па зато, као да се мири с том епском силом, каже: “Нек Ад прождре, покоси Сатана” (ГВ, 660).

Јер тешко је одупрети се епској, фаустовској склоности човека да, ради успеха у световним стварима – а о томе је реч у рату! – склопи савез и са Мефистом (“црним ђаволом”), па зато се у молитви Господњој и молимо: “*и не воведи нас во искушеније, но избави нас оѿ лукаваго*”, јер ми немамо божанску моћ Христа у пустињи (Мат. 4, 1–11). У жељи за победом *сујетја не да јунаку*, чак ни Ахилу Хомеровом, да се уздигне у чојство! *Да чојством Заветја ѿради заједницу којој ѿпријада* (а која није јуначка, него – чојствена, заветна, литургијска).

Но, владика се, ипак, нада у васкрсење изгинулих јунака и у славу која не само улива страх непријатељу и Злу, него обасјава Лучом будућа поколења! “*Луча ће се вазда ѿприрати!*”

Но тако је турски назив “Црна Гора” – уз помоћ нашег племенског и паганског епског менталитета – однео у Новом веку, победу над православним заветним именом *Светиѿора*. С тим се онда, у својој страшној клетви (најстрашнијој Косовској клетви, ГВ, 2407–2437), мири и сердар Вукота. А већ и пре тога он о Црној Гори каже: “*О, ѿроклетја земљо, ѿройала си! ИМЕ Ти је сѿраино и оѿако*” (ГВ, 973–974), те проклиње и

само Косово, са којим Црна Гора дели судбину: “О, Косово, *ipd-но судилиишје*, – *Насред њебе Содом зајушио!*” (987–988), да га прогута вулканска лава (Адово ждријело), као што је уништила Содому и Гомору (1 Мојс. 19, 24–28). Исповедајући грехе Срба, *Коло народно* (Црква народна) даје и свој суд: откако клетву прихватамо као похвалу и признање (па и то да су монаси “црна капа”, које се Турци празноверно прибојавају), од тада и “*Српској капи свуд име њоџебе: – Истурчи се њлахи и лакоми!*” (258).

Али, најопаснију последицу тога *оцрњивања* Цркве и (Цетињског) манастира – чувара *историјске свесџи* у Новом веку – приказује Његош као националну несрећу и срамоту у *Шћепану Малом*: кад народ, већ отрован сујетом (инат–пркос), постаје маса коју с лакоћом заводи пустолов, пробисвет и демагог Шћепан Мали (прототип Броза!). Ласкајући “националној” (епској, паганској, племенској, незаветној) сујети, Шћепан заводи народ “за Голеш-планину”: “Поздрављам те, витешки народе” итд. (ШМ, I, 194–314), док их – одмах по укидању Пећке патријаршије (1766) – није из метоха Светигора завео у “царевину Црну Гору”, у заборав Завета не би ли, са укидањем Патријаршије постигао и укидање Цетињске митрополије. Суд о “преврату” (револуцији) Шћепановој даје сам владика Сава:

“Ово није нишџа до несреће

И гријехови неки сугинули,

Те је преврат доша и оване, (тј. Светигори)
ка све српско што се превратило” (I, 380–383).

На тај владин суд Шћепан – опет ласкајући “војној” моћи и “непобедивости” Црногораца (заслужили да имају “цара и државу” уместо владике!) – тражи од залуђене масе да потврди њега за цара, а да манастиру одузму сву имовину и да монахе и владикау казне и прогнају (“прожену”), јер:

“Црну капу, ода Зла биљегу,

Која лажи међу вама сије,

Те ту среће није у народу

Којим капа руководи црна”! (I, 420–426).

А “црна капа” су – монаси и свештенство, елита (клир) заветног народа.

* * *

У песми *Српско Бадње вече* скадарски паша позива владикау Данила да из Црне Горе (млетачког подручја) дође у Зету (турско подручје), да у Подгорици посвети ново саграђену цркву. Но кад је владика дошао у Зету, паша га заробљава, с намером да “црног калуђера” набије на колац. Владикау су једва од паше откупили за велико благо које су сакупили Срби из трију различитих (неповезаних) области *Зетје, раишких Брда и Црне Горе*. После таквог искуства с “браћом потурицама” владика се (у песми *Српско Бадње вече*, а не у *Горском вијеницу*!) лако одлучује на “истрагу потурица”, али само где је то било могуће: у млетачком подручју, то јест у “Црној Гори малој”! (наглашавамо: у *малој*, са четири парохије). Божић је био уједно и прослава те победе над Турцима: изгинуло је у тој “истрази” нешто мање од стотину потурица, а деца су им поштеђена и крштена (при чему песма, набрајајући изгинуле, не каже да је све то било могуће само учешћем Црне Горе у Бечком рату на страни Венеције!).

* * *

У *Горском вијеницу* има доста алузија на догађаје из песме *Српско Бадње вече*: кад владика Данило, говорећи о тешкој судбини Српства, не зна како да му помогне, па “проклиње час” кад га Турци (у Зети) не смакоше, “да не вара народње надање” (ГВ, 86–88); или кад му брат, кнез Раде додајује: “Приђе си им с коца утекао” (541–547), или кад сам владика у писму Селим-везиру каже: “Спуштавах се ја на ваше уже – У главу ми памет ућерасте” (1157–1172).

Па ипак, у *Горском вијеницу* истрага није намјера његова, него несавладава жеља епски настројених племенских (тј. паганских) главара и јунака; они, наиме, верују да *заједници*

сѣвара војска и јуначко дело промене света и његових граница; они Завет схватају као позив на “освету Косова” (која би, додуше, била праведна, али то још није Завет!). За владику, напротив, Завет је *историјска свесћ као благодат којом Христос окупио Србе у заветну и националну духовну заједницу Цркве, у Небеско Царство, под “Круном Лазарева”*. (А то није исто што и Круна краља Петра Другог!) Значи: у заједници коју вера благодатне историјске свести одржава без обзира на то што Срби немају своју државу (земаљско царство)! Циљ и жеља владике (вера) се изриче јасно:

“Ох да ми је очима виђети
Црна Гора изгуб да намири,
Тад би ми се управо чинило
Да ми свијетли Круна Лазарева,
Е слетио Милош међу Србе;
Душа би ми тада мирна била
Како мирно јутро у прољеће”!

Владика је мисионар. Питање које он жели да реши је *теолошко*, а не пуко демографско и државно–политичко. То је питање Цркве, морала и опстанка *народа као Живе Цркве, “Небеског Царства” на земљи!* То питање се зато решава само на Сабору, и то народно–црквеном! Светосавском! *Горски вијенац* је зато, као и *Луча Микрокозма*, литургијског карактера: он полази, као и Христос (Мт. 5, 17) од позива на покајање, тј. од свести о Злу и о греху Срба (“Бог се драги на Србе разљути”, Коло, ГВ, 198–290), и да би се вером – као историјском свешћу! – уздигао *до жртве, покајања и Причешћа: до славе* (као у *Лучи Микрокозма*, Посвета).

* * *

У следећим написима ће бити говора о литургијском карактеру и поруци Његошеве трилогије.

Битно је следеће: Црква се, као заједница Небеског Царства и служба Завета, не јавља и не живи од јуначких напо-

ра око промене стања у свету, некаквим “превратом”, него *само као благодат* за коју се човек спрема покајањем, самоспознајом, истином битија, свешћу о Злу и греху – али и о слободи и достојанству човека! – а онда, из те свести, *жртвом и покајањем*, јер се ради о човеку! А само битије света остаје каквим га је Бог створио; свет остаје свет; као твар одвојена од Творца: “*Свијет жељи не зна угодити*” (ЛМ, Посвета, 181–190), па не угађа ни нашој жељи да служимо Завету. “*Свијет је овај тиранин...* чак и тиранину, а камо ли души благородној!... он је (насупрот Христовој хармонији) *составио паклене неслоје...* у њему је – *ирехом човековим – савијени раи свега проишви свију... ња и раи земље проишви Неба*” каже игуман Стефан, жива мудрост Цетињског манастира и данас! Па у шта онда да се уздамо?

– *У трансценденцију! У надсветовност! У Цркву!* Да, али *то је благодат Духа Светог и Свете Тројице!* Празник је радост *празничне заједнице* као благодати коју људима даје Бог. А само благодат и, у њој, празнична радост празничне заједнице је у стању да благословом оплемени људска дела и да *преобрази и сам свет!*

Зато игуман – не уздајући се у сама јуначка дела или у промену света (као гуслари и епски јунаци, “творци државе”) – узима гусле да њима прослави *Христѡа, Христѡв празник, Христѡву заједницу:*

Нема дана без очнога вида
Нити праве славе без Божића!
Ватра пламса боље него игда
Гусле гуде и кола пјевају
С унучади ђедови играју,
Све радостју дивном наравњено...
МИР БОЖИ, ХРИСТОС СЕ РОДИ!

ЈУНАШТВО – РАВАНИЦА – ЗАВЕТ

“Сачувај нас, Боже, српског јунаштва и хрватске културе”, гласи једна изрека хрватског писца Слободана Шнајдера. Ми бисмо додали: (српског) “епског култа јунаштва”. Тај култ је (паганска) религија која обезвређује све што је било одбрањено јунаштвом заветним. Али, чак ни јунаци из *Горској вијеница*, обредно верни Православљу, не схватају дубине Православља, те *не разликују увек ејски култ од Заветја*. Узносећи јунаштво у висину Цркве (Небеског Царства), Вук Мићуновић каже да је јунаштво (а не Причешће?) “пиће најслађе душевно” и да је “јунаштво цар зла свакојега” (ГВ, 605–611). А шта ако је јунак бесловесан (а и то може да буде), па да не зна шта је зло, ни шта је спасење од зла?

Нема сумње да је управо *јунаштво* партизанских бораца (Прве пролетерске) сачувало највећег непријатеља српске историје и прокрчило пут злу од којег се ми Срби (и у Европи баш само ми, јуначки Срби) ни до дана данашњег нисмо ослободили: историја нам је, најзад, показала да су у савршеном *складу* воља за моћ, идеологија комунизма и епски култ (религија)

гордости и јунаштва. Историјске свести о злу нема у епском култу, као ни у идеологији комунизма. Зато Вук Љешевоступац, као да му је на народно–црквеном сабору одједном синило пред очима, оставља гусле: “Не умијем, војвода, па је љепше оставити” (ГВ, 1734–1754). Али зато не одустају “махнити” Црногорци, гости у сватовима црногорских потурица: хвале црногорске потурице султана Бајазита, Гергелеза, Алију “курвино копице”, а Црногорци – у истом сватовском весељу! – своје јунаке, Марка и Милоша; но при томе им ни мало не смета да у сватовима црногорских потурица буду (како их Вук Мићуновић прекорева) “потрпезне кучке, Бранковићи и лижисахани” (ГВ, 1755–1855).

* * *

Недавно је изишла *Раваница – историја и сликарство*, импозантна монографија историчарке уметности Марине Беловић (најмлађег изданка школе покојног професора Светозара Радојчића), сада активне у Дијаспори. Та монографија (на српском и енглеском) иначе је докторска дисертација одбрањена 1996. године на Универзитету у Принстону, САД. Приказана је ту и култура Моравске Србије, од 1370. до пада Смедерева 1459. године: у српској историји одлучујући период, јер је тада, и то баш у Раваници, откривена *тајна ојстџанка Срба* и у *најтежим условима, чак и кад буду лишени своје државе*.

Србија је тада главно уточиште исихазма, који Хришћане и у Цркву, заветном тајном исихије (смирености у осећању духовне пуноће битија – *џирома*), припрема за Нови век, који ће бити епоха индивидуализма (страсти, агесије у осећању лишености) и негирања сваке духовне заједнице. Појаву Раванице у историји Срба Марина Беловић, у поглављу *Порекло имена Раванице*, упоређује са појавом Светог Јована Претече у историји Христове Цркве: “...Глас вапијућег у пустињи”, као и Раваница у српској историји, вапије: “Припремите пут Господњи, поравните стазе Његове”.

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. фебруар 2000, стр. 9. Написи на ову тему, од бр. 1 до бр. 7, објављени су у “Православљу” почев од 1. октобра 1999. (број 8 под насловом Српско Бадње вече, објављен је у “Гласнику”, сл. листу СПЦ, за децембар 1999).

Тако вапије и косовски заветни јунак Милош Обилић у песми *Зиданје Раванице*, долази, каже Милош, крај царства, те се, у овој невољи пораза, не очекујући ништа добро од државе (земаљског царства), припремите (како исихасти пророкују) за нешто дубље, трајно и јаче од земаљског царства: за заветну заједницу која је Небеско Царство, Црква народна.

Круна тога Царства, заједнице са Христом, је Лазарева: “Да нам свијетли Круна Лазарева” (ГВ, 784). Ратници за такво Царство су Свети ратници са икона и фресака Раванице, Манасије, Каленића, Лазарице... Моравске Србије. Они воде битку Небеску: “По небу се вргоше прилике, Небом свеци сташе војевати”.

И Милош Обилић је сада друкчији од епског Милоша који је распорио Мурата. Он је сад “слетио с Неба међу Србе (ГВ, 785), да води битку која се – у заветној заједници са светим ратницима – води у Небу људске душе; битку литургијску, за узрастање човека до висине *Христѡа*. То је битка коју је песник-владика, “свештени поета” (ЛМ, II, 171–180) Његош опевао у *Лучи Микрокозма*, па да онда и верни Срби у *Горском вијеницу* виде крст на Небу: “Виђесте ли чудо и знамење, ка се двије муње прекрстише... Крст од Огња жива направише... Помоз Боже, јаднијем Србима...” (ГВ, 171–180). Баш као и свети цар Константин.

* * *

Падом Смедерева и деспотовине, Моравска Србија постаје *турска сѣрајѡшка база* за ратовање против четири католичке силе: Угарске, Аустрије (Хабзбурга), Млетака (“Латина”) и Ватикана. Но и оне се припремају за ратовања, те рачунају на савез са српским племством из пограничних крајева турске империје. Знајући то, султан задржава (чак повећава) све привилегије српског племства у тим пограничним крајевима, како би то племство, бранећи свој посед (“Великаши,... рода издајце”, ГВ 198–220), бранило и Крајину, границу турске

империје. Скендер-ага, у *Горском вијеницу*, подсећа на то своје православне српске саплеменике: “Шта је ово, браћо Црногорци? – У бојеве јесмо ли заједно – Зло и добро братски да дијелимо? – Коса млада на гробље јуначко – Сипље ли се булах ка Српкињах?” (кад заједно гину у биткама против “Латина” и Маџара (ГВ 706–709 и 964–972).

Тако је и почело турчење српског племства: епском менталитету импонује сила те се епски човек, ради осећања надмоћи, радо придружује тој сили, да за њу гине. Али да се у њој и докаже.

У писму Осман-паши од Скопја (херцеговачког, 5. октобра 1847), Његош набраја шеснаест породица знатних потурчених српских племића, “хајдука, кавалера, витезова” крајинских (из Крајине према “Латинима”, Млецима).

* * *

Наоружано феудално племство се у читавој Европи *колеба између Христијанства и ејској менталитетности*, те се тим менталитетом радо укључује у неку од тадашњих империјалних сила: “ватиканску” (крсташку), германску “свето-римску”, аустријску хабзбуршку (ускоро и у петровску руску) и, овде, у турску.

То сврставање је значило и примање или промену вере, а она је тада – како ће се у Новом веку нарочито јасно показати с појавом протестантизма и верских ратова – била *идеологија империје* (турске – Ислам, хабзбуршке и Ватикана – Римокатолицизам, Русије – петровско и царско-синодално и, у знатној мери, протестантизовано “православље”). Тој идеологији нигде није сметао епски менталитет, те је и с променом вере задржан, посебно у војсци.

Верске ратове у Новом веку – заправо *рајѡве између империјалних идеологија* – проклиње и владика Данило: “Ако сабљу пољубиш крваву” (и тако примиш “веру” те империје), – “Сљедује ти праху световање / *Жрец Европје са свѣтѡј амвона*”

(тај жрец је папа) / “Хули, плује на олтар Азије” (а тај олтар је на Балкану, који је, сад под Турцима, “Азија”, олтар православни). “Луна и крст, два страшна симбола / Њихово је на гробнице царство” (ГВ, 621–638), а не *заветно Небеско Царство Цркве живих људи*. Јер једина одбрана аутентичне вере Христове било је *исихастичко, смирено бесстрашје покаяња*, био је исихазам: како против срзавања вере на империјалну идеологију, тако и против паганске (понекад сатанске) *јоргосије ејској менталијети*. А главно европско упориште исихазма је (1370–1459) Моравска Србија и њена духовна средишта, као Раваница и Манасија.

* * *

Исихазам је изазвао *преображај ејској менталијети* српских (не свих) племића у заветни. У песми *Урош и Мрњавчевић*, Краљевић Марко није епски јунак, него мудри судија: по савету мајке, он је спреман и да изгуби главу, само да кршењем закона не огреши душу. И позван је да суди: не по томе што би био сила, него по томе што је јунак заветни. Пресуђује против оца и стричева, а *ишћипија Црква* (а не држава!). Бежи у цркву, а смртни удар намењен њему, пролио је крв Божјег отеловљеног анђела. Јер “тирјанству стати ногом за врат – То је дужност људска најсветија”, заветна, (а не епска или империјална).

И Милош Обилић се појављује заветно преображен, мудри судија у сукобу Светог Кнеза Лазара са Југовићима. Његов историјски суд гласи: дошао је крај, Турци су сила, држава нам је поражена, ослонац народа може да буде, у овом поразу, само Црква. Ако губимо силу и снагу, да не изгубимо душу и морал. Јер нација је заветна, заједница са Христом и Божјим свецима и анђелима, а не са владарем, који је смртан као и држава, земаљско царство.

Очигледно је да из ликова Краљевића Марка, Милоша Обилића овде говорим исихазам, као што су у *Горском вијеницу*

и *Шћепану Малом*, владика Данило, игуман Стефан, Коло, па игуман Теодосије Мркојевић, појава и говорници *Луче Микрокозма*.

Одједи те *исихастичке заветне идеје* прелазе, са Сеобом Срба, после Бечког рата (1683–1699), и у области Угарске, Аустрије и Венеције. У роману Милоша Црњанског *Сеобе*, лик младог крајишког официра Павла Исаковича занет је Косовском идејом, и то заветном. Он није тип војника, него “Педагог” (тако га зову). Називају га “Апостол”, јер није војник, него апостол Завета. Машта о томе да се на Аја Софији у Цариграду подигне крст, да за то придобије (у аудијенцији) цара руског. Он “ноћу, уз свећу пиљи у неку књигу, *Житије Светиој Јована Златоустог*... чита и размишља где ће и како ће се завршити његов, Павлов живот, који, нажалост, нимало не личи на живот Златоустог”.

Но, ту и сличне књиге му шаље његов колега, руски официр који припрема официрско друштво за “велику комедију”, да се наругају Павлу и Завету. Јер тај официр је руски западњак, а то је *Нови век, Европа*, метафизика. Славјанофили ће се појавити тек у 19. веку!

У Београду,
фебруар 2000.

ЗАВЕТ, МАТИЦА И КРАЈИНЕ

Кад смо у прошлом напису дали наслов “Јунаштво–Раваница–Завет”, указали смо тиме на посвећени смисао српске историје: јунак ступа у Раваницу, да из ње, причешћен, изиђе као лик светог ратника, преображен заветном свешћу. Том истом свешћу се, на почетку разбијања Југославије и пре оружаних сукоба, Свети архијерејски сабор Српске Православне Цркве обраћа српском народу:

“Очински молимо своју духовну децу, православне Србе, да у свакој прилици и неприлици, па и у случају избијања оружаних сукоба ширих размера у нашој земљи – што не дао Бог – поступају у духу *свешћосавској и косовској ойределења...* Јер народу са толиким бројем светаца, мученика и за Крст часни заточника не приличи да икоме наноси неправду, а камоли да руши нечије богомоље и светиње... Овим позовимо наше вернике свуда и на сваком месту, а нарочито у Крајини и Хрватској, да буду трезвени и човечни. У нашем календару славимо и *светие райнике*, који су и животе жртвовали бранећи ближње, жене и децу, а никад нису скрнавили или рушили туђе храмове или светиње. Они су и данас пример за све којима је Христова правда и љубав скупља од свега. Чувајмо, браћо, своју душу и свој образ!”

Светосавско и Косовско определење је једини смисао и сила српске историје. То је определење за *Небеско Царство*, тј.

за Цркву и моралан, црквен став према држави, земаљском царству. А то значи за Цркву која је – за разлику од државе, земаљског царства и његових добара – заједница са Христом, Небеским царем, Главом те заједнице. Закони те заједнице произилазе из самог лика Христовог: да се својом жртвом, као личност, сваки од нас уподоби љубави и правди Христовој. Само тако је нашој заједници зајемчен *оистинанак и конитинуићейи* који је предукус Вечности и називамо га историјом.

“Иштите најприје Царство Божје и правду Његову”, каже Христос (у Беседи на гори, Мат. 6, 33), а сва остала добра дају нам се тек као благослов и дар Царства небеског! јер нам је узалудна и бесмислена држава (царство земаљско) – са свим животним добрима које она треба да нам јемчи – ако не поштујемо њене законе, чак ни оне које смо сами донели. А не поштујемо, ако немамо морала, ако то не осећамо као дужност, а поготово ако морала нема у самих државника, врховних команданата. Али су узалудни и закони ако они нису у хармонији са Црквом, са поштовањем Божанске тајне човекове личности. Јер само Царство Небеско и Завет је она *историјска* духовна сила (свест и вера) која може да ствара, одржава и обнавља правну државу; духовна сила је жива душа, осећање из којег у души човековој произилази и морал, осећање дужности – једини реални ослонац и одбрана правне државе! Зато, понављамо, како Христос каже: “Иштите најприје Царство Небеско”, јер без њега немају снагу ни закон, ни морал. А та духовна заједница осећања Небеског Царства је тако снажна, *да може да се одржи и без државе, и у туђој држави, и под окупиацијом!* (свеједно да ли турском, немачком или НАТО–окупацијом!). То се показало у турском периоду власти над Србима. Показало се у снази Пећке патријаршије, заветне заједнице Срба, у време кад смо живели не само без своје државе, него раздељени у три туђа царства (млетачком, аустријском и турском), а ипак уједињени, јер смо имали своје Небеско Царство, живу Цркву. А то је једина – духовна, трансцендентна (надсветовна) – сила и заједница која човеку даје снагу јачу од свих материјалних све-

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 1. март 2000, стр. 9.

товних услова нашег живота, па и од сваког могућег “категоричког императива”: да личност човекова истраје и да, вршећи праведан, Христов закон, одоли сваком злу. Јер то је оно “рађање човека одозго, поновно рађање” (Јн. 3, 3–8): из Мајке Цркве, која је Небеско Царство, заједница човекова са Христом. То је Завет који нам је од Бога пророчки и апостолски пренео Свети Сава, а онда прихватио и Свети Кнез Лазар, да нас припреми за опстанак заједнице у надолазећем времену страдања.

* * *

У време светог Стефана Високог, деспота српског, Моравска Србија је била ослабљена војнички и приморана да призна надмоћ, па чак и непобедивост турске силе, али се *управо у то доба, својом истином и вером*, потврдила и до данас остала као *мајница српској народа и свих српских земаља: не по вредностима земаљској царства, по својој државној идеји*, или било којој (ма и најразумнијој) политичкој идеологији, богатству, науци, сили администрације власти и војске (оружане силе), *не по сили и вредности Небеској Царства*: око две стотине манастира има само Моравска Србија, а на њиховом живопису, нарочито од времена Деспота Стефана Високог (па и у Манасији, задужбини његовој, грађеној и живописаној од 1406. до 1418) читава војска светих ратника: да Срби њиховом помоћи и молитвом издрже битку која се води у *Небу људске душе*, као у *Лучи Микроkozма*.

Епска поезија губи смисао, те је управо манастири преображавају у *заветну*, а епске јунаке у *заветне* ликове светих ратника, Христових савезних у борби против Зла, смрти и бесмисла. Војују против Зла, као и Христос при силаску у Ад, или као ангели у *Лучи Микроkozма*, литургијској поеми “свештеног поете”, владике Његоша.

Тако ће се и у народној поезији јавити Милош Обилић, али не као “српски Ахил”, него као *зайочник Заветна и айостол*, који се залаже за грађење задужбина, за Небеско Цар-

ство које ће Србе – кад не буду имали своју државу! – заштити боље него сви епски јунаци и држава. И *Марко Краљевић, али тек као праведни судија, под заштитом Цркве и у савезу са Божјим анђелима*. Свети Сава у тим песмама оправдава пред српском господом свог оца Немању: све благо је отац утрошио на градњу манастира, а не на “војну индустрију”, оружје и ратове, те српска господа витезови, спремни и сами да буду свети ратници, тек тада одају признање Немањинима.

Гусле славе, али не јунаштво, него веру, завет и крсну славу, баш као и игуман Стефан кад се прихвата гусала да прослави Божић (ГВ, 1442–2451). Највећи јунак, царев сестрић, чува и служи свог цара (“Душанова женидба”, “Милош у Латинима”), али се држи скромно и повучено, као прост чобанин, “млађано Бугарче”.

* * *

Па како се то догодило да су нам најсветлији такви ликови – који су настали и дошли из *манастира Моравске Србије* – најпознатији из *песама које је Вук Караџић сакупио баш од “херцеговачких” ђевача (из Војводства Светиој Саве и из рашких “Седм брда”)?* Откуд то? Ово питање је у непосредној вези с једним још значајнијим питањем: ако је Завет не само *историјска свесћ* (која одржава смисао опстанка, веру и заједницу, него и свест о злу), где та свест види опасност по нашу моралну–духовну заједницу, главну опасност? Да ли опасност по наш народно–црквени опстанак, по нашу историју, заиста прети *од самој ислама* и Турака, или од неке још опасније (и скривене) силе која заједницу угрожава подмукло и дубље (рецимо: као Велики Инквизитор)? Јер ислам јесте против Христа Богочовека, али га – како то, крајем 16. века, пише у “Успоменама јаничара” наш Константин Михајловић из Островице, са Косова – поштује као “пророка” и нема ни скривену жељу да против Христа наступи као Антихрист. Муслиманима није Антихрист ни на крај памети, те га ни Откривење Јованово не

очекује с те стране, јер Антихрист је слуга Сатанин, а муслимани се, једнако као и православни, боје Сатане, у сваком његовом могућем облику. А Завет нас – још од времена исихаста, од којих култ Завета, као историјске свести, и потиче – упозорава на Лукавог, на лукавство друге и дубље опасности. Свети Григорије Палама, учећи о Нествореној Енергији и Таворској Светлости – као и наш свештени поета владика Његош, игуман Стефан и Свети Петар Цетињски о Лучи – разоткрива лаж у *зайадној мейѡфизички, у мейѡфизичкој “ѡеолоѡији” и “еклисиолоѡији”* Варлаама. У његовом метафизичком ѡјму Бога. А појам је творевина људска, инструмент језика, пројект речи, те је (метафизичко!) обожење појма израз сатанске гордости, будуће најаве “смрти Бога”. Па да ли смо ми – сувише заузети Исламом и Турцима! – потпуно изгубили из вида једину праву опасност која прети не само опстанку српске нације, заветне заједнице, него и хришћанској вери уопште, па чак и вери муслимана?

Сетимо се: Завет није настао у суочењу с појавом Турака, него пре тога, у суочењу *Православља са зайадном мейѡфизиком и њеном “ѡеолоѡијом”*. Завет је настао у споровима и борби паламита против Варлаама, а Варлаам није муслиман нити Турчин. За борбу против Турака можда би нам био довољан и сѡм епски култ јунаштва, али је од инквизиторске преваре Варлаама нашу народно-црквену заједницу и наш опстанак могао да спаси *само исихастички Завет, само историјска свесћ завейна*.

Ту ћемо тражити одговор на питање: како то да је Карацић заветне песме сакупио од певача из Крајине која је, чак, и под Турцима, била бедем Православља против “латинске” унијатске мисије са Јадрана, из латинског подручја. О том лукавству говори “Милош у Латинима”.

У Београду,
марћ 2000.

ОПСТАНАК И ЖРТВА

Зар је, заиста, потребно да угрозе сам опстанак нације, па да се тек тада сетимо ко смо и шта смо и да тек тада поставимо себи питање о *смислу* нашег постојања и живљења? На заветну нашу историју и на култ Светог Саве и Светог Кнеза Лазара, судбоносан по сам опстанак Срба, нико нам није тако јасно и одлучно указао као један писац који је, предлажући уништење српског суверенитета и српске историје, позвао Аустроугарску и Ватикан да нам обезвреде и униште Завет и култ *Свейѡї Саве и Свейѡїа Кнеза*. Био би то духовни геноцид, уништен идентитет, убијање душе, крај опстанка Срба. Тако би империјално решење судбине јужних Словена било коначно: да се ставе под протекторат (не Хрвата него) националне идеје Хрвата оданих Хабзбурзима, империји и Ватикану!

Реч је о књизи *“Свјетјски райи и јужнословенско ѡиѡање”*, Загреб, НДХ, 1943, издање Матице Хрватске, превод књиге која је – у издању Дворско-универзитетског изд. књижарства (К. К. Hof und Univ. Buchhandlung) – изашла у Бечу, на немачком, при крају *Првої* светског рата, док се још веровало у немачку победу. Писац је L. von Südland. Та књига је и данас ненадмашен уѡбеник *србофобије*, а као таква је служила и у Другом светском рату Независној Држави Хрватској, па и за време Југославије, јер је већ г. 1929. излазио превод у наставцима, у часопису Матице Хрватске, Загреб.

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. април 2000, стр. 9.

Ако имамо у виду србофобију као идеологију Хабзбуршке империје током Првог светског рата, па србофобију као националну идеју усташа у Другом светском рату, ова данашња империјална *камџања деморализације Срба* представља *џређи заџагни џалас србофобије*. А ми се још увек мислимо ко смо и какав је смисао нашег опстанка. Другим речима: ми, заведени политичким идеологијама наших “лидера”, још увек сумњамо у истоветност *националне истџоријске свестџи, Заветџа* (светосавског и косовског) и *Православља*, саборности и црквености Срба. А та истоветност је *једина база нашеџ ојсџанка*. То је знао још “Сидланд”, као што то знају и данашњи моћници НАТО–а. Према томе, историја Срба – а то ће ређи: непрекидно постојање нације у њеном идентитету, одолевајуђи вековима, времену смрти! – ... та историја нације има своју душу и основу само у историји Цркве. Завет нас учи да је наша историјска свест у *црквеностџи*, у саборности Срба и да је вера жива само као историјска свест! Зато чувар нашег опстанка није, нити је икад била армија или држава, него *само Црква*, јер су и армија и држава имале снагу и морал док им је то давала Црква. Од агресивног “екуменизма”, мондиализма – који нам се лажно представља као вера, чак и као “хришћанство” – не може нас одбранили, нити се с њим суочити армија или држава, него само Црква, заветна, духовна, заједница Срба, али и историографија и историософија служеђи истини Цркве, Завета и нације. Не наука (универзитети или академије), него само *црквеностџи као жрџва*! Јер чија памет може да се мери са бескрајем и свемођи Ума Самог Бога? Па ипак, *ни Сџм Боџ нам не џомаже, ниџи нас сџасава Својим Умом, неџо Жрџвом! И Сџм Боџ Жрџвом: жрџвује Сина Своџ, јер нам не може џомађи Ум који нам је несхваџив*! Па ко се онда усуђује да нам – мимо те Жртве, а и без своје спремности на жртву и христолности – да нам као спас нуди своју памет? Ништаван је људски интелект *кад је у џиџању ојсџанак заједнице*. То данас зна коначно и метафизика Запада, јер њено основно питање гласи данас “*Заџџџо и чему уоџиџиџе џиџџа џостџођи? Заџџџо Неџџџо? Заџџџо Биђе? Заџџџо не џре Ниџиџа?*” У пи-

тању је опстанак, јер је у питању *смисао* опстанка, а он је науци недоступан!

То је основно, судбоносно питање и последња реч метафизике, каже Мартин Хајдегер у свом “*Уводу у метџафизику*”, 1935. и поново, 1958 године.

Историја заједнице је њено трајање снагом *смисла* – благодати Смисла – а не биолошком снагом, или снагом науке, мишљења и технике. Изван тога благодатног осеђања смисла нема ни личности, ни историјске свести. Вера је то осеђање. А оно је спремност на жртву! Никада наука није човеку откривала смисао нити веровала да има моћ да открије *смисао*. Веровало се *да џу моћ има метџафизика*. Данас је метафизичар дошао себи и зна да *џу моћ метџафизика нема*. Има је само вера коју човеку, заједно с осеђањем смисла, даје Бог, и то само као награду за човекову спремност на жртву и покајање!

А историја је постојање омогуђено и вођено *смислом, осмишљено џостџојање заједнице*. Па ако је оно објашњавано пореклом, то само отуд што је већ у пореклу (искону) дат и *смисао*. Омега и Алфа, јер “*Ја сам Алфа и Омеџа*” (Откр. 1, 8).

Живимо у тзв. Свету технике (то је назив епохе Запада, после Новог века и Модерне). Тај *Светџ џехнике* нас гура и смешта у навику, стање у којем човеку није потребна ни свест ни осеђање. Кад човек или неко друштво “живи у навикама”, онда се – али само у навикнутом амбијенту – понаша зналачки и савршено правилно (“функционално”, сврсисходно, корисно), а *без џоџребе да џо џонашање* (и самог себе) *конџролише свеџџу*, или да о томе свом понашању доноси некакве своје одлуке: све се одвија аутоматски, како је то припремила наука, *џремеђена у џехници* живљења; она, наиме, друштво и човека не води у неки прогрес (поготово не у морални), нити у историју и заједницу, него у *свеџ навика*! Ту нема ни историјске свести, ни свести о томе шта то ја заправо чиним. У навици се све одвија аутоматски, то јест, несвесним (телесним) знањем које је садржано у самој навици. У томе земаљском “Рају” комотне навике и јест опасност греха који Црква зна и назива

унинијем. И наш Владика Његош каже: “Тако иста моја слаба душа – Занесена Творца чудесима – За ѣранице воображенија – У дубоко падне униније – Крилатица лишена мечџања (маште) – Мрачне јој се оџворе ѣројасџи – Са ужасом да је ѣладне ѣрождру.” (Луча М. I, 307–313). То нам се дешава кад утонемо у навику: тада више не примећујемо ни лепоту, нити смо свесни човека поред себе. Тако не примећујемо ни да нам прети пропаст, јер нас навика лишава и брџе за опстанак нације!

Време поста је време кад човек, у Цркви и у друштву, мора да се отме томе унинију навике, те да размишља о самим основама и смислу свог живота. Већ сама телесна страна поста – одлучивање о исхрани, поступцима, речима, раду, лењости, спавању, напорима – буди у човеку свест, и то најпре свесџ човека о његовој слободи. А то значи: о моћи одлучивања коју му је дао Бог, а коју – као и саму веру и свако осећање и свест – навика и Свет технике чине сувишнима! Може тако пилот да из авиона избаци бомбу која уништава читав град, а да се онда врати кући, на “заслужен одмор”, да косилицом “негује” траву у свом врту, очекујући да га жена позове на вечерњи чај. Свет технике тражи бесловесног човека.

А пост? Пост је жртва која враћа човека себи, заједници и Богу, те нам се не може догодити да постанемо свесни Зла и себе тек кад нас Зло изненада нападне.

Живимо у време кад је све у опасности, те је и љубав могућа само као сџраховање за све оне које волимо, па и за заједницу у коју смо, силом Логоса – Божанском силом сабрања – сабрани и везани. Наша Љубав и наша вера је у Сџраховању и Брџи. Не у страху и брџи за себе, јер би то била себичност, навика, бесловесност, безбожно осећање, одбијање жртве, него у брџи за заједницу у коју смо сабрани благодатним осећањем, разумевањем Жртве Христове.

У џиџању је ојсџанак народа који је помесној Српској Цркви дат на бригу и страховање. У питању је народ по којем, од времена Светог Саве, ова помесна Црква и сџм свој на-

жив – Српска Православна Црква – носи као Богом дана терет, жртву и мисију.

“Народ овај љуџо саџријешџ, Госџоде, начинивши себи боџове–џоле. Али им, Госџоде, оџросџи ѣријех: ако ли нећеш, избриши и мене из Књџе Своје у коју си ме заџписао” (2. Мојс., Излазак–Пасха 32, 31–32), јер није верник ни Хришћанин (поготову не свештеник) нико од нас ако не говоримо истину заједници којој припадамо, ако се не осећамо као неодвојиви чланови те заједнице, ако не страхујемо за историју и спасење те заједнице колико и за саме себе! А разлози за страховање су много дубљи и старији од оних који нам се тек сада, после НАТО-агресије, показују.

Кривица режима и политичких лидера је у томе што не желе да именују те дубље и старије разлоге сџраховања за наш ојсџанак. А не желе, јер су зашли у свет навике (идеолошке), па не страхују ни за опстанак српске нације (него за одређени режим)..

У Беоџрагу,
аџприл 2000.

ЗАШТО БОМБЕ НА ВАСКРС (1944. и 1999.)?

Познато је начело да су “људска права изнад суверенитета” нације или неке државне заједнице, јер држава, заиста, нема смисла ако не служи заштити људских права. Али, позивајући се на то начело, западне силе су, кршећи Повељу Уједињених нација, учиниле све *да љавно образложе рат*, јер је рат једино сигурно средство *за разбијање Југославије*, – чланице (чак оснивача) Уједињених нација! Али, “правно” (идеолошки–правно!) образложење за ратно разбијање Југославије било је потребно да би НАТО–пакт, “у име Уједињених нација”, повео рат, и то не само против (несумњиво комунистичког) режима у Србији, него и *љројив срјској народа*, коме је Британија (Черчилова) 1944. године наметнула тај режим (позната је Черчилова тврдња да зна да је Србима наметнут комунистички режим, али да је једино важно да у том режиму неће живети Британци!). Западне силе су тако проузроковале насилна иселења преко два и по (можда и три) милиона становника који су заувек изгубили свој завичај и домове.

У томе кршењу Повеље – своје Повеље и своје части! – западне силе су морале имати разлоге и побуде далеко јаче и за њих значајније и од части западног човека и од “људских права”. Те разлоге не могу данас ни они да сакрију: разлози су

империјални. А империја није правна држава (која служи заштити људских права). Она не напада из часних разлога да би одбранила права становника у земљама које напада.

С друге стране, влада Србије – позивајући се на интересе и одбрану “националног” суверенитета (који се, наравно, брани ратом, ратним стањем и ратном политиком) – назива “издајцама” или ограничава и крши права оних својих грађана који су свесни *љоражености и беде срјској народа*, и спремни да потпишу капитулацију, како је то, априла 1941. разумно и часно, у име југословенске војске, учинио генерал Калафатовић, а на поштовање потписаног примирја позивао и покојни генерал Милан Недић. То, међутим, није била издаја, него једини начин да се спречи уништавање живе силе српског народа.

Српски народ је по други пут у тешком искушењу, овај пут још тежем, јер је стављен у немогућу ситуацију *избора између грађанских љрава и националној суверенијетета* (појма који је, уз то, данас нејаснији него што је икад био). Борба за грађанска права (против оних који нам, силом своје власти та права ускраћују) одвела би нас у грађански рат који би био суровији и подмуклији од оног који је између Срба био вођен 1941–1945; био би то рат катастрофалан, “*за све или ништа*”, јер и сам председник (Србије, па Југославије), врховни командант оружаних снага је изјавио: “*Или ће Србија бити република*” (наравно, лева), “*или је неће бити*”. С друге стране, Запад нам не признаје суверенитет, а Русија и Кина нису спремне да нам у томе помогну, те би *безусловна одбрана* суверенитета водила исто тако катастрофи, поготово под врховном командом власти која ту одбрану *назива безусловном*, а при томе је – *условљава*, и то својом влашћу. Лепо каже народ: како год се окренеш... не ваља.

Брига за опстанак овог народа је зато једино наше природно осећање. (Сва друга, поготово “тријумфална”, лаж су оних који ни сами у то не верују).

При свему томе власт у Србији крије основну истину: да представља континуитет тито-комунистичког, полицијског

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 1. мај 2000, стр. 9.

режима који је одлуком ових истих данашњих западних сила – успостављен *силом оружја Црвене армије*, без које Броз никад не би могао успоставити своју (полицијско–комунистичку) власт, најпре у Србији, а онда, одатле, и у читавој Југославији. Улога “*јаничара*” је, дакле, била одлучујућа баш г. 1944, кад је само Црвена армија била у стању да истера Немце из Србије (само из Србије, не из Хрватске!) и да *само од ње* Тито добије власт над разоружаном и заробљеном Србијом. “*Јаничари*” су, дакле, били Титови генерали, официри и УДБ-а, те данас председник СР Југославије (и врховни командант) говори о “*јаничарима*” вероватно зато да олакша савест СУБНОР-а и да ту националну срамоту (примања власти из руку туђе армије) пребаци с тито-комуниста на другу страну.

Зашто се ћути о тој битној чињеници српске новије историје? А будући да та чињеница тешко оптерећује управо владу британске Круне разумљиво је што о томе ћуте и наши “монархисти”, и “Крунски савет”, и клерикални део клира!

Српски краљевски дипломата, у емиграцији, Бранко Миљуш написао је (на француском, а издао 1982. у Паризу, па у Лозани, 1991) књигу *Револуција у Југославији, 1941–1945.*, документован приказ издаје коју су починили наши савезници према српском народу: почев од признања Титове револуције (велеиздаје, против српског народа у рату лишеног државе) па бомбардовања Србије и српских градова... А све зато да генерал Недић не би дочекао крај рата као истинско ослобођење и обновио правну државу. Сам Рузвелт, председник САД (Миљуш, стр. 164–178) изјављује да Срби не треба да живе са Хрватима у истој држави: “*Како после њако ужасних злочина почињених у Вашој земљи, можда још да верујете да ћете и даље моћи да са Хрватима живите у истој држави?... понављао је то – у разговору са Петром Другим – и децембра 1941. и 13. марта 1943...*”

Не слажући се са *ујорним бриџанским* настојањем да се – макар чијом силом – очува Југославија, Рузвелт изјављује: “*Смајрам да о њихању Југославије мора да одлучи пре свега*

српски народ. А што се тиче будућности Хрвата, она ми изгледа врло мрачна, јер, придруживши се силама Осовине, изабрали су пут супротан Србима” (Миљуш, стр. 164).

Черчил је, међутим, користећи заузетост Америке ратом против Јапана (моћнијег од Америке која још нема атомску бомбу), чинио (Черчил) све... (али шта – све?) “да спаси целовиту Југославију”?! Не, него да, на захтев Ватикана (папе Пија XII, 1939–1958), *изузме Хрватску из групе одговорних Хитлерових савезника*, јер је *само хрватска секција* Папске цркве (!) активно сарађивала у (чак геноцидном) рату на страни Хитлера, *док су сви остали католички покрети у Европи* (па и у Словенији) *били антихитлеровски*. То је, видећемо, од пресудног значаја за читаву послератну политику Римске цркве (па и за сам Други ватикански концил).

С друге стране, само је уз подршку – антиклерикално католичких! – европских покрета отпора Британија могла рачунати да у Медитерану *поврати империјалне позиције* изгубљене ратом! Влада британске Круне је пристала на тај споразум са Ватиканом о Хрватској. Али, изузети Хрвате (који би иначе били неизлечива рана и срамота Ватикана и папе Пија XII), било би могуће само под условом *да Срби буду искључени из чланства у западном савезу слободних демократских нација*, да им буде одузето право на склапање мира са немачким савезницима (па и са Хрватском и Албанијом), а да у западном савезу жртва Хитлерове агресије Србе замени Тито, спреман да за спас хрватске државности и историје понуди Југославију као главну стратешку базу Хладног рата Запада против СССР-а (па и Русије)! Но, да се све то постигне, требало је, шта више, *да западни савезници поведу чак и рат против Срба*.

У Београду,
маја 2000.

ПРЕД ХАШКИМ СУДОМ – БОЖЕ ПРАВДЕ!

Падом Берлинског зида, новембра 1989. завршен је период Хладног рата и започела је нова епоха, у којој су не само мали, него чак и већи народи (и понеки велики) изложени притиску једне једине преостале планетарне силе и немају никакве моћи да одбране свој државни суверенитет.

Ако је тај суверенитет пре Пада Берлинског зида (тј. пре уједињења Немачке и пропасти комунизма) било могуће уништити само ратом, тј. војним походом као, у доба Хладног рата, походом Црвене армије на Мађарску, па на Чехословачку, 1956. и 1968. године, сада је тај поход непотребан. Једна једина преостала сила, у првом реду финансијска и економска, па медијска (као апсолутни господар светске штампе, телевизије итд. и сваког саобраћаја), у стању је не само да ограничи него и потпуно уништи суверенитет било које нације: видели смо и знамо како!

Уништење државног суверенитета је и уништење сваке могуће стабилности у друштву те државе: у првом реду правне, па онда економске, друштвене, моралне, породичне и сваке друге. То је уништавање цивилизације једног народа, самог његовог опстанка. То је посебан, лаган геноцид који се може зауставити само обновом стабилности државе која штити

институције тога друштва!

Не заваљајмо се: Христова Црква спасава човекову личност јасним односом вере према закону, Цркве према држави (сувереној правној држави)! Ако породици није допуштено да себи подигне сигуран дом (уточиште), па ма то био и шатор, породица не може опстати; па тако ни нација којој не допуштају стабилну суверену државу!

Па ако је војни поход и рат био досад, у читавој историји, једини начин уништавања суверенитета (тако и стабилности) једне државе, онда се овај јединствени наступ Евроуније, Америке, Уједињених нација и НАТО пакта против суверенитета националне државе, (започет после Пада Берлинског зида и распада комунизма), може назвати *Трећим светским ратом*, и то посебним обликом који је рат коначно стекао у овој, Новој епохи.

Ми живимо у време Трећег светског рата, који је као и прва два, почео *нападом на Србе!* Први *почео*, Други се разбуктао у светски, а Трећи је, (новом идеологијом, *србофобијом!*) усредсредео читаву агресију света на Србе:

“Помоз, Боже, јаднијем Србима –

И ово је неко знаменије!” (каже песник владика у “Горском вијенцу”).

Ако водећа сила света (и једина, без супарника!) удара на сам принцип *државе као националној суверенитету*, онда је то удар на саму *хармонију између вере и закона* (Новог и Старог Завета), *Цркве* и (наравно, стабилне, правне националне) *државе*. Уосталом, и сам Тојнби, најистакнутији историчар Запада у 20. веку, отворено каже да *Запад више није хришћанска цивилизација!* Он је због тога, (као и ми, као и Достојевски итд. па као и наш владика Николај) забринут за опстанак западне цивилизације и човека у њој!

Тојнби оцењује светску (наднационалну) државу као знак коначног одумирања једне цивилизације! Можда је баш услед тога свог самртног страха од нестајања *западна цивилизација* спремна за овакав терор, овакав медијски општи рат против истине, овакво лицемерство.

* Текст првобитно објављен у: *Православље*, 15. март 1996, стр. 9.

Злочини морају бити кажњени

У *Божјићној декларацији* “Одбора за заштиту права од Хашког суда” (на Бадњи дан 1996. године) каже се:

“Формирање Међународног суда *ad hoc*” – тј. не принципијелно и универзално, него само “за ову прилику”, тј. против државног суверенитета Срба! ...Формирање тога суда који ће судити лицима одговорним за кршење Међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије, српски народ је примио као тежак ударац не само српском народу, него *целокујном љавном сисџему Уједињених нација* и као деградацију функције судства на којој (функцији) треба да почива читава савремена цивилизација!”

Јер ОУН (Организацију Уједињених нација) су створиле суверене националне државе, као организацију суверених националних правних држава. У најужем кругу оснивача била је (тада још) Краљевина Југославија, као једна од најистакнутијих чланица Антифашистичког ратног савеза нација против хитлеризма (нацизма). И даље се каже у Божјићној декларацији нашег “Одбора за заштиту права од Хашког суда”:

“Злочини морају бити кажњени. И то сви и свуда, па отуд и злочини почињени у току грађанског рата 1991–1995. у Хрватској, у Босни и Херцеговини... Али то кажњавање пове-рава Међународно право *националним* судовима (суверених држава), те су они, тј. те државе, обавезни да злочине и казне!”

Али како истражити и казнити злочине ако ОУН, под притиском Америке и НАТО пакта, апсолутне и једине силе на планети, негира суверенитет *нације и државе која је љозвана* (и мора да буде баш она позвана) *да испџражи и казни злочине својих држављана*? Како казнити ако то спречава сама ОУН понашајући се као обичан инструмент Америке (и њене савезничке Евроуније) у Трећем светском рату који се, за сада, води против српског народа: свим средствима, а највише медијским ратом, диригованим светским системом дезинформација и клевета? Како кад је ОУН прихватила став једне зараћене

стране, Хрватске, њен антисрпски став као свој став, став Уједињених нација!?

А да би кажњавање злочина значило не само цивилизацијску победу и победу морала, нужно је да кажњавање злочина буде поверено нацији (националној сувереној држави) у којој је злочин почињен или чији је члан (држављанин) доказани злочин почињео!

То би била потврда начела Уједињених нација као и израз поверења и поштовања према нацији и држави чланици Уједињених нација. То је и једини начин да снага и углед Организације Уједињених нација ојачају и унесу смиреност у саму душу савремене цивилизације.

Питање је, дакле, не да ли Американци, Европа и Срби желе кажњавање ратних злочина, него да ли желе, *моралну обнову* и јачање Организације Уједињених нација, као *орџанизације мира и љравде*, или ће, напротив, Уједињене нације бити обичан *орџан моћи једне силе*.

Поткупљивање и уцена

Нама већ добро љознајџи амерички љолиџичар у Савџџу безбедноџи добацио је Јасуџи Акаџију (кад је он заџџражио љроверу информација и истџину о злочинима у Сарајеву): “Зна ли он ко њџа љлаћа?”

Јер – Трећи светски рат је економски и се поткупљивањем или уценом до пропасти! Прво поткупљивањем и уценом – новинара, репортера, интелектуалаца (чак историчара), па онда и политичара и државника – па санкцијама које служе разарању морала заједнице (духовне заједнице) из које њен члан црпе снагу и подстрек за свој морални чин! Јер морал је осећање дужности које је (осећање) повезано уједно с осећањем припадности *духовној* (а не материјалној или интересној, телесној, идеолошкој, језичкој итд.) заједници. Морал хришћанина потиче из његовог осећања да је црквен. Морал Србина из осећања Завета (Светосавског).

Тако и морал сваког човека у свету: из осећања припадности његовој духовној заједници – ако та заједница није уништена, ако је духовна. А санкције, као стратешка тактика Трећег светског рата (сада против Срба) имају за циљ управо то *унишћење духовне заједнице*, јединог могућег ослонаца и извора морала којим човек подржава, ако треба и уз личне жртве, власт закона о правима грађана и људи.

Вера и Завет Срба, сама жива душа српске нације, били су током историје стално (и смртно) угрожавани узастопном агресијом: најпре *џаиизма* (као идеологије религијског етатизма, папског теократског апсолутизма), затим *исламизације* и *џурчења*, па *унијаћења* (уз помоћ Хабзбуршке монархије), па *џросветџиџељској јуџословенџиџа* (које наступа бришући све разлике између вера, као неважне, подцењујући и саму богочовечанску природу Христове Личности, па онда и личности човека), па *џиџиџо-комуниџиџичке аџиџеизације Срба* и, најзад, савременом агресијом *монџализма*, који, као Антихрист под маском Христа, наступа под маском “екуменизма”: да уништи заветну заједницу Срба, једини ослонац морала који је неопходан стабилној правној држави Срба.

Забринути због појаве монџализма, опаснијег од турчења, православни људи српског народа (педесетак јавних културних радника и радница) окупили су се на Бадњи дан (ове 1996. године) и формирали *Иницијатџивни Одбор за заџџиџиџу џправа од Хаџкој суда*, а заправо да позове Србе у покрет (свенародни) за одбрану суверености српског народа и његове (правне, стабилне) државе. Том приликом је срочена и *Божићна деџларација*, упућена *urbi et orbi* за заштиту правних основа савремене цивилизације. И моралних основа!

У понедељак, 22. јануара 1996. године, петочлана делегација тог Одбора је примљена од стране Његове Светости патријарха Павла, свесрпског Владике, те затражила (и добила) благослов за деловање и племените намере Одбора и Покрета.

Нико није смео

У суботу, 3. фебруара 1996. године, одржана је у Дому синдиката у Београду, од 10 до 13 часова, пред великим скупом у великој дворани и прва јавна седница тога Одбора. Прочитана је Божићна деџларација (коју није хтео или није смео да објави ни један лист или ТВ станица). Професор Правног факултета др Смиља Аврамов изнела је све одредбе којима тзв. “Хашки суд” удара на саме основе права и Уједињених нација. Говорило је укупно 27 угледних православних Срба, књижевника, професора и академика из Србије, Црне Горе, Републике Српске, па и из Македоније и Словеније. Али, најзначајније је било обавештење које је пред скупом, на тој јавној седници Одбора изнео Гојко Ђого: Председник Републике Српске, др Радован Караџић, није обећао (како је то писала “Политика”) сарадњу са “Хашким судом”, са том нелегитимном, противправном и антицивизацијском институцијом, него је само позвао “Хашки суд”, као и све личности и установе да Републици Српској поднесу доказе и пријаве о злочинима, јер и сама Република Српска и њен народ желе да, потврђујући сувереност, достојанство и правне традиције српског народа (од Кормчије Светог Саве и Законика цара Душана из године 1349. до данас)... желе да суде за злочине који су почињени на тлу под влашћу Републике Српске.

А што се тиче поверења у наше западне савезнике, природно је што немамо то поверење!

Немамо га од времена кад је Црвена армија, у споразуму са западним савезницима (године 1944.), заузела Србију (само Србију!) и довела на власт титокомунисте који, без те одлуке западних савезника и без интервенције Црвене армије, не би никад имали шансе да дођу на власт и да револуцијом сруше саме основе правног поретка и да замраче правну традицију српског народа.

То је време које је почело суђењем генералу Дражи Михајловићу. Ко нам гарантује и чиме доказују да иста срамна

фарса неће бити изведена и сада? Рат против Срба, као и санкције, отпочели су оног тренутка кад је светска политичка јавност прихватила усташки став против Срба, као основу савремене србофобије!

ОБНОВА СВЕТОСАВСКОГ ЗАВЕТА

ШТА ЈЕ ТО СВЕТОСАВСКИ ЗАВЕТ?

Матеј Арсенијевић: *Помаже Бої, і. Видовићу. Српска православна јавност зна да се Ви већ деценијама бавиите боїо-словским и истіориософским промишљањем Светосавскої односно Косовскої Завети, о чему сведочи велики број Ваших студија и есеја написан на ту тему. Зашто смо вас и позвали да епархијанима Архиепископије Београдско-Карловачке укратко објасниите – шта је то у ствари Светосавски Завет?*

Жарко Видовић: Светосавски Завет је Божији позив Србима да уђу у заједницу хришћанску – Цркву и да у њој пронађу себе, уместо у дотадањој паганској обичајној заједници. Светосавски Завет је заједница крштених Срба са Васкрслим Христом у Српској аутокефалној Цркви. То је, дакле, Завет примања Крштења и апостолског, црквеног живота, Завет који је био усмерен против предсветосавског паганства, које је, у извесном смислу, на жалост, и дан-данас живо међу Србима.

Светосавски Завет је, по суштини, исто што и Стари и Нови Завет, али овде од Бога дат нарочито за Србе, баш као што и сваки крштени народ има свој, од Бога му даровани, Завет. Завет је – живи Савез са Богом.

У Старом Завету Јевреји су први историјски народ који је народну заједницу схватао као своју заједницу са Богом, ве-

* Разговор првобитно објављен у: *Црквени животи*, ВДС АБК, бр. 1 2001.

рујући да та заједница другачије и не може да се одржи у историји. Свака друга заједница – ван савеза-завета са Богом – како се показало а и дан-данас се показује! – јесте неостварива утопија у коју се људи на крају веома разочарају, а која се, по правилу, показује као таква после великих нада, великих демонстрација, великих митинга (сетимо се Газиместана 1989.) или после великих историјских догађаја, рецимо, победничког Балканског или Другог светског рата. Дакле, Светосавски Завет је заједница крштених Срба са Васкрслим Христом, а то је Црква. Пошто глава те заједнице може да буде само Христос, Небески Цар, та се заједница зове и Небески народ. Поданство, као и престо те заједнице (литургијске) је само у Небу душе човекове.

У протеклих 12 година “националне” политике, да не кажем политичке хистерије, врло често су се наши најистакнутији интелектуалци и политичари исмевали са појмом Небеског народа. А Небески народ је, у ствари, Црква Срба. Наравно, та Црква не живи на улици. Она живи у духу, у празнику црквене Литургије, у православној Евхаристији. Међутим, тим интелектуалцима и политичарима појам “изабраног народа” познат је само из немачке метафизике, од Хегела, где се сматра да је држава пројава Божанства, а да је припадност тој држави равна философији “која је изнад вере”, јер је “надживела и надмашила веру”. Међутим, српска нација је изворно (заветно!) потпуно друге врсте и уопште нема тог метафизичког, западног у себи, јер су Срби Светим Савом позвани да постану морална црквена нација (која није државна, ни политичка, ни ратна!).

Хоћу да кажем да се нација у чијој основи је Светосавски Завет и која је створена од стране аутокефалне Цркве битно разликује од свих западних нација које је стварала световна држава (својом војском, силом, законом, принудом). Српску нацију су интегрисали у једну целину српски манастири, уједињени српском Патријаршијом, у време када је Српски народ био расут у три различита царства – два римокатоличка (ау-

стријско – панонско и венецијанско – латинско) и треће – исламско (отоманска империја).

И мада разбијен у три царства, Српски народ је тада био духовно јединственији него што ће икад касније бити, а поготову него што је то данас. Тако јединственим начинила га је Црква. Како је то било могуће, то је, са једне стране, тајна Божијега Промисла о Србима, а са друге, ми то данас више не схватамо, што због непознавања наше црквено-народне историје, што због потцењивања историје Српске Православне Цркве која је сама срж наше националне историје.

М. А.: *Често се говорило о државочуварној и народочуварној улози Пећке Патријаршије у српској историји...*

Ж. В.: Пећка Патријаршија је икона-жижа заједнице српских манастира. У то време манастири су играли одлучујућу духовно-историјску улогу у црквено-народном животу, јер су били светиње сваког ужег завичаја. Народ је ишао у манастире, окупљао се око манастира, а монаси су имали водећу улогу у животу Српског народа, јер су били наша истинска народна елита. То су били Хришћани спремни на сведочење и жртву. Најистакнутији лик монаха у нашој књижевности је Игуман Стефан из “Горског вијенца”, који је као лик много јачи од лика Владике. Уосталом, и тај исти Владика је потекао из манастира, претходно је морао да постане монах да би тек као архимандрит из Џетињског манастира отишао у владике. Зашто? Зато што је владика – епископ, тј. онај који у очинској бризи и љубави надзирава и руководи верским животом у парохијама своје епархије.

Дакле, то је, кроз нашу историју, био тај монашки стил чувања и изградње Цркве. То није нимало случајно, јер Црква је литургијска заједница, а сама Литургија почиње монашким осећањем сваког верника – опредељењем за Царство Божије. Сваки верник приступа Светој Литургији са пуном свешћу о својој грешности, са пуном свешћу да је πτωχός што значи не само сиромашан, већ још више – лишен Духа Светог, и да – по-

пут монаха – тугује за Духом Светим. Свестан своје грешности и отворен за покајање, он се бори против својих страсти кроз послушност, пост и уздржање; он се одриче сујете, гордости, жеље за владањем, истицањем.

И тако, сваки верник приступа Литургији монашки. У том монашком уласку у Литургију, он своју огреховљену, и самозадовољну и самодовољну индивидуу жртвује на олтар Литургије, како се каже у Лучи микрокозма (у првом певању). Он кроз пост, молитву, послушање приноси себе на жртву, на олтар небески, на олтар Светога. Очишћен подвижничким трудом од страсти, он се отвара за благодат Божију – да кроз сабор Литургије буде уздигнут из приземља природне индивидуе (особе) у достојанство личности, а то значи у аутентичан лик Божији.

Ту се пројављује тајна људске личности – света тајна која се јавља као дар благодати Божије после човековог покајања, молитве, послушања и смирења, спремности на жртву. Таква се личност јавља у уметности, у љубави, у узвишеним тренуцима историје и, изнад свега, у Литургији. Личност је литургијски феномен, дар Божији за труд човечији.

Литургија је духовна драма постепеног јављања боголике личности човекове, и онда, у међувремену, између две Литургије, живо је, као носталгија, наше сећање на то јављање и наша чежња за поновним јављањем личности. Зато и кажемо да су монаси били наша црквено–народна елита, јер само истинске облагодате личности могу бити елита, која може да води народ кроз историју: узорно, личним примером, а не моралистичким “поповањем”. Узимам ту реч, јер је уобичајена код нас данас. Дакле не философирањем, него жртвом узорног живљења. Монаси су својим светим животом у Христу изградили српску нацију у време када Срби нису имали своју државу, већ су били трагично расути по туђим царствима, која су туђим верама (римокатолицизму, са једне, и исламу, са друге стране) давала подстрек што за унијаћење, што за исламизацију Срба. У тој ситуацији је Српска Православна Црква градила Српски на-

род као православну нацију и показало се да је Црква јача од сваког земаљског царства.

М. А.: *Многи људи су говорили да у Светосавски Завет улази и наш епископски дух, али да се то епископско у нашем Светосавском Завету преображава у литургијско и да је тај литургијски елемент Завета претешнији и да, у ствари, представља наш прави духовно-историјски идентитет...*

Ж. В.: Горски вијенац је једно невероватно дело у којем се лепо види како Владика и Игуман духовно воде, надахњују, полако преображавају и усмеравају те јунаке ка Цркви, да јунаци постану црквени људи.

Њихово јунаштво има смисла само кроз Цркву, а оног момента кад оно престане да буде црквено, оно се врло лако преобраћа у ужас, у срамоћење Српског народа, у епископско паганско, па чак и сатанско. Јер, погледајте, епископско је култ јунаштва, али то јунаштво мора да има хришћански смисао. Епископско јунаштво је врло често пука сујета: “Ја па Ја”, ко је бољи јунак и тако даље.

У Лучи микрокозма у 4. певању постоји место где Сатана објашњава своје разлоге што одбија да се покори Богу, да се покаје: то је за њега понижења! Без сумње је страшно јунаштво тада показао Сатана, али Његош није рекао да је то јунаштво – врлина, него да је то јунаштво, будући лишено смисла, поста-ло оружје зла.

Слушајте, за време Другог светског рата усташе су, веровали или не, били велики јунаци: они су храбро гинули за своју хрватску идеју која није могла да замисли постојање Срба. И кад бисте усташу питали: да ли би ти волео да живиш, а да преживи и сто Срба, или, пак, да умреш а и њих да побијеш; он би одговорио: ја бих да њих побијем па да умрем. Усташе су биле спремне да дају живот за своју сатанску идеју.

Епископски дух апсолутно није довољан да човек буде личност. Епископски јунак без Христа је у рукама зла и он тада нема своју личност. Он је, штавише, оруђе анти–личности. Или-

јада – еп над еповима – почиње гневом Ахиловим. Ахил се разгневио што му је Агамемнон узео робинју Брисеиду која је припадала њему, а не Агамемнону. И тај његов гнев коштао је Ахајце у опсади Троје живота најбољих јунака грчких, па и побратима Ахиловог, Патрокла. И тако је било све док се Ахил није сажалио на Хекторовог оца Пријама који је дошао да га моли да добије тело убијеног сина. И кад се Ахил заплакао, када се сажалио, он се из епског (паганског) јунака уздигао у богиност, у личност.

У култу јунаштва јунаци су сујетни и то је суштина епског: гордост, то јест безизлаз и зато епско мора да буде оплемењено свешћу човека о свом греху који извире из те гордости (у којој њему, његовој индивидуи ни Бог није раван!).

М. А.: *Односно, јунак треба да иде ка покајању, ка смирењу. К покајању које, онда, човека узводи из културног јунаштва у културно поштовање, односно Бојочовештво?*

Ж. В.: Тачно, тако. Преко самоспознаје индивидуе, преко тог трагедијског елемента осећања своје кривице или греха, човек улази у литургијско збивање и креће се ка личности способне да заборави себе (самоистовестност свог бића, тј. индивидуу) и да се поистовети и саосећа са другим. Зато је тек Литургија пуна и права истина о човеку као личности, којом се он уздиже изнад своје индивидуе, изнад своје самоистовестности и тежи у љубави да се поистовети са браћом. Тек је Литургија право збивање човековог прелаза из индивидуе у личност, из себичности и сујете једног политичара, надменог интелектуалца, бизнисмена или силеџије у личност, у једног истинског хришћанског патриоту који никоме не намеће свој патриотизам и не наплаћује своје жртве.

М. А.: *Да ли бисте, у овом контексту, били љубазни да нам кажете о кривости и о сили која се налази у смирењу, и да ли још једанпут споменете и Св. Вукашина Јасеновачког као пример смирености и литургијског Хришћанина који је својим мучеништвом далеко нагласио епископски дух?*

Ж. В.: Сви су били задивљени смирењем Вукашиновим пред лицем смрти и тачно је покојни доктор Недо Зећ рекао да је Вукашин том смиреностију (*“Само ти ради гујетје свој јосао”*) победио усташу–кољача. Усташа је – суочивши се са надсветовним миром Вукашиновим (док му је секао уши, копао очи и чукао језик), а то је био мир Литургије – одједном постао свестан Зла којем служи, а пошто није могао да то исповеди и да се за њега покаје, он је бацио нож, побегао и полудео. Да је он имао ком свештенику да се исповеди... али тамо су били фратри који су заједно са њим учествовали у злочинима над православним Србима... (Неки други пут ћу испричати како смо све то сазнали ми, логораши, у Јасеновацу, већ одвојени за Немачку).

М. А.: *Вукашиново смирење је заиста слично Христовом смирењу...*

Ж. В.: Бог је највећа сила и Њему није потребан никакав напор да покаже ту силу, па тако и Богом надahнути човек показује ту Божанску силу смирености – без напора! Стари Грци су већ знали да постоји божанска сила која се показује мирно и без напора. Они имају методе, а то су у квадрат урезани рељефи на њиховим храмовима; и на једном од тих рељефа приказан је цин Атлас како држи небо уз страхан напор, а богиња Атина придржава небо – малим прстом. То је била представа Грка о божанској сили која дејствује без напора. И заиста су стари Грци били спремни да прихвате Христа, јер су већ имали представу о Богу Непознатом, о Богу о Којем ум људски не може ништа да зна, већ Који може да се позна детињем, чедно: осећањем које је изнад ума (и умног напора)...

М. А.: *Дакле, Св. Вукашин је на још једном закрсти своју хришћанску смиреност држао чинило Небо, божанском силом, без напора...*

Ж. В.: И небо и земљу српску. Читаву Све.

М. А.: *Говоримо о литургијској суштини српској духовно-историјској бића. Мислим да овде не можемо а да не кажемо коју реч о Св. Ђакону Авакуму Београдском и његовом појаву и смирењу и сведочењу Светосавској Завети?*

Ж. В.: Митрополит Амфилохије Радовић је одавно саставио, са владиком Данилом Крстићем, веронаучну књигу *“Нема лепше вере од хришћанске”*, наводећи речи песме коју је ђакон Авакум певао пред мучеништво у Београду 1814. године.

И Св. Вукашин и Св. ђакон Авакум су аутентични представници баш оних Срба који никада нису имали своју државу. То су босански Срби који у то време нису имали државну свест о томе да им је потребно вршење земаљске власти, али нису били бездомни у историји, јер су имали своју Цркву. Прекодрински Срби увек били кирило-методијевски и светосавски православни. Има дивних сведочанстава о њима. Они се никада нису дигли јунаштвом по себи. Они се нису дигли на устанак у Другом светском рату да би се, што би рекао мучени генерал Милан Недић, мешали у борбу цинава, већ да би бранили збегове и села народа осуђеног на етничко чишћење, на геноцид, на истребљење. Дакле у Христовој Босни није био устанак за неке класне циљеве. У, прилично исполитизованој, Србији титокомунисти су организовали класни, идеолошки устанак, брат на брата за један нови, безбожни поредак. И та “народноослободилачка борба” је била права национална издаја, издаја српске историје у времену када је народ био лишен своје државе и под окупацијом.

Босански Срби су се латили оружја да би бранили децу, жене, старце, села, кућу, стоку и жетву, да би одбранили свој опстанак, да би сачували заједницу у историји, јер циљ историје није “прогрес” него сачувати заветну заједницу народа живу и здраву, да она, очувана у Православљу, сачека Други долазак Христов.

То је циљ историје, а не прогрес! После Христа, горди људи хоће “прогрес” као некакво напредовање људске природе кроз историју људским снагама, док човек не постане “раван Богу”. То су метафизичке утопије.

Заветни Срби у Босни су се одувек бранили: у том циљу. Ђакон Авакум долази из те средине, он пре свега зна веру православну. Њопић зна те босанске Србе устанике, а Ђосић неће да их зна.

М. А.: *Ђакон Авакум каже – “нема лепше вере од хришћанске”, а не “нема лепше државе од хришћанске”...*

Ж. В.: Вера православна, пре свега и изнад свега. Кад Србин има ту веру, он ће онда бити у стању да ствара и правну државу и да ствара војску... Вера је прво, а све остало је – другостепено. И данас, када пред Европом бранимо Српски народ, ми не износимо најважнији аргумент у одбрану Христових Срба: да ми нисмо нација коју је стварала држава и насиље. Ми смо нација коју је стварао Христос, коју је стварала Црква и Свети. Према томе, ми нисмо нација која сања о насиљу због кога сте се ви, кажемо ми западњацима, на Западу одрекли своје нације, јер сте увидели да је ваша секуларна нација неспојива са демократијом, па тражите због тога да нам, ради увођења демократије, укинете нацију. Наша хришћански заснована нација није неспојива са правдом и демократијом, јер наша нација није империјална као ваша нација. Нашу је нацију стварао Христос, Бог љубави, Бог који сједињује људе у литургијску заједницу љубави. И наша нација ће постојати док постоји та љубав.

Свако друго заснивање нације осим на Христу јесте утопијско и таква нација се распада. О томе нам сведочи распад секуларизоване српске нације у Југославији, нације засноване на утопијским основама, нације коју су стварали “устанци” и “побуне”, о чему говори Добрица Ђосић...

М. А.: *Говориће о јуџо-комунистичкој “српској” нацији “слободарства” и “инаџа”...*

Та и таква “нација” која своју историју слави као историју ратова, устанака, народноослободилачких борби и хајдучије, у духу побуне против Бога, у духу горде и непослушне индивидуе, код нас се данас распада. Ми се као таква нација

распадамо у Југославији, и сада се Шумадинци већ не осећају да су једно ни са Сремцима, ни са Црногорцима, ни са Косовцима, ни са Босанцима. А Србијанци у Србији се већ деле на Ужичане, Неготинце, Врањанце, Мачване, Пироћанце, на оне који имају другачије нагласке...

Српска нација, ако није духовно вођена елитом – а елита се на грчком каже “клир” – то јест свештенством, она се распада у историји. И ми смо данас сведоци распадања српске нације као политичког народа, нације коју воде безбожни политичари и која је неспособна да се брани пред Европом. Један једини човек, бар по моме мишљењу, који је показао где је порекло српске нације јесте председник Коштуница, када је отишао у манастир Хиландар.

Са друге стране, на телевизији све чешће гледам страховите нападе на црквену, заветну идеју српске нације. Исмевају је редом сви: и новинари, и филозофи, да их не ређам, постмодернисти, сви, сви се исмевају са црквеном заветном нацијом, на исти начин као што се и Европа исмева са идејом нације. Европа има разлога да се исмева са својом, метафизички заснованом нацијом, а ми нисмо таква нација. Ми смо црквени, заветни народ, сабран Црквом око Христа и има нас онолико колико нас је црквених.

М. А.: *Ако говоримо о националној обнови данас, она је свега треба да буде црквено-литургијска обнова, а не обнова ни кроз пајански ниши кроз секуларни национализам или пајироиизам или ејницизам... . У склопу такве духовне обнове Српској народа, какав је значај обнове светосавској схваћања правности као онога што је неопходно за историјски животи једног народа?*

Ж. В: Пазите, Срби данас говоре о националној држави као о сили принуде која треба да води српску политику. Али, држава мора да буде демократска а не да се заснива на принуди. Ви никада не можете да натерате некога да буде Србин ако он то неће. Ако рецимо Црногорци, који се више не

сећају да су Срби, кажу да нису Срби, што би рекао Караџић, ја им верујем. Демократија допушта да се опредељујете како хоћете и за коју нацију хоћете. Према томе, држава, у том смислу, и не може да буде национална, већ она мора да буде правна и праведна. Национална може да буде само Црква, јер у Цркви нема насиља. Црква је заједница љубави у којој нема насиља, већ, напротив, смирености, свечаности, празника. Црква није интересна, већ празнична заједница, заједница литургијског празновања.

И управо се због тога европска, тј. западна нација показала као утопија, јер није била заснована на Цркви Христовој. И није нимало случајно то што се комунизам као утопија родио из западне културе. Нација је на Западу – утопија, јер је без Христа. Западна цивилизација је изнедрила тај утопизам нације који стоји у непомирљивој супротности са демократијом. И због тога се Запад у име демократије одриче сваке утопије, па онда и нације. Али, Запад више не зна да Хришћанство, да Црква није утопија. Нација која је заветна и црквена није утопијска заједница. Хришћанска нација је заједница која даје моралну подршку сваком човеку да одговорно поштује законе и правни систем, да не нарушава демократију. Демократија може да има ослонца искључиво у хришћанској Цркви. Данашња демократија и код нас и у свету је болесна, јер ни политичари ни интелектуалци немају хришћанског морала и стога нису спремни на жртву, јер нису црквени људи.

М. А.: *Владика Николај је, говорећи о трајичној судбини српској народа у 20. веку, рекао да је Југославија била “казна Божија за Србе што су се јружили преко својгубера”. И ви сте јуно писали о југословенству као идеологији сувројној Светосавском Завету?*

Ж. В: Пазите, истовремено кад је Руски народ био захваћен револуцијом и комунизмом, и Српски народ се нашао на удару, био захваћен југословенством као западном идеологијом. Југословенска идеологија је атеистичка идеологија непос-

тојања разлике између православних, римокатолика, муслимана, атеиста, побожних, итд. И све те вере и нације југословенска идеологија – југословенство спаја уједно секуларном државом, схваћеном као божанство које је у стању да створи нову над-нацију. Код Хегела је држава појава божанства, она је “оваплоћење” Бога у историји. Оно што је за Хришћане Црква, то је за Хегела и метафизичаре држава, са својим законима и принудом која ствара навике назване моралом (“обичајношћу”). Али, ми знамо да је вера, тј. Црква у Новом Завету и у свим посланицама Св. ап. Павла – изнад Закона, тј. изнад државе овога света, па и изнад навикнутог понашања диктираног законом.

Југословенска идеологија јесте утопија о непостојању нације као црквене, верске заједнице, а замислите, још су Турци сматрали нацију верском заједницом, и тако су признавали Србе, а ми смо кроз југословенство одступили од те истине наше историје. И југословенство је велики грех Српског народа, јер смо се кроз њега одrekli Светосавског Завета. И, заиста, све што се после тога са нама догодило јесте Божија казна. Русима је дошла Божија казна – Октобарска револуција за силну надменост и гордост њихове обезбожене предреволюционарне аристократије и интелектуалаца, које су описали Гогољ и Достојевски. Руској интелигенцији, у њеној сатанској и самоубилачкој гордости, и руској духовно мртвој аристократији, која је била спремна да прода два села, са свим житељима, за једног расног ловачког пса – њима се Октобарска револуција дешава као казна Божија, казна друштвеном слоју који није био у стању да буде елита, клир у правом смислу те речи. Исто се десило и нама 1941. и 1944. г., само што је ту била у питању обезбожена и однарођена полуинтелигенција српско-југословенске буржоазије.

И не само то, ако желимо да изађемо из ове пропасти у којој се налазимо, ми морамо да признамо своје историјске грехе и да се за њих покајемо. И овде у Отаџбини, и наша емиграција. Али, ми се до данас, као народ, нисмо покајали за своје грехе. И после распада СФРЈ остали смо једини Југословени, и то је потпуно трагично... А све је то зато што се упорно не вра-

ћамо Светосавском Завету, а немамо на чему другом да заснујемо своје историјско биће и политику суверене државе.

М. А.: *Данашњи западни свет, секуларна цивилизација је узела за један од својих главних циљева искорењивање нације из историје под оштрављивом да су национализми узрок свега зла у историји? У контексту тога, каква је улога Православља у суочењу са Западом, у сведочењу истине црквеног народа у историји? Какав би био наш, православни одговор на западни изазов денацификације историје?*

Ж. В.: Највећи проблем западне демократије је проблем личности и колективистичког насиља над личношћу. Ми као православни Хришћани морамо бранити Православље које се, по Божијем Промислу, увек збива у ограниченој заједници личности, а та заједница није и не може бити апстрактно човечанство. Ја, као човек, као ограничено биће, немам моћ да припадам заједници са којом не могу да говорим истим језиком, са којом не делим историјско и духовно искуство, поглед на свет... Бранећи Православље, ми ћемо одбранити и нацију, али не било какву, већ православну. Европа, ипак, увиђа да се поништавањем нације лишава заједнице у историји, и она ће, можда, да се обрати Православљу за савет како да обнови нацију, а за то има већ знакова на Западу, и међу Енглезима и међу Французима...

М. А.: *Шта нам данас Св. Сава поручује са високог наше Небеске Отаџбине?*

Ж. В.: То питајте монахе, они то најбоље знају, они би вам то боље рекли. Ја бих нам свима препоручио да поново читамо Савину Жичку беседу о правој вери. Нека та беседа и живљење по њој буде нови и конкретни почетак духовне обнове нашег народа.

јануар 2001.

разговор водио:
Матјеј Арсенијевић

* * *

ДУХОВНИ ПРЕОБРАЖАЈ СРБА – ПИТАЊЕ ОПСТАНКА

Марко Марковић, наш сународник који живи
у “расејању”, на “Западу”, у Евроамерици,
29. јануара 1997. је, у Петроварадину, рекао:
*“Српски народ је осуђен
да као нација буде уништен: осуђен је на смрт”.*

Опстанак је могућ само ако Срби схвате ту опасност, своју осуђеност као изазов, али да при томе схвате и то да је спас могућ само под условом Великог духовног преображаја.

Тај преображај би морао донети, изнад свега и пре свега, *Ново схватање историје*, битно различито од схватања које су нам наметали не само марксизам и тито-комунизам, него и сама метафизика, метафизичка традиција Запада (из које је марксизам, баш као и нихилизам, неверовање у заједницу, настао).

Реч је о метафизици и њеном тумачењу *историје и заједнице (Цркве и нације)* од времена Велике Сеобе (1689-90) под вођством Патријарха Цетињанина Арсенија III Црнојевића, у току Великог Бечког рата (1683-1699), највећег крсташког рата у историји Запада

Дакле, *или преображај*, са радикално новим схватањем историје (и заједнице) – *или нас више неће бити*, а то нестајање би бар четрдесет до педесет годишта наше деце доживело као личну патњу и незаборавно понижење од којег би, као људи, могли да се “излече” само ако им успе да ту патњу и понижење, заједно с нацијом српском, потисну у *мрак заборава!*

Стара национална свест, историјска свест заједнице – о Србима као “епском” народу (“Ђераћемо се”), или о Србима као народу устаничко-слободарском, тј. о “слободи” као револуционарности, устанцима и бунама – ... та свест је као Адам који није разликовао Змију од Анђела... Та историјска свест нам прети смрћу и самоубиством, по моделу Ћосићеве лозе Калтића (од *Деоба и Времена смрти до Времена власи*).

Цивилизацијска немоћ и разорна моћ масе

Живимо у време кад никаквим средствима није могуће спречити учешће “маса” или “гомиле” у политичком животу. Намерно користим ову понижавајућу реч (“маса” или “гомила”) и, надам се, да ћете видети и зашто: “маса” – понижавајућа ситуација човека – није исто што и *нација!*

Међутим, учешће толике “масе” у управљању државом (у доношењу одлука) *технички је немогуће*. Такво учешће би било “непосредна демократија” која је чак и у античком полису – са веома мало становништва – била краткотрајан и веома редак празник масе.

Платон тврди – у “Законима” – да стабилна држава-полис није могућа ако у њој има више од пет хиљада (заправо: “5040”!) слободних и поседничких породица (домова). У империји, каква је Александрова, Аристотеловог васпитаника, становништво је само “маса”, недуховна гомила, па је *духовност* или духовна обнова империјалне масе становништва немогућа.

* Првобитно објављено у: *Зборник Крушевачке философско-књижевне школе*, Књига 4, Крушевац, 1997, стр. 163-170.

Према томе и *морал немоћућ*. Зато Платон из духовне елите полиса искључује све оне који теже *имѣрији* (а то су, по Платону, трговци и морепловци), па и оне који теже епском (тј. сујетном јуначком, Ахиловом) схватању историје; а то су песници, наравно, епски, јер они – за разлику од *ѣророка*, *мисѣаѣоѣа*, *ѣсника-ѣророка*, *мудраца* (!) – нису у стању да изазову преображај “месе” у духовну заједницу људи као личности!

Кад Платон говори о елити и “философији” – тј. о мудрости песника-пророка, свештеника, мистагога, или о мајеутици Сократа (улози “бабице” у рађању личности саговорника из самоспознаје) – онда је то (Његошево) “умно чувство”, тј. у Платона *Ум који се диви бићију* и у служби је *Једној које је Добро* и само Добро! нешто битно различито од философије у метафизичкој традицији Запада! нешто специфично *медитеранско* (а онда и хришћанско) насупрот “*дијалектичком*” дуализму (Добра и Зла) метафизике!

2. Моћ политике

Због тога *стабилну државу*, чак и у античком полису (малој држави), могу да заснују само *посредници*, *представници* или заступници, у “посредничкој демократији”: да заснују и чувају!

Политика се тако јавља као делатност и настојање одговорних (или само амбициозних) људи да добију *пуномоћ за вршење власти*. *Политика је тражење, стицање и обнављање пуномоћи (овлашћења) за вршење власти, за управљање*, при чему и само управљање (по већ стеченој пуномоћи) неизбежно има и својства *политике* (да продужи или овековечи пуномоћ) мада управљање (државнички посао) и политика нису исто!

Карактер политике и политичара зависи пре свега од извора или даваоца пуномоћи:

– да ли је тај извор или давалац “маса”, “гомила” гласача безличних који представљају само број, а подршку тиранији,

– или је то *духовна заједница* у којој су људи-грађани сабрани као личности, људи живе душе, отворени духу. Та духовна заједница је историјска (као нација, не племе!) или верска (Црква), склона – ако је духовна – само демократској држави!

3. Држава, моћ и власт закона

Демократија је остварива и могућа само као *демократска држава*. Демократија као некакав покрет само је назив за један *менталитет* који представља нешто друго: заједницу, нешто различито од сваке, па и демократске државе.

Демократска држава је данас – уз поменуто неизбежно учешће “маса” у политици (у давању пуномоћи!) – стабилна само ако је то *власиј закона о љавима* држављана–грађана, без обзира на све могуће (националне, расне верске, образовне итд.) разлике међу држављанима. *Власиј закона*, а не власт људи, па били ти људи већина или чак читаво становништво државе.

Власт закона (тј. демократска држава) је могућа само ако су државници – као и политичари (опозициони као и владајући) – ... ако су они само “*слуге закона*”: покорне и пожртвоване слуге *закона* (о правима грађана), који сва своја, евентуална другачија са законом неспојива, лична мишљења и склоности повлаче пред *законом*: “*Закон је и цару цар*”, ако је држава правна, јер је и сам цар, као врховни судија, слуга *закона*, до те мере ауторитативног да закон чак има ауторитет божанства, што хришћански цар (у Римском праву) никад није могао имати!

Без власти закона нема стабилне државе (и правне сигурности), а без власти закона *о правима грађана* нема демократске државе ни, наравно, демократије.

4. Одлучујућа моћ морала

Но, да би држава била власт закона (демократска држава власт демократског закона, о правима грађана),

– или: да би “слуге закона”, државници заиста ставили закон изнад сваке могуће личне склоности и воље,

– потребан је *висок и снажан морал државника*: као у магистрата Римске републике, “републикански римски морал”, легендарни морал који је био једина *реална основа римској љави, римске државности* и цивилизације.

Узалуд је тражити неку “материјалну” основу тога морала, јер тај морал је лична снага државника (магистрата) да се уздигне *изнад материјалних услова*, изнад ситуације која му годи или која га подстиче корумпира или омета.

“Човек се доказује на власти”, јер се *морално* доказује на власти, доказује се као морално биће! Узалудни су и најсавременији уставни закони, установе – стварани највећем могућом мудрошћу (философском, историјском, правном, политичком) – ако њихов темељ и ослонац није *чврста стѣна* државничког морала!

Тај морал је увек лична снага моралног човека (душевна снага), тако да живот и најсавршенијег устава, примењивост и најмудријих и најреалнијих закона потпуно зависи од личности: од сваке појединачне личности која својим поступком може да доведе у питање или да уништи читаво “друштвено здање” устава и закона! Јер држава је власт закона, а власт закона је могућа само у поступцима *личности*, човека узетог у његовој појединачности.

Може морал да се тумачи и као класни, сталешки, професионални, партијски, национални, црквени... али су то само називи за разне ситуације у којима се морал увек показује само као *лични* морал, јер се морал огледа у *пошћују* (као тзв. “ум” поступка, чина праксе, “практички ум”),

– а поступак је увек личан, јер је слободан (због чега човек и јест одговоран, а закон, као опис поступка, могућ).

Слобода је, наиме, човекова *моћ да одлучује о својим пошћујућима*, па тако и о поступцима вршења или кршења закона... тако и да одлучује да ли хоће или неће поступити овако како је у закону описано.

(Закон описује поступке, а не веру и осећања... Обреди изрази, језик, *пошћујући осећања и вере су пошћујући*, а не осећање, о којем човек не одлучује, па је стога у великој заблуди сваки законодавац који тежи да озакони веру, или осећања!)

Но, слобода није сам морал, него нужни услов за појаву морала што значи да ми, знајући шта је слобода и свесни слободе, још увек не знамо шта је сам морал!

Ми само знамо да је – у животу државе, правне установе, устава, закона, права грађанина – одлучујућа моћ *морала*, а не моћ државе, јер и тзв. “моћ државе” (у одбрани права грађана, у одбрани сигурности отаџбине и будућности) није ништа друго до *моћ морала* који може да буде само личан, *појава личности у њеној душевној снази*, омогућеној човековом слободом!

Због те одлучујуће моћи морала важно је да бирачи (као извор пуномоћи или овлаштења за вршење власти закона)... да бирачи имају поверење у изабраног и опуномоћеног државника, веру у његов морал... сигурност да ће се он понашати – не по својим ћудима или тренутним расположењима, не страшно (“спонтаношћу страсти”), него – само као *орѣан закона*, тј. као “ум државе”, власти закона!

5. Моћ морала је и моћ историјске целине у коју је морал укључен

Ако судбина државе у сваком тренутку зависи о моралу и моралној снази државника (и држављанина кад је он у прилици – као у рату, кад му је нападнута отаџбина и заједница – да својим чином и пожртвовањем одлучује о судбини државе, дома и уточишта његове заједнице)... ако, дакле, зависи о моралу, онда значи да морал у човековој личности представља *душевну снагу* којом човек превазилази снагу и силу државе и закона као простих инструмената човекових!

(Баш у томе превазилажењу закона као пуког инструмента човековог, снагом душевне личности, је велика тајна мудрости апостола Павла кад, у *Посланици Римљанима* говори о

томе како вера и Нови Завет превазилазе закон и дело Старог Завета! Тумачећи ову Посланицу, Лутер, нажалост, није разумео апостола, ни Православље!).

Човек има слободу да одлучи о свом поступку и о томе како ће поступити, који поступак ће изабрати! Али снагу превазилажења закона и државе као инструмената, узвисивање над саму државу – да би је тако и заштитио! – ... ту снагу не чини сама слобода (којом човек једнако може да служи и злу!), него *морално осећање*... тј. “жива душа” тога осећања!

Морал је *осећање дужности*: неодољиво снажно осећање дужности коју човек испуњава – не силом “савлађивања” своје личности и природе, не насиљем над својом природом, него – ...дужност испуњава уживајући спонтано *осећање* те дужности; испуњава (насталом, откривеном, трансценденцијом, превазилажењем своје природе) надприродно, благодатно, вером која превазилази природу човековог бића! Превазилази благодатним даровима личности која је јача од државе и која зато и може да државу заштити!

То осећање дужности је, наиме, трансценденција: тим осећањем човек припада (осећа да припада) *духовној заједници* која настаје трансценденцијом, а у самој тој моралној личности (превазилажењем своје особе)!

Дакле, морал је осећање дужности које произилази из *ирансценденције*, осећања припадности човекове духовној заједници, а та заједница је *историјска*... она је *историја*... зато што везује нас, садашњу генерацију, са ликовима прошлих генерација почев од Христа, чувајући тако историју као Цркву, *конјиниуиет* заједнице, као *идентитет* мој и моје генерације са ликовима прошлих генерација од Христа до данас!

То осећање је, наравно, трансценденција, јер само тако може да настане *ируситност* (Παρουσία, Anwesenheit) прошлог, коју ће Хајдегер узалуд покушати да прикаже као “само битије” (das Sein)! и тиме – тим приказивањем *битија* (самоистоветности бића) као трансценденције – изазвати забуну која ни до данас није отклоњена!

Дакле, морал је душевна снага којом је човек укључен у историјску целину и јавља се само у историјској целини човека као бића историје, историјског бића:

Та целина изгледа овако:

1. демократија је могућа само као демократска држава,
2. демократска држава је власт закона о правима грађана,

3. та власт закона се реално јавља само у поступцима државника и држављана,

4. претпоставка тих поступака је слобода (која значи и одговорност),

5. та слобода омогућује човеку да, независно о установама државе (које су инструменти и немају моћ деловања),... да поступа као орган државе! Орган који тако поступа својом вољом, а не вољом државе (јер држава је инструмент, институција, те нема своју вољу).

6. Моћ да тако поступи има државник (и држављанин) својом слободом, а потребу да тако поступи својом *душевном снагом* која је *морално осећање*: потреба тога осећања!

7. Морално осећање је осећање дужности које произилази из *осећања ириданости* духовној заједници... (опет из осећања!).

8. Та припадност је *ирансценденција*, јер осећање је трансценденција (над-битије, превазилажење свог битија), а не само битије (тј. самоистоветност) човека... Том трансценденцијом човек је јачи изнад – не само државе (и сваке стварности), него и изнад сопственог битија, изнад битија које је самоистоветност (савршеност, па зато и апсолутна смртност сопственог бића, од којег, наиме, после његове смрти, не остаје ничег у другим бићима, јер човеково биће је савршено зато што је цело човеково биће у њему). Ипак је човек трансценденцијом душевно снажан, јачи од свог бића (и од своје смртности!).

9. Том трансценденцијом се човек истовремено поистовећује (потврђује свој идентитет) са ликовима прошлих генерација: то се дивно види у Његошевој трилогији Косовског Завета

(нације као историјске, континуиране, трансцендентне, небеске, заветне заједнице).

10. Целина у коју је морал, као душевна снага, укључен... јесте *историја* у човеку као *бићу усмереном ка историји*, историјском бићу... Тим бићем историје – тј. бићем у којем се збива феномен историје као континуитета и идентитета заједнице међу генерацијама! – ...тим бићем историје човек је *бољолик, христолоик, причешћен*, литургичан, мистеријски, у духу који је Света тајна! Јер Литургија је тежња као христолости и појава христолости.

Овим је само назначена целина човека као историјског бића, а том назнаком (наговештајем) се отвара проблем који западна метафизичка традиција (од Аристотела до данас) никад није успела ни да сагледа и прикаже, а камоли реши!

11. Кад је историјско биће, човек је елита, отеловљење Добра (трансценденције) које зрачи на “маса” и преображава их у нацију: као апостол (Павла Исаковича, у “Сеобама”, називају “апостолом”, исмевајући и апостолство. Зато су, као нација нестали).

А ми Срби смо, као нација, угрожени у свом опстанку од тренутка кад смо (од 1689/90, Великом Сеобом)... кад смо своју историјску свест и тумачење наше судбине препустили *западној метафизици*... кад смо настојали да се, на тлу те метафизике (у Панонији угарско-хрватској и у Далмацији латинској), прилагодимо захтевима и вредностима те метафизике!

Ако, управо приказни, проблем не решимо, осуда наше заједнице на нестанак биће извршена: тада, с нестанком заједнице, нећемо имати ни морала, ни душевне снаге, ни свести о слободи и одговорности... бићемо бесловесни и кич-маса (“турбо-фолк”), осуђена на субкултуру и нестанак...

Ми нисмо суочени само са НАТО-пактом (који нас је разбио!) него *са традицијом западне метафизике* која је спонтано упловила у Свет технике као свој свет, свет Запада. (Хајдегер је то желео да избегне, али није успео!)

Пропаст у Свету технике прети и западним нацијама, али решење проблема – моралне снаге у целини историјског човека – могуће је наћи само у оквиру *православног* схватања човека, православне истине о човеку, у складу са речима Христа: “*Ја сам истина, пут и живот*”: Истина о човеку! Пут човека! Живот душе човека!

ОБНОВА СРПСКОГ ЦРКВЕНОГ ЖИВОТА

Уведена је веронаука у школе. Неки од црквених празника су озакоњени као “нерадни дани”... што би требало да значи празнични, тј. дани Срба као празничне заједнице, духовне (уколико законодавац уопште схвата шта значи празник)!... Граде се и нови храмови, чак уз помоћ власти, па чак и храмови новцем и прилозима нових моћника. Врше се освећења најразличитијих световних (!) установа, па и политичких странака (које славе, “своју крсну славу”!). Ради се на томе да Богословски факултет буде враћен “у крило Универзитета” (којег? приватног, Карићевог или државног, или, ако тога има, националног?)... Цвета издавачка делатност – да не кажем Цркве, него – црквених установа, тј. *свештовних* органа Цркве (Тајне Христове, која није световна)! Свештена лица говоре на ТВ-емисијама...

Има још доста таквих појава. Ма колико добро дошле, оне нису довољне чак ни да буду нека слутња одговора на битно питање: да ли ми имамо праву свест о томе шта је Црква? И како да се међу нама и у нама обнови Црква у њеној божанској сили, сили Свете Тајне? И шта се од нас људи очекује – шта Бог заповеда? – да чинимо, да се припремимо за тај Празник, за обнову нације (саборног народа): *као духовне, празничне заједнице*

це? И, наравно, заједнице *моралне*, способне да суди не само криминалу, него и политици која – обузета само световним, приземним интересима! – спречава и моралну обнову, обнову нације као духовне (празничне, црквене) заједнице. Јер обнова Цркве и саборног народа није приземно, политичко питање закона, власти и државе! Па ни питање сарадње (или несарадње) свештенства нашег, православног, с властима и државом: ма којом!

* * *

Имамо причу еванђејску, о Пет мудрих и пет лудих девојака (Мат. 25, 1-13). Као и реч Христову о фарисејима и њиховом предању (људском), тј. о људском, недуховном тумачењу историје (Мт. 15, 1-20). Као и обраћање Јована Претече фарисејима (Мт. 3, 1-12), о покајању и о томе да тек треба да роде род достојан преображења (метаноје), појаве Бога у човеку! А за то није довољна веронаука или теолошка ученост фарисеја! Реч је о историји, о предању као свести народа; о истини и покајању. То је оно што данас чешће називамо *историјском свешћу* (и свешћу о Злу): ако немамо ту свест, не осећамо потребу ни за Спаситељем.

У протеклих десет-дванаест година нанети су тешки удари и ране Српском народу: изгубио је Крајину, вековни завичај, и постао бескућни народ; преко милион душа је напустило територију Босне, а само из Сарајева је избегло преко две стотине хиљада Срба. (А Сарајево је било један од “српских градова” које су наши савезници – као српске! – бомбардовали г. 1944, у споразуму са Брозом! Онда кад су, по истом споразуму, бомбардовали Београд, и “остале српске градове”, међу њима тада и Цетиње!). Затим бомбардовање Србије и Космета (Косова и Метохије) г. 1999, па опет велика сеоба Срба, три стотине година после оне Велике с патријархом (Цетињанином) Арсенијем III Црнојевићем.

Јевреји се као народ држе зато што памте страдања и не заборављају жртве. Држе се, значи, зато што имају историјску

* Текст првобитно објављен у: *Црквени живој*, ВДС АБК, бр. 3, 2003.

свест! А у тој свести – и свест о Злу! (кад год су Зло заборавили, страдали су!) Памте, јер памћење има смисла. Тај смисао памћења је нада у коначно спасење (мада још увек, и после Христа, сматрају да је то спасење само у царству земаљском, у држави!) Опстају као народ, историјска заједница, тј. заједница историјске свести (а не тек језика!).

Данас у Србији живе стотине хиљада несрећних страдалника и бескућника, а ми, као и (западни) свет који их је унесрећио, очекујемо да их само Господ памти. Па се питамо: да ли ми заправо знамо Бога? *Бога у човеку!* Да ли то знање стичемо или обнављамо веронауком и свим оним јавним (на почетку овог написа поменути) појављивањима црквених људи у *свештовном и политичком животу*?

У нашим парохијама се о томе не говори, јер у тим парохијама *нема парохијских заједница* које треба да буду једино истинско, живо и право биће Цркве (а да ли желимо да се оно заиста и обнови?)

Која парохија је узела на се бригу да редовно – као парохијска заједница! – посећује насеља избеглица, да им колико-толико (нарочито деци, будућности Цркве и нације) олакша страдање? Ми, додуше, с времена на време држимо помене страдалима и мученицима из Другог (па и Првог) светског рата, па опет очекујући од Господа, да их он, Господ помене и памти, да чини оно што *треба да у нама буде историјска свесћ*, Богом надахнута. Па да ли ми имамо праву свест о томе шта је Црква? (Црква Православна!). Да ли ико од нас верује – а посебно: да ли од власти очекујемо да верује – да је за појаву и обнову Цркве међу нама довољно што је у наставу уведена веронаука, “предмет веронаука”? Да је довољно то што су сад сви почели – и то разглашено! – да славе крсну славу, “српску Нову годину”? Довољно то што носе крст (многи чак на разголићеним грудима), и то златан, понекад велик као да је владичански? Као да је крст *одликовање*, а не интимни, скривени и тајни *подсећник* човеку да буде спреман на жртву! Носе га као знак неког “хришћанског педигреа”! Или као знак да

“никад нису били комунисти”! а и деле се и крстови (чак златни, заветни!) песницима (чак атеистима) којима је то само храна њиховој самоуверености, па и нарцисоидности!

Да ли та обнова форми значи заиста и обнову вере, тј. обнову *црквености* нашег света? Или је то покушај (бесловесни покушај) да се Црква прикаже као “политичка организација” која се, у такмичењу (соревнованију, суревњивости, сујети), бори за политичко првенство у земаљском царству? Наша Црква, која је од Светог Саве и Косова, *зайочник Небеској Царсѣви*, заједнице са Небеским Царем, Христом!

Али, ми живимо у “време политизације” свега, па отуд и покушаја да се и сама Црква прикаже или тумачи као *политичка* организација. То данас, на свим ТВ-медијима, па и у штампи, покушавају и најистакнутији интелектуалци Србије и Црне Горе. (Кад кажем “најистакнутији”, мислим на поверење које им указује наше збуњено јавно мњење!) *А политика је насистојање да се од извора власти добије* (или обнови, или продуби) *пуномоћ за вршење власти*.

Политика је увек била само то, па и онда кад су и Самог Бога (!) схватили као извор пуномоћи за вршење власти у “царству од овога света”... Данас је, међутим, јасно да је народ – бирачко тело, јавно мњење – једини извор власти. Па ако неко за Цркву (црквени сабор народни) тражи власт, онда он Цркву (која је Небески народ, православна заједница) приказује као политичко тело.

Извор власти је само грађанин, удружен у политичку заједницу звану “бирачко тело”, које је, евентуално, подељено на политичке странке... А Црква може само да оплемени тога грађанина – *уколико је он члан живе парохијске заједнице* (која нам недостаје!). А кандидат или бирач који је не само апстрактни (формални) верник, него – и *свесни члан живе парохијске заједнице*, учесник у дијалогу тога малог народно-црквеног сабора, сигурно би се другачије држао и кад се ради о питањима државе, земаљског царства! Био би, наиме, моралан грађанин! и знао би кога бира, као што би, као изабраник, знао

и кога заступа! “Богу Божије”, а цару цареву”, тј. државно држави (земаљском царству)!

* * *

Уведена је веронаука у школе, граде се храмови, славе се крсне славе и српске Нове године, освећују се просторије (и крсне славе) политичких странака и клубова, свештеници слободно посећују домове, верници дају прилоге итд. итд. А све су то само *цивилизацијске форме, инстинкције*, које се само политички (тј. идеолошки, лажно) гледано могу приказивати као “*ослобођење и обнова Цркве*”! јер све су то само посуде за млеко, за гладну децу, а – у њима млека можда ни нема (чешће нема)!

А нема историјске свести овог народа! Ако је народ Срба заветни народ – како га приказује Владика Његош у својој трилогији (Луча микрокосма, Горски вијенац, Шћепан Мали), онда његова историјска свест може да буде само заветна. Та свест је вера, свест немогућа без Православља.

Зато овде желимо да укажемо на мисију (званије) елите (клира) Владике Његоша и Светог Петра Цетињског: да нас припреми за обнову свести – која нас је, изгледа, давно напустила!

Званије је свешћено ђоеће

Глас је њејов Неба влијаније

Луча свијећила руководићел му

Диалект му величестиво Творца!

Мисија елите (клира) је званије поете свештеног, а не нарцисоидног! А то ће рећи: поете на чија уста – као и на уста пророка, као и на уста литурга и литургијске заједнице парохијске – говори Дух Свети! Уколико смо Литургији приступили кроз покајање, самопознање, свест о истини битија, блискост са ближњима, члановима парохијске заједнице: само то покајање може да нас уведе у Литургију и литургијску парохијску заједницу.

Владика Његош је православни првак-песник који је веру јасно исказао као *историјску свест*. *Историјска свест* је *моћућа само као вера* (не као филозофија, немоћна, данас бесловесна). *Вера је и жива само као историјска свест*. Званије елите је да освоји – да заједно освојимо – историјску свест, духовно подручје са којег филозофија (идеологија), у новијој историји српског народа, чини све да одагна веру, тј. Цркву Православну! И да онда она “ствара народ-нацију”, као револуцију, револуционарну творевину (“од 13. јула”!) која је – по Марксу, Стаљину и Титу (и неким данашњим живим следбеницима, у Србији и Црној Гори) – “остварење филозофије”!

* * *

Још пре Првог светског рата (па и Балканског), Владислав Петковић Дис (1880-1917) је снажним стиховима (као у песми *Наши дани*) открио истину о правом душевном стању тадањег јавног (политичког!) мњења Срба, не само у Србији:

“Развило се црно време ојадања...

Пројледале све јазбине и канали...

Покрадени сви кивоти и храмови...

Од ђандура сћворили смо великане...

Своју мудросћ расћочисмо на изборе...

Место светле историје и ђробова...

Остала нам ђрашина на хартијама...

Под срамотом живи наше ђоколење...

Помрчина ђрићиснула наше дане...

Не види се јадна наша земља худа.

Још Владика Његош каже: “Злоба, зависћ, адско наслеђије – Ово чојка ниже скојта сћавља” (у Посвети Луче микрокосма). Та злоба је пратиља сорејнованија (сурејновности), такмичења, борбе за првенство. А *ђолићика је ђа борба* која, сурејновношћу, *разара сваку заједницу*, па и нацију (уколико није саборна, заветна, јача од греха сурејновности). И Дис говори о тој *уђоћреби ума за изборе*: за политику, тако ум више

није у служби *историјске заједнице* (нације), јер политичка амбиција чини човека неспремним за жртву, тј. противним Цркви! Француски песник Бодлер (1821-1867) већ у уводној песми за своје *“Цвећове болести”* – у песми *“Чийаоцу”* (о досади, унинију, еппи) – говори о безверју сваког јавног живота”.

“Страсти обузимају нашу душу и троше наше тело, а ми их хранимо као што просјаци хране своје уши и гамад... У греху, у страсти смо упорни, у кајању млитави. Скупо наплаћујемо свако своје признање и покајање... Сваког дана ми, корак по корак, силазимо у пакао... Као узаврело мноштво глиста и црква – толико је демона у нашем мозгу... Али међу свим наказама наших порока једна је гора и ружнија од свих... та наказа је досада” (уиније, еннуи). А то униније је незахвалност и незадовољство свим и свачим, презир према свему, обезвређивање свега и свакога, у неутољивој жеђи за новим и брзим, лаким успесима: *не знам шта хоћу, али нећу постојеће* (битије), *а хоћу ново, и то одмах!*

“Сузног ока – Занета магијом свог опијума – Замишља рад гилотине. – Знаш Ти, читаоче, добро Ти знаш ту присну наказу, – Лицемерни читаоче, мени слични, брате мој!” (завршава Бодлер).

Та *страси* за увек новим је паклена страст буне и незадовољства постојећим, битијем, страст супротна Литургији, која је *дивљење бицију и захвалности Боју*.

Давно је речено, рекао је Киркегорд (а то је рекао и Владика Његош, рођен исте, 1813. године), да *“Свијет жељи не зна угодности”*... што значи да *Хришћанство није стварности, него тек наш задатак!* Ако га схватимо! А политичари би да нас увере у “стварност хришћанску” коју бране управо они, тражећи од свештеника да им то и потврде, да их посвете!

Кад кажемо да смо грешни... кад чезнемо да се исповедимо управо ономе коме смо згрешили, према коме гајимо црве зависти или суревњивости (сујете која разара сваку заједницу, па и Цркву), ...кад изговарамо молитву “Господе Исусе Христе, Сине Божији, преобрази ме грешног”, тј. “помилуј ме”, излиј на

мене милост, благодат покајања... онда тиме признајемо и то да *Хришћанство није стварности светла, него наш задатак*. Тек задатак! А сам свет није ништа друго до “тиранин чак и тиранину, а камоли души благородној”!

Хришћанство је, у томе смислу, *стварности вере у човеку*, у Цркви, а не стварност света. Што значи да ни Црква није “од овога света” него Царство Небеско – у живим људима, у онима који су предани задатку, јер су душом јачи од света! Ни Црква није стварност овог света, него стварност човека који прихвата *задатак!*

*“Бој се граи на Србе разљути,
За њихова смртина сајрешења!
Наши цари закон појазине...
Забацише владу и државу,
За правило лудости изабраше.”*

Колико пута? Колико – само у протеклом двадесетом веку?! На то треба да нас упозорава вера која у нама може да буде жива само као *историјска свесћ*.

А то је свест о Злу света и о потреби да се – Лучом Владичином и Заветом – уздигнемо (да се припремимо за то да будемо уздигнути) *изнад светла*, да будемо црквени, јер само тако може наш дух да прелети поноре смрти која раздваја поколење од поколења и да се укључи у непрекинути лет историје која нас повезује са светим прецима. *Јер историја је изнад времена*, а саборни народ је историјска заједница коју на тој висини може да одржи само Црква Христова!

Март 2003.

Краљ, круна, жртва

Личност је христоликост = љубав према роду = спремност на жртву за спас рода. Краљ зато добија круну – знак Духа Светог, и то од Цркве као литургијске заједнице коју призивањем окупља, око Христа и једне са другима, Сам Дух Свети.

Монарх, чува јединство и Сабор Цркве, као јединство литургијских парохија (основних ауторитета Цркве), а патријарх чува Круну монархову.

Пошто је руски државни клерикализам укинуо значај парохије као литургијске заједнице, то је Лењин искористио да прогласи месне совјете, који су с почетка (лажно!) деловали као “црквена” солидарност критике и самокритике (“покајање”)... Злоупотребио је народну потребу за обновом Цркве (као парохијско-литургијске заједнице).

Света Литургија – основна установа Православља

Основна установа Православља и Цркве није ни патријарх (или папа!), ни архиепископи, ни архијерејски Синод, ни Сабор, ни епископ (који би иначе могао, као што је и чинио да читаву епархију поунијати), него основна установа Православља – Цркве је Света Тајна Литургије, тј. Света Тајна литургијско-парохијске заједнице, тако да сам епископ служи сваке недеље у једној од парохија своје епархије Литургију – са надлежним парохом, који иначе у светој литургијској заједници служи редовно, и кад нема епископа.

Бог је Свемоћ, али не и “воља за свемоћ”

Да је Бог Свемоћ, то не може да не буде истина. Али да је Бог и Воља за Свемоћ (тј. да није љубав, да није Страх Божији за човека слободног) – тако мисли Сатана и сатанисти који имају Вољу за апсолутну свемоћ (изражену метафизички).

НЕКА БУДЕ ЦАРСТВО НЕБЕСКО, И МИ У ЊЕМУ, И НА ЗЕМЉИ КАО НА НЕБУ!

Из записа насталих током лечења
у болници Свети Сава 27. X–19. XI 2005.

Рат и исихазам

Рат (у “Лучи Микрокозма”, даље “Л.М.”) се води у сваком појединцу, а не само и тек међу државама, а *исихазам* је смирење у појединцу, па је отуд *шанса мира и демократије* у православном исихазму.

Како *Луча Микрокозма* показује – сви ратови су верски, тј. све војске – “крсташке”, “Божије”, “дихадске”. Вође немају интерес да гину, него само да буду жреци који ће славити победу “и Бога”. А да гину – то ће војници... Вера и смрт су тако идеолошки повезани: “верским” смислом, “благословом”, празником рата! Вера и смрт су повезани, нарочито у рату. У вери је скривен (а неразумљив!) смисао рата! (А. Ками)

Па шта је онда вера ако није мир, смирење (тиховање, исихија), хармонија, Логос (тј. Православље)?

Зато нацији не даје смисао рат (победа, такмичење, паганско херојство, еп), него – мир, исихија, хармонија, Завет, Црква.

* Из рукописа болничких бележака приредио Матеј Арсенијевић. Првобитно објављено у: *Црквени животи* 8/2006, стр. 122-125.

Тајна човека – Личност по икони Божијој

“*Шта је човек? А мора бити’ човек: ѿвараја једна коју земља вара. А за њега, види, није земља!*”, каже Игуман Стефан у Горском Вијенцу.

Човек је тајна о којој нам искуство са земље, о земљи, о животу на земљи, о нашем телу и телесној души ништа не открива. Ни индивидуа (посебност сваке особе) не открива тајну личности! Јер тајна човека је: ни телесна јединка врсте, ни посебност (па и слобода) индивидуе, него – *само личности*. Тајна човека није биће (јединка врсте), ни слободна индивидуа, него личност, која је посебан догађај, и то празнични догађај у бићу индивидуе (која не може самом својом слободом да одлучи о догађају познатом нам као личност).

“*Тајна чојку човек је највећа, ѿвар је Творца човек изабрана*” – и на то се можемо позвати само у *догађају личности*, у трансценденцији бића (индивидуе), у надахнућу, у свечаности! “*Тајна чојку човек је највећа, ѿвар је Творца човек изабрана*”. Зашто? Само зато човек може да буде христоролик, близак, прихватав и препознатив Богочовеку!

У чему је: “*штајна човека*”? У *смислу*, (а не у узроку) човекова бића. Биће, знање, онтологија, психологија и социологија – нису тајне, него (тек могуће научно) знање. Али, *смисао* је тајна (= трансценденција – уметност – вера – агапа – љубав – Литургија), те се са осећањем те тајне човеков индивидуални *знак* слободе (лик) претвара или јавља као жива *личности*, тј. *живи* лик (а не само фотос или портрет).

Богом дана суштина бића човека (индивидуе) је *смисао* који је ликом само обећан, као могућност, трансценденција, *икона* Христа Богочовека, као Личност.

Смисао човека – који је, чак, и ликом упозорен на личност, икону – је: да буде христоролик. То је оно битно што је *Христос* открио човеку – Богочовечност. (И само је Христос то могао).

Интелектуалци, култ знања, револуција

Као Личност, Христос је Богочовек, а не – Богоинтелектуалац или Богометафизичар!

Интелектуалце – предате знању, Земљи, Природи, Космосу, Бићу, једном речи “Земљи” – *њих* вара Земља!

Интелектуализам је култ знања као једине реалне моћи и силе: друштвене, државне, космичке и атеистичке.

Револуција (атеистичка) је уверење у остварење филозофије као “*највишег знања*” (о бићу, природи, “историји” и Космосу).

“Мисао револуције” је мисао човека који позитивно (револуционарно) оцењује и користи *изгубљености* индивидуа (особа, слободних бића) у маси, кад се у тој изгубљености негира и слобода човековог бића.

То је револуционарев разум, као воља за моћ – без Логоса, као остварење филозофије – без Логоса!

Саживљен са побудама масе, и сам револуционар се губи у маси. Масовност је највиша вредност сваке мисли и дела револуционара. Масовност мржње, очаја, агресије – даје пуну револуционарну вредност тим страстима индивидуе (истински отуђеног човека).

Поменуте негативне страсти су – револуционарна воља за моћ, баш како ју је умно описао владика у лику побуњеног (и “храброг”!) сатане, у “Л.М.”; у певањима III, IV и V. Мислим да прецизнији и ефикаснији одговор (од овог Његошевог) на Маркову тезу о “револуцији као остварењу филозофије” (“Тезе о Фојербаху”) – није дат у светској поезији и филозофији: једини до данас прави и пун одговор на Маркову (или ма коју тоталитарну) мисао револуције (тј. удара на Логос) јесте – одговор Његошев, православни: у одбрану Логоса и човекове Луце.

А православни, једини ефикасни отпор “мисли” (тј. идеологији) револуције и света технике, јесте човекова *свесћ* о *штајни* човекове личности! О тајни која је – као и сам Логос –

недоступна Разуму и филозофији, јер је доступна само тајни вере, Литургији!

Логос је Хармонија – Тајна Бога и човека

Логос је Тајна Бога, а не космоса (и Земље), или мишљења провереног и научног знања.

Као Тајна Бога (и личности у додиру са Богом) Логос је *хармонија Тројице*, хармонија којом су Тројица – Један.

А за Хераклита, Логос није *хармонија*, него *полемос*, (рат) јединство потребно супротностима да би (као јединство), уместо у Логос–хармонији Бога, биле у Логос–рату (полемосу) супротности.

Тај став према полемосу као јединству супротности (као “Логосу”–рату) потребан је *индивидуи* (особи), слободном човеку, а не личности (тј. догађају и доживљају човека у хармонији–Логосу са Богом).

Логос–хармонија је и *тајна* човека као личности (трансценденције, која је изнад бића и сопствене индивидуе) и Сам Бог. Личност и Бог иста су *тајна*. То је открио Богочовек (а наслутили: код Грка *Платон*, вером у Бога Непознатог, неземаљског, а код Јевреја Пророци, све до Св. Јована Крститеља).

Лојос је – хармонија: божанско (надахнуто, благословено, надарено) *чувство* хармоније, и поред наше свести о смрти бића (јединке, особе–индивидуе).

Животиња не осећа потребу за хармонијом, као ни за утехом, јер нема свест о смрти, тј. о бићу (него само о врсти). Зато против Логос–хармоније Тројице, тј. Бога наступа – (метафизички) Разум (искуство бића–времена–смрти).

Разум је хуманизам као антитеизам, као револуција, а у естетици – схватање уметности као снаге индивидуалне радозналости, која је привлачна за све. По тој “сили радозналости” разликује се естетика Запада од уметности Медитерана (смисао – трансценденција – хармонија).

Луча Микрокозма – светлост и преображеност индивидуе у личност

Сваки човек, као биће индивидуе, има посебну могућност, која му је својствена као *слобода* човека (индивидуе). Та *слобода* је моћ његове душе: да одлучује о (својим) телесним *пошуйицима* (у које спада и говор, поступак говорних органа тела или давања телесних знакова), слобода је та моћ одлучивања. А индивидуа је само знак његове слободе (коју има и кад ње није свестан).

Кад човек доживи трансценденцију (као благодат, дар) онда се јавља Лик, а то је љубав или моћ, тј. дар поистовећења. Сећање на тај Лик и свест о њему је *Личност*: свест о живом лику, о појави живог Лика као догађају трансценденције; живи разговор Бога и човека, богочовечност–христоликост која је тајна *Личности*, у човеку чији Лик више није *знак* пуког (посебног) *бића индивидуе*, него идеја, Луча, изнад индивидуе, Лик је суштина и догађај трансценденције, а *Личност* је у човеку свест о лику.

Кад се индивидуа (слобода, посебност индивидуе) претвори у суштину – смисао, онда је то *Лик*, трансценденција бића. То Његош назива: *Луча* Микрокозма (тј. светлост и преображеност индивидуе у Лик чије искуство је Личност).

Старешине црквене

Старешине црквене треба да нам буду – не људи по струци, као “теолози”, него – они који су нам углед по вери и заједници литургијској. Јер свештеник није струка (интелектуалац), него личност и *блајослов*.

Пећка Патријаршија и Завет

Признањем Пећке патријаршије (1557) турски султан је признао Србе као верску заједницу, као Цркву: Српску Пра-

вославну, те је и друштвена заједница била призната само као *верска*.

Нема ту ни трага о некаквој нацији као “заједници крви и тла”, па онда ни тла као гробова, “крви предака у тлу”! (нема тога ни код Турака). Јер ни сами Турци нису тада (све до Кемала Ататурка) ништа друго до *верска* заједница!) А поред верске, они су и *ејска* заједница. А епска заједница није национална, него племенска, па су, у том епско–племенском менталитету, Турци изразитији од наших Брђана и Црногораца. Тако да су “потурице” црногорске – верска заједница, као и Турци, али нису, као ни Турци, нација!

Из тих разлога ми ни данас не схватамо ни сукобе ни савезе између Црногораца и црногорских потурица. Као што не разумемо ни разлику између заветне и епске заједнице међу самим Србо-Црногорцима!

Па ипак се Пећка патријаршија (тј. њен црквени сабор парохија), као верска *заједница* битно разликује од *верске заједнице* не само Ислама (тј. ма којег народа-племена), него и од верске заједнице *римокаџолика* и *пројесџанана*.

Шта је различито и посебно у православних Срба

1. Пећка Патријаршија, призната као Српска Православна Црква (од Турске *несхваћена* као нација!) има свој посебан поглед на историју и култ историје: Светосавски Завет, потврђен и у *Косовском* Завету. А то је истовремено и схватање нације (као што је заветно схватање било и у старозаветних Јевреја!): Светосавски (и Косовски) Завет Срба је *схваћање нације као верске заједнице са Небеским Царем – Христом, тј. као Царства Небеског, а не земаљског*.

2. *Завешта заједница*: за разлику од епске, метафизичке, заједнице “крви и тла” (па, онда и крви у гробовима тла), заветна заједница је – заједница *Царства Небеског*.

Царство Небеско и заветна заједница

Царство Небеско је Царство Цара Небеског, тј. Христа! Завет, заједница са Христом је заједница, само и апсолутно, тајна, тј. *лишурјиска*, тј. *транцендентална*, духовна, битно различита од метафизике, од силе знања и разума!

Српска заветна – тј. црквена заједница – није заједница “крви и тла” (Blut und Boden) или силе знања – која се огледа у оружју, војној сили, стратегији, историји војничких подвига, у метафизици Фауста, Мефиста или Његошевих ликова из “Луче Микрокозма”, грешног (па покајаног) Адама... Цезара, Александра Македонског, Наполеона... (и можемо тако ићи до Хитлера, Стаљина, Трумана /атомска бомба/, Буша...

У заветном схватању нације као Цркве нема нације која се легитимише “крвљу и тлом”, освајањем, оружјем, силом знања и метафизиком која (код Хегела) чак, обоготворује и саму *државну оружану силу*!

Са тога гледишта је *Луча Микрокозма* битно различита од Милтона, Бајрона, Гетеа итд. (са којим Исидора Секулић, узалудно и промашено, пореди Његошеву *Лучу Микрокозма*). *Луча Микрокозма* је битна за православно разумевање историје, Завета, нације и грађанства, разумевања које је различито од свих схватања метафизичке традиције Запада; од западног схватања идеологије, историје, нације, државе и вере!

На челу заветне заједнице, није краљ, него – Христос

За Српску Православну Цркву нација је идентична са Црквом! Знак живота нације нису били (све до Карађорђа) ни војска ни посед земље, ни право гласа, ни економске привилегије, ни војна обавеза, него то што су Срби – чак и поред обавезне војне службе у турској војсци (против римокатоличких крсташа на Балкану, који су, пак, ратовали како против ислама тако и против православних) – чували српску националну свест,

живећи у *парохији завичаја* који живи и манифестује се Литургијом и манастирским саборима. Тако је било и под Обреновићима!

Српски народ је национални (српски, народни) искључиво као заветни. На челу заветне заједнице није краљ – чак ни у ослобођеној Србији – него Христос, Небески Цар, једина Отаџбина Србима. То је *Завет нације*. Краљ је чувар обреда те заветне нације.

Православље између Ислама и римокатолицизма

На Балкану је вековима трајао сукоб између римокатоличких (папских) снага, са једне, и исламских снага, са друге стране: у том петвековном крсташком рату Запада, на Балкану Срби су бивали мобилисани било као аустријски (анти-турски), било као турски (анти-папски) војници, у оба случаја на штету Православља, како то у својим монолозима говори Владика Данило, у “Горском вијенцу” (стихови: 1–88; 520–540; 612–622; 1131–1172; 2737–2392; 1479–2485). Карактеристично је да оба та царства (и султанско и папско) тврде да је њихово “на гробнице царство”, а не Небеско и заветно (Царство) као што је српско!

Имјеријализам паписта (као и америчких империјалиста) је у томе што претендују на *Балкан*... За паписте је *Балкан* – “Богом дан посед паписта” (“света земља”). Као за нас Србе Косово.

Црквени Завет и метафизичка цивилизација Запада

Ако се нација дефинише “крвљу и тлом” (Blut und Boden), онда та нација није медитеранско-заветна, него варварска. Тако су “светост тла”, “светост државе” (правне институције) и “светост нације” (дефинисане земљом и крвљу) остале варварске и у најразвијенијој (научно-метафизичкој) цивилизацији Запада.

Сви ратови у тој цивилизацији су национално-варварско-“свети”, као што је то крсташки рат који на Балкану траје већ петстотина година, по благослову Ватикана (од крсташких ратова Средњег века – против Ислама, за Израил, али и за Византију!).

Протерати Србе, уз благослов Ватикана и помоћ Америке, (као што се то десило у Крајини), то је типично варварство западне традиције, метафизичке, па дакле, антихришћанске, антизаветне, антидемократске.

То поистовећење државе (као правне установе!) са *шлом* (као “националним”) и са *нацијом* (која себе идентификује са *шрајним* поседовања целине тла) пука је метафизика у којој се огледа индивидуа у једној недефинисаној цивилизацији.

Да ли заједница може бити духовна (заветна) ако се поистовећује са државом?

Не. У томе се, ни у философији историје нације, данас не сналази велика већина цивилизованих (поготово хришћанских) народа!

Време култа знања је време култа технике

Подложни смо идеологији света технике, како га Његош види, говорећи речима Бога (у “Лучи Микрокозма” V, 211-330), јер наше време није време ни вере, ни нације, ни личности, ни демократије, него време кориштења знања (интелекта) за *култи* *технике*. А то није Хришћанство, него сатанизам (о, са колико је симпатија о Сатани говорила, не знајући шта говори, чак, и једна Исидора Секулић, у свом есеју “Луча Микрокозма – покушај једног тумачења”, 1950-их), тако да чак ни (понеки) теолози не запажају то одсуство Хришћанства из Света технике.

Владика Његош у ЛМ V, 201-330 и ЛМ I, 281-300, описује “црну рупу” сатанског света, која ту делује као пројект и визија будућности света технике.

Идеологија света технике – зоологија

Свет технике има своју идеологију. Само то није антропологија, него зоологија, брига о животињама. Њихов “анђео” – Брижит Бардо (која је била спремна да тужи Србију због “небриге о псима”) узвикује: “*Права животињима*”!

Милиони регистрованих паса (и њихових измета!) само у Паризу, “модерном центру културе” Света технике и његове “уметности” и естетике!

Све то сам схватио (и поменуте стихове у “Л.М.”, о “црној рупи”)! тек кад сам се од дана Св. Петке (27. X 2005.) нашао у болници Св. Саве.

Смисао Оченаша

“Оче наш... нека буде воља Твоја, како на Небу, тако и на земљи...” А то значи:

Нека будемо личности, по Вољи Небеској!

Нека буде трансценденција!

Нека будемо надахнути, благодатни, верни, по Твојој вољи!

Да будемо личности!

Нека будемо *заветна* заједница, Црква!

Нека Косовски Завет буде наша истина и реалност!

Нека буде Царство Небеско и ми у њему и на земљи као и на Небу”!

То је смисао Оченаша!

Задатак православног брижника (мислиоца – патриоте – кајника – покајника)

Његошева трилогија (Луча Микрокозма – Горски Вијенац – Шћепан Мали) је незаобилазно дело и израз историјске свести једине и најдубље вере, у целокупној нашој књижевности. Да бисмо то показали, мора нам коначно *постати* јасно оно чиме

се не баве ни наша историја, ни наша философија, па чак ни теологија Срба као *заветно* народа, а то је – *историјска* свест Срба као свест *заветно* народа.

А Завет није ни еп, ни епски менталитет, ни митоманија, те зато ни “Косово” Владике Песника није ни епско, ни гусларско, већ – *историјско*. А то је само зато што је заветно. Задатак данашњег *православно* брижника (мислиоца – патриоте – демократе – кајника – антрополога – историчара) је да укаже на модерне актуелне појаве које су доказ *актуелности* Његошове трилогије (*Луча Микрокозма – Горски Вијенац – Шћепан Мали*) и доказ Његоша као *свештено* *поета* српског (“Л. М.”, II, 177).

Ми немамо другог и већег – заветног, духовно-историјског! – свештеног поету, па је зато и неодговорно и историјски неозбиљно приступати тумачењу Његошевог дела тако лакомислено, уздајући се у добро познавање дела других европских (западних) песника! (Немогуће је) “тумачити” Његоша, служећи се искуством читања Милтона, Бајрона, Гетеа! А управо тако је Исидора пришла Његошу, и то баш (како она каже у свом тумачењу) “као примитивцу”, који, забога, није био на висини Европе!

Ми, немамо другог и већег – заветног! духовног! – поету. А смисао опстанка (историје) *заветно* народа није такмичење с другим народима за што већи *свештовни* (данас већ и технички) углед! Наша *немарност* за мисао тога светог Владике, ученика и следбеника Св. Петра Цетињског, главни је узрок зле политичке судбине Срба, а посебно оних “Црногораца” који се одричу и Његоша, и Српства, који су: “*бојомрски Српства, отицајници. Злоћа њина мрачи име Срба, Тартир им је казна премалена*” (“Л.М.”, Посвета 196-200).

Литургија је сами смисао Библије

Исидора Секулић назива *Лучу Микрокозма* – “*грамским стилем*”. А то није спев *грамски* (драмског песника) него *ли-*

литургијски спев (“свештеної поете”), дакле, бојослужење заједно са читаоцима–учесницима, којих ће срећом, бити, увек, као и на Литургији. Спев је, дакле, православни управо зато што је *литургијски*...

Оно што овде *недостигаје* Исидорином тумачењу, то *недостигаје* и Милтиону (коме се она безрезервно диви): *недостигаје* им *литургијско* схватање и разумевање Библије, литургијски језик тумачења Библије. Исидори, у тумачењу *Луче Микрокозма*, *недостигаје* православно схватање речи православног песника – свештеног!

Литургија је, као скраћено дата суштина Библије, сами смисао (и главни разлог и порука) Библије! Јер Литургија је благодатна Божанска драма уздизања човека од његове најниже (пале) преко средње (грешне), до највише ипостаси – Личности.

Заветни задатак Хришћанина – стварати парохијско–литургијску заједницу

Савремени задатак Хришћанина је да ствара парохијско–литургијску заједницу и да изграђује јединство парохија у заветну нацију. Јер епске и метафизичке нације нису ни хришћанске (заветне), ни демократске, јер немају свест ни државно–правну, ни историјско–заветну, ни моралну. На челу Цркве је Онај Који се јавља у Литургији: Христос. Црква је заједница литургијска: са Христом.

Нема нам спаса без покајања

Нема спаса док не схватимо шта је Завет и заветна заједница; док не схватимо шта је Црква и њена мисија!

То је сад позив, задатак и смисао историје (опстанка), најпре *Руса и Срба*.

Све почиње самоспознајом (највишим дометом мисли) и покајањем! (И данас, када) ...сатанизму и моћи Света технике стоји насупрот моћ Света покајања и културе литургијске у заједницама парохијским.

БИО–БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАЦИ О АУТОРУ

КРАТКА БИОГРАФИЈА АУТОРА

Жарко Видовић се родио 1921. године, од оца Стевана, официра Југословенске краљевске војске, и мајке Јелене, у Босни (на територији данашње Републике Српске), у Тешњу, а крштен је у Добоју, тако да му је Добој убележен и као родно место.

Гимназију је завршио у Новом Саду, 1939. године.

Од 1939. године до априлског рата 1941. године, студирао је у Загребу: прва три семестра – медицину, а у четвртном семестру прешао је на философију.

По распаду Краљевине Југославије и формирању Независне Државе Хрватске, био је ухапшен у Сарајеву 1942. године. Из сарајевског затвора, транспортован је у усташки конц–логор Јасеновца (8–17. маја 1942.), да би, потом, био пребачен најпре у логор у Немачкој, а потом и у радни логор у Осен, у Норвешку.

Из логора у Норвешкој побегао је 1943. године у Шведску, где су бегунци из Норвешке, Финске и Немачке били дочекивани са великом пажњом и бригом шведске државе. Ту је добио статус стипендисте Краљевине и Краља Шведске што му је омогућило да, до 1945. године, студира на Универзитету у Упсали.

По повратку у Отаџбину, 1945. године, осумњичен због тога што је био стипендиста шведског Краља, био је ухапшен од стране комунистичких власти. У неколиким затво-

рима је провео време све до децембра 1947. године, када је коначно био ослобођен, јер му комунистичке власти нису утврдиле никакву кривицу.

Више пута – због рата, заточеништва у нацистичком логору и, потом, у комунистичком затвору – прекидане студије наставио је и завршио на Београдском универзитету од 1948. до 1952. године. Студирао је, најпре, философију (тј. историју философије), а онда и историју уметности. За време студија се, у тешким послератним годинама, сâм издржавао, радећи као преводилац у издавачким предузећима "НОПОК" и "Култура", а затим и као ликовни критичар у листовима "Борба" и "Књижевне новине".

Пошто је завршио студије (дипломирао је на Катедри за философију, а затим и на Катедри за историју уметности) запослио се у Сарајеву, где је, од фебруара 1953, радио као универзитетски асистент-предавач на Катедри за историју уметности.

Докторску тезу *Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектом* предао је у Београду маја 1955, а одбранио, на Философском факултету Београдског универзитета, јуна 1958. године.

До 1961. године предавао је историју цивилизације, као доцент, па онда као професор (најпре ванредни, па потом и редовни), на Сарајевском универзитету. Због политичких притисака 1961. године био је принуђен да се пресели у Загреб где је, на загребачком Свеучилишту, почео да предаје историју цивилизације.

1967. године прогнан је из Загреба (и са загребачког Свеучилишта) због јавно израженог отпора агресивном наступу хрватског национализма и србофобије.

Преселио се у Београд где се 1969. године запослио у Институту за књижевност и уметност, где је радио до одласка у пензију 1986. године.

Од одласка у пензију, живи и пише у Београду.

ИЗАБРАНИ БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Објављене књиге

Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектором (докторска теза), Сарајево, 1960.

Огледи о духовном искуству, Сфаирос, Београд, 1989.

Његош и Косовски Завјет у Новом вијеку, Београд, изд. "Филип Вишњић", 1989.

Срби у Југославији и Европи, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1994.

Трагедија и Литургија – есеј о духовној судбини Европе, Византијско огледало, Ниш, 1996.

Суочење Православља са Европом – огледи о историјском искуству, Светигора, Цетиње, 1997.

Романи Ђорђа Оџића – поето–философија и коментари, Знамен, Београд, 1999.

Литургијска тајна Светог Писма, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.

И вера је уметност, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2008.

* * *

Објављивао ликовне критике и есеје: најпре у *Борби* и у *Књижевним новинама* (1950–1952), а затим, од 1953. до 1961, есеје о уметности и философији у сарајевским часописима *Живот*, *Преглед*, *Израз*:

– *О поезији: ђесник се рађа* (у четири броја часописа *Живот*, од јануара до јуна 1959),

– есеје о појединим сликарима (Луковац, Рисимовић, Мишевић, пољски сликар Мусаилович и др.),

– есеј о апстрактном сликарству (*Живот*),

– о Хајдегеру и његовом обнављању метафизике ("*Живот*" и "*Преглед*"),

– о архитектури Корбизијеа (*Преглед*),

а књига *Мешићовић и савремени сукоб скулптора с архитектуром* (докторска теза) је изашла 1960. године и награђена априлском наградом града Сарајева.

* * *

По преласку у Загреб (на Свеучилиште, као професор за "Историју цивилизације") сарађивао у часописима Загреба, Сарајева и Љубљане. У том периоду, између осталих, настају и следећи есеји:

Такозвана отуђеност човека у различитим цивилизацијама, објављено у *Колу*, у наставцима, 1963., а затим и преведено на словеначки и објављивано у *Содобности*, XI и XII, г. 1963.

Култура или самосвојност човека, *Коло*, 1964, бр. 8, 9.

Философски појам слободе, *ПРАКСИС*, 1965.

Политика и политикологија, *НАШЕ ТЕМЕ*, Политичка мисао, 1964. и 1965.

Феноменологија и онтологија, *ПРЕГЛЕД*, Сарајево, 1967.

Уметност у њеној епохи, рукопис издат као скрипта, а рад на издању те књиге прекинут је услед прогона из Загреба...

Феноменологија доживљајног искуства, рукопис који је предат у штампу у Загребу, *НАПРИЈЕД*, 1967.

* * *

По прогону и пресељењу у Београд пише и објављује углавном о проблемима православне мисли и метафизике у европској и српској историји:

Мешићовићев мрак на Ловћену, *СУМРАК ЛОВЋЕНА*, 1971, стр. 191-194.

Пайска црква – светиња држава, *ФИЛОЗОФИЈА*, бр. 1–2 1972. (часопис накнадно забрањен и зајлењен; поново објављено у часопису "Византијско огледало", бр. 2–3, Ниш 1995.

О византијској философији, *КЊИЖЕВНОСТ*, бр. 11, 1971.

Њејшева трилогија, *САВРЕМЕНИК*, 1982, бр. 7.

Лојос, литургијска свест Православља, *ТЕОЛОШКИ ПОГЛЕДИ*, бр. 1-3, 1983.

Критика између метафизике и херменеутике, *ПРИЛОЗИ*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1984.

Савремена култура и Црква, *БОГОСЛОВЉЕ*, 1984.

Суштина трагедије, *ПРИЛОЗИ*, Институт за књижевност, 1985.

Хазарски речник и Луча Микроkozма, *ПРАВОСЛАВЉЕ*, 15. март 1985.

Савремена култура и Црква, *БОГОСЛОВЉЕ*, бр. 1-2, 1984, Православни Богословски факултет СПЦ, Београд, 1984.

Свети Сава и римско право, ПОВЕЉА БР. 4, Краљево, 1986, а штампано и у зборнику СТУДЕНИЦА 1987, и у зборнику БОГОСЛОВЉЕ БР. 1, 1987, па и преведено на енглески, у два наставка, у RELATIONS, Serbian Literary Quarterly Magazine, winter 1994, и № 1-2, april 1995.

Личност, уметност, Православље, Градац, Чачак, 1988.

Икона и појам – у славу Блаженог оца Јустина Ђелијског, на Благовести 1989, Глас Цркве, бр. 2/1989.

Завети, изворно начело европске историје, Зборник Косовска битка 1389. и њене последице, САНУ, Београд 1991.

Катарза, чистота флоре и Похвала биљу (о Причешћу), САВРЕМЕНИК, бр. 1–2–3, 1990.

Свети Сава и српска историја, Православље, 15. јануар 1990, стр. 2.

Пошћујмо светинју, ВАПАЈ ЛОВЋЕНА, Побједа, 1991, стр. 64–65.

Нација, монархија и демократија, Осмица бр. 622, од 10. марта 1992.

Монархија и нација, Осмица, бр. 623 од 25. марта 1992.

Ни демократија без нације, ни нација без демократије, "Осмица", бр. 627, од 20. маја 1992.

Демократија и нација, у више наставака, у: НИН, 1. и 8. март 1991; Дуга, 10. мај 1991, Осмица 25. март 1992, Осмица 8. април 1992, Осмица 20. мај 1992.

О метафизичким коренима руског комунизма, Хришћанска мисао, 3–5, 1993.

Криза и Православље – друштвена заједница, нација и православна личност, ШТА НАМ НУДИ ПРАВОСЛАВЉЕ ДАНАС - ЧОВЕК И ЦРКВА У ВРТЛОГУ КРИЗЕ, Градина, Ниш, 1993.

Истина о Србима, Образ – православни часопису за државотворну обнову Србства, бр. 3–4, 1996. Београд.

Islam Wages War Against Orthodoxy, FOCUS, 8, 1994.

Криза и Православље, Српски књижевни гласник, 11/12 од г. 1993.

Демократија и нација, Економика бр. 1–2–3, 1994.

Пайизам и истина о Српском народу, Светигора бр. 27, мај 1994.

Пред Хашким судом – Боже правде!, Православље, 15. март 1996.

Историјска свест у роману Сеобе Милоша Црњанског, зборник МИЛОШ ЦРЊАНСКИ, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1996, књ. XVII.

Империја и нација, Економика - Полигон бр. 6–7, 1996.

Светосавски Завети српске историје, Беседа на прослави Светог Саве, у Београду, у Сава-центру, 1997, СУОЧЕЊЕ ПРАВОСЛАВЉА СА ЕВРОПОМ – ОГЛЕДИ О ИСТОРИЈСКОМ ИСКУСТВУ, Светигора, Цетиње, 1997.

Духовни преображај Срба - ишћење ојшћанка, Зборник Крушевачке философско-књижевне школе, 4, Крушевац, 1997.

Историјска свест, суштина и морал нације, ГЕОПОЛИТИЧКА СТВАРНОСТ СРБА, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

Исидора у Жичи, Исидоријана, бр. 5, 1998.

Јесмо ли изљубљени? Где смо?, Православље, 1. октобар 1999.

Бој се грађи на Србе разљутим, Православље, 15. октобар 1999.

Да ли је Српски народ болестан?, Православље, 15. новембар 1999.

Сендандрејски сабор 1999. године, Православље, 1. децембар 1999.

Речи и знаци српске историје и ојшћанка!, Православље, 15. децембар 1999.

Српско Бадње вече – Њеиш проишв ејске и йлеменске мийоманије, Гласник СПЦ, 12. децембар 1999.

Владика-јесник и визија историје као народно-црквене саборности, Православље, 1. фебруар 2000.

Јунаштво – Раваница – Завети, Православље, 15. фебруар 2000.

Завети, мајница и крајине, Православље, 1. март 2000.

Завети светосавске нације, Православље, 15. март 2000.

Нација Запада и народ Завета, Православље, 1. април 2000.

Ојстџанак и жртва, Православље, 15. април 2000.

Зашто бомбе на Васкрс (1944. и 1999.)?, Православље, 1. мај 2000.

Св. Вукашин Јасеновачки у логорској историји Срба, Светигора бр. 99 (Покров Пресвете Богородице), октобар 2000. године.

Српски Завети, Двери бр. 10, 2001.

Историја и вера, Књижевне новине, 1–15. октобра 2001.

Свети Сава и његов народ – светосавски смисао демократије државе, Војска, 21. јануар 2001.

Црква као извор и уједињујуће нације, Двери бр. 15, 2002.

Обнова српској црквеној живојци, Црквени живот, ВДС АБК, бр. 3, 2003.

Нека буде Царство Небеско, и ми у њему, и на земљи као на Небу!, Црквени живот 8/2006.

Икона – сликарски приказ духовној искушава исихазма: изворној лика бојоликој човека, Црквени живот, ВДС АБК, бр. 9, 2007.

Имјерија и нација, Црквени живот, ВДС АБК, бр. 10, 2008.

Матеј Арсенијевић

САДРЖАЈ

Предговор	5
-----------------	---

ЖИВИ ЗАВЕТ У ИСТОРИЈИ

Св. Вукашин Јасеновачки у логорској историји Срба	7
--	---

СВЕТОСТ И ТАЈНА ИСТОРИЈЕ

Историја и вера	21
Светост и тајна историје	28
Православна идеја нације и верност Светосавском Завету	43
Завет светосавске нације	49
Црква - извор и упориште заветне нације	55
Нација Запада и народ Завета	65

Српски Завет	70
“Небески народ” значи - Црква	94

ВЛАДИКА ЊЕГОШ И ВИЗИЈА СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ КАО НАРОДНО-ЦРКВЕНЕ САБОРНОСТИ

Његошева трилогија	103
Владика-песник и визија историје као народно-црквене саборности	147
Поштујмо светињу	153
Мештровићев мрак на Ловћену	156

НАЦИЈА, МОНАРХИЈА, ДЕМОКРАТИЈА

Нација, монархија и демократија (између Карла Великог и Св. Саве)	165
Монархија и нација	177
Ни демократија без нације, ни нација без демократије	192
Демократија и нација	205
Империја и нација	252
Историјска свест, суштина и морал нације	271

ЗАВЕТ И СРПСКА ИСТОРИЈА

Јесмо ли изгубљени? Где смо?	291
"Бог се драги на Србе разљути..."	297
Да ли је Српски народ болестан?	306
Сентандрејски сабор 1999. године	312
Речи и знаци српске историје и опстанка!	318
Српско Бадње вече (Његош против епске и племенске митоманије)	325
Јунаштво - Раваница - Завет	334
Завет, матица и крајине	340
Опстанак и жртва	345
Зашто бомбе на Васкрс (1944. и 1999.)?	350
Пред хашким судом - Боже правде!	354

ОБНОВА СВЕТОСАВСКОГ ЗАВЕТА

Шта је то Светосавски Завет?	363
Духовни преображај Срба - питање опстанка	376
Обнова српског црквеног живота	386

Нека буде Царство Небеско, и ми у њему, и на земљи као на Небу! Из записа насталих током лечења у болници Свети Сава 27. X-19. XI 2005.	394
---	-----

БИО-БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАЦИ О АУТОРУ

Кратка биографија аутора	409
Изабрани библиографски подаци	411

